Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावली १५.

प्राकृतव्याकरणम्

प्रकाशिका
श्रीहेमचन्द्राचार्य सभा
पाटण

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्रीहेमचन्द्राचार्य ग्रन्थावली. १९.

॥ ओ अर्हम् ॥

श्रीमद् हेमचन्द्राचार्यविरचितस्य श्रीसिद्धहेमचन्द्राभिधशब्दानुशासनस्य प्रकाशिकानामस्वोपज्ञवृत्तिसहितस्य

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

[प्राकृतव्याकरणम्]

श्रीमदाचार्यविजयनीतिसूरीश्वरसमुपदिष्ट-रणुजवास्तव्य 'शाह स्वरूपचन्द लक्ष्मीचन्द' पट्टनवास्तव्य 'शाह वाडोलाल नागरदासयोः' द्रव्यसाहाय्येन

पट्टनस्थ श्रीहेमचन्द्राचार्यसभायाः सेक्रेटरी.
शाह जगजीवन उत्तमचन्द लहेरुचन्द भोगीलालाभ्यां
प्रकाशितः
श्रावक पण्डित वीरचन्द प्रभुदासाभ्यां च
संशोधितः.
अमदावाद-धीकांटावाडयन्तर्गत "जैन एड्वोकेट" मुद्रणालये च
शाह-वाडीलाल बापुलालेन मुद्रितः
वीर संवत् २४५३. विक्रम संवत् १९८३
पाटण. ता. १-१-२७.
प्रथमावृत्तिः, प्रतयः ३००.
मूल्यम् १-०-० रूप्यकमेकम् ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

મરહુમ શેઠ વાડીલાલ નાગરદાસ

પાટણ (ઉ. ગુજરાત.)

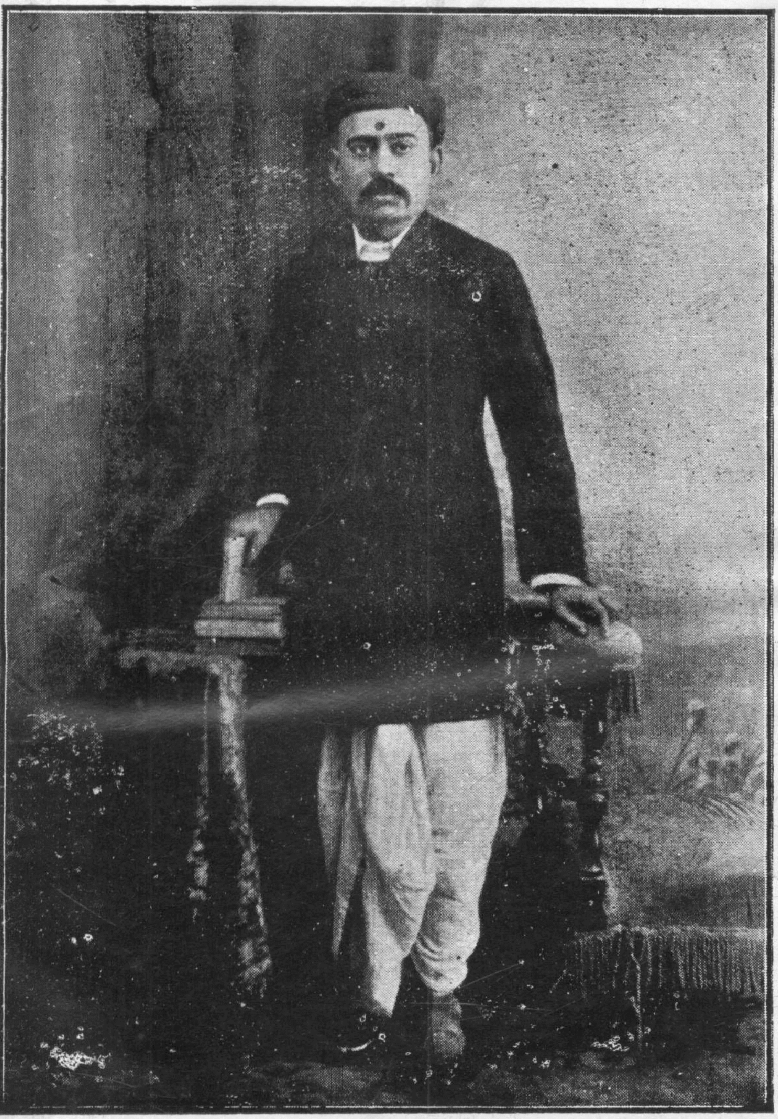

જન્મ. — સં. ૧૯૨૯ ના આસો શુદ ૫

અવસાન. — સં. ૧૯૮૨ ના મહા શુદ ૧૦

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्रीमद्धेमचन्द्राचार्यविरचितस्य

सिद्धहेमचन्द्राभिधशब्दानुशासनस्य

प्रकाशिकानामस्वोपज्ञवृत्तिसहितस्य

अष्टमोऽध्यायः

अर्हम्

१. अथ प्राकृतम् । १. १. । अथ शब्द आनन्तर्यार्थोऽधिकारार्थश्च; प्रकृतिः–संस्कृतम्, तत्र भवम्, तत आगतं वा प्राकृतम्. संस्कृतानन्तरं प्राकृतमधिक्रियते । संस्कृतस्यानन्तरं च प्राकृतस्यानुशासनं ‘ सिद्धसाध्यमानभेदसंस्कृतयोनेरेव तस्य लक्षणम्, न देश्यस्य ’ इति ज्ञापनार्थम्; संस्कृतसमं तु संस्कृतलक्षणेनैव गतार्थम् ।

प्राकृते च प्रकृति–प्रत्यय–लिङ्ग–कारक–समास–संज्ञादयः संस्कृतवद् वेदितव्याः; ‘ लोकात् ’ [१. १. ३.] इति च वर्तते, तेन—ऋ–ॠ–ऌ–ॡ–ऐ–औ–ङ–ञ–श–ष–विसर्जनीय–प्लुतवर्जो वर्णसमाम्नायो लोकादवगन्तव्यः । ङ–ञौ स्ववर्ग्यसंयुक्तौ भवत एव, ऐदौतौ च केषांचित्–

कैतवम् ;	कैअवम् .
सौन्दर्यम् ;	सौअरियम् .
कौरवाः;	कौरवा.

तथा–अस्वरं व्यञ्जनम्, द्विवचनम्, चतुर्थी बहुवचनं च न भवति ॥

२. बहुलम् । १. २. । ‘ बहुलम् ’ इत्यधिकृतं वेदितव्यम् । आशास्त्रपरिसमाप्तेः । ततश्च “ क्वचित् प्रवृत्तिः, क्वचिदप्रवृत्तिः, क्वचिद्विभाषा, क्वचिदन्यदेव ” भवति, तच्च यथास्थानं दर्शयिष्यामः ॥

For Private and Personal Use Only

३. आर्षम् । १. ३. । ऋषीणामिदम्—आर्षम्; आर्षं प्राकृतं बहुलं भवति, तदपि यथास्थानं दर्शयिष्यामः । आर्षे हि सर्वे विधयो विकल्प्यन्ते ॥

४. दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ । १. ४. । वृत्तौ—समासे दीर्घह्रस्वौ बहुलं भवतः, मिथः—परस्परम् । तत्र—

ह्रस्वस्य दीर्घः—

अन्तर्वेदिः; अन्ता—वेई.	क्वचिन्न भवति—
सप्तविंशतिः; सत्ता—वीसा.	जुवइ—जणो.

क्वचिद् विकल्पः— [वारिमतिः] वारी—मई, वारि—मई.
भुजयन्त्रम्; भुआ—यन्तं, भुअ—यन्तं.
प्रतिगृहम्; पई—हरं, पइ—हरं.
वेणुवनम्; वेलू—वणं, वेलु—वणं.

दीर्घस्य ह्रस्वः—

निअम्बसिल—खलिय—वीइ—मालस्स.

क्वचिद्विकल्पः—जँउण-यडं, जँउणा-यडं. नइ-सोत्तं, नई-सोत्तं.
गोरि-हरं, गोरी-हरं. वहु-मुहं, वहू-मुहं. ॥

५. पदयोः संधिर्वा । १. ५. । संस्कृतोक्तः संधिः सर्वः प्राकृते पदयो-र्व्यवस्थितविभाषया भवति ।

वासेसी, वास-इसी	दहीसरो, दहि-इसरो
विसमायवो, विसम-आयवो	साऊअयं, साउ-उअयं

'पदयोः' इति किम्? पाओ. पई. वत्थाओ | मुद्धाइ, मुद्धाए. महइ, महए.

बहुलाधिकारात्क्वचिदेकपदेपि—काहिइ, काही. बिइओ, बीओ. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

६. न युवर्णस्यास्वे । १. ६. । इवर्णस्य—उवर्णस्य च अस्वे वर्णे संधिर्न भवति ।

न वेरि-वग्गेवि—अवयासो

वन्दामि—अज्ज-वइरं

दणुइन्द-रुहिर लित्तो सहइ उइन्दो नह-प्पहावलि अरुणो ।
संझा वहु-अवऊढो णव-वारिहरोव्व विज्जुला-पडिभिन्नो ॥

'युवर्णयोः' इति किम् ? गूढोअर-तामरसाणुसारिणी ।

'अस्वे' इति किम् ? पुहवीसो ॥

७. एदोतोः स्वरे । १. ७. । एकार-ओकारयोः स्वरे परे संधिर्न भवति ॥

वहुआइ नहुल्लिहणे आबन्धन्तीए कञ्चुअं अङ्गे ।
मयरद्धय-सर-धोरणि-धारा-छेअव्व दीसन्ति ॥

उवमासु अपज्जत्तेभ-कलभ-दन्तावहासमूरुजुअं ।
तं चे व मलिय-विस-दण्ड-विरलमालक्खिमो एण्हिं ॥

अहो अच्छरिअं ।

'एदोतोः' इति किम् ?

अत्थालोअण-तरला इयर-कईणं भमन्ति बुद्धिओ ॥
अत्थच्चेअ निरारम्भमेन्ति हिअयं कइन्दाणं ॥

८. स्वरस्योद्वृत्ते । १. ८. । व्यञ्जनसंपृक्तः स्वरो व्यञ्जने लुप्ते ऽवशिष्यते, स 'उद्वृत्तः' इहोच्यते; स्वरस्य उद्वृत्ते स्वरे परे संधिर्न भवति ।

विससिज्जन्त-महा-पसु-दंसण-संभम-परोप्परारूढा ।
गयणेच्चिय गन्ध-उडिं कुणन्ति तुह कउल-णारीओ ॥

निसा-अरो. निसि-अरो. रयणी-अरो. मणु-अत्तं. ।

बहुलाधिकारात् क्वचिद्विकल्पः— कुम्भ-आरो, कुम्भारो.
सु-उरिसो, सूरिसो. ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्वचित्संधिरेव– साळाहणो. चक्काओ. ।

अत एव प्रतिषेधात् समासेपि स्वरस्य संधौ भिन्नपदत्वम् ॥

९. त्यादेः । १. ९. । तिवादीनां स्वरस्य स्वरे परे संधिर्न भवति ।

भवति इह; होइ इह. ॥

१०. लुक् । १. १०. । स्वरस्य स्वरे परे बहुलं लुग् भवति ।

त्रिदशेशः; निःश्वासोच्छ्वासौ;

तिअसीसो; निसासूसासा. ॥

११. अन्त्यव्यञ्जनस्य । १. ११. । शब्दानां यद् अन्त्यव्यञ्जनम् , तस्य लुग् भवति ।

जाव. ताव. जसो. तमो. जम्मो. ।

समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षायाम् अन्त्यत्वम् , अनन्त्यत्वं च, तेनोभयमपि भवति–

सद्भिक्षुः ; सभिक्खु.	एतद्गुणाः ; एअ-गुणा.
सज्जनः ; सज्जणो.	तद्गुणाः ; तग्गुणा. ॥

१२. न श्रदुदोः । १. १२. । श्रद्-उद्. इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य लुग् न भवति ।

सद्दहियं. सद्धा. । उग्गयं. उन्नयं. ॥

१३. निर्दुरोर्वा । १. १३. । निर्-दुर्-इत्येतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य वा लुग् न भवति ।

निस्सहं, नीसहं. दुस्सहो, दूसहो. दुक्खिओ, दुहिओ ॥

१४. स्वरेन्तरश्च । १. १४. । अन्तरो निर्दुरोश्चान्त्यव्यञ्जनस्य स्वरे परे लुग् न भवति ।

अन्तरप्पा. निरन्तरं. निरवसेसं. दुरुत्तरं. दुरवगाहं. ।

क्वचिद्भवत्यपि– अन्तोवरिं. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१५. स्त्रियामादविद्युतः । १. १५. । स्त्रियां वर्तमानस्य शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य 'आत्वं' भवति, विद्युच्छब्दं वर्जयित्वा । [लुगपवादः]

सरित्; प्रतिपद्; संपद्;

सरिआ. पाडिवआ. संपआ. ।

बहुलाधिकारात् ईषत्स्पृष्टतरयश्रुतिरपि–

सरिया. पाडिवया. संपया. ।

'अविद्युतः' इति किम्? विज्जू. ॥

१६. रो रा: । १. १६. । स्त्रियां वर्तमानस्यान्त्यस्य रेफस्य 'रा:' इत्यादेशो भवति; [आत्त्वापवादः] । गिरा. धुरा. पुरा. ॥

१७. क्षुधो हा । १. १७. । क्षुध् शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हादेशो भवति । छुहा ॥

१८. शरदादेरत् । १. १८. । शरदादेरन्त्यव्यञ्जनस्य 'अत्' भवति । शरद्; सरओ. भिषक्; भिसओ. ॥

१९. दिक्-प्रावृषोः सः । १. १९. । एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो भवति ।

दिसा. पाउसा. ॥

२०. आयुरप्सरसोर्वा । १. २०. । एतयोरन्त्यव्यञ्जनस्य सो वा भवति ।

दीहाउसो, दीहाऊ. अच्छरसा, अच्छरा. ॥

२१. ककुभो हः । १. २१. । ककुभ्शब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो भवति । कउहा. ॥

२२. धनुषो वा । १. २२. । धनुःशब्दस्यान्त्यव्यञ्जनस्य हो वा भवति ।

धणुहं, धणू. ॥

२३. मोऽनुस्वारः । १. २३. । अन्त्यमकारस्यानुस्वारो भवति ।

जलं, फलं, वच्छं, गिरिं, पेच्छ. ।

क्वचिदनन्त्यस्यापि– वणम्मि, वणंमि. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

२४. वास्वरे मश्च । १. २४. । अन्त्यमकारस्य स्वरे परेनुस्वारो वा भवति; पक्षे–लुगपवादो मस्य मकारश्च भवति ।

वन्दे उसभं अजिअं, उसभमजिअं च वन्दे. ।

बहुलाधिकारादन्यस्यापि व्यञ्जनस्य मकारः–

यत्;	जं.	सम्यक्;	सम्मं.
तत्;	तं.		इहं.
विश्वक्	वीसुं		इहयं
पृथक्	पिहुं		आलेट्ठुअं.

इत्यादि ॥

२५. ङ-ञ-ण-नो व्यञ्जने । १. २५. । ङ ञ ण न इत्येतेषां स्थाने व्यञ्जने परे अनुस्वारो भवति ।

ङ–पङ्क्तिः;	पंती.	पराङ्मुखः;	परंमुहो.
ञ–कञ्चुकः;	कंचुओ.	लाञ्छनम्;	लंछणं.
ण–षण्मुखः;	छंमुहो.	उत्कण्ठाः;	उक्कंठा.
न–सन्ध्याः;	संझा.	विन्ध्यः;	विंझो.

२६. वक्रादावन्तः । १. २६. । वक्रादिषु यथादर्शनं प्रथमादेः स्वरस्य 'अन्तः' आगमरूपोनुस्वारो भवति ।

वंकं	वक्र	बुंधं	बुध्न
तंसं	त्र्यस्र	कंकोडो	कर्कोट
अंसू	अश्रु	कुंपलं	कुड्मल
मंसू	श्मश्रु	दंसणं	दर्शन
पुंछं	पुच्छ	विंछिओ	वृश्चिक
गुंछं	गुच्छ	गिंठी	गृष्टि
मुंढा	मूर्धन्	मंजारो	मार्जार
पंसू	पर्शु		

For Private and Personal Use Only

एष्वाद्यस्य ।

वयंसो	वयस्य	मणंसिला	मनःशिला
मणंसी	मनस्विन्	पडंसुआ	प्रतिश्रुत्
मणंसिणी	मनस्विनी		

एषु द्वितीयस्य ।

अवरिं — उपरि

अणिउंतयं, अइमुंतयं — अतिमुक्तक इत्यादि ।

अनयोस्तृतीयस्य ।

क्वचिद् छन्दःपूरणेपि— देवं—नाग—सुवण्ण ।

क्वचिन्न भवति— गिट्ठी मज्जारो.

मणसिला, मणासिला, अइमुत्तयं

(आर्षे) मणोसिला.

२७. क्त्वा—स्यादेर्ण—स्वोर्वा । १. २७. । क्त्वायाः स्यादीनां च यौ णसू , तयोरनुस्वारान्तो वा भवति ।

क्त्वा—काउणं, काउण. काउआणं, काउआण. ।

स्यादि—वच्छेणं, वच्छेण. वच्छेसुं, वच्छेसु. ।

' ण—स्वोः ' इति किम् ? करिअ. अग्गिणो. ॥

२८. विंशत्यादेर्लुक् । १. २८. । विंशत्यादीनामनुस्वारस्य लुग् भवति ।

विंशतिः ;	वीसा.	संस्कृतम् ;	सक्कयं.
त्रिंशत् ;	तीसा.	संस्कारः ;	सक्कारो. इत्यादि॥

२९. मांसादेर्वा । १. २९. । मांसादीनामनुस्वारस्य लुग् वा भवति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मासं, मंसं.	मांस	इयाणि, इयाणिं.		इदानीम्
मासलं, मंसलं.	मांसल	दाणि, दाणिं.		दाणिम्
कासं, कंसं.	कांस्य	कि करोमि, किं करोमि.		किम्
पासू, पंसू.	पांशु	समुहं, संमुहं.		संमुख
कह, कहं.	कथम्	केसुअं, किंसुअं.		किंशुक
एव, एवं.	एवम्	सीहो, सिंघो.		सिंह
नूण, नूणं.	नूनम्	इत्यादि ॥		

३०. वर्गेन्त्यो वा । १. ३०. । अनुस्वारस्य वर्गे परे प्रत्यासत्तेस्तस्यैव वर्गस्यान्त्यो वा भवति ।

पङ्को,	पंको.	सञ्झा,	संझा.	चन्दो,	चंदो.
सङ्खो,	संखो.	कण्टओ,	कंटओ.	बन्धवो,	बंधवो.
अङ्गणं,	अंगणं.	उक्कण्ठा,	उक्कंठा.	कम्पइ,	कंपइ.
लङ्घणं,	लंघणं.	कण्डं,	कंडं.	वम्फइ,	वंफइ.
कञ्चुओ,	कंचुओ.	सण्ढो,	संढो.	कलम्बो,	कलंबो.
लञ्छणं,	लंछणं.	अन्तरं,	अंतरं.	आरम्भो,	आरंभो.
अञ्जिअं,	अंजिअं.	पन्थो,	पंथो.		

'वर्गे' इति किम् ? संसओ. संहरइ ।

नित्यमिच्छन्त्यन्ये ॥

३१. प्रावृट्-शरत्तरणयः पुंसि । १. ३१. । प्रावृष् शरत् तरणि इत्येते शब्दाः पुंसि-पुल्लिङ्गे प्रयोक्तव्याः । पाउसो. सरओ. एस तरणी । तरणिशब्दस्य पुंस्त्रीलिङ्गत्वेन नियमार्थमुपादानम् ॥

३२. स्नमदाम-शिरो-नभः । १. ३२. । दामन् शिरस् नभस्वर्जितं सकारान्तं नकारान्तं च शब्दरूपं पुंसि प्रयोक्तव्यम् ।

सान्तम्-जसो. पओ. तमो. तेओ. उरो. ।

नान्तम्-जम्मो. नम्मो. मम्मो. ।

'अदामशिरोनमः' इति किम् ? दामं. सिरं. नहं. ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

यत्र-सेयं. वयं. सुमणं. सम्मं. चम्मं. इति दृश्यते, तद् बहुलाधिकारात् ॥

३३. वाक्ष्यर्थ-वचनाद्याः । १. ३३. । अक्षिपर्याया वचनादयश्च शब्दाः पुंसि वा प्रयोक्तव्याः ।

अक्ष्यर्थाः-अज्जवि सा सवइ ते अच्छी, नच्चावियाइं तेणम्ह अच्छीइं, [३५.] अञ्जल्यादिपाठादक्षिशब्दः स्त्रीलिङ्गेपि-एसा अच्छी.

चक्खू, चक्खूइं. नयणा, नयणाइं. लोअणा, लोअणाइं ।

वचनादि-वयणा, वयणाइं.	माहप्पो, माहप्पं.
विज्जुणा, विज्जूए.	दुक्खा, दुक्खाइं.
कुलो, कुलं.	भायणा, भायणाइं.
छन्दो, छन्दं.	इत्यादि,

इति वचनादयः ।

नेत्ता, नेत्ताइं. कमला, कमलाइं. इत्यादि तु संस्कृतवदेव सिद्धम् ॥

३४. गुणाद्याः क्लीबे वा । १. ३४. । गुणादयः क्लीबे वा प्रयोक्तव्याः ।

गुणाइं, गुणा. [विहवेहिं गुणाइं मग्गन्ति]	मंडलग्गं, मंडलग्गो.
देवाइं, देवा.	कररुहं, कररुहो.
बिन्दूइं, बिन्दुणो.	रुक्खाइं, रुक्खा.
खग्गं, खग्गो.	इत्यादि ।

इति गुणादयः ॥

३५. वेमाञ्जल्याद्याः स्त्रियाम् । १. ३५. । इमान्ता अञ्जल्यादयश्च शब्दाः स्त्रियां वा प्रयोक्तव्याः ।

एसा गरिमा, एस गरिमा.	एसा निल्लज्जिमा, एस निल्लज्जिमा.
एसा महिमा, एस महिमा.	एसा धुत्तिमा, एस धुत्तिमा.

अञ्जल्यादि-एसा अञ्जली, एस अञ्जली.	एवम्-कुच्छी.
पिट्ठी, पिट्ठं. ['पृष्ठम्' इत्वे कृते स्त्रियामेव, इत्यन्ये.]	बली.
	निही.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अच्छी, अच्छि.	विही.
पण्हा, पण्हो.	रस्सी.
चोरिआ, चोरिअं. ।	गंठी.

इत्यञ्जल्यादयः ।

गड्डा, गड्डो. इति तु संस्कृतवदेव सिद्धम् ।

'इमा' इति तन्त्रेण 'त्वादेशस्य' 'डिमा' इत्यस्य, 'पृथ्वादीम्नश्च संग्रहः । त्वादेशस्य स्त्रीत्वमेवेच्छन्त्येके ।।

३६. बाहोरात् । १. ३६. । बाहुशब्दस्य स्त्रियामाकारोन्तादेशो भवति।

बाहाए जेण धरिओ एक्काए ।

'स्त्रियाम्' इत्येव ? वामेअरो बाहू ।।

३७. अतो डो विसर्गस्य । १. ३७. । संस्कृतलक्षणोत्पन्नस्यातः परस्य विसर्गस्य स्थाने डो इत्यादेशो भवति ।

सर्वतः ; सव्वओ.	एवं सिद्धावस्थापेक्षया-भवतः; भवओ.
पुरतः ; पुरओ.	भवन्तः ; भवन्तो.
अग्रतः ; अग्गओ.	सन्तः ; सन्तो.
मार्गतः ; मग्गओ. ।	कुतः ; कुदो. ।।

३८. निष्प्रती ओत्परी माल्यस्थोर्वा । १. ३८. । निर् प्रति इत्येतौ माल्यशब्दे स्थाधातौ च परे यथासंख्यं 'ओत् परि' इत्येवंरूपौ भवतः ; [अभेदनिर्देशः सर्वादेशार्थः]

ओमालं, निम्मल्लं, [ओमालयं वहइ].

परिट्ठा, पइट्ठा. परिट्ठिअं, पइट्ठिअं. ।।

३९. आदेः । १. ३९. । 'आदेः' इत्यधिकारः '१७७. कगचज०' इत्यादिसूत्रात् प्रागविशेषे वेदितव्यः ।।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[स्वरविधिः]

४०. त्यदाद्यव्ययात्तत्स्वरस्य लुक् । १. ४०. । त्यदादेरव्ययाच्च परस्य तयोरेव त्यदाद्यव्ययोरादेः स्वरस्य बहुलं लुग् भवति ।

अम्हेत्थ, अम्हे एत्थ.
जइमा, जइ इमा.
जइहं, जइ अहं. ॥

४१. पदादपेर्वा । १. ४१. । पदात्परस्य अपेरव्ययस्यादेर्लुग् वा भवति ।

तंपि, तमवि. केणवि, केणावि.
किंपि, किमवि. कहंपि, कहमवि. ॥

४२. इतेः स्वरात्तश्च द्विः । १. ४२. । पदात्परस्य इतेरादेर्लुग् भवति, स्वरात्परश्च तकारो द्विर्भवति ।

किंति. दिट्ठंति. | स्वरात्–तहत्ति. झत्ति.
जंति. न जुत्तंति. | पिओत्ति. पुरिसोत्ति.
'पदाद्' इत्येव ? इअ विञ्झ–गुहा–निलयाए. ॥

४३. लुप्त–य–र–व–श–ष–सां श–ष–सां दीर्घः । १. ४३. । प्राकृतलक्षणवशाल्लुप्ता याद्या उपर्यधो वा येषां शकार–षकार–सकाराणाम्, तेषामादेः स्वरस्य दीर्घो भवति ।

शस्य यलोपे– पश्यति; कश्यपः; आवश्यकम्;
पासइ. कासवो. आवासयं. ।

,, रलोपे– विश्राम्यति; वीसमइ. | मिश्रम्; मीसं.
विश्रामः; वीसामो. | संस्पर्शः; संफासो. ।

,, वलोपे– अश्वः; विश्वसिति; विश्वासः;
आसो. वीससइ. वीसासो. ।

,, शलोपे– दुश्शासनः; दूसासणो. । मनश्शिला; मणासिला. ।

षस्य यलोपे– शिष्यः; सीसो. । पुष्यः; पूसो. । मनुष्यः; मणूसो. ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

,, रलोपे– कर्षकः; कासओ. । वर्षाः; वासा. । वर्षः; वासो. ।
,, वलोपे– विष्वाणः; वीसाणो. । विष्वक्; वीसुं. ।
,, षलोपे– निष्षिक्तः; नीसित्तो. ।
सस्य यलोपे– सस्यम्; सासं. । कस्याचित्; कासइ. ।
,, रलोपे– उस्रः; ऊसो. । विस्रम्भः; वीसम्भो. ।
,, वलोपे– विकस्वरः; वीकासरो. । निस्वः नीसो.
,, सलोपे– निस्सह; नीसहो. ।

'३६३. न दीर्घानुस्वारात्' इति प्रतिषेधात्सर्वत्र. '३६०. अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम्' इति द्वित्वाभावः ॥

[अ.]

४४. अतः समृद्ध्यादौ वा । १. ४४. । समृद्धि इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरकारस्य दीर्घो वा भवति ।

सामिद्धी,	समिद्धी.	समृद्धि;	माणंसी,	मणंसी.	मनस्विन्;
पासिद्धी,	पसिद्धी.	प्रसिद्धि;	माणंसिणी,	मणंसिणी.	मनस्विनी;
पायडं,	पयडं.	प्रकट;	आहिआई,	अहिआई.	अभियाति;
पाडिवआ,	पाडिवआ.	प्रतिपद्;	पारोहो,	परोहो.	प्ररोह;
पासुत्तो,	पसुत्तो.	प्रसुप्त;	पावासू,	पवासू.	प्रवासिन्;
पाडिसिद्धी,	पडिसिद्धि.	प्रतिसिद्धि;	पाडिप्फद्धी,	पडिप्फद्धी.	प्रतिस्पर्द्धिन्;
सारिच्छो,	सरिच्छो.	सदृक्ष;			

आकृतिगणोऽयम्, तेन–अस्पर्शः; आफंसो. परकीयम्; पारकेरं, पारक्कं. | प्रवचनम्; पावयणं. चतुरन्तम्; चाऊरन्तं. इत्याद्यपि भवति ॥

४५. दक्षिणे हे । १. ४५. । दक्षिणशब्दे आदेरतो हे परे दीर्घो भवति। दाहिणो ।

'हे' इति किम्? दक्खिणो. ॥

For Private and Personal Use Only

४६. इः स्वप्नादौ । १.४६.। 'स्वप्न' इत्येवमादिषु आदेरस्य इत्वं भवति ।

सिविणो, सिमिणो, [आर्षे उकारोपि]सुमिणो. स्वप्न;	मुइङ्गो. मृदङ्ग;
	किविणो. कृपण;
ईसि. ईषत्;	उत्तिमो. उत्तम;
वेडिसो. वेतस;	मिरिअं. मरिच;
विलिअं. व्यलीक;	दिण्णं, [बहुलाधिकाराण्ण-
विअणं. व्यजन;	त्वाभावे न भवति दत्तं. देवदत्तं.] दत्त;

इत्यादि ॥

४७. पक्वाङ्गार-ललाटे वा । १. ४७. । एष्वादेरत इत्वं वा भवति ।

पिक्कं, पक्कं. | इङ्गालो, अङ्गारो. | णिडालं, णडालं. ॥

४८. मध्यम-कतमे द्वितीयस्य । १. ४८. । मध्यमशब्दे कतमे शब्दे च द्वितीयस्यातः इत्वं भवति ।

मज्झिमो. कइमो. ॥

४९. सप्तपर्णे वा । १. ४९. । सप्तपर्णे द्वितीयस्यात इत्वं वा भवति ।

छत्तिवण्णो, छत्तवण्णो. ॥

५०. मयट्यइर्वा । १. ५०. । मयट्प्रत्यये आदेरतः स्थाने 'अइ' इत्यादेशो भवति वा ।

विषमयः; विसमइओ, विसमओ. ॥

५१. ईर्हरे वा । १. ५१. । हरशब्दे आदेरत ईर्वा भवति ।

हीरो, हरो. ॥

५२. ध्वनि-विष्वचोरुः । १. ५२. । अनयोरादेरस्य उत्वं भवति ।

झुणी. वीसुं. ।

कथं सुणओ. ? 'शुनक' इति प्रकृत्यन्तरस्य; 'श्वन्' शब्दस्य तु सा, साणो. इति प्रयोगौ भवतः ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५३. वेन्द्र–खण्डिते णा वा । १. ५३. । अनयोरादेरस्य णकारेण सहितस्य उत्वं वा भवति

वुन्द्रं, वन्द्रं. खुडिओ, खण्डिओ. ॥

५४. गवये वः । १. ५४. । गवयशब्दे वकाराकारस्य उत्वं भवति ।

गउओ. गउआ. ॥

५५. प्रथमे प–थोर्वा । १. ५५. । प्रथमशब्दे पकारथकारयोरकारस्य युगपत् क्रमेण च उकारो वा भवति ।

पुढुमं, पुढमं, पढुमं, पढमं. ॥

५६. ज्ञो णत्वेऽभिज्ञादौ । १. ५६. । 'अभिज्ञ' एवंप्रकारेषु ज्ञस्य णत्वे कृते ज्ञस्यैव अत उत्वं भवति ।

अहिण्णू. सव्वण्णू. कयण्णू. आगमण्णू. ।

'णत्वे' इति किम्? अहिज्जो. (सव्वज्जो.) ।

'अभिज्ञादौ' इति किम्? प्राज्ञः; पण्णो. ।

येषां ज्ञस्य णत्वे उत्वं दृश्यते, ते अभिज्ञादयः ॥

५७. एच्छय्यादौ । १. ५७. । शय्यादिषु आदेरस्य एत्वं भवति ।

सेज्जा.	शय्या;	एत्थ.	अत्र;
सुन्देरं.	सौन्दर्य;	[आर्षे] पुरेकम्मं. ॥	
गेन्दुअं.	कन्दुक;		

५८. वल्ल्युत्कर–पर्यन्ताश्चर्ये वा । १. ५८. । एषु आदेरस्य एत्वं वा भवति ।

वेल्ली,	वल्ली.	पेरन्तो,	पज्जन्तो.
उक्केरो,	उक्करो.	अच्छेरं,	अच्छरिअं,
		अच्छअरं, अच्छरिज्जं, अच्छरीअं. ॥	

१. 'चण्ड' क्वचित्; चुडं, चण्डं ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५९. ब्रह्मचर्ये चः । १. ५९. । ब्रह्मचर्यशब्दे चस्य अत एत्वं भवति।
बम्हचेरं. ॥

६०. तोऽन्तरि । १. ६०. । अन्तर् शब्दे तस्य अत एत्वं भवति ।
अन्तः पुरम्; अन्तेउरं. | अन्तश्चारी; अन्तेआरी. ।
कचिन्न भवति—अन्तग्गयं. अन्तो-वीसम्भ-निवेसिआणं. ॥

६१. ओत्पद्मे । १. ६१. । पद्मशब्दे आदेरत ओत्वं भवति । पोम्मं. ।
'३८३. पद्म–छद्म०' इति विश्लेषे न भवति–पउमं. ॥

६२. नमस्कार–परस्परे द्वितीयस्य । १. ६२. । अनयोर्द्वितीयस्य अत ओत्वं भवति ।
नमोक्कारो. परोप्परं. ॥

६३. वार्पौ । १. ६३. । अर्पयतौ धातौ आदेरस्य ओत्वं वा भवति ।
ओप्पेइ, अप्पेइ. | ओप्पिअं, अप्पिअं. ॥

६४. स्वपावुच्च । १. ६४. । स्वपितौ धातौ आदेरस्य ओत् उत् च भवति । सोवइ. सुवइ. ॥

६५. नात्पुनर्यादाईवा । १. ६५. । नञः परे पुनःशब्दे आदेरस्य 'आ' 'आइ' इत्यादेशौ वा भवतः ।
न उणा. न उणाइ. ।
पक्षे—न उण. न उणो. ।
केवलस्यापि दृश्यते— पुणाइ. ॥

६६. वालाव्वरण्ये लुक् । १. ६६. । अलावू–अरण्यशब्दयोरादेरस्य लुग्वा भवति ।
लाउं, अलाउं. । लाऊ, अलाऊ. । रण्णं, अरण्णं. ।
'अतः' इत्येव ? आरण्ण–कुञ्जरोव्व वेल्लन्तो ॥

[आ]

६७. वाव्ययोत्खातादावदातः । १. ६७. । अव्ययेषु उत्खातादिषु च

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शब्देषु आदेराकारस्य अद् वा भवति.

अव्यय–जह,	जहा.	अहव,	अहवा.
तह,	तहा.	व, वा.	ह, हा.

इत्यादि ।

उत्खातादि–	उक्खयं,	उक्खायं.	उत्खात;
	चमरो,	चामरो.	चामर;
	कलओ,	कालओ.	कालक;
	ठविओ,	ठाविओ.	स्थापित;
	परिट्ठविओ,	परिट्ठाविओ.	[परि–] "
	संठविओ,	संठाविओ.	[सं–] "
	पययं,	पाययं.	प्राकृत;
	तलवेण्टं,	तालवेण्टं,	तालवृन्त;
	तलवोण्टं,	तालवोण्टं.	
	हलिओ,	हालिओ.	हालिक;
	नराओ,	नाराओ.	नाराच;
	वलया,	वलाया.	बलाका;
	कुमरो,	कुमारो.	कुमार;
	खइरं,	खाइरं.	खादिर;

इत्यादि ।

केचिद् ब्राह्मणपूर्वाह्णयोरपीच्छन्ति–बम्हणो, बाम्हणो. पुव्वण्हो, पुव्वाण्हो.। दवग्गी, दावग्गी. चडु, चाडु. इति शब्दभेदात्सिद्धम् ॥

६८. घञ्वृद्धेर्वा । १. ६८. । घञ्निमित्तो यो वृद्धिरूप आकारः, तस्यादिभूतस्य अद् वा भवति ।

पवहो,	पवाहो.	पयरो,	पयारो.	[प्रकारः, प्रचारो वा;]
पहरो,	पहारो.	पत्थवो,	पत्थावो.	

For Private and Personal Use Only

क्वचिन्न भवति– राग:; राओ. ॥

६९. महाराष्ट्रे । १. ६९. । महाराष्ट्रशब्दे आदेराकारस्य अद् भवति ।
मरहट्टं, मरहट्टो. (३९०.) ॥

७०. मांसादिष्वनुस्वारे । १. ७०. । मांसप्रकारेषु अनुस्वारे सति आदेरातः अद् भवति ।

मंसं.	मांस;	वंसिओ.	वांशिक;
पंसू.	पांसू;	पंडव.	पाण्डव;
पंसणो.	पांसन;	संसिद्धिओ	सांसिद्धिक;
कंसं.	कांस्य;	संजत्तिओ.	सांयात्रिक;
कंसिओ.	कांसिक;		इत्यादि ।

' अनुस्वारे ' इति किम् ? मासं. पासू. ॥

७१. श्यामाके मः । १. ७१. । श्यामाके मस्य आतः अद् भवति ।
सामओ. ॥

७२. इः सदादौ वा । १. ७२. । सदादिषु शब्देषु आत इत्वं वा भवति।
सइ, सया. | निसि-अरो, निसा-अरो. | कुप्पिसो, कुप्पासो. ॥

७३. आचार्ये चोऽच्च । १. ७३. । आचार्यशब्दे चस्य आत इत्वं अत्वं च भवति । आइरिओ; आयरिओ. ॥

७४. ईः स्त्यान-खल्वाटे । १. ७४. । स्त्यानखल्वाटयोरादेरात ईर्भवति ।
ठीणं, थीणं, थिणं. | खल्लीडो. ।
' संखायम् ' इति तु ' ६८६. समः स्त्यः खा ' इति खादेशे सिद्धम् ॥

७५. उः सास्ना-स्तावके । १. ७५. । अनयोरादेरात उत्वं भवति ।
सुण्हा. थुवओ. ॥

७६. ऊद्वासारे । १. ७६. । आसारशब्दे आदेरात ऊद् वा भवति ।
ऊसारो, आसारो. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

७७. आर्यायां यः श्वश्र्वाम् । १. ७७. । आर्याशब्दे श्वश्र्वां वाच्यायां र्यस्यात ऊर्भवति । अज्जू. ।

'श्वश्र्वाम्' इति किम् ? अज्जा. ॥

७८. एद्ग्राह्ये । १. ७८. । ग्राह्यशब्दे आदेरात एद् भवति । गेज्झं. ॥

७९. द्वारे वा. । १. ७९. । द्वारशब्दे आत एद् वा भवति । देरं. ।

पक्षे— दुआरं, दारं, बारं. ।

कथं नेरइओ, नारइओ. ? नैरयिकनारकिकशब्दयोर्भविष्यति ।

आर्षे अन्यत्रापि— पच्छे कम्मं. असहेज्ज देवा सुरी. ॥

८०. पारापते रो वा. । १. ८० । पारापतशब्दे रस्थस्यात एद् वा भवति । पारेवओ. पारावओ. ॥

८१. मात्रटि वा । १. ८१. । मात्रट्प्रत्यये आत एद् वा भवति ।

एत्तिअमेत्तं. एत्तिअमत्तं. ।

बहुलाधिकात्क्वचिन्मात्रशब्देपि— भोअण-मेत्तं. ॥

८२. उदोद्वार्द्रे । १. ८२. । आर्द्रशब्दे आदेरात उद् ओच्च वा भवतः । उल्लं. ओल्लं. [बाह-सलिल-पवाहेण उल्लेइ.] पक्षे— अल्लं. अद्दं. ॥

८३. ओदाल्यां पङ्क्तौ । १. ८३. । आलीशब्दे पङ्क्तिवाचिनि आत ओत्वं भवति ।

ओली. । 'पङ्क्तौ' इति किम् ? आली. [सखी;] ॥

८४. ह्रस्वः संयोगे । १. ८४. । दीर्घस्य यथादर्शनं संयोगे परे ह्रस्वो भवति ।

आत्—	आम्रम्;	अम्बं.	विरहाग्निः;	विरहग्गी.
	ताम्रम्;	तम्बं.	आस्यम्;	अस्सं. ।
इत्—	मुनीन्द्रः;	मुणिन्दो.	तीर्थम्;	तित्थं. ।
उत्—	गुरूल्लापा;	गुरुल्लावा.	चूर्णः;	चुण्णो. ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एत्– नरेन्द्रः ; नरिन्दो. म्लेच्छः ; मिलिच्छो.	दिट्ठिक्क-थण-वट्टं. ।

ओत्– अधरोष्ठः ; अहरुट्टं. | नीलोत्पलम् ; नीलुप्पलं. ।

'संयोगे' इति किम्? आयासं. ईसरो. ऊसवो. ॥

[इ]

८५. इत एद्वा । १. ८५. । 'संयोगे' इति वर्तते; आदेरिकारस्य संयोगे परे एकारो वा भवति ।

पेण्डं, पिण्डं.	सेन्दूरं, सिन्दूरं.	पेट्ठं, पिट्ठं.
धम्मेल्लं, धम्मिल्लं.	वेण्हू, विण्हू.	बेल्लं, बिल्लं. ।

क्वचिन्न भवति– चिन्ता. ॥

८६. किंशुके वा । १. ८६. । किंशुकशब्दे आदेरित एकारो वा भवति ।

केसुअं, किंसुअं ॥

८७. मिरायाम् । १. ८७. । मिराशब्दे इत एकारो भवति । मेरा.॥

८८. पथि-पृथिवी-प्रतिश्रुन्मूषिक-हरिद्रा-बिभीतकेष्वत् । १. ८८. । एषु आदेरितोऽकारो भवति, ।

पहो. ['पन्थं किर देसित्त०' इति तु पथिशब्दसमानार्थस्य पन्थशब्दस्य भविष्यति.] पुहई, पुढवी. पडंसुआ. मूसओ. हलद्दी, हलद्दा. ['हरिद्रायां विकल्पः' इत्यन्ये-हलिद्दी, हलिद्दा.] बहेडओ. ॥

८९. शिथिलेङ्गुदे वा । १. ८९. । अनयोरादेरितोऽद् वा भवति ।

सढिलं, सिढिलं. पसढिलं, पसिढिलं.	अङ्गुअं, इङ्गुअं. ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

निर्मितशब्दे तु वा आत्वं [अत्वं] न विधेयम्, निर्मातनिर्मितशब्दाभ्यामेव सिद्धेः ॥

९०. तित्तिरौ रः । १. ९०. । तित्तिरिशब्दे रस्येतोऽद् भवति । तित्तिरो ।

९१. इतौ तो वाक्यादौ । १. ९१. । वाक्यादिभूते इतिशब्दे यः तः, तत्संबन्धिन इकारस्य अकारो भवति ।

इअ जम्पिआवसाणे. इअ विअसिअ-कुसुम-सरो [रे]. ।

' वाक्यादौ ' इति किम् ? पिओत्ति. पुरिसोत्ति. ॥

९२. ईर्जिह्वा–सिंह–त्रिंशद्विंशतौ त्या । १. ९२. । जिह्वादिषु इकारस्य तिशब्देन सह ईर्भवति ।

जीहा. सीहो. तीसा. वीसा. ।

बहुलाधिकारात् क्वचिन्न भवति–सिंह-दत्तो. सिंह-राओ. ॥

९३. लुंकि निरः । १. ९३. । निर् उपसर्गस्य रेफलोपे सति इत ईकारो भवति ।

नीसरइ. नीसासो. ।

' लुंकि ' इति किम् ? निण्णओ. निस्सहाइं अङ्गाइं. ॥

९४. द्विन्योरुत् । १. ९४. । द्विशब्दे नि उपसर्गे च इत उद् भवति ।

द्वि– दु-मत्तो. दु-आइं. दु-विहो. दु-रेहो. दु-वयणं.

बहुलाधिकारात्क्वचिद्विकल्पः–

दु-उणो, बि-उणो. | दुइओ, बिइओ. ।

क्वचिन्न भवति– द्विजः ; दिओ. | द्विरदः ; दिरओ. ।

क्वचिद् ओत्वमपि– दो-वयणं. ।

नि– णुमज्जइ. णुमन्नो.

क्वचिन्न भवति– निवडइ. ॥

९५. प्रवासीक्षौ । १. ९५. । अनयोरादेरित उत्वं भवति ।

पावासुओ. उच्छू. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

९६. युधिष्ठिरे वा. । १. ९६. । युधिष्ठिरशब्दे आदेरित उत्वं वा भवति।
जहुट्ठिलो, जहिट्ठिलो. ॥

९७. ओच्च द्विधाकृगः । १. ९७. । द्विधाशब्दे कृग्धातोः प्रयोगे इत ओत्वम्, चकारादुत्वं च भवति।

दोहा-किज्जइ, दुहा-किज्जइ. | दोहा-इअं दुहा-इअं. ।

' कृगः ' इति किम् ? दिहा-गयं. ।

क्वचित्केवलस्यापि– दुहावि सो सुर-वहू-सत्थो. ॥

९८. वा निर्झरे ना । १. ९८. । निर्झरशब्दे नकारेण सह इत ओकारो वा भवति। ओज्झरो, निज्झरो. ॥

[ई]

९९. हरीतक्यामीतोऽत् । १. ९९. । हरीतकीशब्दे आदेरीकारस्य अद् भवति । हरडई. ॥

१००. आत्कश्मीरे । १. १००. । कश्मीरशब्दे ईत आद् भवति ।
कम्हारो. ॥

१०१. पानीयादिष्वित् । १. १०१. । पानीयादिषु शब्देषु ईत इद् भवति ।

पाणिअं.	पानीय;	सिरिसो.	शिरीष;	पलिविअं.	प्रदीपित;
अलिअं.	अलीक;	दुइअं.	द्वितीय;	ओसिअन्तं.	अवसीदत्;
जिअइ.	जीवति;	तइअं.	तृतीय;	पसिअ,	प्रसीद;
जिअउ.	जीवतु;	गहिरं.	गभीर;	गहिअं.	गृहीत;
विलिअं.	व्रीडित;	उवणिअं.	उपनीत;	वम्मिअो.	वल्मीक;
करिसा.	करीष;	आणिअं.	आनीत;	तयाणिं.	तदानीम्;

इति पानीयादयः ।

बहुलाधिकारादेषु क्वचिन्नित्यम्, क्वचिद्विकल्पः–

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पाणीअं. अलीअं. जीअइ. करीसो. उवणीओ.

इत्यादि सिद्धम् ॥

१०२. उज्जीर्णे । १. १०२. । जीर्णशब्दे ईत उद् भवति । जुण्ण–सुरा. ।

क्वचिन्न भवति– जिण्णे भोअणमत्तेओ. ॥

१०३. ऊर्हीन-विहिने वा । १. १०३. । अनयोरीत ऊत्वं वा भवति ।

हूणो, हीणो. | विहूणो विहीणो. ।

'विहीन' इति किम्? पहीण-जर-मरणा. ॥

१०४. तीर्थे हे । १. १०४. । तीर्थशब्दे हे सति ईत ऊत्वं भवति ।

तूहं. । 'हे' इति किम्? तित्थं. ॥

१०५. एत्पीयूषापीड-बिभीतक-कीदृशेदृशे । १. १०५. । एषु ईत एत्वं भवति ।

पेऊसं. आमेलो. बहेडओ केरिसो. एरिसो. ॥

१०६. नीड-पीठे वा । १. १०६. । अनयोरीत एत्वं वा भवति ।

नेडं, नीडं. | पेढं, पीढं. ॥

[उ.]

१०७. उतो मुकुलादिष्वत् । १. १०७. । 'मुकुल' इत्येवमादिषु शब्देषु आदेरुतोऽत्वं भवति ।

मउलं, मउलो.	मुकुल;	गरुई,	गुर्वी;
मउरं.	मुकुर;	जहुट्ठिलो. जहिट्ठिलो.	युधिष्ठिर;
मउडं.	मुकुट;	सोअमल्लं.	सौकुमार्य;
अगरुं.	अगुरु;	गलोई.	गुडूची;

इति मुकुलादयः ।

क्वचिदाकारोपि– विद्रुतः; विद्दाओ. ॥

१०८. वोपरौ । १. १०८ । उपरावुतोऽद् वा भवति । अवरिं, उवरिं. ॥

For Private and Personal Use Only

१०९. गुरौ के वा । १. १०९. । गुरौ स्वार्थे के सति आदेरुतोऽद् वा भवति । गरुओ, गुरुओ ।
'के' इति किम्? गुरू. ।।

११०. इर्भ्रुकुटौ । १. ११०. । भ्रुकुटावादेरुत इर्भवति । भिउडी. ।।

१११. पुरुषे रोः । १. १११. । पुरुषशब्दे रोरुत इर्भवति ।
पुरिसो, पउरिसं ।।

११२. ईः क्षुते । १. ११२. । क्षुतशब्दे आदेरुत ईत्वं भवति । छीअं.।।

११३. ऊत्सुभग-मुसले वा । १. ११३ । अनयोरादेरुत ऊद् वा भवति ।
सूहवो, सुहवो. । मूसलं, मुसलं. ।।

११४. अनुत्साहोत्सन्ने त्सच्छे । १. ११४ । उत्साहोत्सन्नवर्जिते शब्दे यौ त्सच्छौ, तयोः परयोरादेरुत ऊद् भवति ।
त्स– ऊसुओ. ऊसवो. ऊसित्तो. ऊसरइ. ।
छ– उद्गताः शुका यस्मात्, सः–ऊसुओ. ऊससइ. ।
'अनुत्साहोत्सन्ने' इति किम्? उच्छा [त्सा] हो. उच्छन्नो. ।।

११५. लुकि दुरो वा । १. ११५. । दुर् उपसर्गस्य रेफस्य लोपे सति उत ऊत्वं वा भवति ।
दूसहो, दुसहो. । दूहवो, दुहओ. ।
'लुकि' इति किम्? दुस्सहो विरहो. ।।

११६. ओत् संयोगे । १. ११६. । संयोगे परे आदेरुत ओत्वं भवति ।

तोण्डं.	पोत्थओ.	पोग्गलं.
मोण्डं.	लोद्धओ.	कोण्ढो.
पोक्खरं.	मोत्था.	कोन्तो.
कोट्टिमं.	मोग्गरो.	वोक्कन्तं.

११७. कुतूहले वा ह्रस्वश्च । १. ११७. । कुतूहलशब्दे उत ओद् वा भवति, तत्संनियोगे ह्रस्वश्च वा ।।

कोऊहल, कुऊहलं, कोउहलं. ॥

[ऊ.]

११८. अदूतः सूक्ष्मे वा । १. ११८. । सूक्ष्मशब्दे ऊतोऽद् वा भवति ।

सण्हं. सुण्हं. । आर्षे– सुहुमं. ॥

११९. दुकूले वा लश्च द्विः । १. ११९. । दुकूलशब्दे ऊकारस्य अत्वं वा भवति, तत्संनियोगे च लकारो द्विर्भवति ।

दुअल्लं; दुऊलं. [आर्षे] दुगुल्लं. ॥

१२०. ईर्वोद्व्यूढे । १. १२०. । उद्व्यूढशब्दे ऊत ईत्वं वा भवति ।

उव्वीढं, उव्वूढं. ॥

१२१. उर्भ्रू-हनूमत्कण्डूय-वातूले । १. १२१. । एषु ऊत उत्वं भवति ।

भुमया. हणुमन्तो. कण्डुअइ. वाउलो. ॥

१२२. मधूके वा. । १. १२२. । मधूकशब्दे ऊत उद् वा भवति ।

महुअं, महूअं. ॥

१२३. इदेतौ नूपुरे वा । १. १२३. । नूपुरशब्दे ऊत 'इत् एत्' इत्येतौ वा भवतः ।

निउरं, नेउरं. । पक्षे– नूउरं. ॥

१२४. ओत्कूष्माण्डी-तूणीर-कूर्पर-स्थूल-ताम्बूल-गुडूची-मूल्ये । १. १२४. । एषु ऊत ओद् भवति ।

कोहण्डी, कोहली. तोणिरं.	कोप्परं थोरं.	तम्बोलं. गलोई	मोल्लं. ॥

१२५. स्थूणा-तूणे वा । १. १२५. । अनयोरूत ओत्वं वा भवति ।

थोणा, थूणा. तोणं, तूणं. ॥

[ऋ.]

१२६. ऋतोऽत् । १. १२६. । आदेर्ऋकारस्य अत्वं भवति ।

घृतम्; घयं.	कृतम्; कयं.	मृगः; मओ.
तृणम्; तणं.	वृषभः; वसहो.	घृष्टः; घट्ठो. ।

'दुहाइअम्' इति '१२८. कृपादिपाठात्' ॥

१२७. आत्कृशा-मृदुक-मृदुत्वे वा । १. १२७. । एषु आदेर्ऋत आद् वा भवति ।

कासा, किसा. । माउक्कं, मउअं. । माउक्कं, मउत्तणं. ॥

१२८. [इः] इत्कृपादौ । १. १२८. । कृपा इत्यादिषु शब्देषु आदेर्ऋत इत्वं भवति ।

किवा.	कृपा;	घुसिण.	घुसृण;	किविणो.	कृपण;
हियय.	हृदय;	विद्ध-कई.	वृद्धकवि;	किवाणं.	कृपाण;
मिट्ठं [रस एव],		समिद्धी.	समृद्धि;	विञ्चुओ.	वृश्चिक;
[अन्यत्र] मट्ठं.	मृष्ट;	इद्धी [ड्ढी].	ऋद्धि;	वित्तं.	वृत्त;
दिट्ठं.	दृष्ट,	गिद्धी.	गृद्धि;	वित्ती.	वृत्ति;
दिट्ठी.	दृष्टि;	किसो.	कृश;	हिअं.	हृत;
सिट्ठं.	सृष्ट;	किसाणू.	कृशानु;	वाहित्तं.	व्याहृत;
सिट्ठी.	सृष्टि;	किसरा.	कृसरा;	बिंहिओ.	बृंहित;
गिट्ठी.	गृष्टि;	किच्छं.	कृच्छ्र;	भिसी.	बृसी;
पिच्छी.	पृथ्वी;	तिप्पं.	तृप्त;	इसी.	ऋषि;
भिऊ.	भृगु;	किसिओ.	कृषित;	विइण्हो.	वितृष्ण;
भिङ्गो.	भृङ्ग;	निवो.	नृप;	छिहा.	स्पृहा;
भिङ्गारो.	भृङ्गार;	किच्चा.	कृत्या;	सइ.	सकृत्;
सिङ्गारो.	शृङ्गार;	किई.	कृति;	उक्किट्ठं.	उत्कृष्ट;
सिआलो.	शृगाल,	धिइ.	धृति;	निसंसो.	नृशंस;
घिणा.	घृणा.	किवो.	कृप;		

क्वचिन्न भवति—रिद्धी. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१२९. पृष्ठे वानुत्तरपदे. । १. १२९. । पृष्ठशब्देऽनुत्तरपदे ऋत इत् भवति वा ।

पिट्ठी, पट्ठी. [पिट्ठि-परिट्ठविअं]

'अनुत्तरपदे' इति किम्? महि-वट्ठं. ॥

१३०. मसृण-मृगाङ्क-मृत्यु-शृङ्ग-धृष्टे वा । १. १३०. । एषु ऋत इद् वा भवति ।

मसिणं, मसणं,	मिच्चू, मच्चू.	घिट्ठो, धट्ठो. ॥
मिअङ्को, मयङ्को.	सिङ्गं, सङ्गं.	

१३१. उदृत्वादौ । १. १३१. । 'ऋतु' इत्यादिषु आदेर्ऋत उद् भवति ।

उऊ.	ऋतु;	परहुओ.	परभृत;	वुड्ढी.	वृद्धि;
परामुट्ठो.	परामृष्ट;	निहुअं.	निभृत;	उसहो.	ऋषभ;
पुट्ठो.	स्पृष्ट;	निउअं.	निवृत;	मुणालं.	मृणाल;
पउट्ठो.	प्रवृष्ट;	विउअं.	विवृत;	उज्जु.	ऋजु;
पुहई.	पृथिवी;	संवुअं.	संवृत;	जामाउओ.	जामातृक;
पउत्ति.	प्रवृत्ति;	वुत्तन्तो.	वृत्तान्त;	[माउओ.]	[मातृक;]
पाउसो.	प्रावृष्;	निव्वुअं.	निर्वृत;	माउआ.	मातृका;
पाउओ.	प्रावृत;	निव्वुई.	निर्वृति;	भाउओ.	भ्रातृक;
भुई.	भृति;	वुन्दं.	वृन्द;	पिउओ.	पितृक;
पहुडि.	प्रभृति;	वुन्दावणो.	वृन्दावन;	पुहुवी.	पृथ्वी;
पाहुडं.	प्राभृत;	वुड्ढो.	वृद्ध;	इत्यादि ॥	

१३२. निवृत्त-वृन्दारके वा । १. १३२. । अनयोर्ऋत उद् वा भवति ।

निवुत्तं, निअत्तं. | वुन्दारया, वन्दारया. ॥

१३३. वृषभे वा वा । १. १३३. । वृषभे ऋतो वेन सह उद् वा भवति ।

उसहो, वसहो. ॥

१३४. गौणान्त्यस्य । १. १३४. । गौणशब्दस्य योऽन्त्य ऋत्, तस्य उद् भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

माउ-मण्डलं. माउ-हरं.	पिउ-हरं. माउ-सिआ.	पिउ-सिआ. पिउ-वणं.	पिउ-वई. ॥

१३५ मातुरिद्वा । १ १३५ । मातृशब्दस्य गौणस्य ऋत इद् वा भवति।

माइ-हरं, माउ-हरं. ।

क्वचिद् अगौणस्यापि– माईणं. ॥

१३६. उदूदोन्मृषि । १. १३६. । मृषाशब्दे ऋत उत् ऊत् ओच्च भवन्ति ।

मुसा, मूसा, मोसा. मुसा-वाओ, मूसा-वाओ, मोसा-वाओ. ॥

१३७. इदुतौ वृष्ट–वृष्टि–पृथङ्–मृदङ्ग–नप्तृके । १. १३७. । एषु ऋत इकारोकारौ भवतः ।

विट्ठो, वुट्ठो. विट्ठी, वुट्ठी.	पिहं, पुहं. मिइङ्गो, मुइङ्गो.	नत्तिओ, नत्तुओ. ॥

१३८. वा बृहस्पतौ । १. १३८. । बृहस्पतिशब्दे ऋत इदुतौ वा भवतः।

बिहप्फई, बुहप्फई. | पक्षे –बहप्फई. ॥

१३९. इदेदोद्वृन्ते । १. १३९. । वृन्तशब्दे ऋत इत् एत् ओच्च भवन्ति।

विण्टं, वेण्टं, वोण्टं. ॥

१४०. रिः केवलस्य । १. १४०. । केवलस्य व्यञ्जनेनासंपृक्तस्य ऋतो रिरादेशो भवति ।

रिद्धि. रिच्छो.

१४१. ऋणर्ज्वृषभर्त्वृषौ वा । १. १४१. । ऋण–ऋजु–ऋषभ–ऋतु –ऋषिषु ऋतो रिर्वा भवति ।

रिणं, अणं. रिज्जू, उज्जू.	रिसहो, उसहो. रिऊ, उऊ.	रिसी, इसी. ॥

१४२. दृशः क्विप्–टक्–सकः । १. १४२. । क्विप् टक् सक् इत्येतदन्तस्य दृशेर्धातोर्ऋतोरिरादेशो भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सदृक् ; सरि-वण्णो, सरि-रूवो, सरि-बन्दीणं.

सदृशः ; सरिसो. सदृक्षः ; सरिच्छो.

एवम्- एआरिसो. तारिसो. अन्नारिसो.

भवारिसो. केरिसो. अम्हारिसो.

जारिसो. एरिसो. तुम्हारिसो. ।

टक्सक्साहचर्यात् 'त्यदाद्यन्य [समानादुपमानाद्व्याप्ये दृशष्टक्सकौ च । ५. १. १५२. ।]' (न्यादि)सूत्रविहितः क्विबिह गृह्यते ॥

१४३. आदृते ढिः । १. १४३. । आदृतशब्दे ऋतो ढिरादेशो भवति। आढिओ. ॥

१४४. अरिर्दृप्ते । १. १४४. । दृप्तशब्दे ऋतोऽरिरादेशो भवति । दरिओ. [दरिअ-सीहेण] ॥

[ऌ.]

१४५. ऌत इलिः क्लृप्त-क्लृन्ने । १. १४५. । अनयोर्ऌत इलिरादेशो भवति ।

किलिन्न-कुसुमोवयारेसु. धारा-किलिन्न-वत्तं[न्नं]. ॥

[ए.]

१४६. एत इद्वा वेदना-चपेटा-देवर-केसरे। १. १४६. । वेदनादिषु एत इत्वं वा भवति ।

विअणा, वेअणा.	दिअरो, देवरो.
चविडा, विअड-चवेडा-विणोआ.	महमहिअ-दसण-किसरं, केसरं. ।

महिला, महेला. इति तु महिलामहेलाभ्यां शब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

१४७. ऊः स्तेने वा । १. १४७. । स्तेने एत ऊद् वा भवति । थूणो, थेणो. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[ऐ.]

१४८. ऐत एत् । १. १४८. । ऐकारस्यादौ वर्तमानस्य एत्त्वं भवति ।

सेला.	एरावणो.	वेज्जो.	वेइव्वं. ॥
तेलुक्कं.	केलासो.	केढवो.	

१४९. इत्सैन्धव-शनैश्चरे । १. १४९. । एतयोरैतं इत्त्वं भवति ।

सिन्धवं. सणिच्छरो. ॥

१५०. सैन्ये वा । १. १५०. । सैन्यशद्बे ऐत इद् वा भवति ।

सिन्नं, सेन्नं. ॥

१५१. अइर्दैत्यादौ च । १. १५१. । सैन्यशब्दे 'दैत्य' इत्येवमादिषु च ऐतो 'अइ' इत्यादेशो भवति, [एत्वापवादः] ।

सइन्नं.		दइवअं.	दैवत;	कइअवं,	कैतव;
दइच्चो.	दैत्य;	वइआलिअं.	वैतालीय;	वइसाहो.	वैशाख;
दइन्नं.	दैन्य;	वइएसो.	वैदेश;	वइसालो.	वैशाल;
अइसरिअं.	ऐश्वर्य;	वइएहो.	वैदेह;	सइरं.	स्वैर;
भइरव.	भैरव;	वइदब्भो.	वेदर्भ;	चइत्तं,	चैत्य;
वइजवणो.	वैजवन;	वइस्साणरो.	वैश्वानर;	इत्यादि ।	

विश्लेषे न भवति- चैत्यम्; चेइअं. ।

आर्षे- चैत्यवन्दनम्; ची-वन्दणं. ॥

१५२. वैरादौ वा । १. १५२. । वैरादिषु ऐतो अइरादेशो वा भवति ।

वइरं,	वेरं.	वैर;	वइसम्पायणो,	वेसम्पायणो.	वैशम्पायन;
कइलासो,	केलासो.	कैलास;	वइआलिओ,	वेआलिओ.	वैतालिक;
कइरवं,	केरवं.	कैरव;	वइसिअं,	वेसिअं.	वैशिक;
वइसवणो,	वेसवणो.	वैश्रवण	चइत्तो,	चेत्तो.	चैत्र;

इत्यादि ॥

१५३. एच्च दैवे । १. १५३. । दैवशब्दे ऐत एत् अइश्चादेशो भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

देव्वं, दइव्वं, दइवं. ॥

१५४. उच्चैर्नीचैस्यअः । १. १५४. । अनयोरैतः 'अअ' इत्यादेशो भवति ।

उच्चअं. नीचअं. ॥

उच्चनीचाभ्यां के सिद्धम्, उच्चैर्नीचैसोस्तु रूपान्तरनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥

१५५. ईद्धैर्ये । १. १५५. । धैर्यशब्दे ऐत ईद् भवति ।

धीरं हरइ विसाओ. ॥

[ओ.]

१५६. आतोऽद्वान्योन्य-प्रकोष्ठातोद्य-शिरोवेदना[न]-मनोहर-सिरोरुहे क्तोश्च वः । १. १५६. । एषु ओतोऽत्त्वं वा भवति, तत्संनियोगे च यथासंभवं ककारतकारयोर्वादेशः ।

अन्नन्नं, अन्नुन्नं.	आवज्जं, आउज्जं.	मणहरं, मणोहरं.
पवट्ठो, पउट्ठो.	सिर-विअणा, सिरो-विअणा.	सररुहं, सरोरुहं. ॥

१५७. ऊत्सोच्छ्वासे । १.१५७.। सोच्छ्वासशब्दे ओत ऊद् भवति ।

सोच्छ्वासः; सूसासो. ॥

१५८. गव्यउ-आअः । १. १५८. । गोशब्दे ओतः 'अउ, आअ इत्यादेशौ भवतः ।

गउओ, गउआ. | गाओ, हरस्स एसा गाई. ॥

[औ.]

१५९. औत ओत् । १. १५९. । औकारस्यादेरोद् भवति ।

कौमुदी; कोमुई.	कौस्तुभः; कोत्थुहो.	क्रौञ्चः; कोञ्चो.
यौवनम्; जोव्वणं.	कौशाम्बी; कोसम्बी.	कौशिकः; कोसिओ. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१६०. उत्सौन्दर्यादौ । १. १६०. । सौन्दर्यादिषु शब्देषु औत उद् भवति ।

सुन्देरं, सुन्दरिअं.	सौन्दर्य;	दुवारिओ.	दौवारिक;
मुञ्जायणो.	मौञ्जायन;	सुगन्धत्तणं.	सौगन्ध्य;
सुण्डो.	शौण्ड;	पुलोमी.	पौलोमी;
सुद्धोअणी.	शौद्धोदनि;	सुवण्णिओ.	सौवर्णिक; ॥

१६१. कौक्षेयके वा । १. १६१. । कौक्षेयकशब्दे औत उद् वा भवति ।

कुच्छेअयं, कोच्छेअयं. ॥

१६२. अउः पोरादौ च । १. १६२. । कौक्षेयके पौरादिषु च औत अउरादेशो भवति । कउच्छेअयं. ।

पौरः;	पउरो, [पउर–जणो]	गौडः;	गउडो.
कौरवः;	कउरवो.	मौलिः;	मउली.
कौशलम्;	कउसलं.	मौनम्;	मउणं.
पौरुषम्;	पउरिसं.	सौराः;	सउरा.
सौधम्;	सउहं.	कौलाः	कउला. ॥

१६३. आच्च गौरवे । १. १६२. । गौरवशब्दे औत आत्वं अउश्च भवति ।

गारवं. गउरवं. ॥

१६४. नाव्यावः । १. १६४. । नौशब्दे औत आवादेशो भवति । नावा. ॥

[सस्वरव्यञ्जनेन सह.]

१६२. एत्त्रयोदशादौ स्वरस्य सस्वरव्यञ्जनेन । १, १६५. । त्रयोदश इत्येवंप्रकारेषु संख्याशब्देषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरेण व्यञ्जनेन सह एद् भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तेरह. तेविसा. तेतीसा. ॥

१६६. स्थविर–विचकिलायस्कारे । १. १६६. । एषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् भवति ।

थेरो.

वेइल्लं, ['मु[सु]द्ध-विअइल्ल-पसूण-पुञ्जा' इत्यपि दृश्यते.]

एक्कारो. ॥

१६७. वा कदले । १. १६७. । कदलशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ।

केलं, कयल. केली, कयली. ॥

१६८. वेतः कर्णिकारे । १. १६७. । कर्णिकारे इतः सस्वरव्यञ्जनेन सह एद् वा भवति ।

कण्णेरो. कण्णिआरो. ॥

१६९. अयौ वैत् । १. १६९. । अयिशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऐद् वा भवति ।

ऐ बीहेमि. अइ उम्मत्तिए. ।

वचनादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोगः ॥

१७०. ओत्पूतर-बदर-नवमालिका-नवफलिका-पूगफले ।१. १७०. । पूतरादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् भवति ।

पोरा[रो].	नोमालिआ.	पोप्फलं, पोप्फली. ॥
बोरं, बोरी.	नोहलिआ.	

१७१. न वा मयूख-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-चतुर्दश-चतुर्वार-सुकुमार–कुतूहलोदूखलोलूखले । १. १७१.। मयूखादिषु आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ।

मोहो, मऊहो.	चोव्वरो, चउव्वारो.
लोणं, इअ [अइ] लवणु-	सोमालो, सकु[उ]मालो.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ग्गमा[म].
चोग्गुणो, चउग्गुणो.
चोत्थो, चउत्थो. चोत्थी, चउत्थी.
चोद्दह, चउद्दह. चोद्दसी, चउद्दसी.

कोहलं, कोउहलं, [तहमन्ने, कोहलिए].
ओहलो, उऊहलो.
ओक्खलं, उलूहलं. ।

मोरो मऊरो. इति तु मोर-मयूरशब्दाभ्यां सिद्धम् ॥

१७२. अवापोते । १. १७२. । अवापयोरुपसर्गयोः, 'उत' इति विकल्पार्थनिपाते च आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ओद् वा भवति ।

अव– ओअरइ, अवयरइ. | ओआसो, अवयासो. ।
अप– ओसरइ, अवसरइ. | ओसारिअं, अवसारिअं. ।
उत– ओ वणं, ओ घणो, उअ वणं, उअ घणो. ।
क्वचिन्न भवति– अवगयं. अवसद्दो. उअ रवी. ॥

१७३. ऊच्चोपे । १. १७३. । उपशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओच्चादेशौ वा भवतः ।

ऊहसिअं, ओहसिअं, उवहसिअं. ।
ऊज्झाओ, ओज्झाओ, उवज्झाओ. ।
ऊआसो, ओआसो, उववासो. ॥

१७४. उमो निषण्णे । १. १७४. । निषण्णशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह उम आदेशो वा भवति ।

णुमण्णो, णिसण्णो. ॥

१७५. प्रावरणे अङ्ग्वाऊ । १. १७५. । प्रावरणशब्दे आदेः स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह 'अङ्गु.आउ' इत्येतावादेशौ वा भवतः ।

पङ्गुरणं, पाउरणं, पावरणं. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[स्वरात्परस्य असंयुक्तस्य अनादेर्विधिः]

१७६. स्वरादसंयुक्तस्यानादेः । १. १७६. । अधिकारोऽयम् । यद् इत ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तत्स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्भवति, इति वेदितव्यम् ।

[व्यञ्जनस्य.]

१७७. क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक् । १. १७७. । स्वरात्परेषामनादिभूतानामसंयुक्तानां क ग च ज त द प य वानां प्रायो लुग् भवति ।

क– तित्थयरो. लोओ. सयढं.	द– गया. मयणो.
ग– नओ. नयरं. मयङ्को.	प– रिऊ. सुउरिसो.
च– सई कय–ग्गहो.	य– दयालू.नयणं.विओ[उ]ओ.[१८]
ज– रययं. पयावई. गओ.	व– लयण्णं. विउहो. वलयाणलो. ।
त– विआणं. रसायलं.	

'प्रायः' ग्रहणात्क्वचिन्न भवति.

सुकुसुमं.	अगरू.	सुतारं.	समवाओ.
पयाग-जलं.	सचावं.	विदुरो.	देवो.
सुगओ.	विजणं.	सपावं.	दाणवो. ।

'स्वराद्' इत्येव ?

संकरो.	नक्कंचरो.	विसंतवो.	संवुडो.
संगमो.	धणंजयो.	पुरंदरो.	संवरो.

'असंयुक्तस्य' इति किम् ?

अक्को.	वज्जं.	खिप्पो.
वग्गो.	धूत्तं.	कज्जं.
अच्चो.	उद्दामो.	सव्वं. ।

For Private and Personal Use Only

क्वचित्संयुक्तस्यापि– नक्तंचरः; नक्कंचरो. ।

' अनादेः ' इत्येव ?

कालो.	चोरो.	तरू.	पावं.	यकारस्य तु जत्वं आदौ
गन्धो.	जारो.	दवो.	वण्णो.	वक्ष्यते ।

समासे तु वाक्यविभक्त्यपेक्षया भिन्नपदत्वमपि विवक्ष्यते, तेन तत्र यथादर्शनमुभयमपि भवति–

सुहकरो,	सुहयरो.	बहुतरो,	बहुयरो.
आगमिओ,	आयमिओ.	सुहदो,	सुहओ.
जलचरो,	जलयरो.		इत्यादि ।

क्वचिदादेरपि–

स पुनः; स उण, स च; सो अ. चिन्हं; इन्धं. ।

क्वचिच्चस्य जः– पिशाची; पिसाजी. ।

एकत्वम्; एगत्तं.	असुकः; असुगो.	तीर्थंकरः; तित्थगरो.
एक ; एग.	श्रावकः; सावगो.	आकर्षः; आगरिसो.
अमुकः ; अमुगो.	आकारः; आगारो.	लोगस्सुज्जोअगरा.

इत्यादिषु तु ' ११९८. व्यत्ययश्च ' इत्येव कस्य गत्वम् ।

आर्षे अन्यदपि दृश्यते–आकुञ्चनम्; आउण्टणं. अत्र चस्य टत्वम् ॥

१७८. यमुना–चामुण्डा–कामुकातिमुक्तके मोनुनासिकश्च ।१. १७८.। एषु मस्य लुग् भवति, लुकि च सति मस्य स्थाने अनुनासिको भवति ।

जँउणा. चाँउण्डा. काँउओ. अणिउँतयं. ।

क्वचिन्न भवति–अइमुन्तयं. अइमुत्तयं. ॥

१७९. नावर्णात्पः । १. १७९. । अवर्णात्परस्यानादेः पस्य लुग् न भवति ॥ सवहो. सावो.

' अनादेः ' इत्येव ? परउट्ठो. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१८०. अवर्णो यश्रुतिः । १. १८०. । 'कगचज०--१७७.' इत्यादिना लुकि सति शेषः अवर्णः अवर्णात्परो लघुप्रयत्नतरयकार-श्रुतिर्भवति ।

तित्थयरो.	काय-मणी.	मयणो.
सयढं.	रयणं.	गया.
नयरं.	पयावई.	नयणं.
मयङ्को.	रसायलं.	दयालू.
कय-ग्गहो.	पायालं.	लयण्णं. ।

'अवर्णः' इति किम् ?--

सउणो.	पउरं.	निहओ.	वाऊ.
पउणो.	राईवं.	निनओ.	कई. ।

'अवर्णाद्' इत्येव ? लोअस्स. देअरो. ।

क्वचिद्भवति-- पियइ. ॥

१८१. कुब्ज-कर्पर-कीलके कः खोऽपुष्पे । १. १८१. । एषु कस्य खो भवति, पुष्पं चेत् कुब्जाभिधेयं न भवति ।

खुज्जो. खप्परं. खीलओ. ।

'अपुष्पे' इति किम् ? बंधेउं कुज्जय--पसूणं. ।

आर्षेन्यत्रापि-- कासितं; खासिअं. कसितं; खसिअं. ॥

१८२. मरकत-मदकले गः कन्दुके त्वादेः । १. १८२. । अनयोः कस्य गो भवति, कन्दुके त्वाद्यस्य कस्य ।

मरगयं. मयगलो. गेन्दुअं. ॥

१८३. किराते चः । १. १८३. । किराते कस्य चो भवति ।

चिलाओ. [पुलिन्दे एवायं विधिः]

कामरूपिणि तु नेष्यते-- नमिमो हर-किरायं. ॥

१८४. शीकरे भ-हौ वा । १. १८४. । शीकरे कस्य भहौ वा भवतः ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सीभरो, सीहरो. पक्षे– सीअरो. ॥

१८५. चन्द्रिकायां मः । १. १८५. । चन्द्रिका शब्दे कस्य मो भवति ।
चन्दिमा. ॥

१८६. निकष–स्फटिक–चिकुरे हः । १. १८६. । एषु कस्य हो भवति ।
निहसो. फलिहो.
चिहुरो. [चिहुर शब्दः संस्कृतेऽपि, इति दुर्गः ॥]

१८७. ख-घ-थ-ध-भाम् । १. १८७. । स्वरात्परेषामसंयुक्तानामनादिभूतानां ख घ थ ध भ इत्येतेषां वर्णानां प्रायो हो भवति ।

ख–	साहा.	मुहं,	मेहला.		लिहइ. ।
घ–	मेहो.	जहणं.	माहो.		लाहइ. ।
थ–	नाहो.	आवसहो.	मिहुणं.		कहइ. ।
ध–	साहू.	वाहो.	बहिरो.	बाहइ.	इन्द-हणू. ।
भ–	सहा.	सहावो.	नहं.	थणहरो.	सोहइ. ।

'स्वराद्' इत्येव ? संखो. संघो. कंथा. बन्धो. खंभो. ।
' असंयुक्तस्य ' इत्येव ?

अक्खइ.	कत्थइ.	बन्धइ.
अग्घइ.	सिद्धओ.	लब्भइ.

' अनादेः ' इत्येव ? गज्जन्ते खे मेहा. गच्छइ घणो. ।
' प्रायः ' इत्येव ?

सरिसव-खलो.	अथिरो.	पणट्ठ-भओ.
पलय-घणो.	जिण-धम्मो.	नभं. ॥

१८८. पृथकि धो वा । १. १८८. । पृथक्शब्दे थस्य धो वा भवति ।
पिधं, पुधं. पिहं, पुहं. ॥

१८९. शृङ्खले खः कः । १. १८९. । शृङ्खले खस्य को भवति । सङ्कलं. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१९०. पुन्नाग-भागिन्योर्गो मः । १. १९०. । अनयोर्गस्य मो भवति ।

पुन्नामाइ वसन्ते. भामिणी. ॥

१९१. छागे लः । १. १९१. । छागे गस्य लो भवति । छालो. छाली. ।

१९२. ऊत्वे दुर्भग-सुभगे वः । १. १९२. । अनयोरूत्वे गस्य वो भवति ।

दूहवो. सूहवो. । 'ऊत्वे' इति किम्? दुहओ. सुहओ. ।

१९३. खचित-पिशाचयोश्चः स-ल्लौ वा । १. १९३. । अनयोश्चस्य यथासंख्यं 'स, ल्ल' इत्यादेशौ वा भवतः ।

खसिओ, खइओ. पिसल्लो, पिसाओ. ।

१९४. जटिले जो झो वा । १. १९४. । जटिले जस्य झो वा भवति ।

झडिलो, जडिलो. ॥

१९५. टो डः । १. १९५. । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्टस्य डो भवति ।

नडो. भडो. घडो. घडइ. ।

'स्वराद्' इत्येव? घंटा. ।

'असंयुक्तस्य' इत्येव? खट्टा. ।

'अनादेः' इत्येव? टक्को.

क्वचिन्न भवति— अटति; अटइ. ॥

१९६. सटा-शकट-कैटभे ढः । १. १९६. । एषु टस्य ढो भवति ।

सढा. सयढो. केढवो. ॥

१९७. स्फटिके लः । १. १९७. । स्फटिके टस्य लो भवति ।

फलिहो. ॥

१९८. चपेटा-पाटौ वा । १. १९८ । चपेटाशब्दे, ण्यन्ते च—'पटि' धातौ टस्य लो वा भवति ।

चविला, चविडा. फालेइ, फाडेइ. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१९९. ठो ढः । १. १९९.। स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेष्ठस्य ढो भवति ।

मढो. सढो. कमढो. कुढारो. पढइ.

'स्वराद्' इत्येव ? वेकुंठो. । 'असंयुक्तस्य' इत्येव ? चिट्ठइ. ।

'अनादेः' इत्येव ? हिअए ठाइ. ॥

२००. अङ्कोठे ल्लः १. २००. । अङ्कोठे ठस्य द्विरुक्तो लो भवति ।

अङ्कोल्लतेल्ल तुप्पं. ॥

२०१. पिठरे हो वा रश्च डः । १, २०१. । पिठरे ठस्य हो वा भवति, तत्सन्नियोगे च रस्य डो भवति । पिहडो, पिढरो. ॥

२०२. डो लः । १. २०२. । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्डस्य प्रायो लो भवति ।

वडवामुखम्; वलया-मुहं | तलायं.
गरुलो. | कीलइ. ।

'स्वराद्' इत्येव ? मोंडं. कोंडं. ।

'असंयुक्तस्य' इत्येव ? खग्गो । 'अनादेः' इत्येव ? रमइ डिम्भो. ।

प्रायो ग्रहणात् क्वचिद् विकल्पः—

वलिसं, वडिसं.	गुलो, गुडो.	णलं, णडं.
दालिमं, दाडिमं	णाली, णाडी.	आमेलो, आमे[वे]डो. ।

क्वचिन्न भवत्येव—

निबिडं. गउडो. पीडिअं. नीडं. उडू. तडी. ॥

२०३. वेणौ णो वा । १. २०३. । वेणौ णस्य लो वा भवति । वेलू. वेणू. ॥

२०४. तुच्छे तश्च-छौ वा । १. २०४. । तुच्छशब्दे तस्य 'च, छ' इत्यादेशौ वा भवतः । चुच्छं. छुच्छं. तुच्छं. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

२०५. तगर-त्रसर-तूबरे टः । १. २०५. । एषु तस्य टो भवति ।

टगरो. टसरो. टूबरो. ।

२०६. प्रत्यादौ डः । १. २०६. । प्रत्यादिषु तस्य डो भवति ।

पडिवन्नं.	प्रति;	पडिमा.	,,	वावडो.	व्यापृत;
पडिहासो	,,	पडिवया.	,,	पडाया.	पताका;
पडिहारो.	,,	पडंसुआ.	,,	बहेडओ.	बिभीतक;
पाडिप्फद्धी.	,,	पडिकरइ	,,	हरडई.	हरीतकी;
पडिसारो.	,,	पहुडि.	प्रभृति;	मडयं.	मृतक.
पडिनिअत्त.	,,	पाहुडं.	प्राभृत;		इत्यादि ।

आर्षे— दुष्कृतम्; दुकडं. | आहृतम्; आहडं.

सुकृतम्; सुयडं. | अवहृतम्; अवहडं. इत्यादि ।

'प्रायः' इत्येव ? प्रतिसमयम्; पइसमयं. प्रतिष्ठानम्; पइट्ठाणं.

प्रतीपम्; पईवं. प्रतिष्ठा; पइट्ठा.

संप्रति; संपइ. प्रतिज्ञा; पइण्णा. ॥

२०७. इत्वे वेतसे । १. २०७. । वेतसे तस्य डो भवति, इत्वे सति।

वेडिसो. 'इत्वे' इति किम्? वेअसो. '४६. इः स्वप्नादौ' इति इकारो न भवति, 'इत्वे' इति व्यावृत्तिबलात् ॥

२०८. गर्भितातिमुक्तके णः । १. २०८. । अनयोस्तस्य णो भवति ।

गब्भिणो. अणिँउतयं. ।

क्वचिन्न भवति—अइमुत्तयं ।

कथम्— एरावणो ? ऐरावणशब्दस्य. । एरावओ. इति तु ऐरावतस्य॥

२०९. रुदिते दिना ण्णः । १. २०९. । रुदिते दिना सह तस्य द्विरुक्तो णो भवति । रुण्णं.

अत्र केचिद् "ऋत्वादिषु दः" इत्यारब्धवन्तः, स तु शौरसेनीमागधीविषय एव दृश्यते, इति नोच्यते । प्राकृते हि—

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ऋतुः;	रिऊ, उऊ.	यतः;	जओ.	आकृतिः;	आकिई.
रजतम्;	रययं.	ततः;	तओ.	निर्वृतः;	निव्वुओ.
एतद्;	एअं.	कृतम्;	कयं.	तातः;	ताओ.
गतः;	गओ.	हतम्;	हयं.	कतरः;	कयरो.
आगतः;	आगओ	हताशः;	हयासो.	द्वितीयः;	दुइओ.
सांप्रतम्;	संपयं.	श्रुतः;	सुओ.		

इत्यादयः प्रयोगा भवन्ति, न पुनः '[रु] उदू, रयदं' इत्यादि।

क्वचिद्भावेऽपि '१११८. व्यत्ययश्च' इत्येव सिद्धम्।

दिही. इत्येतदर्थं तु 'धृतेर्दिहिः' इति वक्ष्यामः ॥

२१०. सप्ततौ रः । १. २१०. । सप्ततौ तस्य रो भवति । सत्तरी.

२११. अतसी-सातवाहने लः । १. २११. । अनयोस्तस्य लो भवति ।

अलसी. सालाहणो, सालवाहणो, सालाहणी भासा. ॥

२१२. पलिते वा । १. २१२. । पलिते तस्य लो वा भवति ।

पलिलं पलिअं. ॥

२१३. पीते वो ले वा । १. २१३. । पीते तस्य वो वा भवति, स्वार्थलकारे परे ।

पीवलं, पीअलं. । 'ले' इति किम्? पीअं. ॥

२१४. वितस्ति-वसति-भरत-कातर-मातुलिङ्गे हः । १. २१४. ।

एषु तस्य हो भवति ।

विहत्थी. काहलो.

वसही, [बहुलाधिकारात् क्वचिन्न भवति, वसई.] माहुलिङ्गं.

भरहो. [मातुलुङ्गशब्दस्य तु माउलुङ्गं.]

२१५. मेथि-शिथिर-शिथिल-प्रथमे थस्य ढः । १. २१५. । एषु थस्य ढो भवति, [हापवादः] ।

मेढी. सिढिलो. सिढिलो पढमो. ॥

For Private and Personal Use Only

२१६. निशीथ-पृथिव्योर्वा । १. २१६. । अनयोस्थस्य ढो वा भवति ।

निसीढो, निसीहो. पुढवी, पुहवी. ॥

२१७. दर्शन-दष्ट-दग्ध-दोला-दण्ड-दर-दाह-दम्भ-दर्भ-कदन-दोहदे दो वा डः । १. २१७. । एषु दस्य डो वा भवति ।

डसणं, दसणं. डण्डो, दण्डो. डब्भो, दब्भो.

डट्ठो, दट्ठो, डरो, दरो. कडणं, कयणं.

डड्ढो, दड्ढो. डाहो, दाहो. डोहलो, दोहलो.

डोला दोला. डम्भो दम्भो.

दरशब्दस्य च भयार्थवृत्तेरेव भवति, अन्यत्र—दर-दलिअं. ॥

२१८. दंश-दहोः । १. २१८. । अनयोर्धात्वोर्दस्य डो भवति ।

डसइ. डहइ. ॥

२१९. संख्या-गद्गदे रः । १. २१९. । संख्यावाचिनि गद्गदशब्दे च दस्य रो भवति ।

एआरह. बारह. तेरह. । गग्गरं. ।

'अनादेः' इत्येव ? ते दस. । 'असंयुक्तस्य' इत्येव ? चउद्दह. ॥

२२० कदल्यामद्रुमे । १. २२०. । कदलीशब्दे अद्रुमवाचिनि दस्य रो भवति ।

करली. । 'अद्रुमे' इति किम् ? कयली. केली. ॥

२२१. प्रदीपि–दोहदे लः । १. २२१. । प्रपूर्वे दीप्यतौ धातौ, दोहदशब्दे च दस्य लो भवति ।

पलीवेइ, पलित्तं. दोहलो. ।

२२२. कदम्बे वा । १. २२२. । कदम्बशब्दे दस्य लो वा भवति ।

कलम्बो, कयम्बो. ॥

२२३. दीपौ धो वा । १. २२३. । दीप्यतौ धातौ दस्य धो वा भवति ।

धिप्पइ. दिप्पइ. ॥

२२४. कदर्थिते वः । १. २२४. । कदर्थिते दस्य वो भवति। कवट्टिओ।।

२२५. ककुदे हः । १. २२५. । ककुदे दस्य हो भवति । कउहं. ।।

२२६. निषधे धो ढः। १.२२६.। निषधे धस्य ढो भवति । निसढो.।।

२२७. वौषधे । १. २२७. । ओषधे धस्य ढो वा भवति ।

ओसढं, ओसहं. ।।

२२८. नो णः । १. २२८. । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्नस्य णो भवति ।

कयणं. मयणो. वयणं. नयणं माणइ.

आर्षे– आरनालं. अनिलो. अनलो. इत्याद्यपि ।।

२२९. वादौ । १. २२९. । असंयुक्तस्यादौ वर्तमानस्य नस्य णो वा भवति ।

णरो, नरो. णई, नई. णेइ, नेइ. ।

'असंयुक्तस्य' इत्येव ? न्यायः; नाओ. ।।

२३०. निम्ब-नापिते ल-ण्हं वा । १. २३०. । अनयोर्नस्य 'ल, ण्ह' इत्येतौ वा भवतः ।

लिम्बो, निम्बो. ण्हाविओ, नाविओ. ।।

२३१. पो वः । १. २३१. । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः पस्य प्रायो वो भवति ।

सवहो. कासवो. कुणवं. गोवइ.

सावो, पावं. कलावो. तवइ. ।

उवसग्गो, उवमा. कवड्डं.

पइवो. कविलं. महिवालो.

'स्वराद्' इत्येव ? कम्पइ । 'असंयुक्तस्य' इत्येव ? अप्पमत्तो. ।

'अनादेः' इत्येव ? सुणेह पढइ. । 'प्रायः' इत्येव ? कई. रिऊ. ।

एतेन पकारस्य प्राप्तयोर्लोपवकारयोर्यस्मिन् श्रुतिसुखमुत्पद्यते, स तत्र कार्यः ।।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

२३२. पाटि-परुष-परिघ-परिखा-पनस-पारिभद्रे फः । १. २३२. ।
ण्यन्ते पटि धातौ, परुषादिषु च पस्य फो भवति ।

फालेइ, फाडेइ. फलिहो. फणसो.

फरुसो. फलिहा. फालिहद्दो. ॥

२३३. प्रभूते वः । १. २३३. । प्रभूते पस्य वो भवति । वहुत्तं. ॥

२३४. नीपापीडे मो वा । १. २३४. । अनयोः पस्य मो वा भवति ।
नीमो, नीवो. आमेलो, आवेडो. ॥

२३५. पापर्द्धौ रः । १. २३५. । पापर्द्धावपदादौ पकारस्य रो भवति । पारद्धी ॥

२३६. फो भ-हौ । १. २३६. । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेः फस्य भहौ भवतः ॥

क्वचिद् भः– रेफः; रेभो. शिफा; सिभा. ।

क्वचित्तु हः– मुत्ता-हलं. ।

क्वचिदुभावपि– सभलं, सहलं. | सभरी, सहरी.
सेभालिआ, सेहालिआ. | गुभइ, गुहइ. ।

'स्वराद्' इत्येव ? गुंफइ. । 'असंयुक्तस्य' इत्येव ? पुप्फं. ।
'अनादेः' इत्येव ? चिट्ठइ फणी । 'प्रायः' इत्येव ? कसण-फणी॥

२३७. बो वः । १. २३७ । स्वरात्परस्यासंयुक्तस्यानादेर्बस्य वो भवति
अलाबूः; अलावू, अलाऊ. शबलः ; सवलो ॥

२३८. बिसिन्यां भः । १.२३८ । बिसिन्यां बस्य भो भवति । भिसिणी.
स्त्रीलिङ्गनिर्देशादिह न भवति– बिस-तन्तु पेलवाणं. ॥

२३९. कबन्धे म-यौ । १. २३९. । कबन्धे बस्य मयौ भवतः ।
कमन्धो, कयन्धो. ॥

२४०. कैटभे भो वः । १. २४०. । कैटभे भस्य वो भवति । केढवो. ॥

२४१. विषमे मो ढो वा । १. २४१. । विषमे मस्य ढो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

विसढो, विसमो. ॥

२४२. मन्मथे वा । १. २४२. । मन्मथे मस्य वो भवति । वम्महो. ॥

२४३. वाभिमन्यौ । १. २४३. । अभिमन्युशब्दे मो वो वा भवति ।
अहिवन्नू, अहिमन्नू. ॥

२४४. भ्रमरे सो वा । १. २४४. । भ्रमरे मस्य सो वा भवति ।
भसलो, भमरो. ॥

२४५. आदेर्यो जः । १. २४५. । पदादेर्यस्य जो भवति ।
जसो. जमो. जाइ. ।
'आदेः' इति किम्? अवयवो. विणओ.
बहुलाधिकारात्सोपसर्गस्यानादेरपि—संजमो. संजोगो. अवजसो.।
क्वचिन्न भवति—पओओ.
आर्षे लोपोऽपि—यथाख्यातम्; अहक्खायं. यथाजातम्; अहाजायं.॥

२४६. युष्मद्यर्थपरे तः । १. २४६. । युष्मच्छब्देऽर्थपरे यस्य तो भवति।
तुम्हारिसो. तुम्हकेरो. ।
'अर्थपरे' इतिकिम्? जुम्हदम्ह-पयरणं. ॥

२४७. यष्ट्यां लः १. २४७. । यष्ट्यां यस्य लो भवति ।
लट्ठी. वेणु-लट्ठी. उच्छु-लट्ठी. महु-लट्ठी. ॥

२४८. वोत्तरीयानीय-तीय-कृद्ये ज्जः १. १४८. । उत्तरीयशब्दे, अनीयतीयकृद्यप्रत्ययेषु च यस्य द्विरुक्तो जो वा भवति ।
उत्तरिज्जं उत्तरीअं. ।
अनीय—करणिज्जं, करणीअं. विम्हयणिज्जं, विम्हयणीअं. | जवणिज्जं, जवणीअं. ।
तीय— बिइज्जो, बीओ. ।
कृद्य— पेज्जा, पेआ. ॥

२४९. छायायां होऽकान्तौ वा । १. २४९. । अकान्तौ वर्तमाने छाया शब्दे यस्य हो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वच्छस्स छाही,
वच्छस्स छाया. } [आतपाभावः] सच्छाहं, सच्छायं. ।

'अकान्तौ' इति किम् ? मुह-च्छाया. [कान्तिः, इत्यर्थः] ॥

२५०. डाह-वौ कतिपये । १. २५०. । कतिपये यस्य 'डाह व' इत्येतौ पर्यायेण भवतः । कइवाहं, कइअवं. ॥

२५१. किरि-भेरे रो डः । १. २५१. । अनयो रस्य डो भवति ।
किडी. भेडो. ॥

२५२ पर्याणे डा वा । १. २५२. । पर्याणे रस्य डा इत्यादेशो वा भवति । पडायाणं, पल्लाणं. ॥

२५३. करवीरे णः । १. २५३. । करवीरे प्रथमस्य रस्य णो भवति । कणवीरो. ॥

२५४. हरिद्रादौ लः । १. २५४. । हरिद्रादिषु शब्देषु असंयुक्तस्य रस्य लो भवति ।

हलिद्दी.	हरिद्रा;	सोमालो.	सुकुमार;
दलिद्दाइ	दरिद्राति;	चिलाओ.	किरात;
दलिद्दो.	दरिद्र;	फलिहा.	परिखा;
दालिद्दं.	दारिद्र्य;	फलिहो.	परिघ;
हलिद्दो.	हरिद्र;	फालिहद्दो	पारिभद्र;
जहुट्ठिलो.	युधिष्ठिर;	काहलो.	कातर;
सिढिलो.	शिथिर;	लुक्को.	रुग्ण;
मुहलो.	मुखर;	अवद्दालं.	अपद्वार;
*चलणो.	चरण;	भसलो.	भ्रमर;
वलुणो.	वरुण;	जढलं.	जठर;
कलुणो.	करुण;	बढलो.	बठर;
इङ्गालो.	अङ्गार;	निट्ठुलो.	निष्ठुर;
सक्कालो.	सत्कार;		इत्यादि ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

* बहुलाधिकाराच्चरणशब्दस्य पदार्थवृत्तेरेव, अन्यत्र-चरण-करण.

× भ्रमरे ससंनियोगे एव, अन्यत्र—भमरो. । तथा——

जढरं. बढरो. निठुरो. इत्याद्यपि ।

आर्षे— दुवालसङ्गे. इत्याद्यपि ॥

२५५. स्थूले लो रः । १. २५५. । स्थूले लस्य रो भवति । थोरं. ।
कथं थूल-भद्दो. ? स्थूरस्य हरिद्रादिलत्वे भविष्यति ॥

२५६. लाहल–लाङ्गल-लाङ्गूले वादेर्णः १. २५६. । एषु आदेर्लस्य णो वा भवति ।

णाहलो, लाहलो. । णङ्गलं, लङ्गलं. णङ्गूलं, लङ्गूलं. ॥

२५७. ललाटे च । १. २५७.। ललाटे च आदेर्लस्य णो भवति; चकार आदेरनुवृत्त्यर्थः । णिडालं, णडालं. ॥

२५८. शबरे बो मः । १. २५८. । शबरे बस्य मो भवति । समरो.॥

२५९. स्वप्न-नीव्योर्वा । १. २५९. । अनयोर्वस्य मो वा भवति ।
सिमिणो, सिविणो. । नीमी, नीवी. ॥

२६०. श-षोः सः । १. २६०. । शकारषकारयोः सो भवति ।

श—	सद्दो. कसो.	निसंसो. वंसो.	सामा. सुद्धं.	दस सोहइ.	विसइ.

ष—सण्डो निहसो कसाओ. घोसइ. ।

उभयोरपि— सेसो. विसेसो. ॥

२६१. स्नुषायां ण्हो न वा । १. २६३. । स्नुषाशब्दे षस्य ण्हः णकाराक्रान्तो हो वा भवति । सुण्हा, सुसा. ॥

२६२. दश-पाषाणे हः । १. २६२. । दशनशब्दे, पाषाणशब्दे च शषोर्यथादर्शनं हो वा भवति ।

दह-मुहो, दस-मुहो.	एगारह
दह-बलो, दस-बलो.	बारह.

For Private and Personal Use Only

दह-रहो, दस-रहो.	तेरह.
दह-दस.	पाहाणो, पासाणो.

२६३. दिवसे सः । १. २६३. । दिवसे सस्य हो भवति । दिवहो, दिवसो. ॥

२६४. हो घोऽनुस्वारात् । १. २६४. । अनुस्वारात्परस्य हस्य घो वा भवति ।

सिंघो, सीहो. संघारो, संहारो. ।

क्वचिदननुस्वारादपि—— दाहः; दाघो.॥

२६५. षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेश्छः । १. २६५. । एषु आदेर्वर्णस्य छो भवति ।

छट्ठो. छट्ठो.	छमुहो.	छावो.	छत्तिवण्णो. ॥
छप्पओ.	छमी.	छुहा.	

२६६. शिरायां वा । १. २६६. । शिराशब्दे आदेश्छो वा भवति । छिरा, सिरा ॥

२६७. लुग् भाजन-दनुज-राजकुले जः सस्वरस्य न वा । १.२६७। एषु सस्वरजकारस्य लुग् वा भवति ।

भाणं, भायणं. । दणु-वहो, दणुअ-वहो. । रा-उलं; राय-उलं. ॥

२६८. व्याकरण-प्राकारागते कगोः १. २६८. । एषु को गश्च सस्वरस्य लुग् वा भवति ।

वारणं, वायरणं. । पारो, पायारो. । आओ, आगओ.

२६९. किसलय-कालायस-हृदये यः । १. २६९. एषु सस्वरयकारस्य लुग् वा भवति ।

किसलं, किसलयं. कालसं, कालायसं.

महण्णव-समा सहिआ ।

जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

निसमणुप्पिअ हिअस्स हिअयं. ॥

२७०. दुर्गादेव्युदुम्बर-पादपतन-पादपीठेऽन्तर्दः । १. २७०. । एषु सस्वरस्य दकारस्य अन्तर्मध्ये वर्तमानस्य लुग् वा भवति ।

दुग्गा-वी, दुग्गा-एवी.	पा-वडणं, पाय-वडणं.
उम्बरो, उउम्बरो.	पा-वीढं, पाय-वीढं. ।

'अन्तर्' इति किम् ? दुर्गादेव्यामादौ माभूत् ॥

२७१. यावत्तावज्जीवितावर्तमानावट-प्रावरक-देवकुलैवमेवे वः । १. २७१. । यावदादिषु सस्वरवकारस्यान्तर्वर्त्तमानस्य लुग् वा भवति ।

जा, जाव.	जीअं, जीविअं.	अडो, अवडो.	एमेव, एवमेव.
ता, ताव.	अत्तमाणो, आवत्तमाणो.	दे-उलं, देव-उलं.	

'अन्तर्' इत्येव ? एवमेवेऽन्त्यस्य न भवति ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञ-शब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

यद् दोर्मण्डलकुण्डलीकृतधनुर्दण्डेन सिद्धाधिप !
क्रीतं वैरिकुलात् त्वया किल दलत्कुन्दावदातं यशः ।
भ्रान्त्वा त्रीणि जगन्ति खेदविवशं तन्मालवीनां व्यधा-
दापाण्डौ स्तनमण्डले च धवले गण्डस्थले च स्थितिम् ॥ १ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अर्हम्

२.

[संयुक्तव्यञ्जनस्थाने विधिः]

२७२. संयुक्तस्य । २. १. । अधिकारोऽयं '३८६. ज्यायामीत्' इति यावत्, यदित ऊर्ध्वमनुक्रमिष्यामस्तत्संयुक्तस्य, इति वेदितव्यम्॥

२७३. शक्त-मुक्त-दष्ट-रुग्ण-मृदुत्वे को वा । २. २. । एषु संयुक्तस्य को वा भवति ।

सक्को, सत्तो.	डक्को, दट्ठो.	माउक्कं, माउत्तणं. ॥
मुक्को, मुत्तो.	लुक्को, लुग्गो.	

२७४. क्षः खः, क्वचित्तु छ-झौ । २. ३. । क्षस्य खो भवति, क्वचित्तु छ-झावपि ।

खओ. लक्खणं.	क्वचित्तु—खीणं, छीणं, झीणं. झिज्जइ. ॥

२७५. ष्क-स्कयोर्नाम्नि । २. ४. । अनयोर्नाम्नि-संज्ञायां खो भवति ।

ष्क— पोक्खरं. पोक्खरिणी. निक्खं. ।

स्क— खन्धो. खन्धावारो अवक्खन्दो ।

'नाम्नि' इति किम्? दुक्करं. निक्कम्पं.	निक्कओ. नमोक्कारो.	सक्कयं. सक्कारो.	तक्करो. ॥

२७६. शुष्क-स्कन्दे वा । २. ५. । अनयोः ष्कस्कयोः खो वा भवति ।

सुक्खं, सुक्कं. खन्दो, कन्दो. ॥

२७७. क्ष्वेटकादौ । २. ६. । क्ष्वेटकादिषु संयुक्तस्य खो भवति ।

खेडओ. [क्ष्वेटकशब्दो विषपर्यायः]	स्फेटकः; खेडओ.
क्ष्वोटकः; खोडओ.	स्फेटिकः; खेडिओ.
स्फोटकः; खोडओ.	

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

२७८. स्थाणावहरे । २. ७. । स्थाणौ संयुक्तस्य खो भवति; हरश्चेद् वाच्यो न भवति ।

खाणू. । 'अहरे' इति किम् ? थाणुणो रेहा. ॥

२७९. स्तम्भे स्तो वा । २. ८. । स्तम्भशब्दे स्तस्य खो वा भवति ।

खम्भो, थम्भो, [काष्ठादिमयः]. ॥

२८०. थ-ठावस्पन्दे । २. ९. । स्पन्दाभाववृत्तौ स्तम्भे स्तस्य थ ठौ भवतः । थम्भो, ठम्भो. स्तभ्यते; थम्भिज्जइ, ठम्भिज्जइ. ॥

२८१. रक्ते गो वा । २. १०. । रक्तशब्दे संयुक्तस्य गो वा भवति ।

रग्गो, रत्तो. ॥

२८२. शुल्के ङ्गो वा । २. ११. । शुल्कशब्दे संयुक्तस्य ङ्गो वा भवति ।

सुङ्गं, सुक्कं. ॥

२८३. कृत्ति-चत्वरे चः । २. १२. । अनयोः संयुक्तस्य चो भवति ।

किच्ची, चच्चरं. ॥

२८४. त्योऽचैत्ये । २. १३. । चैत्यवर्जिते त्यस्य चो भवति ।

सच्चं. पच्चओ. । 'अचैत्ये' इति किम् ? चइत्तं. ॥

२८५. प्रत्यूषे षश्च हो वा । २. १४. । प्रत्यूषे त्यस्य चो भवति, तत्संनियोगे च षस्य हो वा भवति । पच्चूहो, पच्चूसो. ॥

२८६. त्व-थ्व-द्व-ध्वां च-छ-ज-झाः क्वचित् । २. १५. । एषां यथासंख्यमेते क्वचिद् भवन्ति ।

भुक्त्वा; भोच्चा. । ज्ञात्वा; णच्चा. । श्रुत्वा; सोच्चा. ।
पृथ्वी; पिच्छी. । विद्वान्; विज्जं. । बुद्ध्वा; बुज्झा. ।
भोच्चा सयलं पिच्छिं विज्जं बुज्झा अणण्णय-ग्गामि ।
चइऊण तवं काउं सन्ती पत्तो सिवं परमं ॥

For Private and Personal Use Only

२८६. वृश्चिके श्चेर्न्चुर्वा । २. १६. । वृश्चिके श्चेः सस्वरस्य स्थाने ञ्चुरादेशो वा भवति, [छापवादः] ।

विञ्चुओ, विंचुओ. पक्षे– विञ्छिओ. ॥

२८८. छोऽक्ष्यादौ । २. १७. । अक्ष्यादिषु संयुक्तस्य छो भवति, [खस्यापवादः]

अच्छि. अक्षि;	सारिच्छो. सदृक्ष;	कुच्छी. कुक्षि;	छुरो. क्षुर;
उच्छू. इक्षु;	वच्छो. वृक्ष	वच्छं. वक्षस् ;	उच्छा. उक्षन्;
लच्छी. लक्ष्मी;	मच्छिआ. मक्षिका;	छुण्णो. क्षुण्ण;	छयं. क्षत;
कच्छो. कक्ष;	छेत्तं. क्षेत्र;	कच्छा. कक्षा.	सारिच्छं.सादृश्य;
छीअं. क्षुत ;	छुहा. क्षुध् ;	छारो. क्षार;	क्वचित् स्थगित-
छीरं. क्षीर;	दच्छो. दक्ष;	कुच्छेअयं. कौक्षेयक	शब्देपि–छइअं.

आर्षे– इक्खू. खीरं. सारिक्खं. इत्याद्यपि दृश्यते ॥

२८९. क्षमायां कौ । २. १८. । कौ–पृथिव्यां वर्तमाने क्षमाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति । छमा, [पृथिवी]
लाक्षणिकस्यापि क्ष्मादेशस्य भवति– क्ष्मा; छमा.
'कौ' इति किम् ? खमा, [क्षान्तिः] ॥

२९०. ऋक्षे वा । २. १९. । ऋक्षशब्दे संयुक्तस्य छो वा भवति ।
रिच्छं, रिक्खं. रिच्छो, रिक्खो. ।
कथं छूढं–क्षिप्तम् ? '३१८. वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख-छूढौ' इति भविष्यति ॥

२९१. क्षण उत्सवे । २. २०. । क्षणशब्दे उत्सवाभिधायिनि संयुक्तस्य छो भवति । छणो. 'उत्सवे' इति किम् ? खणो. ॥

२९२. ह्रस्वात् थ्य-श्च-त्स-प्सामनिश्चले । २. २१. । ह्रस्वात्परेषां थ्यश्चत्सप्सां छो भवति, निश्चले 'तु' न भवति ।
थ्य– पच्छं. पच्छा. मिच्छा. ।

श्च- पच्छिमं. अच्छेरं. पच्छा. ।

त्स-उच्छाहो. मच्छलो, मच्छरो. | संवच्छले, संवच्छरो. चिइच्छइ. ।

प्स- लिच्छइ. जुगुच्छइ. अच्छरा. ।

'ह्रस्वाद्' इति किम्? ऊसारिओ. ।

'अनिश्चले' इति किम्? निच्चलो.

आर्षे तथ्ये चोऽपि- तच्चं. ॥

२९३. सामर्थ्योत्सुकोत्सवे वा । २. २२. । एषु संयुक्तस्य छो वा भवति. ॥

सामच्छं, सामत्थं. । उच्छुओ, ऊसुओ. । उच्छवो, ऊसवो. ॥

२९४. स्पृहायाम् । २. २३. । स्पृहाशब्दे संयुक्तस्य छो भवति, [फ-स्यापवादः]

छिहा. । बहुलाधिकारात्कचिदन्यदपि- निप्पिहो. ॥

२९५. द्य-य्य-र्यां जः । २. २४. । एषां संयुक्तानां जो भवति ।

द्य- मज्जं. अवज्जं. वेज्जो. जुई. जोओ.

य्य- जज्जो. सेज्जा.

र्य- भज्जा, [चौर्यसमत्वात्-भारिआ.] कज्जं. | वज्जं. पज्जाओ | पज्जत्तं. मज्जाया.

२९६. अभिमन्यौ ज-ञ्जौ वा । २. २५. । अभिमन्यौ संयुक्तस्य जो ञ्जश्च वा भवति । अहिमज्जू, अहिमञ्जू. । पक्षे-अहिमन्नू. । अभिग्रहणादिह न भवति- मन्नू. ॥

२९७. साध्वस-ध्य-ह्यां झः । २, २६. । साध्वसे संयुक्तस्य ध्यह्ययोश्च झो भवति । सज्झसं.

ध्य- बज्झए. झाणं. उवज्झाओ. सज्झाओ. सज्झं. विञ्झो. ।

ह्य- सज्झो. मज्झं. गुज्झं. णज्झइ. ॥

२९८. ध्वजे वा । २. २७. । ध्वजशब्दे संयुक्तस्य झो वा भवति ।
झओ, धओ. ॥

२९९. इन्धौ झा । २. २८. । इन्धौ धातौ संयुक्तस्य 'झा' इत्यादेशो भवति ।

समिज्झाइ. विज्झाइ. ॥

३००. वृत्त-प्रवृत्त-मृत्तिका-पत्तन-कदर्थिते टः । २. २९. । एषु संयुक्तस्य टो भवति ।

वट्टो. पयट्टो. मट्टिआ. पट्टणं. कवट्टिओ. ॥

३०१. र्तस्याधूर्तादौ । २. ३०. । र्तस्य टो भवति, धूर्तादीन् वर्जयित्वा।

केवट्टो.	जट्टो.	वट्टुलं.	नट्टई.
वट्टी,	पयट्टइ.	रायवट्टयं.	संवट्टिअं. ।

' अधूर्तादौ ' इति किम् ?

धुत्तो. धूर्त;	संवत्तणं. संवर्तन;	वत्तिओ. वार्तिक;
कित्ती. कीर्ति;	आवत्तओ. आवर्तक;	कत्तिओ. कार्तिक;
वत्ता. वार्ता;	निवत्तिओ. निवर्तक;	उक्कित्तओ. उत्कीर्तन;
[बहुलाधिकारात्. वट्टा.]	निव्वत्तओ. निर्वर्तक;	कत्तरी. कर्तरी;
आवत्तणं. आवर्तन;	पवत्तओ. प्रवर्तक;	मुत्ती. मूर्ति;
निवत्तणं. निवर्तन;	संवत्तओ. संवर्तक;	मुत्तो. मूर्त;
पवत्तणं. प्रवर्तन;	वत्तिआ. वर्तिका;	मुहुत्तो. मुहूर्त;

इत्यादि ॥

३०२. वृन्ते ण्टः । २.३१. वृन्ते संयुक्तस्य ण्टो भवति । वेण्टं,तालवेण्टं.॥

३०३. ठोऽस्थि-विसंस्थुले । २. ३२. । अनयोः संयुक्तस्य ठो भवति
अट्ठी. विसंठुलं. ॥

३०४. स्त्यान-चतुर्थार्थे वा । २.३३. । एषु संयुक्तस्य ठो वा भवति ॥
ठीणं, थीणं. चउट्ठो.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अट्ठो, [प्रयोजनम्]. अत्थो, [धनम्].

३०५. ष्टस्यानुष्ट्रेष्टासंदष्टे । २. ३४, । उष्ट्रादिवर्जिते ष्टस्य ठो भवति ।

लट्ठी.	सिट्ठी.	सुरट्ठा.
मुट्ठी.	पुट्ठो.	इट्ठो.
दिट्ठी.	कट्ठं.	अणिट्ठं.

' अनुष्ट्रेष्टासंदष्टे ' इति किम् ?

उट्टो. इट्टाचुण्णं व्व. संदट्टो. ॥

३०६. गर्ते डः । २. ३५. । गर्तशब्दे संयुक्तस्य डो भवति । गड्डा गड्डो ॥

३०७. सम्मर्द-वितर्दि-विच्छर्द-च्छर्दि-कपर्द-मर्दिते र्दस्य । २. ३६. ।
एषु र्दस्य डो भवति ॥

सम्मड्डो.	विच्छड्डो, छड्डइ.	कवड्डो.
विअड्डी.	छड्डी.	मड्डिओ, सम्मड्डिओ.॥

३०८. गर्दभे वा । २. ३७. । गर्दभे र्दस्य डो वा भवति । गड्डहो,
गद्दहो, ॥

३०९. कन्दरिका-भिन्दिपाले ण्डः । २. ३८. । अनयोः संयुक्तस्य
ण्डो भवति ॥

कण्डलिआ. भिण्डिवालो. ॥

३१०. स्तब्धे ठ-ढौ । २. ३९. । स्तब्धे संयुक्तयोर्यथाक्रमं ठ–ढौ
भवतः । ठड्ढो. ॥

२१२. दग्ध-विदग्ध-वृद्धि-वृद्धे ढः । २. ४०. । एषु संयुक्तस्य ढो
भवति ।

दड्ढो, विअड्ढो. वुड्ढी. वुड्ढो. ।

क्वचिन्न भवति – विद्धु-कइ-निरूविअं. ॥

११२. श्रद्धर्द्धि-मूर्धार्धेन्ते वा । २. ४१. । एषु अन्ते वर्तमानस्य
संयुक्तस्य ढो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सड्ढा, सद्धा. । इड्ढी, रिद्धी. । मुण्ढा, मुद्धा. । अड्ढं, अद्धं. ॥

३१३. म्नज्ञोर्णः । २. ४२. । अनयोर्णो भवति ।

म्न– निण्णं. पज्जुण्णो.

ज्ञ– णाणं. सण्णा. पण्णा. विण्णाणं. ॥

३१४. पञ्चाशत्पञ्चदश दत्ते । २. ४३. । एषु संयुक्तस्य णो भवति ।

पण्णासा. पण्णरह. दिण्णं. ॥

३१५. मन्यौ न्तो वा । २.४४ । मन्युशब्दे संयुक्तस्य न्तो वा भवति

मन्तू, मन्नू. ॥

३१६. स्तस्य थोसमस्त-स्तम्बे । २. ४५. । समस्तस्तम्बवर्जिते स्तस्य थो भवति ।

हत्थो.	थोत्तं.	पत्थरो.	अत्थि.
थुइ.	थोअं.	पसत्थो.	सत्थि.

' असमस्तस्तम्बे ' इति किम् ? समत्तो. तम्बो. ॥

३१७. स्तवे वा । २. ४६. । स्तवशब्दे स्तस्य थो वा भवति ।

थवो, तवो. ॥

३१८. पर्यस्ते थ-टौ । २. ४७. । पर्यस्ते स्तस्य पर्यायेण थ-टौ भवतः ।

पल्लत्थो, पल्लट्टो. ॥

३१९. वोत्साहे थो हश्च रः । २. ४८. । उत्साहशब्दे संयुक्तस्य थो वा भवति, तत्संनियोगे च हस्य रः ।

उत्थारो, उच्छाहो.

३२०. आश्लिष्टे ल–धौ । २. ४९. । आश्लिष्टे संयुक्तयोर्यथासंख्यं ल-ध-इत्येतौ भवतः । आलिद्धो. ॥

३२१. चिह्ने न्धो वा । २. ५० । चिह्ने संयुक्तस्य न्धो वा भवति, ण्हापवादः । पक्षे-सोपि । चिन्धं. इन्धं. चिण्हं. ॥

३२२. भस्मात्मनोः पो वा । २. ५१. । अनयोः संयुक्तयोः पो वा

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवति । भप्पो, भस्सो.

अप्पा, अप्पाणो. पक्षे—अत्ता.

३२३. ड्म-क्मोः । २. ५२. । ड्म-क्मोः पो भवति ।

कुड्मलम्; कुम्पलं.

रुक्मिणी; रुप्पिणी. क्वचित् च्मोपि—रुच्मी, रूप्पी.॥

३२४. ष्प-स्पयोः फः । २. ५३. । ष्पस्पयोः फो भवति ।

पुष्पम्; पुप्फं. निष्पेषः; निप्फेसो.

शष्पम्; सप्फं. निष्पावः; निप्फावो.

स्पन्दनम्; फन्दणं. प्रतिस्पर्धिन्; पाडिप्फद्धी. ।

बहुलाधिकारात् क्वचिद् विकल्पः—बुहप्फई, बुहप्पई. ।

क्वचिन्न भवति— निप्पहो. णिप्पुंसणं. परोप्परम्. ॥

३२५. भीष्मे ष्मः । २. ५४. । भीष्मे ष्मस्य फो भवति । भिप्फो. ॥

३२६. श्लेष्मणि वा । २. ५५. । श्लेष्मशब्दे ष्मस्य फो वा भवति ।

सेफो, सिलिम्हो. ॥

३२७. ताम्राम्रे म्बः । २. ५६. । अनयोः संयुक्तयोः मयुक्तो बो भवति । तम्बं. अम्बं. । अम्बिर. तम्बिर. इति देश्यौ ॥

३२८. ह्वो भो वा । २.५७.। ह्वस्य भो वा भवति । जिब्भा, जिह्वा.॥

३२९. वा विह्वले वौ वश्च । २.५८. । विह्वले ह्वस्य भो वा भवति, तत्सन्नियोगे च विशब्दे वस्य वा भो भवति ।

भिब्भलो, विब्भलो, विहलो. ॥

३३०. वोर्ध्वे । २. ५९. । ऊर्ध्वशब्दे संयुक्तस्य भो वा भवति ।

उब्भं, उद्धं. ॥

३३१. कश्मीरे म्भो वा । २. ६०. । कश्मीरशब्दे संयुक्तस्य म्भो वा भवति । कम्भारा, कम्हारा. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

३३२. न्मो मः । २. ६१. । न्मस्य मो भवति, अधोलोपापवादः ।

जम्मो. वम्महो. मम्मणं. ॥

३३३. ग्मो वा । २. ६२. । ग्मस्य मो वा भवति ।

युग्मम्; जुम्मं, जुग्गं. । तिग्मम्; तिम्मं, तिग्गं. ॥

३३४. ब्रह्मचर्य-तूर्य-सौन्दर्य-शौण्डीर्ये र्यो रः । २. ६३. । एषु र्यस्य रो भवति, जापवादः ।

बम्हचेरं, चौर्यसमत्वात् बम्हचरिअं. | सुन्देरं.
तूरं. | सोण्डीरं. ॥

३३५. धैर्ये वा । २. ६४. । धैर्ये र्यस्य रो वा भवति । धीरं, धिज्जं. सूरो, सुज्जो. इति तु सूर सूर्यप्रकृतिभेदात् ॥

३३६. एतः पर्यन्ते । २. ६५. । पर्यन्ते एकारात्परस्य र्यस्य रो भवति।

पेरन्तो. 'एतः' इति किम् ? पज्जन्तो. ॥

३३७. आश्चर्ये । २. ६६. । आश्चर्ये एतः परस्य र्यस्य रो भवति ।

अच्छेरं. 'एतः' इति किम् ? अच्छरिअं. ॥

३३८. अतो रिआर-रिज्ज-रीअं । २. ६७. । आश्चर्ये अकारात्परस्य र्यस्य रिअ अर रिज्ज रीअ इत्येते आदेशा भवन्ति ।

अच्छरिअं, अच्छअरं, अच्छरिज्जं, अच्छरीअं,

'अतः' इति किम् ? अच्छेरं. ॥

३३९. पर्यस्त-पर्याण-सौकुमार्ये ल्लः । २. ६८. । एषु र्यस्य ल्लो भवति।

पर्यस्तम्; पल्लट्टं, पल्लत्थं. । पल्लाणं. । सोअमल्लं, पल्लङ्को. इति च पल्यङ्कशब्दस्य यलोपे द्वित्वे च, पलिअङ्को. इत्यपि चौर्यसमत्वात् ॥

३४०. बृहस्पति-वनस्पत्योः सो वा । २. ६९. । अनयोः संयुक्तस्य सो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

बहस्सई, बहप्फई, भयस्सई, भयप्फई.
वणस्सई, वणप्फई. ॥

३४१. बाष्पे होऽश्रुणि । २. ७०. । बाष्पशब्दे संयुक्तस्य हो भवति, अश्रुण्यभिधेये । बाहो, [नेत्रजलम्].
'अश्रुणि' इति किम्? बाप्फो, [उष्मा]. ॥

३४२. कार्षापणे । २. ७१. । कार्षापणे संयुक्तस्य हो भवति । काहावणो.

कथं कहावणो.? '८४. ह्रस्वः संयोगे.' इति पूर्वमेव ह्रस्वत्वे पश्चादादेशे, कर्षापणशब्दस्य वा भविष्यति ॥

३४३. दुःख-दक्षिण-तीर्थे वा । २. ७२. । एषु संयुक्तस्य हो वा भवति ।
दुहं, दुक्खं, [परदुक्खे दुक्खिआ विरला.]
दाहिणो, दक्खिणो. । तूहं, तित्थं. ॥

३४४. कूष्माण्ड्यां ष्मो लस्तु ण्डो वा । २. ७३. । कूष्माड्यां ष्मा इत्येतस्य हो भवति, 'ण्ड' इत्यस्य तु वा लो भवति ।
कोहली, कोहण्डी. ॥

३४५. पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-ह्मां म्हः । २. ७४. । पक्ष्मशब्दसंबंधिनः संयुक्तस्य, श्म-ष्म-स्म-ह्मां च मकाराक्रान्तो हकार आदेशो भवति ।

पक्ष्मन्;—पम्हाइं, [पम्हल-लोअणा.]
श्म— कुश्मानः; कुम्हाणो. कश्मीराः; कम्हारा.
ष्म— ग्रीष्मः; गिम्हो. उष्माः; उम्हा.
स्म— अस्मादृशः; अम्हारिसो. विस्मयः; विम्हओ.
ह्म— ब्रह्मा; बम्हा. सुह्मा; सुम्हा. बम्हणो. बम्हचेरं.
क्वचित् म्भोऽपि दृश्यते— बम्भणो. बम्भचेरं. सिम्भो.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्वचिन्न भवति— रश्मिः; रस्सी. स्मरः; सरो. ॥

३४६. सूक्ष्म-श्न-ष्ण-स्न-ह्न-ह्ण-क्ष्णां ण्हः । २. ७५. । सूक्ष्मशब्द संबन्धिनः संयुक्तस्य श्न-ष्ण-स्न ह्न-ह्ण-क्ष्णां च णकाराक्रान्तो हकारादेशो भवति ।

सूक्ष्मम्;— सण्हं.		स्न— जोण्हा. ण्हाओ. पण्हुओ.
श्न— पण्हो.	सिण्हो.	ह्न— वण्ही. जण्हू.
ष्ण— विण्हू.	जिण्हू.	ह्ण— पुव्वण्हो. अवरण्हो.
कण्हो.	उण्हीसं.	क्ष्ण— सण्हं. तिण्हं.

विप्रकर्षे तु कृष्ण-कृत्स्नशब्दयोः कसणो. कसिणो. ॥

३४७. ह्लो ल्हः । २. ७६. । ह्लः स्थाने लकाराक्रान्तो हकारो भवति ।
कल्हारं. पल्हाओ. ॥

३४८. क-ग-ट-ड-त-द-प-श-ष-स-≍क-)(पामूर्ध्वं लुक् । २. ७७. । एषां संयुक्तवर्णसंबन्धिनामूर्ध्वं स्थितानां लुग् भवति ।

क— भुत्तं.	सित्थं.	द— मद्गुः; मग्गू. मोग्गरो.
ग— दुद्धं.	मुद्धं.	प— सुत्तो. गुत्तो.
ट— षट्पदः.	छप्पओ.	श— लण्हं. निच्चलो. चुअइ.
कट्फलम्;	कप्फलं.	ष— गोट्ठी. छट्ठो. निट्ठुरो.
ड— खड्गः;	खग्गो.	स— खलिओ. नेहो.
षड्जः;	सज्जो.	≍क—दु≍खम्; दुक्खं.
त— उत्पलं;	उप्पाओ.	)(प— अंत)(पातः; अंतप्पाओ. ॥

३४९. अधो म-न-याम् । २. ७८. । मनयां संयुक्तस्याधो वर्तमानानां लुग् भवति ।

म—जुग्गं. रस्सी. सरो. सेरं.

न—नग्गो. लग्गो. । य—सामा. कुड्डं. वाहो

For Private and Personal Use Only

३५०. सर्वत्र ल-ब-रामवन्द्रे. । २. ७९. । वन्द्रशब्दादन्यत्र ल-ब-रां सर्वत्र संयुक्तस्योर्ध्वमधश्च स्थितानां लुग् भवति ।

ऊर्ध्वम्–		अधः–	
ल– उल्का;	उक्का.	श्लक्ष्णम्;	सण्हं.
वल्कलम्;	वक्कलं.	विक्लवः;	विक्कवो.
ब– शब्दः;	सद्दो.	पक्कम्;	पक्कं, पिक्कं.
अब्दः;	अद्दो.	ध्वस्तः;	धत्थो.
लुब्धकः;	लोद्धओ.		
र– अर्कः;	अक्को.	चक्रम्;	चक्कं. ग्रहः; गहो.
वर्गः;	वग्गो.	रात्रिः;	रत्ती.

अत्र 'द्ध' इत्यादिसंयुक्तानामुभयप्राप्तौ यथादर्शनं लोपः ।

क्वचिदूर्ध्वम्– उद्विग्नः; उव्विग्गो. द्वितीयः; बीओ. सर्वम्; सव्वं.
द्विगुणः; विउणो. कल्मषम्; कम्मसं. शुल्बम्; सुब्बं.

क्वचित्त्वधः– काव्यम्; कव्वं. | माल्यम्; मल्लं. | द्विजातिः; दुआई.
कुल्या; कुल्ला. | द्विपः; दिओ.

क्वचित्पर्यायेण–द्वारम्–बारं. दारं. उद्विग्नः; उव्विग्गो. उव्विण्णो.

'अवन्द्रे' इति किम्? वन्द्रं. संस्कृतसमोयं प्राकृतशब्दः; अत्रो त्तरेण विकल्पोऽपि न भवति, निषेधसामर्थ्यात् ॥

३५१. द्रे रो न वा । २. ८०. । द्रशब्दे रेफस्य वा लुग् भवति ।
चन्दो, चन्द्रो. रुद्दो, रुद्रो. भद्दं, भद्रं. समुद्दो. समुद्रो.
ह्रदशब्दस्य स्थितिपरिवृत्तौ द्रह इति रूपम्, तत्र द्रहो, दहो.
केचिद् रलोपं नेच्छन्ति, द्रहशब्दमपि कश्चित् संस्कृतं मन्यते।
वोद्रहादयस्तु तरुणपुरुषादिवाचका नित्यं रेफसंयुक्ता देश्या ए-
व-सिक्खन्तु वोद्रहीओ. वोद्रह-द्रहम्मि पडिआ. ॥

१ क्वचित्पुस्तके वन्द्र इत्यस्य स्थाने सर्वत्र चन्द्र इति पाठो दृश्यते. ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

३५२. धात्र्याम् । २. ८१. । धात्रीशब्दे रस्य लुग् वा भवति । धत्ती. ह्रस्वात् प्रागेव रलोपे-धाई. पक्षे– धारी. ॥

३५३. तीक्ष्णे णः । २. ८२. । तीक्ष्ण शब्दे णस्य लुग् वा भवति । तिक्खं, तिण्हं. ॥

३५४. ज्ञो ञः । २. ८३. । ज्ञः संबन्धिनो ञस्य लुग् वा भवति ।

जाणं,	णाणं.	मणोज्जं,	मणोण्णं.
सव्वज्जो,	सव्वण्णू.	अहिज्जो,	अहिण्णू.
अपज्जो,	अप्पण्णू.	पज्जा,	पण्णा.
दइवज्जो,	दइवण्णू.	अज्जा,	आणा.
इङ्गिअज्जो,	इङ्गिअण्णू.	संजा,	सण्णा.

क्वचिन्न भवति– विण्णाणं. ॥

३५५. मध्याह्ने हः । २. ८४. । मध्याह्ने हस्य लुग् वा भवति । मज्झन्नो, मज्झण्हो.

३५६. दशार्हे । २. ८५. । पृथग्योगाद्'वा' इति निवृत्तम्, दशार्हे हस्य लुग् भवति । दसारो. ॥

३५७. आदेः श्मश्रु-श्मशाने । २. ८६. । अनयोरादेर्लुग् भवति । मासू, मंसू, मस्सू. मसाणं.
आर्षे– श्मशानशब्दस्य सीआणं, सुसाणं. इत्यपि भवति ॥

३५८. श्चो हरिश्चन्द्रे । २. ८७. । हरिश्चन्द्रशब्दे 'श्च' इत्यस्य लुग् भवति । हरिअन्दो. ॥

३५९. रात्रौ वा । २. ८८. । रात्रिशब्दे संयुक्तस्य लुग् वा भवति । राई, रत्ती. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[शेषादेशयोर्विधिः]

३६०. अनादौ शेषादेशयोर्द्वित्वम् । २. ८९. । पदस्यानादौ वर्तमानस्य शेषस्यादेशस्य च द्वित्वं भवति ।

शेषः—कप्पतरू. भुत्तं. दुद्धं. नग्गो. उक्का. अक्को. मुक्खो. ।

आदेशः—डक्को. जक्खो. रग्गो. किच्ची. रुप्पी. ।

क्वचिन्न भवति— कसिणो.

'अनादौ' इति किम् ? खलिअं. थेरो. खम्भो. ।

द्वयोस्तु द्वित्वमस्त्येव, इति न भवति— विञ्चुओ. भिण्डिवालो. ।।

३६१. द्वितीय-तुर्ययोरुपरि पूर्वः । २. ९०. । द्वितीयतुर्ययोर्द्वित्वप्रसङ्गे उपरि पूर्वौ भवतः, 'द्वितीयस्योपरि प्रथमश्चतुर्थस्योपरि तृतीयः' इत्यर्थः ।

शेषः— वक्खाणं.	मुच्छा.	कट्ठं.	निद्धणो.	निब्भरो. ।
वग्घो.	निज्झरो.	तित्थं.	गुप्फं.	
आदेशः — जक्खो.	अच्छी.	पट्ठी.	हत्थो.	पुप्फं.
घस्य नास्ति.	मज्झं.	वुड्ढो.	आलिद्धो.	भिब्भलो.

३६९. 'तिलादौ' द्वित्वे ओक्खल. '३७०. सेवादौ' नक्खा, नहा. समासे—कइद्धओ, कइ-धओ. 'द्वित्वे' इत्येव ? खाओ. ।।

३६२. दीर्घे वा । २. ९१. । दीर्घशब्दे शेषस्य घस्य उपरि पूर्वो वा भवति

दिग्घो, दीहो.

३६३. न दीर्घानुस्वारात् । २. ९२. । दीर्घानुस्वाराभ्यां लाक्षणिकाभ्यामलाक्षणिकाभ्यां च परयोः शेषादेशयोर्द्वित्वं न भवति ।

छूढो, नीसासो. फासो.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अलाक्षणिकम्- पार्श्वम्,	पासं.	प्रेष्य;	पेसो.
शीर्षम्;	सीसं.	अवमाल्यम्;	ओमालं.
ईश्वर;	ईसरो.	आज्ञा;	आणा.
द्वेष्य;	वेसो.	आज्ञप्ति;	आणत्ती.
लास्यं;	लासो.	आज्ञपनम्;	आणवणं.
आस्यम्;	आसं.		

अनुस्वारात्-त्र्यस्रम् तंसं.

अलाक्षणिकम्- संज्ञा; विंझो. कंसालो. ॥

३६४. र-होः । २. ९३. । रेफहकारयोर्द्वित्वं न भवति ।

रेफः शेषो नास्ति. आदेश- सुन्देरं बम्हचेरं. पेरन्त.

शेषस्य ह्रस्य- विहलो. आदेशस्य-कहावणो. ॥

३६५. धृष्टद्युम्ने णः । २. ९४ । धृष्टद्युम्नशब्दे शेषस्य णस्य द्वित्वं न भवति ।

धट्ठज्जुणो. ॥

३६६. कर्णिकारे वा । २. ९६. । कर्णिकारशब्दे शेषस्य णस्य द्वित्वं वा न भवति ।

कणिआरो, कण्णिआरो. ॥

३६७. दृप्ते । २. ९६. । दृप्तशब्दे शेषस्य [तस्य] द्वित्वं न भवति ।

दरिअ-सीहेण ॥

३६८. समासे वा । २. ९७ । शेषादेशयोः समासे द्वित्वं वा भवति ।

नइ-ग्गामो, नइ-गामो.	हर-क्खन्दा, हर-खन्दा.
कुसुम-प्पयरो, कुसुम-पयरो.	आणाल-क्खम्भो, आणाल-खम्भो
देव-त्थुइ, देव-थुई.	

बहुलाधिकारादशेषादेशयोरपि-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स-प्पिवासो,	स-पिवासो.	अद्दंसणं, अद्दंसणं.
बद्ध-प्फलो,	बद्ध-फलो.	पडिक्कूलं, पडिकूलं.
मलय-सिहर-क्खण्डं,	मलय-सिहर-खण्डं.	तेल्लोक्कं, तेलोक्कं.
पम्मुक्कं,	पमुक्कं.	इत्यादि ॥

३६९. तैलादौ । २. ९८. । तैलादिषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च व्यञ्जनस्य द्वित्वं भवति ।

तेल्लं. तैल;	वेइल्लं. विचकिल;	विड्डा. व्रीडा;
मण्डुक्को. मण्डूक;	उज्जू. ऋजु;	बहुत्तं. प्रभूत;

अनन्त्यस्य— सोत्तं. स्रोतस्; पेम्मं. प्रेमन्; जुव्वणं. यौवनम्; इत्यादि ।

आर्षे— पडिसोओ. विसोअसिआ. ॥

३७०. सेवादौ वा । २. ९९. । सेवादिषु अनादौ यथादर्शनमन्त्यस्यानन्त्यस्य च द्वित्वं वा भवति

सेव्वा, सेवा. सेवा;	वाउल्लो, वाउलो. व्याकुल;
नेड्डं, नीडं. नीड;	थुल्लो, थोरो. स्थूल;
नक्खा, नहा. नख;	हुत्तं, हूअं. हूत;
निहित्तो, नहितो. निहित;	दइव्वं, दइवं. दैव;
वाहित्तो वाहिओ. व्याहृत;	तुण्हिक्को, तुण्हिओ. तूष्णीक;
माउक्कं, माउअं. मृदुक;	मुक्को, मूओ. मूक;
एक्को, एओ. एक;	खण्णु, खाणू. स्थाणु;
कोउहल्लं, कोउहलं. कुतूहल;	थिण्णं, थीणं. स्त्यान;

अनन्त्यस्य—अम्हक्केरं,	अम्हकेरं.	अस्मदीय;
तच्चेअ,	तंचेअ.	त्चेअ;
सोच्चिअ,	सोचिअ.	चिअ; इत्यादि ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

३७१. शार्ङ्गे ङात्पूर्वोत् । २. १००. । शार्ङ्गे ङात्पूर्वो अकारो भवति । सारङ्गं. ।।

३७२. क्ष्मा-श्लाघा-रत्नेऽन्त्यव्यञ्जनात् । २. १०१. । एषु संयुक्तस्य यदन्त्यव्यञ्जनं तस्मात्पूर्वोऽद् भवति ।

छमा. सलाहा. रयणं. आर्षे—सूक्ष्मेऽपि सुहमं. ।।

३७३. स्नेहाग्न्योर्वा । २. १०२. । अनयोः संयुक्तस्यान्त्यस्य व्यञ्जनात्पूर्वोकारो वा भवति ।

सणेहो, नेहो. अगणी, अग्गी. ।।

३७४. प्लक्षे लात् । २. १०३. । प्लक्षशब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनाल्लात्पूर्वोद् भवति । पलक्खो. ।।

३७५. र्हे-श्री-ह्री-कृत्स्न-क्रिया-दिष्टयास्वित् । २. १०४. । एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो भवति ।

र्हे—अरिहइ, अरिहा. गरिहा, बरिहो. ।

श्री; सिरी. ह्री; हिरी. ह्रीतः; हिरीओ. अह्रीकः; अहिरीओ. कृत्स्नः; कसिणो. क्रिया; किरिआ. आर्षे तु-हयं नाणं किया-हीणं. दिष्टया; दिट्ठिआ. ।।

३७६. र्श-र्ष-तप्त-वज्रे वा । २. १०५ । र्शर्षयोस्तप्तवज्रयोश्च संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व इकारो वा भवति ।

र्श—आयरिसो, आयंसो. सुदरिसणो, सुदंसणो. दरिसणं, दंसणं. र्ष—वरिसं, वासं. वरिसा, वासा. वरिस-सयं, वास-सयं. ।

व्यवस्थितविभाषया क्वचिन्नित्यम्—परामरिसो. हरिसो. अमरिसो. तप्त- तविओ, तत्तो. वज्रः; वइरं, वज्जं. ।।

३७७. लात् । २. १०६ । संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनाल्लात्पूर्व इद् भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

किलिन्नं.	सिलेसो.	गिलाइ.
किलिट्ठं	सुक्किलं.	गिलाणं.
सिलिट्ठं.	सुइलं.	मिलाइ.
पिलुट्ठं.	सिलोओ.	मिलाणं.
पिलोसो.	किलेसो.	किलम्मइ.
सिलिम्हो.	अम्बिलं.	किलन्तं.

क्वचिन्न भवति—क्रमो. पवो. विप्पवो. सुक्क-पक्खो. उत्प्लावयति; उप्पावेइ.

३७८. स्याद्-भव्य-चैत्य-चौर्यसमेषु यात् । २. १०७ । स्यादादिषु चौर्यशब्देन समेषु च संयुक्तस्य यात्पूर्व इद् भवति ॥

सिआ, सिआ-वाओ. भविओ. चेइअं.

चौर्यसम—चोरिअं.	गहीरिअं.	वीरिअं.	बम्हचरिअं ॥
थेरिअं.	आयरिओ.	वरिअं.	
भारिआ.	सुन्दरिअं.	सूरिओ.	
गम्भीरिअं.	सोरिअं.	धीरिअं.	

३७९. स्वप्ने नात् । २. १०८. । स्वप्नशब्दे नकारात्पूर्व इद् भवति । सिविण्णो ॥

३८०. स्निग्धे वादितौ । २. १०९ । स्निग्धे संयुक्तस्य नात्पूर्वौ अदितौ वा भवतः ।

सणिद्धं, सिणिद्धं. पक्षे-निद्धं. ॥

३८१. कृष्णे वर्णे वा । २. ११०. । कृष्णे वर्णवाचिनि संयुक्तस्यान्त्य-व्यञ्जनात्पूर्वौ अदितौ वा भवतः ।

कसणो, कसिणो, कण्हो. 'वर्णे' इति किम् ? विण्हो-कण्हो. ॥

३८२. उच्चार्हति । २. १११. । अर्हत् शब्दे संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उत् अदितौ च भवतः ।

For Private and Personal Use Only

अरुहो, अरहो, अरिहो । अरुहन्तो, अरहन्तो, अरिहन्तो ।

३८३. पद्म-छद्म-मूर्ख-द्वारे वा । २. ११२. । एषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद् वा भवति ।

पउमं, पोम्मं. छउमं, छम्मं. मुरुक्खो, मुक्खो. ।

दुवारं. पक्षे-वारं, देरं, दारं. ॥

३८४. तन्वीतुल्येषु । २. ११३. । उकारान्ता ङीप्रत्ययान्तास्तन्वीतुल्याः, तेषु संयुक्तस्यान्त्यव्यञ्जनात्पूर्वे उकारो भवति ।

तणुवी. लहुवी. गरुवी. बहुवी. पुहुवी. मउवी.

क्वचिदन्यत्रापि-स्रुघ्नम्; सुरुग्घं आर्षे-सूक्ष्मम्; सुहुमं. ॥

३८५. एकस्वरे श्वः-स्वे । २. ११४. । एकस्वरे पदे यौ श्वस् स्व इत्येतौ तयोरन्त्यव्यञ्जनात्पूर्व उद् भवति ।

श्वःकृतम्; सुवे कयं । स्वे जनाः; सुवे जणा. ।

'एकस्वरे' इति किम् ? स्व-जनः; स-यणो. ॥

३८६. ज्यायामीत् । २. ११५. । ज्याशब्दे अन्त्यव्यञ्जनात्पूर्व ईद् भवति । जीआ. ॥

३८७. करेणू-वाराणस्यो र-णोर्व्यत्ययः । २. ११६. । अनयो रेफणकारयोर्व्यत्ययः-स्थितिपरिवृत्तिर्भवति ।

कणेरू. वाणारसी.

स्त्रीलिङ्गनिर्देशात्पुंसि न भवति-एसो करेणू. ॥

३८८. आलाने लनोः । २. ११७. । आलानशब्दे लनोर्व्यत्ययो भवति । आणालो, [आणाल-क्खम्भो] ॥

३८९. अचलपुरे च-लोः । २. ११८. । अचलपुरशब्दे चकारलकारयोर्व्यत्ययो भवति ॥ अलचपुरं. ॥

३९०. महाराष्ट्रे ह-रोः । २. ११९. । महाराष्ट्रशब्दे हरोर्व्यत्ययो भवति । मरहट्ठं. ॥

३९१. ह्रदे ह-दोः । २. १२०. । ह्रदशब्दे हकारदकारयोर्व्यत्ययो भवति। द्रहो. आर्षे-हरए महपुण्डरिए. ॥

३९२. हरिताले र-लोर्न वा । २. १२१. । हरितालशब्दे रकारलकार-योर्व्यत्ययो वा भवति । हलिआरो हरिआरो ॥

३९३. लघुके ल-होः । २. १२२. । लघुकशब्दे घस्य हत्वे कृते लहो-र्व्यत्ययो वा भवति ।

हलुअं, लहुअं.

घस्य व्यत्यये कृते पदादित्वात् हो न प्राप्नोतीति हकरणम् ॥

३९४. ललाटे ल-डोः । २. १२३. । ललाटशब्दे लकारडकारयोर्व्यत्ययो भवति वा । णडालं, । णलाडं. ॥

२५७. "ललाटे च" इति आदेर्लस्य णविधानादिह द्वितीयो लःस्थानी ॥

३९५. ह्ये ह्योः । २. १२४. । ह्यशब्दे हकारयकारयोर्व्यत्ययो वा भवति । गुह्यम्; गुय्हं, गुज्झं. सह्यः; सय्हो, सज्झो. ॥

३९६. स्तोकस्य थोक्क-थोव-थेवाः । २. १२५. । स्तोकशब्दस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति वा । थोक्कं, थोवं, थेवं, पक्षे-थोअं. ॥

३९७. दुहितृ-भगिन्योर्धुआ-बहिण्यौ । २. १२६. । अनयोरेतावादेशौ वा भवतः । धुआ, दुहिआ. । बहिणी, भइणी. ॥

३९८. वृक्ष-क्षिप्तयो रुक्ख-छुढौ । २. १२७. । वृक्षक्षिप्तयोर्यथासंख्यं रुक्ख छूढ इत्यादेशौ वा भवतः ।

रुक्खो, वच्छो. । छूढं, खित्तं. उच्छूढं, उक्खित्तं ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

३९९. वनिताया विलया । २. १२८. । वनिताशब्दस्य विलया इत्यादेशो वा भवति ।

विलया, वणिआ. विलया. इति संस्कृतेपीति केचित् ॥

४००. गौणस्येषतः कूरः । २. १२९. । ईषच्छब्दस्य गौणस्य कूर इत्यादेशो वा भवति । चिंचव्व कूर-पिक्का । पक्षे-ईसि. ॥

४०१. स्त्रिया इत्थी । २. १३०. । स्त्रीशब्दस्य इत्थी इत्यादेशो वा भवति । इत्थी, थी. ॥

४०२. धृतेर्दिहिः । २. १३१. । धृतिशब्दस्य दिहिरित्यादेशो वा भवति । दिही, धिई. ॥

४०३. मार्जारस्य मञ्जर-वञ्जरौ । २. १३२. । मार्जारशब्दस्य मञ्जर वञ्जर इत्यादेशौ वा भवतः । मञ्जरो, वञ्जरो. पक्षे-मज्जारो. ॥

४०४ वैडूर्यस्य वेरुलिअं । २. १३३. । वैडूर्यशब्दस्य वेरुलिअ इत्यादेशो वा भवति । वेरुलिअं, वेडुज्जं. ॥

४०५. एण्हिं एत्ताहे इदानीमः । २. १३४. । अस्य एतावादेशौ वा भवतः । एण्हिं, एत्ताहे, इआणि. ॥

४०६. पूर्वस्य पुरिमः । २. १३५. । पूर्वस्य स्थाने पुरिम इत्यादेशो वा भवति । पुरिमं पुव्वं. ॥

४०७. त्रस्तस्य हित्थ-तट्ठौ । २. १३६. ॥ त्रस्तशब्दस्य हित्थ तट्ठ इत्यादेशौ वा भवतः । हित्थं, तट्ठं, तत्थं. ॥

४०८. बृहस्पतौ बहो भयः । २. १३७. । बृहस्पतिशब्दे बह इत्यस्यावयवस्य भय इत्यादेशो वा भवति ॥

भयस्सई, भयप्फई, भयप्पई ॥ पक्षे बहस्सई, बहप्फई, बहप्पई ॥

" १३८. वा बृहस्पतौ " इति इकारे उकारे च बिहस्सई, बिहप्फई, बिहप्पई. बुहस्सई, बुहप्फई, बुहप्पई. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४०९. मलिनोभय शुक्ति छुप्तारब्ध पदातेर्मइलावह-सिप्पि-छिकाढत्त-पाइक्कं । २. १३८. ।। मलिनादीनां यथासंख्यं मइलादय आदेशा वा भवन्ति ।

मलिन; मइलं, मलिणं.

उभय; अवहं, उवहम्. इत्यपि केचित्. अवहोआसं. उभयबलं.

आर्षे-उभयोकालं.

शुक्ति; सिप्पी, सुत्ती.

छुप्त; छिक्को, छुत्तो.

आरब्ध; आढत्तो; आरद्धो.

पदाति; पाइक्को, पयाई. ।।

४१०. दंष्ट्राया दाढा । २. १३९. । पृथग्योगाद्वेति निवृत्तम्, दंष्ट्राशब्दस्य दाढा इत्यादेशो भवति । दाढा. अयं संस्कृतेपि ।।

४११. बहिसो बाहिं-बाहिरौ । २. १४०. । बहिःशब्दस्य बाहिं बाहिर इत्यादेशौ भवतः । बाहिं, बाहिरं. ।।

४१२. अधसो हेट्ठं । २. १४१. । अधस्शब्दस्य हेट्ठ इत्ययमादेशो भवति । हेट्ठं. ।।

४१३. मातृ-पितुः स्वसुः सिआ-छौ । २. १४२. । मातृपितृभ्यां परस्य स्वसृशब्दस्य सिआ छा इत्यादेशौ भवतः ।

माउ-सिआ, माउ-च्छा. । पिउ-सिआ, पिउ-च्छा. ।।

४१४. तिर्यचस्तिरिच्छिः । २. १४३ । तिर्यचशब्दस्य तिरिच्छिरित्यादेशो भवति ।

तिरिच्छि पेच्छइ. । आर्षे-तिरिआ इत्यादेशोपि-तिरिआ. ।।

४१५. गृहस्य घरोऽपतौ । २. १४४ । गृहशब्दस्य घर इत्यादेशो भवति, पतिशब्दश्चेत् परो न भवति ।। घरो, घर-सामी. राय-हरं.

" अपतौ "इति किम्? गह-वई. ।।

For Private and Personal Use Only

४१६ शीलाद्यर्थस्येरः । २. १४५ । शीलधर्मसाध्वर्थे विहितस्य प्रत्ययस्य इर इत्यादेशो भवति ।

हसनशीलः; हसिरो. रोविरो. लज्जिरो. जम्पिरो. वेविरो. भमिरो. उससिरो.

केचित् तृन एव इरमाहुस्तेषां नमिरगमिरादयो न सिध्यन्ति; तृनोत्रादिना बाधितत्वात् ॥

४१७. क्त्वस्तुमत्तूण-तुआणाः । २. १४६. । क्त्वाप्रत्ययस्य तुम् अत् तूण तुआण इत्येते आदेशा भवन्ति ।

तुम्-दट्ठुं मोत्तुं. तूण-घेत्तूण. काऊण. ॥

अत्-भमिअ. रमिअ. तुआण-भेत्तुआण. सोउआण.

वन्दित्तु. इत्यनुस्वारलोपात्. वन्दित्ता. इति सिद्धसंस्कृतस्यैव वलोपेन. कट्टु. इति तु आर्षे ॥

४१८. इदमर्थस्य केरः । २. १४७. । इदमर्थस्य प्रत्ययस्य केर इत्यादेशो भवति । युष्मदीयः; तुम्हकेरो. । अस्मदीय; अम्हकेरो.

न च भवति-मईअ-पक्खे. पाणि-णीआ. ॥

४१९. पर-राजभ्यां क्क-डिक्कौ च । २. १४८. । पर राजन् इत्येताभ्यां परस्येदमर्थस्य प्रत्ययस्य यथासंख्यं संयुक्तौ क्को, डित् इक्कश्चादेशौ भवतः; चकारात्केरश्च ।

परकीयम्, पारक्कं, परक्कं, पारकेरं. । राजकीयम्; राइक्कं, रायकेरं. ॥

४२०. युष्मदस्मदोञ एच्चयः । २. १४९. । आभ्यां परस्येदमर्थस्याञ एच्चय इत्यादेशो भवति ।

युष्माकमिदं यौष्माकम्; तुम्हेच्चयं. एवम्-अम्हेच्चयं. ॥

४२१ वतेर्व्वः । २. १५०. । वतेः प्रत्ययस्य द्विरुक्तो वो भवति ।

महुरव्व पाडलिउत्ते पासाया. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४२२. सर्वाङ्गादीनस्येकः । २. १५१. । सर्वाङ्गात् ' सर्वादेः पथ्यङ्ग- ७.१.९४.' इत्यादिना विहितस्येनस्य स्थाने इक इत्यादेशो भवति ।

सर्वाङ्गीणः; सव्वङ्गिओ. ॥

४२३. पथो णस्येकट् । २.१५२. । 'नित्यं णः पन्थश्च । ६.४.८९. ।' इति यः पथो णो विहितस्तस्य इकट् भवति ।

पान्थः; पहिओ. ॥

४२४. ईयस्यात्मनो णयः । २. १५३. । आत्मनः परस्य इयस्य णय इत्यादेशो भवति । आत्मीयम्; अप्पणयं ॥

४२५. त्वस्य डिमा-त्तणौ वा । २. १५४. । त्वप्रत्ययस्य डिमा त्तण इत्यादेशौ वा भवतः ।

पीणिमा. पुप्फिमा पीणत्तणं. पुप्फत्तणं.

पक्षे—पीणत्तं. पुप्फत्तं.

इम्नः पृथ्वादिषु नियतत्वात् तदन्यप्रत्ययान्तेषु अस्य विधिः । पीनता; इत्यस्य प्राकृते पीणया इति भवति ।

पीणदा. इति तु भाषान्तरे, तेनेह तलो दा न क्रियते ॥

४२६. अनङ्कोठात्तैलस्य डेल्लः । २. १५५. । अङ्कोठवर्जिताच्छब्दात्परस्य तैल प्रत्ययस्य डेल्ल इत्यादेशो भवति ।

सुरहि-जलेण कडुएल्लं. । ' अनङ्कोठात् ' इति किम् ? अङ्कोल्लतेल्लं. ॥

४२७. यत्तदेतदोऽतोरित्तिअ एतल्लुक् च । २. १५६. । एभ्यः परस्य डावादेरतोः परिमाणार्थस्य इत्तिअ इत्यादेशो भवति. एतदो लुक् च ।

यावत्; जित्तिअं. तावत्; तित्तिअं. एतावत्; इत्तिअं. ॥

४२८. इदंकिमश्च डेत्तिअ-डेत्तिल-डेद्दहाः । २. १५७. । इदंकिंभ्यां यत्तदेतद्भ्यश्च परस्यातोडावतोर्वा डित एत्तिअ एत्तिल एद्दह इत्यादेशा भवन्ति, । एतल्लुक् च ।

For Private and Personal Use Only

इयत्; एत्तिअं, एत्तिलं, एद्दहं.	तावत्; तेत्तिअं, तेत्तिलं, तेद्दहं.
कियत्; केत्तिअं, केत्तिलं, केद्दहं.	एतावत्; एत्तिअं, एत्तिलं, एद्दहं. ॥
यावत्; जेत्तिअं, जेत्तिलं, जेद्दहं.	

४२९. कृत्वसो हुत्तं । २. १५८. । 'वारे कृत्वस् । ७. २. १०९.' ।
इति यः कृत्वस् विहितस्तस्य हुत्तमित्यादेशो भवति ।

सयहुत्तं. सहस्सहुत्तं.

कथं प्रियाभिमुखं; पियहुत्तं ? अभिमुखार्थेन हुत्तशब्देन भविष्यति॥

४३०. आल्विल्लोल्लाल-वन्त-मन्तेत्तर-मणा मतोः । २. १५९. ।
आलु इत्यादयो नव आदेशा मतोः स्थाने यथाप्रयोगं भवन्ति ।

आलु–नेहालु. दयालु. ईसालू. लज्जालुआ.

इल्ल.–सोहिल्लो. छाइल्लो. जामइल्लो.

उल्ल–विआरुल्लो. मंसुल्लो. दप्पुल्लो.

आल–सद्दालो. जडालो. फडालो रसालो. जोण्हालो.

वन्त–धणवन्तो, भत्तिवन्तो.

मन्त–हणुमन्तो. सिरिमन्तो. पुण्णमन्तो.

इत्त–कव्वइत्तो. माणइत्तो.

इर–गव्विरो रेहिरो. । मण–धणमणो.

केचिन्मादेशमपीच्छन्ति–हणुमा.

' मतोः ' इति किम् ? धणी. अत्थिओ ॥

४३१. त्तो दो तसो वा । २. १६०. । तसः प्रत्ययस्य स्थाने त्तो दो इत्यादेशौ वा भवतः ।

सव्वत्तो, सव्वदो.	कत्तो, कदो.	इत्तो, इदो.
एकत्तो, एकदो.	जत्तो, जदो.	
अन्नत्तो, अन्नदो.	तत्तो, तदो.	

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पक्षे–सव्वओ. इत्यादि. ॥

४३२. त्रपो हि–ह–त्थाः । २. १६१. । त्रप्रत्ययस्य एते भवन्ति

यत्र; जहि, जह, जत्थ.	कुत्र; कहि, कह, कत्थ.
तत्र; तहि, तह, तत्थ.	अन्यत्र; अन्नहि, अन्नह, अन्नत्थ. ॥

४३३. वैकाद्दः सि सिअं इआ । २. १६२. । एकशब्दात्परस्य दाप्रत्ययस्य सि सिअं इआ इत्यादेशा वा भवन्ति ।

एकदा; एक्कसि, एक्कसिअं, एक्कइआ; । पक्षे–एगया. ॥

४३४. डिल्ल–डुल्लौ भवे । २. १६३. । भवेर्थे नाम्नः परौ इल्ल उल्ल इत्येतौ डितौ प्रत्ययौ भवतः ।

गामिल्लिआ. पुरिल्लं, हेट्ठिल्लं. उवरिल्लं. अप्पुल्लं.

'आलु-आलौ' अपीछन्त्यन्ये ॥

४३५. स्वार्थे कश्च वा । २. १६४. । स्वार्थे कः, चकारादिल्लोल्लौ डितौ प्रत्ययौ वा भवतः ।

क–कुङ्कुमपिञ्जरयं.	दुहिअए राम–हिअयए.
चन्दओ.	इहयं.
गयणयम्मि.	आलेट्ठुअं. आश्लेष्टुमित्यर्थः ।
धरणिहर–पक्खुब्भंन्तयं.	

द्विरपि भवति–बहुअयं.

ककारोच्चारणं पैशाचिकभाषार्थम्, यथा–वतनके वतनकं समप्पेत्तून. ।

इल्ल–निज्जिआसोअ–पल्लविल्लेण. । पुरिल्लो, पुरा, पुरो वा;

उल्ल–मह पिउल्लओ. मुहुल्लं. हत्थुल्ला.

पक्षे–चन्दो.	इह.	बहु	मुहं
गयणं.	आलेट्ठुं.	बहुअं	हत्था

कुत्सादिविशिष्टे तु संस्कृतवदेव कप् सिद्धः ।

For Private and Personal Use Only

यावादिलक्षणः कः प्रतिनियतविषय एव, इति वचनम् ॥

४३६. ल्लो नवैकाद्वा । २. १६५. । आभ्यां स्वार्थे संयुक्तो ल्लो वा भवति ॥

नवल्लो. एकल्लो, सेवादित्वात् कस्य द्वित्वे–एक्कल्लो.

पक्षे–नवो. एक्को, एओ. ॥

४३७. उपरेः संव्याने । २. १६६. । संव्यानेऽर्थे वर्त्तमानादुपरि शब्दात् स्वार्थे ल्लो भवति । अवरिल्लो.

'संव्याने' इति किम्? अवरिं ॥

४३८. भ्रुवो मया डमया । २. १६७. । भ्रूशब्दात्स्वार्थे मया डमया इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः । भुमया, भमया.

४३९. शनैसो डिअम् । २. १६८. । शनैस्शब्दात्स्वार्थे डिअम् भवति। सणिअमवगूढो. ॥

४४०. मनाको न वा डयं च । २. १६९. । मनाक् शब्दात्स्वार्थे डयम् डिअम् च प्रत्ययौ वा भवतः ।

मणयं. मणियं. । पक्षे–मणा. ॥

४४१. मिश्राड्डालिअः । २. १७०. । मिश्रशब्दात्स्वार्थे डालिअः प्रत्ययो वा भवति । मीसालिअं. । पक्षे–मीसं. ॥

४४२. रो दीर्घात् । २. १७१. । दीर्घशब्दात्परः स्वार्थे रो वा भवति । दीहरं. दीहं. ॥

४४३. त्वादेः सः । २. १७२. । 'भावे त्व-तल् । ७. १. ५५.।' इत्यादिना विहितात्त्वादेः परः स्वार्थे स एव–त्वादिर्वा भवति ।

मृदुकत्वेन; मउअत्तयाइ. | जिट्ठयरो.
आतिशायिकात्त्वातिशायिकः संस्कृतवदेव सिद्धः | कणिट्ठयरो. ॥

४४४. विद्युत्पत्र-पीतान्धाल्लः । २. १७३. । एभ्यः स्वार्थे लो वा भवति ।

विज्जुला. पत्तलं. पीवलं, पीअलं. अन्धलो. ।

पक्षे–विज्जू. पत्तं. पीअं. अन्धो. ।

कथं जमलं ? यमलम्; इति संस्कृतशब्दाद् भविष्यति ॥

४४५. गोणादयः । २. १७३. । गोणादयः शब्दा अनुक्तप्रकृतिप्रत्ययलोपागमवर्णविकारा बहुलं निपात्यन्ते ।

गौः; गोणो, गावी.
गावः; गावीओ.
बलीवर्दः; बइल्लो.
आपः; आउ.
पञ्चपञ्चाशत्; पञ्चावण्णा, पणपन्ना.
त्रिपञ्चाशत्; तेवण्णा.
त्रिचत्वारिंशत्; तेआलिसा.
व्युत्सर्गः; विउसग्गो.
व्युत्सर्जनम्; वोसिरणं.
बहिर्; मैथुनं वा; बहिद्धा.
कार्यम्; णामुक्कसिअं.
क्वचित्; कत्थइ.
उद्वहति; मुव्वहइ.
अपस्मारः; वम्हलो.
उत्पलम्; कन्दुट्टं.
धिक्धिक्; छिछि; द्धिद्धि.
धिगस्तु; धिरत्थु.
प्रतिस्पर्धा; पडिसिद्धी, पाडिसिद्धी
स्थासकः; चच्चिक्कं.
निलयः; निलेहणं.

क्वचिद् हस्य डुभौ—
बृहत्तरम्; वड्डयरं.
हिमोरः; भिमोरो.
ल्लस्य डुः—
क्षुल्लकः; खुड्डओ.
घोषाणामग्रेतनो गायनः; घायणो.
वडः; वढो.
ककुदं; ककुधं
अकाण्डम्; अत्थक्कं.
लज्जावती; लज्जालुइणी.
कुतूहलम्; कुड्डं.
चूतः; मायन्दो. माकन्दशब्दः संस्कृतेऽपीत्यन्ये.
विष्णुः; भट्टिओ.
श्मशानम्; करसी.
असुराः; अगया.
खेलम्; खेड्डं.
पौष्पजंरः; तिङ्गिच्छि.
दिनम्; अल्लं.
समर्थः; पक्कल

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मघवान्; मघोणो.	पण्डकः; णेलच्छो.
साक्षी; सक्खिणो.	कर्पासः; पलही.
जन्म; जम्मणं.	बली; उज्जल्लो.
महान्; महन्तो.	ताम्बूलम्; झसुरं.
भवान्; भवन्तो.	पुंश्चली; छिंछई.
आशीः; आसीसा.	शाखा; साहुली. इत्यादि.

वाधिकारात् पक्षे यथादर्शनम् गउओ इत्याद्यपि भवति ।

गोला. गोआवरी. इति तु गोलागोदावरीभ्यां सिद्धम् ।

भाषाशब्दाश्च—

अहित्थ.	उप्पेहड.	विहडप्फड
लल्लक्क.	मड्डप्फर.	उज्जल्ल.
विड्डिर.	पड्डिच्छिर.	हल्लप्फल.
पच्चड्डिअ.	अट्टमट्ट.	

इत्यादयो महाराष्ट्रविदर्भादिदेशप्रसिद्धा लोकतोऽवगन्तव्याः । क्रियाशब्दाश्च—अवयासइ. फुम्फुल्लइ. उप्फालेइ. इत्यादयः ।

अत एव च—कृष्ट—घृष्ट—वाक्य—विद्वस्—वाचस्पति—विष्टरश्रवस् प्रचेतस्—प्रोक्त-प्रोतादीनां, क्विबादिप्रत्ययान्तानां च अग्निचित्—सोमसुत्-सुग्ल-सुम्ले त्यादीनां पूर्वैःकविभिरप्रयुक्तानां प्रतीतिवैषम्यपरः प्रयोगो न कर्तव्यः, शब्दान्तरैरेव तु तदर्थोऽभिधेयः, यथा—कृष्टः कुशलः, वाचस्पतिः, गुरुः, विष्टरश्रवाः, हरिः, इत्यादि ।

घृष्टशब्दस्य तु सोपसर्गस्य प्रयोग इष्यत एव—

मन्दर·यड-परिघट्टं । तद्दिअस-निहट्ठाणङ्ग. इत्यादि ।

आर्षे तु यथादर्शनं सर्वमविरुद्धम्, यथा—

घट्ठा. मट्ठा. विउसा. सुअलक्खणाणुसारेण. वक्कन्तरेसु अ पुणो. इत्यादि ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[अथाऽव्ययाधिकारः]

४४६. अव्ययम् । २. १७५ । अधिकारोयम् , इतः परं ये वक्ष्यन्ते आपादसमाप्तेस्तेऽव्ययसंज्ञा ज्ञातव्याः ॥

४४७. तं वाक्योपन्यासे । २. १७६. । तमिति वाक्योपन्यासे प्रयोक्तव्यम् । तं तिअस-बन्दि-मोक्खं.

४४८. आम अभ्युपगमे । २ १७७. । आमेत्यभ्युपगमे प्रयोक्तव्यम् । आम बहला वणोली ॥

४४९. णवि वैपरीत्ये । २. १७८. । णवीति वैपरीत्ये प्रयोक्तव्यम् । णवि हा वणे. ॥

४५०. पुणरुत्तं कृतकरणे । २. १७९. । पुणरुत्तमिति कृतकरणे । अइ सुप्पइ, पंसुलि णीसहेहिँ अङ्गेहिँ पुणरुत्तं ॥

४५१. हन्दि-विषाद-विकल्प-पश्चात्ताप-निश्चय-सत्ये । २. १८०. । हन्दि इति विषादादिषु प्रयोक्तव्यम् ।

हन्दि चलणे णओ सो ण माणिओ हन्दि हुज्ज एत्ताहे ।
हन्दि न होही भणिरी सा सिज्जइ हन्दि तुह कज्जे ॥

हन्दि सत्यमित्यर्थः ॥

४५२. हन्द च गृहाणार्थे । २. १८१. । हन्द हन्दि च गृहाणार्थे प्रयोक्तव्यम् ॥ हन्द पलोएसु इमं. हन्दि गृहाणेत्यर्थः ॥

४५३. मिव पिव विव व्व व विअ इवार्थे वा । २. १८२ । एते इवार्थे अव्ययसंज्ञकाः प्राकृते वा प्रयुज्यन्ते ॥

| कुमुअं मिव. | हंसो विव. | सेसस्स व निम्मोओ, |
| चन्दणं पिव. | साअरो व्व खीरोओ | कमलं विअ |

पक्षे—निलुप्पल—माला इव ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४५४. जेण तेण लक्षणे । २. १८३. । जेण तेण इत्येतौ लक्षणे प्रयोक्तव्यौ ॥

भमर-रुअं जेण कमल-वणं. भमर-रुअं तेण कमल-वणं. ॥

४५५. णइ चेअ चिअ च्च अवधारणे । २. १८४ । एतेवधारणे प्रयोक्तव्याः ।

गईए णइ.

जं चेअ मउलणं लोअणाणं.

अणुबद्धं तं चिअ कामिणीणं. [सेवादित्वाद् द्वित्वमपि.]

ते च्चिअ धन्ना.

ते च्चेअ सुपुरिसा.

च्च—स च्च य रूवेण, स च्च सीलेण ॥

४५६. बले निर्धारण-निश्चययोः । २. १८५. । बले इति निर्धारणे निश्चये च प्रयोक्तव्यम् ।

निर्धारणे-बले पुरिसो धणंजओ खत्तिआणं.

निश्चये-बले सीहो. सिंह एवायम्; ॥

४५७. किरेर हिर किलार्थे वा । २. १८६. । किर इर हिर इत्येते किलार्थे वा प्रतोक्तव्याः ॥

कल्लं किर खरहिअओ. । तस्स इर. । पिअ-वयंसो हिर.

पक्षे—एवं किल तेण सिविणए भणिआ. ॥

४५८. णवर केवले । २. १८७. । केवलार्थे णवर इति प्रयोक्तव्यम् ॥

णवर पिआइं चिअ णिव्वडन्ति ॥

४५९. आनन्तर्ये णवरि । २. १८८. । आनन्तर्ये णवरीति प्रयोक्तव्यम् ॥

णवरी अ से रहु-वइणा.

केचित्तु 'केवलानन्तर्यार्थयोर्णवरणवरि' इत्येकमेव सूत्रं कुर्वते, तन्मते उभावप्युभयार्थौ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४६०. अलाहि निवारणे । २.१८९ । अलाहीति निवारणे प्रयोक्तव्यम्
अलाहि किं वाइएण लेहेण. ।

४६१. अण णाइं नञर्थे । २.१९० । अण णाइं इत्येतौ नञोर्थे प्रयोक्तव्यौ
अणचिन्तिअममुणन्ती. । णाइं करेमि रोसं ॥

४६२. माइं मार्थे । २. १९१ । माइं इति मार्थे प्रयोक्तव्यम् ।
माइं काहीअ रोसं. माकार्षीद् रोषम्; ॥

४६३. हद्धी निर्वेदे । २. १९२. । हद्धी इत्यव्ययम् अत एव निर्देशात्
'हाधिक्' शब्दादेशो वा निर्वेदे प्रयोक्तव्यम् ।
हद्धी हद्धी, धाह धाह. ॥

४६४. वेव्वे भय-वारण-विषादे । २. १९३. । भयवारणविषादेषु
वेव्वे इति प्रयोक्तव्यम् ।
वेव्वेत्ति भये वेव्वेत्ति वारणे जूरणे अ वेव्वेत्ति ।
उल्लाविरीइवि तुहं वेव्वोत्ती मयच्छि ! किं णेअं ? ।
किं उल्लावेन्तीए उअ जूरन्तीए किंतु भीआए ।
उव्वाडिरीए वेव्वेत्ति तीए भणिअं न विम्हरिमो ॥

४६५. वेव्व च आमन्त्रणे । २. १९४. । वेव्व वेव्वे च आमन्त्रणे
प्रयोक्तव्ये । वेव्व गोले ! वेव्वे मुरन्दले ! वहसि पाणिअं. ॥

४६६. मामि हला हले सख्या वा । २. १९५. । एते सख्या आम-
न्त्रणे वा प्रयोक्तव्याः ।
मामि ! सरिसक्खराणवि. पणवह माणस्स हला !
हले ! हयासस्स.
पक्षे–सहि एरिसि च्चिअ गई. ॥

४६७. दे संमुखीकरणे च । २. १९६. । संमुखीकरणे सख्या आम-
न्त्रणे च दे इति प्रयोक्तव्यम् ।
दे पसिअ ताव सुन्दरि ! । दे आ पसिअ निअत्तसु. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४६८. हुं दान-पृच्छा-निवारणे । २. १९७. । हुं इति दानादिषु प्रयुज्यते ।

दाने—हुं गेह्न अप्पणो च्चिअ.
पृच्छायाम्—हुं साहसु सब्भावं
निवारणे—हुं निल्लज्ज समोसर. ॥

४६९. हु खु निश्चय-वितर्क-संभावन-विस्मये । २. १९८. । हु खु इत्येतौ निश्चयादिषु प्रयोक्तव्यौ ।

निश्चये—तंपि हु अच्छिन्नसिरी.
तं खु सिरीए रहस्सं.
वितर्कः—ऊहः संशयो वा.
उहे—न हु णवरं संगहिआ.
एवं खु हसइ.
संशये—जलहरो खु धूमवडलो खु.
संभावने—तरिउं ण हु णवर इमं.
एअं खु हसइ.
विस्मये—को खु एसो सहस्ससिरो.

बहुलाधिकारादनुस्वारात्परो हुर्न प्रयोक्तव्यः ॥

४७०. ऊ गर्हाक्षेप-विस्मय-सूचने । २. १९९. । ऊ इति गर्हादिषु प्रयोक्तव्यम् ।

गर्हा—ऊ णिल्लज्ज.
प्रक्रान्तस्य वाक्यस्य विपर्यासाशङ्काया विनिवर्तनलक्षणः—
आक्षेपः—ऊ किं मए भणिअं ?
विस्मये—ऊ कह मुणिआ अहयं.
सूचने—ऊ केण न विण्णायं ॥

४७१ थू कुत्सायाम्. । २. २०० । थू इति कुत्सायां प्रयोक्तव्यम् ।
थू निल्लज्जो लोओ. ॥

४७२ रे अरे संभाषण-रतिकलहे । २. २०१ । अनयोरर्थयोर्यथासंख्यमेतौ प्रयोक्तव्यौ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

रे संभाषणे–रे हिअय मडह-सरिआ.

अरे रतिकलहे–अरे मए समं मा करेसु उवहासं. ।।

४७३. हरे क्षेपे च । २. २०२. । क्षेपे संभाषणरतिकलहयोश्च हरे इति प्रयोक्तव्यम् ।

क्षेपे-हरे णिल्लज्ज । संभाषणे-हरे पुरिसा. । रतिकलहे-हरे बहु-वल्लह. ।।

४७४. ओ सूचना-पश्चात्तापे । २. २०३. । ओ इति सूचनापश्चात्तापयोः प्रयोक्तव्यम् ।

सूचनायाम्-ओ अविणय-तत्तिल्ले.

पश्चात्तापे-ओ न मए छाया इत्तिआए.

विकल्पे तु उतादेशेनैवौकारेण सिद्धम्-ओ विरएमि नहयले. ।।

४७५. अव्वो सूचना-दुःख-संभाषणापराध-विस्मयानन्दादर-भय-खेद-विषाद-पश्चात्तापे । २. २०४. । अव्वो इति सूचनादिषु प्रयोक्तव्यम् ।

सूचनायाम्-अव्वो दुक्करयारय. ।
दुःखे–अव्वो दलन्ति हिययं. । संभाषणे–अव्वो किमिणं किमिणं.

अपराधविस्मययोः—

अव्वो हरन्ति हिअयं तहवि न वेसा हवन्ति जुवईण ।

अव्वो किंपि रहस्सं मुणन्ति धुत्ता जणब्भहिआ ।।

आनन्दादरभयेषु—

अव्वो सुपहायमिणं अव्वो अज्जम्ह सप्फलं जीअं ।

अव्वो अइअम्मि तुमे नवरं जइ सा न जूरिहिइ ।।

खेदे–अव्वो न जामि छेत्तं ।

विषादे-अव्वो नासेन्ति दिहिं पुलयं वड्ढेन्ति देन्ति रणरणयं ।

एण्हिं तस्सेअ गुणा तेच्चिअ अव्वो कह णु एअं ।।

For Private and Personal Use Only

पश्चात्तापे–अव्वो तह तेण कया अहयं जह कस्स साहेमि. ॥

४७६. अइ संभावने । २. २०५. । संभावने अइ इति प्रयोक्तव्यम् ।

अइ दिअर किं न पेच्छसि. ॥

४७७. वणे निश्चय-विकल्पानुकम्प्ये च । २. २०६. ॥ वणे इति निश्चयादौ संभावने च प्रयोक्तव्यम् ।

वणे देमि. निश्चयं ददामि;

विकल्पे–होइ वणे न होइ. भवति वा न भवति;

अनुकम्प्ये–दासो वणे न मुच्चइ. दासोनुकम्प्यो न त्यज्यते;

संभावने–

नत्थि वणे जं न देइ विहि-परिणामो. संभाव्यते एतादित्यर्थः ॥

४७८. मणे विमर्शे । २. २०७. । मणे इति विमर्शे प्रयोक्तव्यम् ।

मणे सूरो, किं स्वित्सुर्यः; अन्ये 'मन्ये' इत्यर्थमपीच्छन्ति ॥

४७९. अम्मो आश्चर्ये । २. २०७. । अम्मो इत्याश्चर्ये प्रयोक्तव्यम् ।

अम्मो कह पारिज्जइ. ॥

४८०. स्वयमोर्थे अप्पणो न वा । २. २०९ । स्वयमित्यस्यार्थे अप्पणो वा प्रयोक्तव्यम् ।

विसयं विअसन्ति अप्पणो कमल-सरा.

पक्षे-सयं चेअ मुणसि करणिज्जं. ॥

४८१. प्रत्येकमः पाडिक्कं पाडिएक्कं । २. २१०. । प्रत्येकमित्यस्यार्थे पाडिक्कं पाडिएक्कं इति च प्रयोक्तव्यं वा ।

पाडिक्कं; पाडिएक्कं. । पक्षे–पत्तेअं. ॥

४८२. उअ पश्य. २. २११. । उअ इति 'पश्य' इत्यस्यार्थे प्रयोक्तव्यं वा ।

उअ निच्चल निप्फंदा भिसिणी-पत्तंमि रेहइ बलाआ ।

निम्मल-मरगय-भायण-परिट्ठिआ सङ्ख-सुत्तिव्व ।

पक्षे-पुलआदयः ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

४८३. इहरा इतरथा । २. २१२ । इहरा इति इतरथार्थे प्रयोक्तव्यम् ।
इहरा नीसामन्नेहिं | पक्षे- इअरहा. ॥

४८४. एक्कसरिअं झगिति संप्रति । २. २१३. । एक्कसरिअं झगित्यर्थे संप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् ।
एक्कसरिअं. झगिति सांप्रतं वा ॥

४८५. मोरउल्ला मुधा । २. २१४. । मोरउल्ला इति मुधार्थे प्रयोक्तव्यम् । मोरउल्ला. मुधा; इत्यर्थः ॥

४८६. दरार्धाल्पे । २. २१५. । दर इत्यव्ययमर्धार्थे इषदर्थे च प्रयोक्तव्यम् ।
दर-विअसिअं. अर्धेनेषद्वा विकासितमित्यर्थः ;

४८७. किणो प्रश्ने । २. २१६. । किणो इति प्रश्ने प्रयोक्तव्यम् ।
किणो धुवसि ? ॥

४८८. इ-जे-राः पादपूरणे । २. २१७. । इ जे र इत्येते पादपूरणे प्रयोक्तव्याः ।

नउणा इ अच्छीइं.
अणुकूलं वोत्तुं जे.
गेण्हइ र कलम-गोवी

अहो. हंहो. हे. हाहा. नाम. अहह. हीसि. अयि. अहाह. अरिरिहो. इत्यादयस्तु संस्कृतसमत्वेन सिद्धाः ।

४८९. प्यादयः । २. २१८ । प्यादयो नियतार्थवृत्तयः प्राकृते प्रयोक्तव्याः । पि, वि. अप्यर्थे ।

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रसूरिविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधान-
स्वोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य
द्वितीयः पादः समाप्तः

द्विषत्पुरक्षोदविनोदहेतोर्भवादवामस्य भवद्भुजस्य ।
अयं विशेषो भुवनैकवीर ! परं न यत्काममपाकरोति ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ अर्हम् ॥

तृतीयः पादः

[स्याद्यन्तविधिः]

४९०. वीप्स्यात्स्यादेर्वीप्स्ये स्वरे मो वा । ३. १. ।
वीप्सार्थात् पदात्परस्य स्यादेः स्थाने स्वरादौ वीप्सार्थे पदे परे मो वा भवति ।

एकैकम्; एकमेक्कं, एक्कमेक्केण. अङ्गेअङ्गे; अङ्गमङ्गम्मि.

पक्षे– एक्केक्कम् . इत्यादि ॥

४९१. अतः सेर्डोः । ३. २. । अकारान्तान्नाम्नः परस्य स्यादेः सेः स्थाने डो भवति । वच्छो. ॥

४९२. वैतत्तदः ३. ३.॥ एतत्तदोऽकारात्परस्य स्यादेः सेर्डो वा भवति । एसो, एस. सो णरो, स णरो. ॥

४९३. जस्-शसोर्लुक् ।३.४.। अकारान्नाम्नः परयोः स्यादिसम्बन्धिनोर्जस्-शसोर्लुक् भवति ।

वच्छा एए. वच्छे पेच्छ. ॥

४९४. अमोऽस्य । ३. ५. । अतः परस्यामोऽकारस्य लुग् भवति । वच्छं पेच्छ. ।

४९६. टा-आमोर्णः । ३.६. । अतः परस्य टाइत्येतस्य, षष्ठीबहुवचनस्य च आमो णो भवति । वच्छेण. वच्छाण.

५९६. भिसो हि हिँ हिं । ३.७. । अतः परस्य भिसः स्थाने केवलः सानुनासिकः सानुस्वारश्च हिर्भवति ।

वच्छेहि, वच्छेहिँ, वच्छेहिं कया छाही. ॥

४९७. ङसेस् त्तो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुकः । ३.८. । अतः परस्य ङसेः त्तो-दो-दु-हि-हिन्तो-लुक् इत्येते षडादेशा भवन्ति ।

वच्छात्तो	वच्छाउ.	वच्छाहिन्तो.
वच्छाओ.	वच्छाहि	वच्छा.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दकारकरणं भाषान्तरार्थम् ॥

४९८. भ्यसस्त्तो-दो-दु-हि-हिन्तो-सुन्तो । ३. ८. । अतः परस्य भ्यसः स्थाने त्तो-दो-हि-हिन्तो-सुन्तो इत्यादेशा भवन्ति ।

वृक्षेभ्यः; वच्छत्तो.	वच्छाहि, वच्छेहि.
वच्छाओ.	वच्छाहिन्तो, वच्छेहिन्तो.
वच्छाउ.	वच्छासुन्तो, वच्छेसुन्तो. ॥

४९९. ङसः स्सः । ३. १०. । अतः परस्य ङसः संयुक्तः सो भवति । पियस्स पेम्मा स्स । उपकुम्भं शैत्यम्, उवकुम्भस्स सीअलत्तणं. ॥

५००. डे म्मि ङेः । ३. ११. । अतः परस्य ङेर्डित् एकारः, संयुक्तो म्मिश्च भवति । वच्छे. वच्छम्मि.

देवम्; देवम्मि.
तं, तम्मि. | अत्र '६२४ द्वितीयातृतीययोः सप्तमी.' इत्यमो ङिः॥

५०१. जस्-शस्-ङसि-त्तो-दो-द्वामि दीर्घः । ३. १२. । एषु अतो दीर्घो भवति ।

जसि शसि च—वच्छा.

ङसि—वच्छाओ वच्छाउ, वच्छाहि, वच्छाहिन्तो, वच्छा.

त्तो-दो-दुषु—वृक्षेभ्यः; वच्छत्तो '८४. ह्रस्वः संयोगे' इति ह्रस्वः वच्छाओ, वच्छाउ.

आमि—वच्छाण.

ङसिनैव सिद्धे त्तोदोदुग्रहणम् भ्यसि एत्वबाधनार्थम् ॥

५०२. भ्यसि वा । ३. १३. । भ्यसादेशे परे अतो दीर्घो वा भवति ।

वच्छाहिन्तो,	वच्छासुन्तो,	वच्छाहि
वच्छेहिन्तो.	वच्छेसुन्तो.	वच्छेहि.

५०३. टाण-शस्येत् । ३. १४. । टादेशे णे शसि च परे अस्य एकारो भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

टाण–वच्छेण.

'ण' इति किम्? अप्पणा, अप्पणिआ. अप्पणइआ.

शस्–वच्छे पेच्छ ॥

५०४. भिस्भ्यस्सुपि । ३. १५. । एषु अत एर्भवति ।

भिस्-वच्छेहि, वच्छेहिँ, वच्छेहिं.

भ्यस्-वच्छेहि, वच्छेहिन्तो, वच्छेसुन्तो.

सुप्–वच्छेसु. ॥

५०५. इदुतो दीर्घः । ३. १६. । इकारस्य उकारस्य च भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो भवति ।

भिस्-गिरीहिं, बुद्धीहिं, दहीहिं, तरूहिं, धेणूहिं, महूहिं कयं.

भ्यस्–गिरीओ, बुद्धीओ, दहीओ, | तरूओ, धेणूओ, महूओ, आगओ, | एवं-गिरीहिन्तो, गिरीसुन्तो आगओ. इत्याद्यपि

सुप्-गिरीसु, बुद्धीसु, दहीसु, तरूसु, धेणूसु, महूसु ठिअं, क्वचिन्न भवति–दिअ-भूमिसु दाण जलोल्लिआइं.

'इदुतः' इति किम्? वच्छेहिं. । वच्छेसुन्तो । वच्छेसु.

'भिस्भ्यस्सुपि' इत्येव? गिरिं, तरुं पेच्छ. ॥

५०६. चतुरो वा । ३. १७. । चतुर उदन्तस्य भिस्भ्यस्सुप्सु परेषु दीर्घो वा भवति ।

चऊहि, चउहि. चऊओ, चउओ. चऊसु, चउसु. ॥

५०७. लुप्ते शसि । ३. १८. । इदुतोः शसि लुप्ते दीर्घो भवति ।

गिरी, बुद्धी, तरू, धेणू पेच्छ. ॥

'लुप्ते' इति किम्? गिरिणो, तरुणो पेच्छ.

'इदुतः' इत्येव वच्छे पेच्छ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५०२. 'जस्शस्०' इत्यादिना शसि दीर्घस्य लक्ष्यानुरोधार्थो योगः;'लुप्ते' इति तु णवि प्रतिप्रसवार्थशङ्कानिवृत्त्यर्थम्॥

५०८. अक्लीबे सौ । ३. १९. । इदुतोऽक्लीबे–नपुंसकादन्यत्र सौ दीर्घो भवति ।
गिरी, बुद्धी, तरू, धेणू.
'अक्लीबे' इति किम ? दहिं, महुं.
'सौ' इति किम ? गिरिं. बुद्धिं, तरुं, धेणुं .
केचित्तु दीर्घत्वं विकल्प्य तदभावपक्षे सेर्मादेशमपीच्छन्ति– अग्गिं, निहिं, वाउं, विहुं. ॥

५०९ पुंसि जसो डउ डओ वा ।३. २०.। 'इदुतः' इतीह पञ्चम्यन्तं सम्बध्यते, इदुतः परस्य जसः पुंसि 'अउ' 'अओ' इत्यादेशौ डितौ वा भवतः ।
अग्गउ, अग्गओ; वायउ, वायओ; चिट्ठन्ति.
पक्षे-अग्गिणो, वाउणो.
६१३. शेषे अदन्तवद्भावाद् अग्गी, वाऊ.
'पुंसि' इति किम ? बुद्धीओ, धेणूओ, दहीइं, महूइं.
'जसः'इति किम? अग्गी अग्गिणो, वाऊ, वाउणो पेच्छइ.
'इदुतः' इत्येव ? वच्छा ॥

५१०. वोतो डवो । ३. २१ । उदन्तात्परस्य जसः पुंसि डित् 'अवो' इत्यादेशो वा भवति ।
साहवो. पक्षे– साहओ, साहउ, साहू, साहुणो.
'उतः' इति किम ? वच्छा.
'पुंसि' इत्येव ? धेणू, महूइं.
'जसः' इत्येव ? साहू, साहुणो पेच्छ. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५११. जस्-शसोर्णो वा । ३. २२. । इदुतः परयोर्जस्-शसोः पुंसि 'णो' इत्यादेशो वा भवति ।

गिरिणो, तरुणो रेहन्ति पेच्छ वा. पक्षे-गिरी, तरू.

'पुंसि' इत्येव ? दहीइं, महूइं.

'जस्-शसोः' इति किम् ? गिरिं, तरुं.

'इदुतः' इत्येव ? वच्छा वच्छे.

जस्- शसोरिति द्वित्वमिदुत इत्यनेन यथासंख्याऽभावार्थम्, एवमुत्तरसूत्रेऽपि ॥

५१२. ङसि- ङसोः पुं-क्लीबे वा ।३. २३. । पुंसि क्लीबे च वर्तमानादिदुतः परयोर्ङसिङसोर्णो वा भवति ।

गिरिणो, तरुणो, दहिणो, महुणो, आगओ विआरो वा

पक्षे-ङसेः-गिरीओ, गिरीउ, गिरीहिन्तो;

तरूओ, तरूउ, तरूहिन्तो.

[हि-लुकौ निषेत्स्येते]

ङसः- गिरिस्स, तरुस्स.

'ङसि-ङसोः' इति किम् ? गिरिणा, तरुणा कयं.

'पुं-क्लीबे' इति किम् ? बुद्धीअ, धेणूअ, लद्धं समिद्धी वा.

'इदुतः' इत्येव ? कमलाओ, कमलस्स ॥

५१३. टो णा । ३. २४ । पुंक्लीबे वर्तमानादिदुतः परस्य 'टा' इत्यस्य णा भवति ।

गिरिणा, गामणिणा, खलपुणा, तरुणा, दहिणा, महुणा.

'टा' इति किम ? गिरी, तरू, दहिं, महुं.

'पुंक्लीबे' इत्येव ? बुद्धीअ, धेणूअ, कयं.

'इदुतः' इत्येव ? कमलेण. ॥

For Private and Personal Use Only

५१४. क्लीबे स्वरान्म् सेः । ३. २५ । क्लीबे वर्तमानात्स्वरान्तान्नाम्नः सेः स्थाने म् भवति ।

वणं, पेम्मं, दहिं, महुं. दहि, महु. इति तु सिद्धापेक्षया.

केचिदनुनासिकमपीच्छन्ति- दहिँ, महुँ.

'क्लीबे' इति किम् ? बालो, बाला.

'स्वरात्' इति इदुतो निवृत्त्यर्थम् ॥

५१५. जस्-शस इँ-इं-णयः सप्राग् दीर्घाः । ३. २६ । क्लीबे वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः स्थाने सानुनासिकसानुस्वाराविकारौ णिश्चादेशा भवन्ति, सप्राग् दीर्घाः-एषु सत्सु पूर्वस्वरस्य दीर्घत्वं विधीयते इत्यर्थः ।

इँ- जाइँ वयणाइँ अम्हे.

इं-उम्मीलन्ति पङ्कयाइं पेच्छ वा चिट्ठन्ति.

दहीइं जेम वा हुन्ति. महूइं मुञ्च वा ।

णि- फुल्लन्ति पङ्कयाणि गेण्ह वा. हुन्ति दहीणि जेम वा.

एवं- महूणि.

'क्लीबे' इत्येव ? वच्छा, वच्छे । 'जस्-शस.' इति किम् ? सुहम् ॥

५१६. स्त्रियामुदोतौ वा । ३. २७ । स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः स्थाने प्रत्येकम् उत् ओत् इत्येतौ सप्राग् दीर्घौ भवतः, वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ।

मालाउ, मालाओ; बुद्धीउ, बुद्धीओ, सहीउ सहीओ.

धेणूउ, धेणूओ ; वहूउ, वहूओ. ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पक्षे-माला, बुद्धी, सही, धेणू, वहू,

'स्त्रियाम्' इति किम् ? वच्छा ।

'जस् शसः' इत्येव ? मालाए कयम् ॥

५१७. ईतः सेश्चा वा । ३. २८ । स्त्रियां वर्तमानादीकारान्तात् सेर्जस्-शसोश्च स्थाने आकारो वा भवति ।

एसा हसन्तीआ, गोरीआ। चिट्ठन्ति पेच्छ वा.

पक्षे-हसन्ती । गोरीओ. ॥

५१८. टा-ङस्-ङेरदादिदेद्वा तु ङसेः ।३. २९। स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परेषां टा-ङस्-ङीनां स्थाने प्रत्येकम् अत् आत् इत् एत इत्येते चत्वार आदेशाः सप्रागूदीर्घा वा भवन्ति ।

मुद्धाअ, मुद्धाइ, मुद्धाए कयं मुहं ठिअं वा.

कप्रत्यये तु—

कमलिआअ, कमलिआइ, कमलिआए.

मुद्धिआअ, मुद्धिआइ, मुद्धिआए,

बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धीइ, बुद्धीए, कयं विहओ ठिअं वा

सहीअ, सहीआ, सहीइ, सहीए. कयं वयणं ठिअं वा.

धेणूअ, धेणूआ, धेणूइ, धेणूए. कयं दुद्धं ठिअं वा.

वहूअ, वहूआ, वहूइ वहूए कयं भवणं ठिअं वा.

ङसेस्तु वा-मुद्धाअ, मुद्धाइ, मुद्धाए,

बुद्धीअ, बुद्धीआ, बुद्धीइ, बुद्धीए.

सहीअ, सहीआ, सहीइ, सहीए;

धेणूअ, धेणूआ, धेणूइ, धेणूइ ।

वहूअ, वहूआ वहूइ, वहूए आगओ.

For Private and Personal Use Only

५२२ किं-यत्तदोऽस्यमामि । ३ । ३३ । सि अम् आम् वर्जिते स्यादौ परे एभ्यः स्त्रियां ङीर्वा भवति ।

कीओ, काओ. कीए, काए. कीसु, कासु.

एवं-जीओ, जाओ. तीओ, ताओ. इत्यादि

'अस्यमाम' इति किम् ? का, जा, सा. कं, जं, तं. काण, जाण, ताण. ॥

५२३. छाया-हरिद्रयोः । ३. ३४ । अनयोराप्प्रसङ्गे नाम्नः स्त्रियां ङीर्वा भवति ।

छाही, छाया. हलद्दी हलद्दा ॥

५२४, स्वस्त्रादेर्डा । ३. ३५ । स्वस्त्रादेः स्त्रियां वर्तमानात् डा प्रत्ययो भवति ।

ससा, नणन्दा, दुहिआ,-दुहिआहिं-दुहिआसु-दुहिआ-सुओ, गउआ. ॥

५२५. ह्रस्वोऽमि । ३. ३६ । स्त्रीलिङ्गस्य नाम्नोऽमि परे ह्रस्वो भवति ।

मालं, नइं, वहुं, हसमाणिं, हसमाणं पेच्छ.

'अमि'इति किम् ? माला, सही, वहू. ॥

५२६. नामन्त्र्यात्सौ मः ३. ३७ । आमन्त्र्यार्थात्परे सौ सति '५१४. क्लीबे स्वरान्म् सेः' इति यो म उक्तः, स न भवति ।

हे तण, हे दहि, हे महु. ॥

५२७. डो दीर्घो वा । ३. ३८ । आमन्त्र्यार्थात्परे सौ सति '४९१. अतः सेर्डोः' इति यो नित्यं डोः प्राप्तः, यश्च '५०८ अक्लीबे सौ' इति इदुतोरकारान्तस्य च प्राप्तो दीर्घः, स वा भवति ।

हे देव,हे देवो. । हे खमा-समण, हे खमा-समणो ।
हे अज्ज, हे अज्जो. ।

दीर्घः- हे हरी, हे हरि. । हे गुरू, हे गुरु.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जाइ विसुद्धेण पहू, हे प्रभो इत्यर्थः;
एवं–दोण्णि पहू जिअ–लोए. पक्षे–हे पहु.
एषु प्राप्ते–विकल्पः,
इह त्वप्राप्ते–हे कासवा, हेकासव. हे गोअमा,हे गोअम.
रे रे चप्फलया. । रे रे निग्घिणया. ।

५२८. ऋतोद्वा । ३. ३९ । ऋकारान्तस्यामन्त्रणे सौ परे अकारोन्तादेशो वा भवति ।
हे पितः, हे पिअ. हे दातः; हे दाय. ।
पक्षे– हे पिअरं, हे दायार. ।

५२९. नाम्न्यरं वा । ३. ४० । ऋदन्तस्यामन्त्रणे सौ परे नाम्नि संज्ञायां विषये अरं इति अन्तादेशो वा भवति ।
हे पितः, हे पिअरं. । पक्षे– हे पिअ. ।
'नाम्नि' इति किम् ?– हे कर्तः; हे कत्तार.

५३०. वाप ए । ३।४१ । आमन्त्रणे सौ परे आप एत्वं वा भवति
हे माले, हे महिले, अज्जिए, पज्जिए. पक्षे– हे माला. इत्यादि
'आपः' इति किम् ?– हे पिउच्छा, हे माउच्छा.
बहुलाधिकारात् क्वचिदोत्वमपि–अम्मो भणामि भणिए ॥

५३१. ईदूतोर्ह्रस्वः । ३. ४२ । आमन्त्रणे सौ परे ईदूदन्तयोर्ह्रस्वो भवति ।
हे नइ. हे गामणि. हे सामणि, हे वहु. हे खलपु. ॥

५३२. क्विपः । ३. ४३ । क्विबन्तस्येदूदन्तस्य ह्रस्वो भवति
गामणिणा. खलपुणा. । गामणिणो. खलपुणो. ।

५३३. ऋतामुदस्यमौसु वा । ३. ४४ । सि–अम्–औ वर्जिते –अर्थात् स्यादौ परे ऋदन्तानामुदन्तादेशो वा भवति ।
जस्– भत्तू, भत्तुणो, भत्तउ, भत्तओ. पक्षे–भत्तारा.
शस्– भत्तू, भत्तुणो. पक्षे–भत्तारे.
टा– भत्तुणा. पक्षे–भत्तारेण.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भिस्- भत्तूहिं. पक्षे-भत्तारेहिं.
ङसि- भत्तूणो, भत्तुओ, भत्तूउ. भत्तूहि, भत्तूहिन्तो,
पक्षे- भत्ताराओ, भत्तारा हि,
भत्ताराउ,भत्ताराहिन्ते,भत्तारा.
ङस्- भत्तुणो, भत्तुस्स. पक्षे-भत्तारस्स.
सुप- भत्तूसु, पक्षे-भत्तारेसु.
बहुवचनस्य व्याप्त्यर्थत्वात् यथादर्शनं नाम्न्यपि उद् वा भवति ।
जस् शस् ङसि ङस्सु-पिउणो. जामाउणो. भाउणो.
टायाम्- पिउणा. भिसि-पिऊहिं. सुपि- पिऊसु.
पक्षे-पिअरा इत्यादि. ।
" अस्यमौसु " इति किम् ? सि--पिआ. अम्-पिअरं.
औ-पिअरा. ॥

५३४. आरः स्यादौ । ३ । ४५ । स्यादौ परे. ।
ऋत आर इत्यादेशो भवति ।
भत्तारो. भत्तारा. भत्तारं. भत्तारेण. भत्तारे. हिं. ।
एवं ङस्यादिषूदाहार्यम्, ।
लुप्तस्याद्यपेक्षया-भत्तार-विहिअं. ॥

५३५. आ अरा मातुः । ३ । ४६। मातृसंबन्धिन ऋतः स्यादौ परे आ अरा इत्यादेशौ भवतः ।
माआ; माअरा. माआउ, माआओ, माअराउ, माअराओ. माअं, माअरं, इत्यादि. ।
बाहुलकाज्जनन्यर्थस्य आ, देवतार्थस्य तु अरा इत्यादेशः
माआए कुच्छीए, नमो माअराण. ।
' १३५. मातुरिद् वा ' इतीत्वे माईण. इति भवति,
' ५३३. ऋतामुद०-' इत्यादिना उत्वे तु-माउए समभिअं वन्दे. इति ।
' स्यादौ ' इत्येव ? माइ-देवो. माइ-गणो. ॥

For Private and Personal Use Only

५१६. नाम्न्यरः । ३. ४७. । ऋदन्तस्य नाम्नि संज्ञायां स्यादौ परे अर इत्यन्तादेशो भवति ।

पिअरा. पिअरं. पिअरे. पिअरेण. पिअरेहिं.
जामायरा. जामायरं. जामायरे. जामायरेण. जामयरेहिं
भायरा. भायरं भायरे. भायरेण. भायरेहिं ॥

पक्षे मुद्धाओ, मुद्धाउ, मुद्धाहिन्तो; रईओ, रईउ, रई-हिन्तो; धेणूओ धेणूउ धेणूहिन्तो इत्यादि
'६१३ शेषे अदन्तवत्' अतिदेशात् '५०१ जस् शस् ङसि त्तो दो द्वामि दीर्घः' इति दीर्घत्वं पक्षेपि भवति.
स्त्रियामित्येव ? वच्छेण, वच्छस्स, वच्छम्मि, वच्छाओ.
'टादीनाम्' इति किम् ? मुद्धा, बुद्धी, सही, धेणू, वहू.

५१९ नात आत् । ३ । ३० । स्त्रियां वर्तमानादादन्तान्नाम्नः परेषां टा-ङस्-ङि-ङसीनामादादेशो न भवति ।
मालाअ, मालाइ, मालाए, कयं मुहं ठिअं आगओ वा ॥

५२० प्रत्यये ङीर्नवा । ३ ।३१। 'अणादिसूत्रेण' (२-४-२०) प्रत्ययनिमित्तो यो ङीरुक्तः, स स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नो वा भवति ।
साहणी, कुरुचरी ।
पक्षे—'आत्' (२-४-१८) इत्याप् साहणा कुरुचरा ॥

५२१ अजातेः पुंसः । ३-३२ । अजातिवाचिनः पुल्लिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानात् ङीर्वा भवति ।

काली, काला.	सुप्पणही सुप्पणहा.	एईए एआए.
नीली नीला	इमीए इमाए.	एईणं एआणं.
हसमाणी हसमाणा.	इमीणं इमाणं.	

'अजातेरिति किम् ? करिणी, अया, एलया.
अप्राप्ते विभाषेयम्— तेन गोरी, कुमारी. इत्यादौ संस्कृतवन्नित्यमेव ङीः ॥

५३७. आ सौ नवा । ३. ४८ । ऋदन्तस्य सौ परे आकारो वा भवति ।

पिआ. जामाया. भाया. कत्ता.

पक्षे- पियरो. जामायरो. भायरो. कत्तारो. ॥

५३८. राज्ञः । ३. ४९ । राज्ञो नलोपेऽन्त्यस्य आत्वं वा भवति सौ परे ।

राया. हे राया. पक्षे- आणादेशे- रायाणो.

हे राया, हे रायम्. इति तु शौरसेन्याम्, एवं- हे अप्पं, हे अप्प. ॥

५३९. जस्- शस्- ङसि- ङसां णो. । ३. ५० । राजन् शब्दात्परेषामेषां णो इत्यादेशो वा भवति ।

जस्— रायाणो चिट्ठन्ति. पक्षे- राया.

शस्— रायाणो पेच्छ. पक्षे- राया, राए.

ङसि— राइणो, रण्णो आगओ.

पक्षे— रायाओ, रायाउ, रायाहि, रायाहिंतो, राया.

ङस्— राइणो, रण्णो धणं. पक्षे- रायस्स ॥

५४०. टो णा । ३. ५१ । राजन्शब्दात्परस्य टा इत्यस्य णा इत्यादेशो वा भवति ।

राइणा, रण्णा. पक्षे- रायेण कयं ॥

५४१. इर्जस्य णो- णा- ङौ । ३. ५२ । राजन्शब्दसंबन्धिनो जकारस्य स्थाने णोणाङिषु परेषु इकारो वा भवति ।

राइणो चिट्ठन्ति, पेच्छ, आगओ, धणं वा. राइणा कयं. राइम्मि,

पक्षे— रायाणो, रण्णो. रायणा, राएण. रायम्मि ॥

५४२. इणममामा । ३. ५३ । राजन् शब्दसंबन्धिनो जकारस्य अमाम्भ्यां सहितस्य स्थाने इणम् इत्यादेशो वा भवति ।
राइणं पेच्छ राइणं धणम्.
पक्षे— रायं. राईणं ॥

५४३. ईद्भिस्भ्यसाम्सुपि । ३. ५४ । राजन् शब्दसंबन्धिनो जकारस्य भिसादिषु परतो वा ईकारो भवति ।
भिस्-- राईहि. भ्यस्-- राईहि, राईहिन्तो, राईसुन्तो.
आम्-- राईणं. सुप्-- राईसु. ।
पक्षे— रायाणेहि. इत्यादि ॥

५४४. आजस्य टा- ङसि- ङस्सु सणाणोष्वण् । ३. ५५ । राजन् शब्दसंबन्धिन आज इत्यवयवस्य टा- ङसि- ङस्सु णा- णो इत्यादेशापन्नेषु परेषु अण् वा भवति ।
रण्णा, राइणा कयं. रण्णो, राइणो, आगओ, धणं वा.
'टा- ङसि- ङस्सु' इति किम् ? रायाणो चिट्ठन्ति, पेच्छ वा. 'सणाणोषु' इति किम् ? राएण. रायाओ. रायस्स. ॥

५४५. पुंस्यन आणो राजवच्च । ३. ५६ । पुंल्लिंगे वर्तमानस्यान्तस्य स्थाने आण इत्यादेशो वा भवति, पक्षे– यथादर्शनं राजवत् कार्यं भवति, आणादेशे च– '४९१ अतः सेर्डोः' इत्यादयः प्रवर्तन्ते, पक्षे तु– '५३७. राज्ञः' '५३८. जस्-- शस्-- ङसि- ङस्सां णो' '५४०. टो णा' '५४१. इणममामा' इति प्रवर्तन्ते ।

अप्पाणो.	अप्पाणा.	अप्पाणाओ.	अप्पाणासुन्तो
अप्पाणं.	अप्पाणे.	अप्पाणस्स.	अप्पाणाण.
अप्पाणेण	अप्पाणेहि	अप्पाणम्मि.	अप्पाणेसु
		अप्पाण-कयं.	

पक्षे- राजवत्-	अप्पाणो,अप्पाओ, अप्पासुन्तो.
अप्पा, अप्पो. अप्पाणो	अप्पाउ, अप्पाहि,
चिट्ठन्ति,हे अप्पा,हे अप्प.	अप्पाहिन्तो, अप्पा.
अप्पाणो पेच्छ.	अप्पणो धणं. अप्पाणं.
अप्पणा अप्पेहि	अप्पे. अप्पे सु.
रायाणो. रायाणा.	रायाणाहिन्तो.
रायाणं. रायाणे.	रायाणस्स रायाणाणं
रायाणेण. रायाणेहिं.	रायाणम्मि. रायाणेसु.

पक्षे- राया. इत्यादि.

एवं- जुवाणो.	जुवाण-जणो. [पक्षे-]	जुआ.
वम्हाणो.		वम्हा.
अद्धाणो.		अद्धा.
उक्षन्; उच्छाणो		उच्छा.
गावाणो.		गावा.
पूसाणो.		पूसा.
तक्खाणो.		तक्खा.
मुद्धाणो.		मुद्धा.
श्वन्; साणो.		सा.

सुकर्मणः पश्यः, सुकम्माणे पेच्छ.
निएइ कह सो सुकम्माणे, पश्यति कथं स सुकर्मणः, इत्यर्थः; 'पुंसि' इति किम् ? शर्म; सम्मं ॥

५४६. आत्मनष्टो णिआ णइआ । ३. ५७ । आत्मनः परस्याष्टायाः स्थाने णिआ णइआ इत्यादेशौ वा भवतः । अप्पणिआ पाउसे उवगयम्मि. अप्पणिआ य विअड्डि खाणिआ. अप्पणइआ. पक्षे- अप्पाणेण. ॥

५४७. अतः सर्वादेर्डेर्जसः । ३. ५८ । सर्वादेरदन्तात्परस्य जसः डित् ए इत्यादेशो भवति ।
सव्वे. अन्ने. जे. ते. के. एक्के. कयरे. इयरे. एए.
'अतः' इति किम् ? सव्वाओ रिद्धीओ.
'जसः' इति किम् ? सव्वस्स ॥

५४८. ङेः स्सि- म्मि- त्थाः । ३, ५९ । सर्वादेरकारात्परस्य ङेः स्थाने स्सि म्मि त्थ एते आदेशा भवन्ति ।
सव्वस्सि, सव्वम्मि, सव्वत्थ. अन्नस्सि, अन्नम्मि, अन्नत्थ. एवं सर्वत्र.
अतः, इत्येव ? अमुम्मि ॥

५४९. न वानिदमेतदो हिं । ३. ६० । इदम् एतद्वर्जितात्सर्वादेरदन्तात्परस्य ङेर्हिमादेशो वा भवति ।
सव्वहिं, अन्नहिं, कहिं, जहिं, तहिं.
बहुलाधिकारात् किंयत्तद्भ्यः स्त्रियामपि– काहिं, जाहिं, ताहिं, बाहुलकादेव– '५२२-किं यत्तदोस्यमामि' इति ङीर्नास्ति. पक्षे– सव्वस्सि, सव्वम्मि, सव्वत्थ इत्यादि ।
स्त्रियां तु पक्षे– काए, कीए. जाए, जीए. ताए, तीए.
इदमेतद्वर्जनं किम् ? इमस्सि. एअस्सि ॥

५५०. आमो डेसिं । ३. ६१ । सर्वादेरकारान्तात्परस्यामो डेसिं इत्यादेशो वा भवति ।
सव्वेसिं.अन्नेसिं. अवरेसिं. इमेसिं. जेसिं.तेसिं.केसिं.
पक्षे– सव्वाण. अन्नाण. अवराण. इमाण. एआण. जाण. ताण. काण.
बहुलाधिकारात् स्त्रियामपि– सर्वासाम्; सव्वेसिं, एवम्— अन्नेसिं, तेसिं ॥

५५१ किं तद्भ्यां डासः । ३. ६२ । किंतद्भ्यां परस्यामः स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति ।

कास, तास, पक्षे— केसिं, तेसिं ॥

५५२. कियत्तद्भ्यो ङसः । ३, ६३ । एभ्यः परस्य ङसः स्थाने डास इत्यादेशो वा भवति, '४९९ ङसः स्सः' इत्यस्यापवादः, पक्षे- सोपि भवति ।

कास, कस्स. जास, जस्स. तास, तस्स.

बाहुलाधिकारात् किंतद्भ्यामाकारान्ताभ्यामपि डासादेशो वा- कस्या धनम्; कास धणं. तस्या धनम्; तास धणं. पक्षे— काए, ताए ॥

५५३, ईद्भ्यः स्सा से । ३, ६४ । किमादिभ्य ईदन्तेभ्यः परस्य ङसः स्थाने स्सा से इत्यादेशौ वा भवतः, "५१८ टा-ङस-ङेरदादिदेद्वा तु ङसेः" इत्यस्यापवादः, पक्षे-अदादयोऽपि।

किस्सा, किसे. कीअ, कीआ. कीइ, कीए.

जिस्सा, जिसे. जीअ, जीआ. जीइ, जीए.

तिस्सा, तिसे. तिअ, तीआ, तीइ, तीए ॥

५५४, ङेर्डाहे डाला इआ काले । ३, ६५ ॥ कियत्तद्भ्यः कालेऽभिधेये ङेः स्थाने आहे आला इति डितौ इआ इति च आदेशा वा भवन्ति, हिंस्सिम्मित्थानामपवादः, पक्षे तेपि भवन्ति ।

काहे, काला, कइआ. जाहे, जाला, जइआ. ताहे, ताला, तइआ,

ताला जाअन्ति गुणा जाला ते सहिअएहिं घेप्पन्ति ।

पक्षे— कहिं, कस्सिं, कम्मि, कत्थ. ॥

---

१ रवि--किरणाणुग्गहिआइं हुन्ति कमलाइं कमलाइं ॥१॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५५५. ङसेर्म्हा । ३. ६६ । कियत्तद्भ्यः परस्य ङसेः स्थाने म्हा इत्यादेशो वा भवति ।
कम्हा. जम्हा. तम्हा. पक्षे–काओ. जाओ. ताओ.॥
५५६. तदो डोः । ३. ६७ । तदः परस्य ङसेः डोः इत्यादेशो वा भवति ।
तो. तम्हा. ॥
५५७. किमो डिणो- डीसौ । ३. ६८ । किमः परस्य ङसेर्डिणो डीस इत्यादेशौ वा भवतः ।
किणो, कीस. कम्हा. ॥
५५८. इदमेतत्कियत्तद्भ्यष्टो डिणा । ३. ६९ । एभ्यः सर्वादिभ्योऽकारान्तेभ्यः परस्याष्टायाः स्थाने डित् इणा इत्यादेशो वा भवति ।
इमिणा, इमेण. एदिणा, एदेण. किणा, केण. जिणा, जेण. तिणा, तेण ॥
५५९. तदो णः स्यादौ क्वचित् । ३. ७० । तदः स्थाने स्यादौ परे ण आदेशो भवति, क्वचित्- लक्ष्यानुसारेण ।
णं पेच्छ. तं पश्य इत्यर्थः; सोअइ अ णं रघुवई. तम् इत्यर्थः; स्त्रियामपि–हत्थुन्नामिअ–मुही णं तिअडा. तां त्रिजटा इत्यर्थः; णेण भणिअं. तेन भणितम् इत्यर्थः; तो णेण करयल-ट्ठिआ. तेन इत्यर्थः; भणिअं च णाए. तया इत्यर्थः; णेहि कयं. तैः कृतम् इत्यर्थः; णाहिं कयं. ताभिः कृतम् इत्यर्थः; ॥
५६०. किमः कस्त्र-तसोश्च । ३. ७१ । किमः को भवति स्यादौ त्रतसोश्च परयोः ।
को. के. कं. के. केण. त्र- कत्थ. तस्- कओ, कत्तो. कदो. ॥

For Private and Personal Use Only

५६१. इदम इमः। ३. ७२। इदमः स्यादौ परे इम आदेशो भवति।
इमो. इमे. इमं. इमे. इमेण. स्त्रियामपि– इमा ॥

५६२. पुं– स्त्रियोर्न वायमिमिआ सौ । ३. ७३ । इदम् श-
ब्दस्य सौ परे अयम् इति पुल्लिङ्गे इमिआ इति स्त्रीलिङ्गे
आदेशौ वा भवतः ।
अहवायं कय--कज्जो. इमिआ वाणिअ--धूआ.
पक्षे— इमो. इमा. ॥

५६३. स्सि- स्सयोरत् । ३. ७४ । इदमः स्सि स्स इत्येतयोः
परयोरद् भवति वा ।
अस्सि. अस्स. पक्षे– इमादेशोऽपि इमस्सि. इमस्स. बहु-
लाधिकारादन्यत्रापि भवति– एहि एसु आहि; एभिः एषु
आभिः इत्यर्थः ॥

५६४. ङेर्मेन हः। ३. ७५ । इदमः कृतेमादेशात् परस्य ङेः स्थाने
मेन सह ह आदेशो वा भवति ।
इह. पक्षे–इमस्सि. इमम्मि॥

५६५. न त्थः । ३. ७६ । इदमः परस्य " ५४८ ङेः स्सि-म्मि-
त्थाः " इति प्राप्तः स्थो न भवति ।
इह. इमस्सि. इमम्मि ॥

५६६. णोम्- शस्टा- भिसि । ३. ७७ । इदमः स्थाने अम्
शस्टाभिस्सु परेषु ण आदेशो वा भवति। णं पेच्छ. णे पेच्छ.
णेण. णेहि कयं. पक्षे- इमं इमे. इमेण. इमेहि ॥

५६७. अमेणम् । ३. ७८। इदमोमा सहितस्य स्थाने इणम् इत्या-
देशो वा भवति ।
इणं पेच्छ. पक्षे– इमं ॥

५६८. क्लीबे स्यमेदमिणमो च । ३. ७९ । नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यम्भ्यां सहितस्य इदम् इणमो इणम् च नित्यमादेशा भवन्ति ।

इदं. इणमो इणं धणं चिट्ठइ पेच्छ वा ॥

५६९. किमः किं । ३. ८० । किमः क्लिबे वर्तमानस्य स्यम्भ्यां सह किं भवति ।

किं कुलं तुह. किं किं ते पडिहाइ ॥

५७० वेदं तदेतदो ङसाम्भ्यां से- सिमौ । ३. ८१ । इदम् तद् एतद् इत्यतेषां स्थाने ङस् आम् इत्येताभ्यां सह यथासंख्यं से सिम् इत्यादेशौ वा भवतः ।

इदम्– से सीलम् से गुणा, अस्य शीलं गुणा वा इत्यर्थः.
सि उच्छाहो, एषाम् उत्साह इत्यर्थः.

तद्– से शीलं, तस्य तस्या वा इत्यर्थः.
सिं गुणा, तेषां तासां वा इत्यर्थः.

एतद्– से अहिअं, एतस्य अहितम् इत्यर्थः.

सिं गुणा, सिं शीलं, एतेषां गुणाः शीलं वा इत्यर्थः

पक्षे– इमस्स. इमेसिं. इमाण. तस्स. तेसिं. ताण. एअस्स. एएसिं. एआण. इदं तदोरामापि से आदेशं कश्चिदिच्छति॥

५७१. वैतदो ङसेस्त्तोत्ताहे । ३. ८२ । एतदः परस्य ङसेः स्थाने त्तो त्ताहे इत्येतावादेशौ वा भवतः ।

एत्तो. एत्ताहे. पक्षे– एआओ. एआउ. एआहि. एआहिन्तो. एआ ॥

५७२. त्थे च तस्य लुक् । ३. ८३ । एतदस्त्थे परे चकारात् त्तो त्ताहे इत्येतयोश्च परयोस्तस्य लुग् भवति । एत्थ. एत्तो एत्ताहे ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

५७३. एरदीतौ म्मौ वा । ३. ८४ । एतद् एकारस्य ङ्यादेशे म्मौ परे अदीतौ वा भवतः ।
अयम्मि- ईयम्मि. पक्षे-- एअम्मि ॥

५७४. वैसेणमिणमो सिना । ३. ८५ । एतदः सिना सह एस इणम् इणमो इत्यादेशा वा भवन्ति ।
सव्वस्सवि एस गइ. सव्वाणवि पत्थिवाण एस मही.एस सहाओच्चिअ ससहरस्स. एस सिरं. इणं. इणमो. पक्षे-- एअं. एसा. एसो ॥

५७५. तदश्च तः सो क्लीबे । ३. ८६ । तद् एतदश्च तकारस्य सौ परे अक्लीबे सो भवति ।
सो पुरिसो. सा महिला. एसो पिओ. एसा मुद्धा. सौ इत्येव-ते एए धन्ना.ताओ एआओ महिलाओ.अक्लीब इति किम् ? तं एअं वणं ॥

५७६. वादसो दस्य होनोदाम् । ३. ८७ । अदसो दकारस्य सौ परे ह आदेशो वा भवति तस्मिंश्च कृते " ४९२ अतः सेर्डो " इति ओत्वम् " १११९- शेषं संस्कृतवत् " इत्यतिदेशात् "[सि- हे- २-४ आत्]" इति आप् "५१५ क्लीबे स्वरान्म् सेः " इति मश्च न भवति ।
अह पुरिसो. अह महिला. अह वणं. अह मोहो पर-गुण-लहुअयाइ. अह णे हिअएण हसइ मारुय-तणओ, असावस्मान् हसति इत्यर्थः. अह कमल-मुही. पक्षे-- उत्तरेण मुरादेशः. अमू पुरिसो. अमू महिला. अमुं वणं ॥

५७७. मुः स्यादौ । ३. ८८ । अदओ दस्य स्यादौ परे मुः आदेशो भवति ।
अमू पुरिसो. अमुणो पुरिसा. अमुं वणं. अमूइं वणाइं.

For Private and Personal Use Only

अमूणि वणाणि. अमू माला. अमूउ अमूओ मालाओ. अमुणा. अमूहिं. ङसि- अमूओ. अमूउ. अमूहिन्तो. भ्यस्- अमूहिन्तो. अमूसुन्तो. ङस्- अमुणो अमुस्स. आम्-- अमूण. ङि- अमूम्मि. सुप्- अमूसु ॥

५७८. म्मावयेओ वा । ३, ८९। अदसोऽन्त्यव्यञ्जनलुकि दकारान्तस्य स्थाने ङ्यादेशे म्मौ परतः अय इअ इत्यादेशौ वा भवतः ।

अयम्मि, इअम्मि. पक्षे- अमुम्मि ॥

५७९. युष्मदस्तं तुं तुवं तुहं तुमं सिना । ३. ९० । युष्मदः सिना सह तं तुं तुवं तुह तुमं इत्यते पञ्चादेशा भवन्ति ।

तं तुं तुवं तुह तुमं दिट्ठो ॥

५८०. भे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे जसा । ३. ९१ । युष्मदो जसा सह भे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे इत्येते षडादेशा भवन्ति ।

भे तुब्भे तुज्झ तुम्ह तुय्हे उय्हे चिट्ठइ. "५९४ ब्भो म्ह ज्झौ वा" इति वचनात् तुम्हे. तुज्झे. एवं चाष्टरूप्यम्॥

५८१. तं तुं तुमं तुवं तुह तुमे तुए अमा । ३. ९२ । युष्मदोऽमा सह एते सप्तादेशा भवन्ति ।

तं तुं तुमं तुवं तुह तुमे तुए वन्दामि. ॥

५८२. वो तुज्झ तुब्भे तुय्हे उय्हे भे शसा । ३. ९३ । युष्मदः शसा सह एते षडादेशा भवन्ति ।

वो तुज्झ तुब्भे "५९४. ब्भो म्ह ज्झौ वा" इति वचनात् तुम्हे तुज्झे तुय्हे उय्हे भे पेच्छामि. ॥

५८३. भे दि दे ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ टा । ३. ९४ । युष्मदष्टा इत्यनेन सह एते एकादशादेशा भवन्ति ।

भे दि दे ते तइ तए तुमं तुमइ तुमए तुमे तुमाइ जम्पिअं ॥

५८४. भे तुब्भेहिं उज्झेहिं उम्हेहिं तुय्हेहिं उय्हेहिं भिसा । ३. ९५ । युष्मदो भिसा सह एते षडादेशा भवन्ति ।

भे तुब्भेहिं " ब्भो म्ह ज्झौ वा " इति वचनात् तुम्हेहिं तुज्झेहि उज्झेहिं उम्हेहिं तुय्हेहिं उय्हेहिं भुत्तं. एवं चाष्ट-रूप्यम्. ॥

५८५. तइ तुव तुम तुह तुब्भा ङसौ । ३. ९६। युष्मदो ङसौ पञ्चम्येकवचने परत एते पञ्चादेशा भवन्ति, ङसेस्तुत्तोदोदु-हिहिन्तो लुको यथाप्राप्तमेव ।

तइत्तो,तुवत्तो,तुमत्तो,तुहत्तो,तुब्भत्तो.'ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्हत्तो,तुज्झत्तो. एवं दो-दु-हि-हिन्तो लुक्ष्व-प्युदाहार्यम्. तत्तो इति तु त्वत्त इत्यस्य वलोपे सति. ॥

५८६. तुय्ह तुब्भ तहिन्तो ङसिना । ३. ९७ युष्मदो ङसि-ना सहितस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति ।

तुय्ह, तुब्भ, तहिन्तो आगओ. ' ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्ह, तुज्झ. एवं पञ्च रूपाणि. ॥

५८७. तुब्भ- तुय्होय्होम्हा भ्यसि । ३ ९८ । युष्मदो भ्यसि परे एते चत्वार आदेशा भवन्ति, भ्यसस्तु यथाप्राप्तमेव ।

तुब्भत्तो, तुय्हत्तो, उय्हत्तो, उम्हत्तो. 'ब्भो म्ह- ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्हत्तो, तुज्झत्तो. एवं दो-दु-हि-हिन्तो सुन्तोष्वप्युदाहार्यम् ॥

५८८. तइ-तु-ते--तुम्हं--तुह-तुहं--तुव--तुम--तुमे-तुमो-तुमा-इ-दि-दे-इ-ए-तुब्भोब्भोय्हा ङसा । ३. ९९ । युष्मदो ङसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते अष्टादशादेशा भवन्ति । तइ, तु, ते, तुम्हं, तुह, तुहं, तुव, तुम, तुमे, तुमो, तुमाइ, दि, दे, इ, ए, तुब्भ, उब्भ, उय्ह धणं. 'ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्ह, तुज्झ, उम्ह,उज्झ-एवं च द्वाविंशती रूपाणि ॥

५८९. तु वो भे तुब्भ तुब्भं तुब्भाण तुवाण तुमाण तुहाण उम्हाण आमा । ३. १०० । युष्मद आमा सहितस्य एते दशादेशा भवन्ति ।
तु, वो, भे, तुब्भ, तुब्भं, तुब्भाण, तुवाण, तुमाण, तुहाण, उम्हाण. '२७ क्त्वा स्यादेर्णस्वोर्वा' इत्यनुस्वारे तुब्भाणं, तुवाणं, तुमाणं, तुहाणं, उम्हाणं.'ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्ह, तुज्झ, तुम्हं, तुज्झं, तुम्हाण, तुम्हाणं, तुज्झाण, तुज्झाणं धणं, एवं च त्रयोविंशती रूपाणि ॥

५९० तुमे तुमए तुमाइ तइ तए ङिना । ३. १०१ । युष्मदो ङिना सप्तम्येकवचनेन सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति । तुमे, तुमए, तुमाइ, तइ, तए ठिअं ॥

५९१. तु तुव तुम तुह तुब्भा ङौ । ३. १०२ । युष्मदो ङौ परत एते पञ्चादेशा भवन्ति, ङेस्तु यथाप्राप्तमेव ।
तुम्मि, तुवम्मि, तुमम्मि, तुहम्मि, तुब्भम्मि. 'ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्हम्मि, तुज्झम्मि. इत्यादि ॥

५९२. सुपि । ३. १०३ । युष्मदः सुपि परतः तु-तुव-तुम-तुह-तुब्भा भवन्ति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तुसु, तुवेसु, तुमेसु, तुहेसु, तुब्भेसु. 'ब्भो म्ह-ज्झौ वा' इति वचनात् तुम्हेसु,तुज्झेसु. केचित्तु सुप्येत्वविकल्पमिच्छन्ति,तन्मते– तुवसु, तुमसु, तुहसु, तुब्भसु, तुम्हसु, तुज्झसु, तुब्भस्यात्वमपीच्छत्यन्यः– तुब्भासु, तुम्हासु, तुज्झासु ॥

५९३. ब्भो म्ह–ज्झौ वा । ३. १०४ । युष्मादादेशेषु यो द्विरुक्तो भस्तस्य म्ह ज्झ इत्यतावादेशौ वा भवतः । पक्षे स एवास्ते, तथैव चोदाहृतम् ॥

५९४. अस्मदो म्मि अम्मि अम्हि हं अहं अहयं सिना । ३. १०५ । अस्मदः सिना सह एते षडादेशा भवन्ति । अज्ज म्मि हासिआ मामि तेण. उन्नम न अम्मि कुविआ. अम्हि करेमि. जेण हं विद्धा. किं पम्हुट्ठम्मि अहं. अहयं कय-पणामो ॥

५९५. अम्ह अम्हे अम्हो मो वयं भे जसा । ३. १०६ । अस्मदो जसा सह एते षडादेशा भवन्ति । अम्ह, अम्हे,अम्हो, मो, वयं, भे भणामो ॥

५९६. णे णं मि अम्मि अम्ह मम्ह मं ममं मिमं अहं अमा । ३. १०७ । अस्मदोऽमा सह एते दशादेशा भवन्ति । णे, णं, मि, अम्मि, अम्ह, मम्ह, मं, ममं, मिमं, अहं पेच्छ ॥

५९७. अम्हे अम्हो अम्ह णे शसा । ३. १०८। अस्मदः शसा सह एते चत्वार आदेशा भवन्ति । अम्हे, अम्हो, अम्ह, णे पेच्छ. ॥

५९८. मि मे ममं ममए ममाइ मइ मए मयाइ णे टा । ३. १०९ । अस्मदष्टा सह एते नवादेशा भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

मि, मे, ममं, ममए, ममाइ, मइ, मए, मयाइ, णे, कयं. ॥

५९९. अम्हेहि अम्हाहि अम्ह अम्हे णे भिसा । ३. ११० । असमदो भिसा सह एते पञ्चादेशा भवन्ति ।
अम्हेहि, अम्हाहि, अम्ह, अम्हे, णे कयं ॥

६००. मइ मम मह मज्झा ङसौ । ३. १११ । अस्मदो ङसौ पञ्चम्येकवचने परत एते चत्वार आदेशा भवन्ति, ङसेस्तु यथाप्राप्तमेव ।
मइत्तो, ममत्तो, महत्तो, मज्झत्तो, आगओ. मत्तो इति तु मत्त इत्यस्य. एवं दो–दु-हि–हिन्तो लुक्ष्वप्युदाहार्यम् ॥

६०१. ममाम्हौ भ्यसि । ३. ११२ । अस्मदो भ्यसि परतो मम अम्ह इत्यादेशौ भवतः, भ्यसस्तु यथाप्राप्तम् ।
ममत्तो अम्हत्तो, ममाहिन्तो अम्हाहिन्तो, ममासुन्तो अम्हासुन्तो, ममेसुन्तो अम्हेसुन्तो. ॥

६०२. मे मइ मम मह महं मज्झ मज्झं अम्ह अम्हं ङसा । ३. ११३ । अस्मदो ङसा षष्ठ्येकवचनेन सहितस्य एते नवादेशा भवन्ति ।
मे, मइ, मम, मह, महं, मज्झ, मज्झं, अम्ह, अम्हं धणं ॥

६०३. णे णो मज्झ अम्ह अम्हं अम्हे अम्हो अम्हाण ममाण महाण मज्झाण आमा । ३. ११४ । अस्मद आमा सहितस्य एते एकादशादेशा भवन्ति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

णे, णो, मज्झ, अम्ह, अम्हं, अम्हे, अम्हो, अम्हा-
ण, ममाण, महाण, मज्झाण धणं'२७, क्त्वा-स्यादे-
र्णस्योर्वा' इत्यनुस्वारे अम्हाणं, ममाणं, महाणं, मज्झाणं.
एवं च पञ्चदश रूपाणि. ॥

६०४. मि मइ ममाइ मए मे ङिना ।३.११५। अस्मदो ङिना सहितस्य एते पञ्चादेशा भवन्ति ।
मि, मइ, ममाइ, मए, मे ठिअं. ॥

६०५. अम्ह मम मह मज्झा ङौ । ३. ११६ । अस्मदो ङौ परे एते चत्वार आदेशा भवन्ति, ङेस्तु यथाप्राप्तम् ।
अम्हम्मि, ममम्मि, महम्मि, मज्झम्मि ठिअं. ॥

६०६. सुपि । ३. ११७ । अस्मदः सुपि परे अम्हादयश्चत्वार आदेशा भवन्ति ।
अम्हेसु, ममेसु, महेसु, मज्झेसु. एत्वविकल्पमते तु—अम्हसु, ममसु, महसु, मज्झसु. अम्हस्यात्वमपीच्छत्यन्यः—अम्हासु. ॥

६०७. त्रेस्ती तृतीयादौ । ३. ११८ । त्रेः स्थाने ती इत्यादेशो भवति तृतीयादौ ।
तीहिं कयं. तीहिन्तो आगओ. तीण्हं धणं. तीसु ठिअं. ॥

६०८. द्वेर्दो वे । ३. ११९ । द्विशब्दस्य तृतीयादौ दो वे इत्यादेशौ भवतः ।
दोहि, वेहि कयं. दोहिन्तो, वेहिन्तो आगओ. दोण्हं, वेण्हं धणं. दोसु, वेसु ठिअं. ॥

६०९. दुवे दोण्णि वेण्णि च जस्-शसा । ३. १२० । जस्-शस्भ्यां सहितस्य द्वेः स्थाने दुवे दोण्णि वेण्णि इत्येते दो वे इत्येतौ च आदेशा भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

दुवे, दोण्णि, वेण्णि, दो, वे ठिआ पेच्छ वा. ' ८४. ह्रस्वः संयोगे ' इति ह्रस्वत्वे दुण्णि, विण्णि. ॥

६१०. त्रेस्तिण्णिः । ३.१२१ । जस-शस्भ्यां सहितस्य त्रेः स्थाने तिण्णि इत्यादेशो भवति ।

तिण्णि ठिआ पेच्छ वा. ॥

६११. चतुरश्चत्तारो चउरो चत्तारि । ३. १२२ । चतुरशब्दस्य जस्-शस्भ्यां सह चत्तारो चउरो चत्तारि इत्येते आदेशा भवन्ति ।

चत्तारो, चउरो, चत्तारि चिट्ठन्ति पेच्छ वा ॥

६१२. संख्याया आमो ण्ह ण्हं । ३. १२३ । संख्याशब्दात्परस्यामो ण्ह ण्हं इत्यादेशौ भवतः ।

दोण्ह, तिण्ह, चउण्ह, पञ्चण्ह, छण्ह, सत्तण्ह, अट्ठण्ह. एवं दोण्हं, तिण्हं, चउण्हं, पञ्चण्हं, छण्हं, सत्तण्हं, अट्ठण्हं नवण्हं, दसण्हं पण्णरसण्हं दिवसाणं, अट्ठारसण्हं समण–साहस्सीणं. कतीनाम्- कइण्हं. बहुलाधिकारात् विंशत्यादेर्न भवति. ॥

६१३. शेषेऽदन्तवत् । ३. १२४ । उपयुक्तादन्यः शेषः,तत्र स्यादिविधिरदन्तवदतिदिश्यते, एष्वाकाराद्यन्तेषु पूर्वं कार्याणि नोक्तानि । तेषु'४९३ जस-शसोर्लुक् इत्यादीनि अदन्ताधिकारविहितानि कार्याणि भवन्ति इत्यर्थः ।

तत्र 'जस-शसोर्लुक्' इत्येतत्कार्यातिदेशः-माला, गिरी, गुरू, सही वहू रेहन्ति पेच्छ वा.

'४९४ अमोऽस्य' इत्येतत्कार्यातिदेशः- गिरिं, गुरुं, सहिं वहुं, गामणिं, खलपुं पेच्छ.

'४९५ टा-आमोर्णः' इत्येतत्कार्यातिदेशः- हाहाण कयं.

For Private and Personal Use Only

मालाण, गिरीण, गुरूण, सहीण, वहूण धणं टायास्तु '५१३ टोणा' '५१८. टा ङस-ङेरदादिदेद्वा तु ङसेः' इति विधिरुक्तः

'४९६भिसो हि हिँ हिं' इत्येतत्कार्यातिदेशः-मालाहिं, गिरीहि, गुरूहि, सहीहि, वहूहि कयं एवं सानुनासिकानुस्वारयोरपि.

'४९७ ङसेस् त्तो-दो-दु-हि-हिन्तो- लुकः' इत्येतत्कार्यातिदेशः--मालाओ मालाउ मालाहिन्तो, बुद्धीओ बुद्धीउ बुद्धीहिन्तो, धेणूओ धेणूउ धेणूहिन्तो आगओ. [६१६ ६१५] हि लुकौ तु प्रतिषेत्स्येते

'४९८. भ्यसस् त्तो दो दु हि हिन्तो सुन्तो' इत्येतत्कार्यातिदेशः--मालाहिन्तो, मालासुन्तो '५१६-हिः' तु निषेत्स्यते. एवं गिरीहिन्तो इत्यादि

'४९९. ङसः स्सः' इत्येतत्कार्यातिदेशः-गिरिस्स. गुरुस्स. दहिस्स महुस्स.

स्त्रियां तु '५१८ टा-ङस्-ङेः' इत्याद्युक्तम्.

'५०० ङे म्मि ङेः' इत्येतत्कार्यातिदेशः- गिरिम्मि. गुरुम्मि दहिम्मि महुम्मि ॥

'६१७ ङेर्डेः' [इति सूत्रेण] डेस्तु निषेत्स्यते. स्त्रियां तु '५१८ टा-ङस-ङेः इत्याद्युक्तम ॥

'४०१ जस्-शस्-ङसि-त्तो-दो- द्वामि दीर्घः' इत्येतत्कार्यातिदेशः--गिरी, गुरू चिट्ठन्ति गिरीओ गुरूओ आगओ, गिरीण, गुरूण धणं

'५०२ भ्यसि वा' इत्येतत्कार्यातिदेशो न प्रवर्तते '५०५ इदुतो दीर्घः' इति नित्यं विधानात्.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'५०३. टाण-शस्येत्' '५०४. भिस्भ्यस्सुपि' इत्येतत्कार्यातिदेशस्तु निषेत्स्यते [६१८. एत्]

६१४. न दीर्घो णो । ३. १२५ । इदुदन्तयोरर्थाज्जस्--शस्ङस्या देशे णो इत्येतस्मिन् परतो दीर्घो न भवति ।
अग्गिणो, वाउणो. णो इति किम् ? अग्गी, अग्गीओ. ॥

६१५. ङसेर्लुक् । ३. १२६ । आकारान्तादिभ्योऽदन्तवत्प्राप्तो ङसेर्लुग् न भवति ।
मालत्तो, मालाओ, मालाउ, मालाहिन्तो आगओ. एवं अग्गीओ. वाउओ इत्यादि ॥

६१६. भ्यसश्च हिः । ३.१२७ । आकारान्तादिभ्योऽदन्तवत्प्राप्तो भ्यसो ङसेश्च हिर्न भवति ।
मालाहिन्तो, मालासुन्तो. एवं अग्गीहिन्तो इत्यादि मालाओ, मालाउ, मालाहिन्तो. एवम् अग्गीओ इत्यादि॥

६१७. ङेर्डेः । ३ १२८ । आकारान्तादिभ्योऽदन्तवत्प्राप्तो ङेर्डेर्न भवति ।
अग्गिम्मि. वाउम्मि, दहिम्मि. महुम्मि. ॥

६१८. एत् । ३. १२९ । आकारान्तादीनामर्थात् टाशस्भिस्भ्यस्सुप्सु परतोऽदन्तवत् एत्वं न भवति ।
हाहाण कयं. मालाओ पेच्छ. मालाहि कयं. मालाहिन्तो मालासुन्तो आगओ. मालासु ठिअं. एवं अग्गिणो वाउणो इत्यादि. ॥

[कारकविधिः]

६१९. द्विवचनस्य बहुवचनम् । ३. १३० । सर्वेषां विभक्तीनां स्यादीनां त्यादीनां च द्विवचनस्य स्थाने बहुवचनं भवति ।
दोण्णि कुणन्ति-दुवे कुणन्ति. दोहिं दोहिन्तो दोसुन्तो दोसु हत्था पाया थणया नयणा. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

६२०. चतुर्थ्याः षष्ठी ।३.१३१। चतुर्थ्याः स्थाने षष्ठी भवति ।
मुणिस्स, मुणीण देइ. नमो देवस्स, देवाण ॥

६२१. तादर्थ्यङेर्वा ३. १३२ । तादर्थ्ये विहितस्य ङेश्चतुर्थ्येकवचनस्य स्थाने षष्ठी वा भवति ।
देवस्स देवाय, देवार्थम्;इत्यर्थः. ङेरिति किम् ? देवाण ॥

६२२. वधाड्डाइश्च वा । ३. १३३ । वधशब्दात्परस्य तादर्थ्यें ङेर्डित् आइः षष्ठी च वा भवति ।
वहाइ वहस्स वहाय, वधार्थम्, इत्यर्थः ॥

६२३. क्वचिद् द्वितीयादेः । ३. १३४ । द्वितीयादीनां विभक्तीनां स्थाने षष्ठी भवति क्वचित् ।
सीमाधरस्स वन्दे, तिस्सा मुहस्स भरिमो, अत्र द्वितीयायाः षष्ठी. धणस्स लद्धो, धनेन लब्धः, इत्यर्थः. चिरस्स मुक्का, चिरेण मुक्ताः, इत्यर्थः. तेसिमेअमणाइण्णं, तैरेतदनाचरितम्; अत्र तृतीयायाः चोरस्स बीहइ, चोराद्बिभेति,इत्यर्थः. इअराइं जाण लहुअक्खराइं पायन्तिमिल्ल-सहिआण, पादान्तेन सहितेभ्य इतराणि; इति अत्र पञ्चम्याः, पिट्ठीए केस-भारो, अत्र सप्तम्याः ॥

६२४ द्वितीयातृतीययोः सप्तमी । ३. १३५ । द्वितीयातृतीययोः स्थाने क्वचित् सप्तमी भवति ।
गामे वसामि. नयरे न जामि. अत्र द्वितीयायाः. मइ वेविरीए मलिआइं.तिसु तेसु अलंकिआ पुहवी.अत्र तृतीयायाः

६२५. पञ्चम्यास्तृतीया च ।३. १३६। पञ्चम्याः स्थाने क्वचित् तृतीयासप्तम्यौ भवतः ।
चोरेण बीहइ,चोराद्बिभेति,इत्यर्थः. अन्तेउरे रमिउमागओ राया, अन्तःपुराद् रन्त्वागतः; इत्यर्थः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

६२६. सप्तम्या द्वितीया । ३.१३७ । सप्तम्याः स्थाने क्वचिद् द्वितीया भवति ।

विज्जुज्जोयं भरइ रत्तिं. आर्षे तृतीयापि दृश्यते- तेणं कालेणं, तेणं समएणं, तस्मिन् काले तस्मिन् समये इत्यर्थः. प्रथमाया अपि द्वितीया दृश्यते–चउवीसंपि जिणवरा, चतुर्विंशतिरपि जिनवराः, इत्यर्थः ॥

६२७. क्यङोर्यलुक् । ३. १३८ । क्यङन्तस्य क्यङ्षन्तस्य वा सम्बन्धिनो यस्य लुग् भवति ।

गरुआइ, गरुआअइ, अगुरुर्गुरुर्भवति, गुरुरिवाचरति वा, इत्यर्थः ।

क्यङ्ष्–दमदमाइ दमदमाअइ, लोहिआइ लोहिआअइ ॥

[त्याद्यन्तविधिः]

६२८. त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ । ३. १३९ । त्यादीनां विभक्तीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च सम्बन्धिनः प्रथमत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्य स्थाने इच् एच् इत्येतावादेशौ भवतः ।

हसइ. हसए. वेवइ. वेवए. चकारौ '९८१ इचेचः' इत्यत्र विशेषणार्थौ ॥

६२९. द्वितीयस्य सि से । ३. १४० । त्यादीनां परस्मैपदानां आत्मनेपदानां च द्वितीयस्य त्रयस्य सम्बन्धिन आद्यवचनस्य स्थाने सि से इत्येतावादेशौ भवतः ।

हससि. हससे वेवसि. वेवसे ॥

६३०. तृतीयस्य मिः ३. १४१ । त्यादीनां परस्मैपदानामात्मनेपदानां च तृतीयस्य त्रयस्याद्यवचनस्य स्थाने मिरादेशो भवति ।

For Private and Personal Use Only

हसाम्मि. वेवाम्मि. बहुलाधिकाराद् मिवेः स्थानीयस्य मेरिकारलोपश्च. बहु-जाणय रूसिउं सक्कं, शक्नोमि; इत्यर्थः। न मरं, न म्रिये; इत्यर्थः ॥

६३१. बहुष्वाद्यस्य न्ति न्ते इरे । ३. १४२ । त्यादीनां परस्मैपदात्मनेपदानामाद्यत्रयसम्बन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने न्ति न्ते इरे इत्यादेशा भवन्ति ।

हसन्ति. वेवन्ति. हसिज्जन्ति. रमिज्जन्ति. गज्जन्ते खे मेहा. बीहन्ते रक्खसाणं च. उपज्जन्ते कइ-हिअय-सायरे कव्व-रयणाइं. दोण्णिवि न पहुप्पिरे बाहू, न प्रभवतः; इत्यर्थः. विच्छुहिरे, विक्षुभ्यन्ति,इत्यर्थः. क्वचिद् रे एकत्वेपि- सूसइरे गाम- चिक्खलो, शुष्यति; इत्यर्थः ॥

६३२. मध्यमस्येत्था-हचौ । ३. १४३ । त्यादीनां परस्मैपदात्मनेपदानां मध्यमस्य त्रयस्य बहुषु वर्तमानस्य स्थाने इत्था हच् इत्येतावादेशौ भवतः ।

हसित्था. हसह. वेवित्था. वेवह. बाहुलकादित्थान्यत्रापि. यद्यत्ते रोचते, जं जं ते रोइत्था. हच् इति चकार '९३९ इह हचोर्हस्य ' इत्यत्र विशेषणार्थः ॥

६३३. तृतीयस्य मो मु माः । ३. १४४ । त्यादीनां परस्मैपदात्मनेपदानां तृतीयस्य त्रयस्य सम्बन्धिनो बहुषु वर्तमानस्य वचनस्य स्थाने मो मु म इत्येते आदेशा भवन्ति ।

हसामो. हसामु. हसाम. तुवरामो. तुवरामु. तुवराम ॥

६३४. अत एवैच् से । ३. १४५ । त्यादेः स्थाने यौ एच से इत्येतावादेशावुक्तौ तावकारान्तादेव भवतो नान्यस्मात् ।

हसए. हससे. तुवरए. तुवरसे. करए. करसे. अत

इति किम् ? ठाइ. ठासि. वसुआइ. वसुआसि. होइ. होसि. एवकारोऽकारान्ताद् एच से एव भवत इति विपरीतावधारण निषेधार्थः तेनाकारान्ताद् इच् सि इत्येतावपि सिद्धौ–हसइ. हससि. वेवइ. वेवसि ॥

६३५. सिनास्तेः सिः । ३. १४६ । सिना द्वितीयत्रिकादेशेन सह अस्तेः सिरादेशो भवति ।

निट्ठुरो जं सि. सिनेति किम्?से आदेशे सति अत्थि तुमं॥

६३६. मि मो मैर्म्हि म्हो म्हा वा । ३. १४७ । अस्तेर्धातोः स्थाने मि मो म इत्यादेशैः सह यथासंख्यं म्हि म्हो म्ह इत्यादेशा वा भवन्ति ।

एस म्हि, एषोऽस्मि, इत्यर्थः. गयम्हो गयम्ह. मुकारस्याग्रहणादप्रयोग एव तस्येत्यवसीयते. पक्षे—अत्थि अहं. अत्थि अम्हे. अत्थि अम्हो.

ननु च सिद्धावस्थायां '३४५ पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म ह्मां म्हः' इत्यनेन म्हादेशे म्हो इति सिध्यति. सत्यम्, किन्तु विभक्तिविधौ प्रायः साध्यमानावस्थाङ्गीक्रियते. अन्यथा वच्छेण. वच्छेसु सव्वे. जे. ते. के इत्याद्यर्थं सूत्राण्यनारम्भणीयानि स्युः॥

६३७. अत्थिस्त्यादिना । ३.१४८। अस्तेः स्थाने त्यादिभिः सह अत्थि इत्यादेशो भवति ।

अत्थि सो. अत्थि ते. अत्थि तुमं. अत्थि तुम्हे. अत्थि अहं. अत्थि अम्हे ॥

६३८. णेरदेदावावे । ३. १४९ । णेः स्थाने अत् एत् आव आवे एते चत्वार आदेशा भवन्ति ।

दरिसइ. कारेइ. करावइ. करावेइ. हासेइ. हसावइ. हसावेइ. उवसामेइ. उवसमावइ. उवसमावेइ. बहुलाधिका-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

रात् क्वचिदेग्नास्ति– जाणावेइ. क्वचिद् आवे नास्ति– पाएइ. भावेइ ॥

६३९. गुर्वादेरविर्वा । ३. १५० । गुर्वादेर्णेः स्थाने अवि इत्यादेशो वा भवति ।

शोषितम्-सोसविअं, सोसिअं. तोषितम्-तोसविअं, तोसिअं ॥

६४०. भ्रमेराडो वा । ३. १५१ । भ्रमेः परस्य णेराड आदेशो वा भवति ।

भमाडइ. भमाडेइ. पक्षे– भामेइ. भमावइ. भमावेइ ॥

६४१. लुगावी क्त-भाव कर्मसु । ३. १५२ । णेः स्थाने लुक् आवी इत्यादेशौ भवतः क्ते भावकर्मविहिते च प्रत्यये परतः।

कारिअं. कराविअं. हासिअं. हसाविअं. खामिअं. खमाविअं. भावकर्मणोः–कारीअइ. करावीअइ. कारिज्जइ कराविज्जइ. हासीअइ. हसावीअइ. हासिज्जइ. हसाविज्जइ॥

६४२. अदेल्लुक्यादेरत आः । ३. १५३ । णेरदेल्लोपेषु कृतेषु आदेरकारस्य आ भवति ।

अति– पाडइ. मारइ. एति– कारेइ खामेइ.

लुकि—कारिअं. खामिअं. कारीअइ. खामीअइ. कारिज्जइ. खामिज्जइ. अदेल्लुकीति किम् ? कराविअं. करावीअइ. कराविज्जइ. आदेरिति किम् ? संगामेइ. इह व्यवहितस्य मा भूत्. कारिअं इहान्त्यस्य मा भूत्. अत इति किम्? दूसेइ. केचित्तु आवेआव्यादेशयोरप्यादेरत आत्वमिच्छन्ति- कारावेइ. हासाविओ जणो सामलीए ॥

६४३. मौ वा । ३. १५४ । अत आ इति वर्तते. अदन्ताद्धातोर्मौ परे अत आत्वं वा भवति ।

हसामि, हसमि. जाणामि, जाणमि. लिहामि, लिहमि.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अत इत्येव होमि ॥

६४४. इच्च मो मु मे वा । ३. १५५ । अकारान्ताद्धातोः परेषु मोमुमेषु अत इत्वं चकाराद् आत्वं च वा भवतः ॥
भणिमो, भणामो. भणिमु, भणामु. भणिम, भणाम. पक्षे—भणमो. भणमु. भणम. '६४७ वर्तमाना पञ्चमी श- तृषु वा' इत्येत्वे तु भणेमो. भणेमु. भणेम. अत इत्येव ठामो. होमो ॥

६४५. क्ते । ३. १५६ । क्ते परतोऽत इत्वं भवति ।
हसिअं. पढिअं. नविअं. हासिअं. पाढिअं. गयं नयमि- त्यादि तु सिद्धावस्थापेक्षणात्. अत इत्येव झायं. लुअं हुअं॥

६४६. एच्च क्त्वा तुम् तव्य भविष्यत्सु । ३. १५७ । क्त्वा तुम् तव्येषु भविष्यत्कालविहिते च प्रत्यये परतोऽत एका- रश्चकारादिकारश्च भवति ।
क्त्वा— हसेऊण. हसिऊण. तुम्- हसेउं. हसिउं.
तव्य— हसेअव्वं. हसिअव्वं. भविष्यत्— हसेहिइ. हसिहिइ. अत इत्येव काऊण ॥

६४७. वर्तमाना पञ्चमी शतृषु वा । ३. १५८ । वर्तमानापञ्च मीशतृषु परत अकारस्य स्थाने एकारो वा भवति ।
वर्तमाना- हसेइ, हसइ. हसेम, हसिम. हसेमु, हसिमु.
पञ्चमी- हसेउ, हसउ. सुणेउ, सुणउ.
शतृ- हसेन्तो, हसन्तो. क्वचिन्न भवति जयइ. क्वचिदा- त्वमपि सुणाउ. ॥

६४८. ज्जा ज्जे । ३. १५९ । ज्जा ज्ज इत्यादेशयोः परयोरकार- स्य एकारो भवति ।
हसेज्जा. हसेज्ज. अत इत्येव—होज्जा. होज्ज. ॥

For Private and Personal Use Only

६४९. ईअ इज्जौ क्यस्य । ३. १६० । चिजिप्रभृतीनां भावकर्मविधिं वक्ष्यामः. येषां तु न वक्ष्यते तेषां संस्कृतातिदेशात्प्राप्तस्य क्यस्य स्थाने ईअ इज्ज इत्यादेशौ भवतः।

हसीअइ. हसिज्जइ. हसीअन्तो. हसिज्जन्तो. हसीअमाणो. हसिज्जमाणो. पढीअइ. पढिज्जइ. होईअइ. होइज्जइ.

बहुलाधिकारात् क्वचित् क्योऽपि विकल्पेन भवति-मए नवेज्ज. मए नविज्जेज्ज. तेण लहेज्ज. तेण लहिज्जेज्ज. तेण अच्छेज्ज. तेण अच्छिज्जेज्ज. तेण अच्छीअइ. ॥

६५०. दृशिवचेर्डीसडुच्चं । ३. १६१ । दृशेर्वचेश्च परस्य क्यस्य स्थाने यथासंख्यं डीस डुच्च इत्यादेशौ भवतः इअइज्जापवादः । दीसइ. वुच्चइ ॥

६५१. सी ही हीअ भूतार्थस्य । ३. १६२ । भूतेऽर्थे विहितोऽद्यतन्यादिः प्रत्ययो भूतार्थः, तस्य स्थाने सी ही हीअ इत्यादेशा भवन्ति, उत्तरत्र व्यञ्जनादीअविधानात् स्वरान्तादेवायं विधिः ।

कासी. काही. काहीअ. अकार्षीत्, अकरोत्, चकार वेत्यर्थः. एवं ठासी. ठाही. ठाहीअ.

आर्षे– देविन्दो इणमब्बवी इत्यादौ सिद्धावस्थाश्रयणात् ह्यस्तन्याः प्रयोगः ॥

६५२. व्यञ्जनादीअः । ३. १६३ । व्यञ्जनान्ताद्धातोः परस्य भूतार्थस्याद्यतन्यादिप्रत्ययस्य ईअ इत्यादेशो भवति ।

हुवीअ. अभूत्, अभवत्, बभूवेत्यर्थः. एवं अच्छीअ.आसिष्ट, आस्त, आसांचक्रे वा. गेण्हीअ. अग्रहीत्,अगृह्णात्,जग्राह वा ॥

६५३. तेनास्तेरास्यहेसी । ३. १६४ । अस्तेर्धातोस्तेन भूतार्थेन प्रत्ययेन सह आसि अहेसि इत्यादेशौ भवतः ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

आसि सो तुमं अहं वा. जे आसि, ये आसन् इत्यर्थः. एवं अहेसि ॥

६५४. ज्जात्सप्तम्या इर्वा । ३. १६५ । सप्तम्यादेशात् ज्जात्पर इर्वा प्रयोक्तव्यः ।

भवेत्; होज्जइ, होज्ज ॥

६५५. भविष्यति हिरादिः । ३. १६६ । भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे तस्यैवादिर्हिः प्रयोक्तव्यः ।

होहिइ, भविष्यति, भविता वा इत्यर्थः. एवं होहिन्ति. होहिसि. होहित्था. हसिहिइ. काहिइ ॥

६५६. मि मो मु मे स्सा हा नवा । ३ १६७ । भविष्यत्यर्थे मिमोमुमेषु तृतीयत्रिकादेशेषु परेषु तेषामेवादी स्सा हा इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ. हेरपवादौ. पक्षे हिरपि ।

होस्सामि,होहामि. होस्सामो, होहामो. होस्सामु. होहामु. होस्साम, होहाम. पक्षे–होहिमि. होहिमो. होहिमु. होहिम. क्वचित्तु हा न भवति–हसिस्सामो. हसिहिमो ॥

६५७. मोमुमानां हिस्सा हित्था । ३. १६८ । धातोः परौ भविष्यति काले मोमुमानां स्थाने हिस्सा हित्था इत्येतौ वा प्रयोक्तव्यौ ।

होहिस्सा. होहित्था. हसिहिस्सा. हसिहित्था.

पक्षे– होहिमो. होस्सामो. होहामो. इत्यादि ।

६५८. मेः स्सं । ३. १६९ । धातोः परो भविष्यति काले म्यादेशस्य स्थाने स्सं वा प्रयोक्तव्यः ।

होस्सं. हसिस्सं. कित्तइस्सं.

पक्षे– होहिमि, होस्सामि, होहामि. कित्तइहिमि.

६५९. कृ दो हं । ३. १७० । करोतेर्ददातेश्च परो भविष्यति विहि-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तस्य स्यादेशस्य स्थाने हं वा प्रयोक्तव्यः । काहं. दाहं. करिष्यामि; दास्यामि; इत्यर्थः. पक्षे– काहिमि. दाहिमि. इत्यादि ॥

६६०. श्रु गमि रुदि विदि दृशि मुचि वचि छिदि भिदि भुजां सोच्छं गच्छं रोच्छं वेच्छं दच्छं मोच्छं वोच्छं छेच्छं भेच्छं भोच्छं । ३. १७१ । श्रुवादीनां धातूनां भविष्यद्विहितम्यन्तानां स्थाने सोच्छमित्यादयो निपात्यन्ते ।
सोच्छं. श्रोष्यामि; गच्छं. गमिष्यामि; संगच्छं. संगंस्ये; रोच्छं. रोदिष्यामि; विद ज्ञाने–वेच्छं, वेदिष्यामि; दच्छं. द्रक्ष्यामि; मोच्छं. मोक्ष्यामि; वोच्छं. वक्ष्यामि; छेच्छं. छेत्स्यामि, भोच्छं. भोक्ष्ये ॥

६६१. सोच्छादय इजादिषु हिलुक् च वा । ३. १७२ । श्रुवादीनां स्थाने इजादिषु भविष्यदादेशेषु यथासंख्यं सोच्छादयो भवन्ति, ते एवादेशा अन्त्यस्वराद्यवयववर्जा इत्यर्थः. हिलुक् च वा भवति ।
सोच्छिइ. पक्षे–सोच्छिहिइ. एवं सोच्छिन्ति. सोच्छिहिन्ति. सोच्छिसि, सोच्छिहिसि. सोच्छित्था. सोच्छिहित्था. सोच्छिह. सोच्छिहिह. सोच्छिमि. सोच्छिहिमि. सोच्छिस्सामि. सोच्छिहामि. सोच्छिस्सं. सोच्छं. सोच्छिमो. सोच्छिहिमो. सोच्छिस्सामो. सोच्छिहामो. सोच्छिहिस्सा. सोच्छिहित्था. एवं मुमयोरपि.
गच्छिइ, गच्छिहिइ. गच्छिन्ति. गच्छिहिन्ति. गच्छिसि. गच्छिहिसि. गच्छित्था. गच्छिहित्था. गच्छिह. गच्छिहिह. गच्छिमि. गच्छिहिमि. गच्छिस्सामि. गच्छिहामि. गच्छिस्सं. गच्छं. गच्छिमो. गच्छिहिमो. गच्छिस्सामो. गच्छिहामो. गच्छिहिस्सा. गच्छिहित्था. एवं

For Private and Personal Use Only

मुमयोरपि. एवं रुदादीनामप्युदाहार्यम् ॥

६६२ दु सु मु विध्यादिष्वेकस्मिस्त्रयाणाम् । ३. १७३ । विध्यादिष्वर्थेषूत्पन्नानामेकत्वेऽर्थे वर्तमानानां त्रयाणामपि त्रिकाणां स्थाने यथासंख्यं दु सु मु इत्येते आदेशा भवन्ति ।
हसउ सा. हससु तुमं. हसामु अहं. पेच्छउ.पेच्छसु.पेच्छामु.
दकारोच्चारणं भाषान्तरार्थम् ॥

६६३. सोर्हिर्वा । ३. १७४ । पूर्वसूत्रविहितस्य सोः स्थाने हिरादेशो वा भवति ।
देहि. देसु ॥

६६४. अत इज्जस्विज्जहीज्जे-लुको वा । ३. १७५ । अकारात्परस्य सोः इज्जसु इज्जहि इज्जे इत्येते लुक् च आदेशा वा भवन्ति ।
हसेज्जसु. हसेज्जहि. हसेज्जे. हस.
पक्षे-हससु. अत इति किम् ? होसु. ठाहि ॥

६६५. बहुषु न्तु ह मो । ३. १७६ । विध्यादिषूत्पन्नानां बहुष्वर्थेषु वर्तमानानां त्रयाणां त्रिकाणां स्थाने यथासंख्यं न्तु ह मो इत्येते आदेशा भवन्ति ।
न्तु- हसन्तु. हसेन्तु. हसेयुर्वा. ह- हसह. हसत. हसेत वा.
मो- हसामो. हसाम. हसेम वा.
एवं तुवरन्तु. तुवरह. तुवरामो ॥

६६६. वर्तमानाभविष्यन्त्योश्च ज्ज ज्जा वा । ३. १७७। वर्तमानाया भविष्यन्त्याश्च विध्यादिषु च विहितस्य प्रत्ययस्य स्थाने ज्ज ज्जा इत्येतावादेशौ वा भवतः. पक्षे यथाप्राप्तम् ॥
वर्तमाना-हसेज्ज.हसेज्जा.पढेज्ज.पढेज्जा.सुणेज्ज.सुणेज्जा.
पक्षे- हसइ. पढइ. सुणइ.

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भविष्यन्ती–पढेज्ज. पढेज्जा. पक्षे–पढिहिइ.

विध्यादिषु–हसेज्ज. हसिज्जा. हसतु; हसेद्वा, इत्यर्थः.

पक्ष– हसउ. एवं सर्वत्र.

यथा तृतीयत्रये– अइवाएज्जा. अइवायावेज्जा. न समणुजा णामि. न समणुजाणेज्जा वा.

अन्ये तु अन्यासामपीच्छन्ति– होज्ज. भवति; भवेत्; भवतु; अभवत्; अभूत्; बभूव; भूयात्, भविता; भविष्यति; अभविष्यद्वा इत्यर्थः ॥

६६७. मध्ये च स्वरान्ताद्वा । ३. १७८ । स्वरान्ताद्धातोः प्रकृति प्रत्यययोर्मध्ये चकारात् प्रत्ययानां च स्थाने ज्ज ज्जा इत्येतौ वा भवतः वर्तमानाभविष्यन्त्योर्विध्यादिषु च ।

वर्तमाना– होज्जइ. होज्जाइ. होज्ज. होज्जा. पक्षे– होइ.

एवं–होज्जसि. होज्जासि. होज्ज. होज्जा. होसि. इत्यादि

भविष्यन्ती– होज्जहिइ. होज्जाहिइ. होज्ज. होज्जा. पक्षे– होहिइ.

एवं– होज्जहिसि. होज्जाहिसि. होज्ज. होज्जा. होहिसि. होज्जहिमि. होज्जाहिमि. होज्जस्सामि. होज्जहामि. होज्जस्सं. होज्ज. होज्जा इत्यादि.

विध्यादिषु– होज्जउ. होज्जाउ. होज्ज. होज्जा. भवतु; भवेद्वा इत्यर्थः. पक्षे– होउ.

स्वरान्तादिति किम् ? हसेज्ज. हसेज्जा तुवरेज्ज. तुवरेज्जा ॥

६६८. क्रियातिपत्तेः । ३. १७९ । क्रियातिपत्तेः स्थाने ज्जज्जावादेशौ भवतः ।

होज्ज. होज्जा. अभविष्यत्; इत्यर्थः. जइ होज्ज वण्णणिज्जो ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

६६९. न्त-माणौ । ३. १८० । क्रियातिपत्तेः स्थाने न्तमाणौ आदेशौ भवतः ।

होन्तो. होमाणो. अभविष्यत्; इत्यर्थः.

हरिण-ट्ठाणे हरिणङ्क जइ सि हरिणाहिवं निवेसन्तो ।
न सहन्तो च्चिअ तो राहुपरिहवं से जिअन्तस्स ॥

६७०. शत्रानशः । ३. १८१ । शतृ आनश् इत्येतयोः प्रत्येकं न्तमाण इत्येतौ आदेशौ भवतः ।

शतृ– हसन्तो. हसमाणो.
आनश्– वेवन्तो. वेवमाणो ॥

६७१. ई च स्त्रियाम् । ३. १८२ । स्त्रियां वर्तमानयोः शत्रानशोः स्थाने ई चकारात् न्तमाणौ च भवन्ति ।

हसई. हसन्ती. हसमाणी. वेवई. वेवन्ती. वेवमाणी ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तौ अष्टमस्याध्यायस्य तृतीयः पादः ॥३॥

ऊर्ध्वं स्वर्गनिकेतनादपि तले पातालमूलादपि,
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति क्षितीश्वरमणे पारे पयोधेरपि ।
तेनास्याः प्रमदास्वभावसुलभैरुच्चावचैश्चापलै-
स्ते वाचंयमवृत्तयोऽपि मुनयो मौनव्रतं त्याजिताः ॥१॥

सर्वविदे नमः ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अर्हम् ।

६७२. इदितो वा । ४. १ । सूत्रे ये इदितो धातवो वक्ष्यन्ते तेषां ये आदेशास्ते विकल्पेन भवन्ति इति वेदितव्यम्. तत्रैव चोदाहरिष्यते ॥

६७३. कथेर्वज्जर-पज्जरोप्पाल-पिसुण-सङ्घ-बोल्ल-चव-जम्प-सीस-साहाः । ४. २ । कथेर्धातोर्वज्जरादयो दशादेशा वा भवन्ति ।

वज्जरइ. पज्जरइ. उप्पालइ. पिसुणइ. सङ्घइ. बोल्लइ. चवइ. जम्पइ. सीसइ. साहइ.

उब्बुक्कइ इति तूत्पूर्वस्य बुक्क भाषणे इत्यस्य. पक्षे- कहइ.

एते चान्यैर्देशीषु पठिता अपि अस्माभिर्धात्वादेशीकृता विविधेषु प्रत्ययेषु प्रतिष्ठन्तामिति.

तथा च- वज्जरिओ. कथितः; वज्जरिऊण. कथयित्वा; वज्जरणं. कथनम्; वज्जरन्तो. कथयन्; वज्जरिअव्वं. कथयितव्यम् इति रूपसहस्राणि सिध्यन्ति.

संस्कृतधातुवच्च प्रत्ययलोपागमादिविधिः ॥

६७४. दुःखे णिव्वरः । ४. ३ । दुःखविषयस्य कथेर्णिव्वर इत्यादेशो वा भवति ।

णिव्वरइ. दुःखं कथयति; इत्यर्थः ॥

६७५. जुगुप्सेर्झुण-दुगुच्छ-दुगुञ्छाः । ४. ४ । जुगुप्सेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ।

झुणइ. दुगुच्छइ. दुगुञ्छइ. पक्षे- जुगुच्छइ.

गलोपे-दुउच्छइ. दुउञ्छइ. जुउच्छइ ॥

६७६. बुभुक्षि-वीज्योर्णीरव-वोज्जौ । ४. ५ । बुभुक्षेराचारक्विबन्तस्य च वीजेर्यथासंख्यमेतावादेशौ वा भवतः ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

णीवरइ. बुहुक्खइ. वोज्जइ. वीजइ ॥

६७७. ध्या-गोर्झा-गौ । ४. ६ । अनयोर्यथासंख्यं झा गा इत्यादेशौ भवतः ।

झाइ. झाअइ. णिज्झाइ. णिज्झाअइ. निपूर्वो दर्शनार्थः. गाइ. गायइ. झाणं गाणं ॥

६७८. ज्ञो जाण-मुणौ ।४. ७। जानातेर्जाण मुण इत्यादेशौ भवतः। जाणइ मुणइ. बहुलाधिकारात्क्वचिद्विकल्पः—जाणिअं.णायं जाणिऊण. णाऊण. जाणणं. णाणं. मणइ इति तु मन्यतेः॥

६७९. उदो ध्मो धुमा । ४. ८ । उदः परस्य ध्मो धातोर्धुमा इत्यादेशो भवति ।

उद्धुमाइ ॥

६८०. श्रदो धो दहः । ४. ९ । श्रदः परस्य दधातेर्दह इत्यादेशो भवति ।

सद्दहइ. सद्दहमाणो जीवो ॥

६८१. पिबेः पिज्ज–डल्ल–पट्ट–घोट्टाः । ४ १० । पिबतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

पिज्जइ. डल्लइ. पट्टइ घोट्टइ. पिअइ ॥

६८२. उद्वातेरोरुम्मा वसुआ । ४. ११ । उत्पूर्वस्य वातेः ओरुम्मा वसुआ इत्येतावादेशौ वा भवतः ।

ओरुम्माइ. वसुआइ. उव्वाइ ॥

६८३. निद्रातेरोहीरोङ्घौ । ४. १२ । निपूर्वस्य द्रातेः ओहीर उङ्घ इत्यादेशौ वा भवतः ।

ओहीरइ. उङ्घइ. निद्दाइ ॥

६८४. आघ्रेराइग्घः ।४. १३। आजिघ्रतेराइग्घ इत्यादेशो वा भवति

आइग्घइ. अग्घाइ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

६८५. स्नातेरब्भुत्तः ।४. १४। स्नातेरब्भुत्त इत्यादेशो वा भवति।
अब्भुत्तइ. ण्हाइ ॥

६८६. समः स्त्यः खाः । ४. १५ । संपूर्वस्य स्त्यायतेः खा इत्यादेशो भवति ।
संखाइ. संखायं ॥

६८७. स्थष्ठा-थक्क-चिट्ठ-निरप्पाः । ४.१६ । तिष्ठतेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ।
ठाइ. ठाअइ. ठाणं. पट्ठिओ. उट्ठिओ. पट्ठाविओ.उट्ठाविओ. थक्कइ. चिट्ठइ. चिट्ठिउण. निरप्पइ.
बहुलाधिकारात्क्वचिन्न भवति- थिअं. थाणं. पत्थिओ. उत्थिओ. थाऊण ॥

६८८. उदष्ठ-कुक्कुरौ ।४. १७। उदः परस्य तिष्ठतेः ठ कुक्कुरौ इत्यादेशौ भवतः ।
उट्ठइ. उक्कुक्कुरइ ॥

६८९. म्लेर्वा-पब्बायौ । ४. १८ । म्लायतेर्वा पव्वाय इत्यादेशौ वा भवतः ।
वाइ. पव्वायइ. मिलाइ ॥

६९०. निर्मो निम्माण-निम्मवौ । ४. १९ । निरपूर्वस्य मिमीतेरेतावादेशौ भवतः ।
निम्माणइ. निम्मवइ ॥

६९१. क्षेर्णिज्झरो वा ।४. २०। क्षयतेर्णिज्झर इत्यादेशो वा भवति।
णिज्झरइ. पक्षे- झिज्जइ ॥

६९२. छदेर्णेर्णुम नूम सन्नुम ढक्कौम्वाल पव्वालाः । ४. २१।
छदेर्ण्यन्तस्य एते षडादेशा वा भवन्ति ।
णुमइ. नूमइ, णत्वे णूमइ. सन्नुमइ. ढक्कइ. ओम्वालइ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पव्वालइ. छायइ ॥

६९३. निवृपत्योर्णिहोडः । ४. २२ । निवृगः पतेश्च ण्यन्तस्य णिहोड इत्यादेशो वा भवति ।

णिहोडइ. पक्षे- निवारेइ. पाडेइ ॥

६९४. दूङो दूमः । ४. २३। दूङो ण्यन्तस्य दूम इत्यादेशो भवति ।

दूमेइ मज्झ हिअयं ॥

६९५. धवलेर्दुमः ।४. २४। धवलयतेर्ण्यन्तस्य दुमादेशो वा भवति ।

दुमइ. धवलइ. ' १०९. स्वराणां स्वराः ' [बहुलम्] इति दीर्घत्वमपि- दूमिअं. धवलितम्; इत्यर्थः ॥

६९६. तुलेरोहामः । ४. २५ । तुलेर्ण्यन्तस्य ओहाम इत्यादेशो वा भवति ।

ओहामइ. तुलइ ॥

६९७. विरिचेरोलुण्डोल्लुण्ड-पल्हत्थाः । ४. २६ । विरेचयतेर्ण्यन्तस्य ओलुण्डादयस्त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

ओलुण्डइ. उल्लुण्डइ पल्हत्थइ. विरेअइ ॥

६९८. तडेराहोड-विहोडौ । ४. २७ । तडेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ।

आहोडइ. विहोडइ. पक्षे- ताडेइ ॥

६९९. मिश्रेर्वीसाल-मेलवौ । ४. २८ । मिश्रयतेर्ण्यन्तस्य वीसाल मेलव इत्यादेशौ वा भवतः ॥

वीसालइ. मेलवइ. मिस्सइ ॥

७००. उद्धूलेर्गुण्ठः । ४. २९ । उद्धूलेर्ण्यन्तस्य गुण्ठ इत्यादेशो वा भवति ।

गुण्ठइ. पक्षे- उद्धूलेइ ॥

७०१. भ्रमेस्तालिअण्ट-तमाडौ । ४. ३० । भ्रमयतेर्ण्यन्तस्य ता-

For Private and Personal Use Only

लिअण्ट तमाड इत्यादेशौ वा भवतः ।

तालिअण्टइ. तमाडइ. भामेइ. भमाडेइ. भमावेइ ॥

७०२. नशेर्विउड नासव हारव विप्पगाल पलावाः ।४. ३१। नशेर्ण्यन्तस्य एते पञ्चादेशा वा भवन्ति ।

विउडइ. नासवइ. हारवइ. विप्पगालइ. पलावइ. पक्षे-नासइ ॥

७०३. दृशेर्दाव-दंस-दक्खवाः । ४. ३२ । दृशेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

दावइ. दंसइ. दक्खवइ. दरिसइ ॥

७०४. उद्घटेरुग्गः । ४. ३३ । उत्पूर्वस्य घटेर्ण्यन्तस्य उग्ग इत्यादेशो वा भवति ।

उग्गइ. उग्घाडइ. ॥

७०५. स्पृहः सिहः । ४. ३४ । स्पृहो ण्यन्तस्य सिह इत्यादेशो भवति ।

सिहइ ॥

७०६. संभावेरासङ्घः । ४. ३५ । संभावयतेरासङ्घ इत्यादेशो वा भवति ।

आसङ्घइ. संभावइ ॥

७०७. उन्नमेरुत्थङ्घोल्लालगुलगुञ्छोप्पेलाः । ४. ३६ । उत्पूर्वस्य नमेर्ण्यन्तस्य एते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

उत्थङ्घइ. उल्लालइ. गुलुगुञ्छइ. उप्पेलइ. उन्नावइ ॥

७०८. प्रस्थापेः पट्ठवपेण्डवौ । ४. ३७ । प्रपूर्वस्य तिष्ठतेर्ण्यन्तस्य पट्ठव पेण्डव इत्यादेशौ वा भवतः ।

पट्ठवइ पेण्डवइ. पट्ठावइ. ॥

७०९. विज्ञपेर्वोक्कावुक्कौ । ४. ३८ । विपूर्वस्य जानातेर्ण्यन्तस्य

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वोक्क अवुक्क इत्यादेशौ वा भवतः ।
वोक्कइ. अवुक्कइ. विण्णवइ ॥

७१०. अर्पेरल्लिव–चच्चुप्प–पणामाः । ४. ३९ । अर्पेर्ण्यन्तस्य एते त्रय आदेशा भवन्ति ।
अल्लिवइ. चच्चुप्पइ. पणामइ. पक्षे– अप्पेइ ॥

७११. यापेर्जवः ।४. ४०। यातेर्ण्यन्तस्य जव इत्यादेशो वा भवति।
जवइ. जावेइ ॥

७१२. प्लावेरोम्वालपव्वालौ । ४. ४१ । प्लवतेर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ।
ओम्वालइ. पव्वालइ. पावेइ ॥

७१३. विकोशेः पक्खोडः । ४. ४२ । विकोशयतेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य पक्खोड इत्यादेशो वा भवति ।
पक्खोडइ. विकोसइ ॥

७१४. रोमन्थे रोग्गाल–वग्गोलौ । ४. ४३ । रोमन्थेर्नामधातोर्ण्यन्तस्य एतावादेशौ वा भवतः ।
ओग्गालइ. वग्गोलइ. रोमन्थइ ॥

७१५. कमेर्णिहुवः । ४. ४४ । कमेः स्वार्थण्यन्तस्य णिहुव इत्यादेशो वा भवति ।
णिहुवइ. कामेइ ॥

७१६. प्रकाशेर्णुव्वः । ४. ४५ । प्रकाशेर्ण्यन्तस्य णुव्व इत्यादेशो वा भवति ।
णुव्वइ. पयासेइ ॥

७१७. कम्पेर्विच्छोलः । ४. ४६ । कम्पेर्ण्यन्तस्य विच्छोल इत्यादेशो वा भवति ।
विच्छोलइ. कम्पेइ ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

७१८. आरोपेर्वलः । ४. ४७ । आरुहेर्ण्यन्तस्य वल इत्यादेशो वा भवति ।
वलइ. आरोवेइ ॥

७१९. दोले रङ्खोलः । ४. ४८। दुलेः स्वार्थे ण्यन्तस्य रङ्खोल इत्यादेशो वा भवति ।
रङ्खोलइ. दोलइ ॥

७२०. रञ्जेरावः ।४. ४९। रञ्जेर्ण्यन्तस्य राव इत्यादेशो वा भवति ।
रावेइ. रञ्जेइ. ॥

७२१. घटेः परिवाडः । ४. ५० । घटेर्ण्यन्तस्य परिवाड इत्यादेशो वा भवति ।
परिवाडेइ. घडेइ. ॥

७२२. वेष्टेः परिआलः । ४. ५१ । वेष्टेर्ण्यन्तस्य परिआल इत्यादेशो वा भवति ।
परिआलेइ. वेढेइ. ॥

७२३. क्रियः किणो वेस्तु क्के च । ४. ५२ । णेरिति निवृत्तम्. क्रीणातेः किण इत्यादेशो भवति, वेः परस्य तु द्विरुक्तः केश्च कारात् किणश्च भवति ।
किणइ. विक्केइ. विक्किणइ ॥

७२४. भियो भा–बीहौ । ४. ५३ । बिभेतेरेतावादेशौ भवतः ।
भाइ. भाइअं. बीहइ. बीहिअं. बहुलाधिकाराद् भीओ ॥

७२५. आलीङोल्ली ।४.५४। आलीयतेः अल्ली इत्यादेशो भवति ।
अल्लियइ. अल्लीणो ॥

७२६. निलीङेर्णिलिअ–णिलुक्क–णिरिग्घ-लुक्क लिक्क-ल्हिक्काः । ४. ५५ । निलीङ एते षडादेशा वा भवन्ति ।
णिलीअइ. णिलुक्कइ. णिरिग्घइ. लुक्कइ. लिक्कइ. ल्हि-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वक्कइ. निलिज्जइ. ॥

७२७. विलीङेर्विरा । ४. ५६ । विलीङेर्विरा इत्यादेशो वा भवति।
विराइ. विलिज्जइ ॥

७२८. रुते-रुञ्ज-रुण्टौ । ४. ५७ । रौतेरेतावादेशौ वा भवतः ।
रुञ्जइ. रुण्टइ. रवइ. ॥

७२९. श्रुटेर्हणः । ४. ५८ । शृणोतेर्हण इत्यादेशो वा भवति ।
हणइ. सुणइ. ॥

७३०. धूगेर्धुवः । ४. ५९ । धुनातेर्धुव इत्यादेशो वा भवति।
धुवइ. धुणइ ॥

७३१. भुवेर्हो-हुव-हवाः । ४. ६० । भुवोधातोर्हो हुव हव इत्येते आदेशा वा भवन्ति ।
होइ. होन्ति. हुवइ. हुवन्ति. हवइ. हवन्ति.
पक्षे-भवइ परिहीण-विहवो. भविउं. पभवइ. परिभवइ. संभवइ.
क्वचिदन्यदपि- उब्भुअइ. भत्तं ॥

७३२. अविति हुः। ४. ६१ । विद्वर्जे प्रत्यये भुवो हु इत्यादेशो वा भवति ।
हुन्ति. भवन्, हुन्तो. अवितीति किम ? होइ ॥

७३३. पृथक्-स्पष्टे-णिव्वडः। ४. ६२ । पृथक्भूते स्पष्टे च कर्तरि भुवो णिव्वड इत्यादेशो भवति ।
णिव्वडइ. पृथक् स्पष्टो वा भवति इत्यर्थः ॥

७३४. प्रभौ हुप्पो वा । ४. ६३ । प्रभुकर्तृकस्य भुवो हुप्प इत्यादेशो वा भवति । प्रभुत्वं च प्रपूर्वस्यैवार्थः ॥
अङ्गेच्चिअ न पहुप्पइ. पक्षे-पभवेइ. ॥

७३५. क्ते हूः । ४. ६४ । भुवः क्तप्रत्यये हूरादेशो भवति ।
हूअं. अणुहूअं. पहूअं ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

७३६. कृगेः कुणः । ४. ६५ । कृगः कुण इत्यादेशो वा भवति ।
कुणइ. करइ. ॥

७३७. काणेक्षिते णिआरः । ४. ६६ । काणेक्षितविषयस्य कृगो णिआर इत्यादेशो वा भवति ।
णिआरइ. काणेक्षितं करोति, ॥

७३८. निष्टम्भावष्टम्भे णिट्ठुह-संदाणं । ४. ६७ । निष्टम्भविषयस्यावष्टम्भविषयस्य च कृगो यथासंख्यं णिट्ठुह संदाण इत्यादेशौ वा भवतः ।
णिट्ठुहइ. निष्टम्भं करोति; संदाणइ. अवष्टम्भं करोति ॥

७३९. श्रमे वावम्फः । ४. ६८ । श्रमविषयस्य कृगो वावम्फ इत्यादेशो वा भवति ।
वावम्फइ. श्रमं करोति; ॥

७४०. मन्युनौष्ठमालिन्ये णिव्वोलः । ४. ६९ । मन्युना करणेन यदोष्ठमालिन्यं तद्विषयस्य कृगो णिव्वोल इत्यादेशो वा भवति ।
णिव्वोलइ. मन्युना ओष्ठं मलिनं करोति, ॥

७४१. शैथिल्य-लम्बने पयल्लः । ४. ७० । शैथिल्यविषयस्य लम्बनविषयस्य च कृगः पयल्ल इत्यादेशो वा भवति ।
पयल्लइ. शिथिलीभवति लम्बते वा; ॥

७४२. निष्पाताच्छोटे णीलुञ्छः । ४. ७१ । निष्पतनविषयस्य आच्छोटनविषयस्य च कृगो णीलुञ्छ इत्यादेशो भवति वा॥
णीलुञ्छइ. निष्पतति, आच्छोटयति वा; ॥

७४३. क्षुरे कम्मः । ४.७२ । क्षुरविषयस्य कृगः कम्म इत्यादेशो वा भवति ।
कम्मइ. क्षुरं करोति इत्यर्थः; ॥

For Private and Personal Use Only

७४४. चाटौ गुलल: । ४. ७३ । चाटुविषयस्य कृगो गुलल इ-
त्यादेशो वा भवति ।
गुललइ. चाटु करोति इत्यर्थः; ॥
७४५. स्मरेर्झर-झुर-भर-भल-लढ विम्हर-सुमर-पयर-पम्हुहाः ।
४. ७४ ।
स्मरेरेते नवादेशा वा भवन्ति ।
झरइ. झुरइ. भरइ. भलइ. लढइ. विम्हरइ. सुमरइ. प-
यरइ. पम्हुहइ. सरइ. ॥
७४६. विस्मुः पम्हुस-विम्हर-वीसराः ।४. ७५ । विस्मरतेरेते
आदेशा भवन्ति ।
पम्हुसइ. विम्हरइ. वीसरइ. ॥
७४७. व्याहृगेः कोक्क-पोक्कौ । ४-७६ । व्याहरतेरेतावादेशौ
वा भवतः ।
कोक्कइ. ह्रस्वत्वे तु कुक्कइ. पोक्कइ.
पक्षे -वाहरइ ॥
७४८. प्रसरेः पयल्लोवेल्लौ । ४. ७७ । प्रसरतेः पयल्ल उवेल्ल
इत्यादेशौ वा भवतः ।
पयल्लइ. उवेल्लइ. पसरइ.
७४९. महमहो गन्धे । ४. ७८ । प्रसरतेर्गन्धविषये महमह इत्या-
देशो वा भवति ।
महमहइ मालई. मालई-गन्धो पसरइ. गन्ध इति किम् ?
पसरइ ॥
७५०. निस्सरेर्णीहर-नील-धाड-वरहाडाः । ४. ७९ ।
निस्सरतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।
णीहरइ. नीलइ. धाडइ. वरहाडइ. नीसरइ. ॥

७५१. जाग्रेर्जग्गः । ४. ८० । जागर्तेर्जग्ग इत्यादेशो वा भवति ।
जग्गइ. पक्षे- जागरइ. ॥

७५२. व्याप्रेराअड्डः । ४. ८१ । व्याप्रियतेराअड्ड इत्यादेशो वा भवति ।
आअड्डइ. वावरेइ. ॥

७५३. संवृगेः साहर-साहट्टौ । ४. ८२ । संवृणोतेः साहर साहट्ट इत्यादेशौ वा भवतः ।
साहरइ. साहट्टइ. संवरइ. ॥

७५४. आदृङेः सन्नामः । ४. ८३ । आद्रियतेः सन्नाम इत्यादेशो वा भवति ।
सन्नामइ. आदरइ. ॥

७५५. प्रहृगेः सारः । ४. ८४ । प्रहरतेः सार इत्यादेशो वा भवति ।
सारइ. पहरइ. ॥

७५६. अवतरेरोह-ओरसौ । ४. ८५ । अवतरतेः ओह ओरस इत्यादेशौ वा भवतः ।
ओहइ. ओरसइ. ओअरइ. ॥

७५७. शकेश्चय-तर-तीर-पाराः । ४. ८६ । शक्नोतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।
चयइ. तरइ. तीरइ. पारइ. सक्कइ. त्यजतेरपि चयइ, हानिं करोति. तरतेरपि तरइ. तीरयतेरपि तीरइ. पारयतेरपि पारेइ, कर्म समाप्नोति ॥

७५८. फक्कस्थक्कः । ४. ८७ । फक्कतेस्थक्क इत्यादेशो भवति ।
थक्कइ. ॥

७५९. श्लाघः सलहः । ४. ८८ । श्लाघतेः सलह इत्यादेशो भवति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सलहइ. ॥

७६०. खचेर्वेअडः । ४. ८९ । खचतेर्वेअड इत्यादेशो वा भवति ।
वेअडइ. खचइ. ॥

७६१. पचेः सोल्ल–पउलौ । ४. ९० । पचतेः सोल्ल पउल इत्यादेशौ वा भवतः ।
सोल्लइ. पउलइ. पयइ. ॥

७६२. मुचेश्छड्डावहेड–मेल्लोस्सिक्क–रेअव–णिल्लुञ्छ–धंसाडाः । ४. ९१ । मुञ्चतेरेते सप्तादेशा वा भवन्ति ।
छड्डइ. अवहेडइ. मेल्लइ. उस्सिक्कइ. रेअवइ. णिल्लुञ्छइ. धंसाडइ.
पक्षे– मुअइ. ॥

७६३. दुःखे णिव्वलः । ४. ९२ । दुःखविषयस्य मुचेः णिव्वल इत्यादेशो वा भवति ।
णिव्वलेइ, दुःखं मुञ्चतीत्यर्थः ॥

७६४. वञ्चेर्वेहव–वेलव–जूरवोमच्छाः । ४. ९३ । वञ्चतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।
वेहवइ. वेलवइ. जूरवइ. उमच्छइ. वञ्चइ. ॥

७६५. रचेरुग्गावह–विडविड्डाः । ४. ९४ । रचेर्धातोरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।
उग्गहइ. अवहइ. विडविड्डइ. रयइ. ॥

७६६. समारचेरुवहत्थ–सारव–समार–केलायाः । ४. ९५ । समारचेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।
उवहत्थइ. सारवइ. समारइ. केलायइ. समारयइ. ॥

७६७. सिचेः सिञ्च–सिम्पौ । ४. ९६ । सिञ्चतेरेतावादेशौ वा भवतः ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सिञ्चइ. सिम्पइ. सेअइ. ॥

७६८. प्रच्छः पुच्छः । ४. ९७ । पृच्छेः पुच्छादेशो वा भवति ।
पुच्छइ. ॥

७६९. गर्जेर्बुक्कः । ४. ९८ । गर्जतेर्बुक्क इत्यादेशो वा भवति ।
बुक्कइ. गज्जइ. ॥

७७०. वृषे ढिक्कः । ४. ९९ । वृषकर्तृकस्य गर्जेर्ढिक्क इत्यादेशो वा भवति ।
ढिक्कइ, वृषभो गर्जति. ॥

७७१. राजेरग्घ–छज्ज–सह–रीर–रेहाः । ४. १०० । राजेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ।
अग्घइ. छज्जइ. सहइ. रीरइ. रेहइ. रायइ. ॥

७७२. मस्जेराउड्ड–णिउड्ड–बुड्ड–खुप्पाः । ४. १०१ । मज्जतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।
आउड्डइ. णिउड्डइ. बुड्डइ. खुप्पइ. मज्जइ. ॥

७७३. पुञ्जेरारोल–वमालौ । ४. १०२ । पुञ्जेरैतावादेशौ वा भवतः ।
आरोलइ. वमालइ. पुञ्जइ. ॥

७७४. लस्जेर्जीहः ।४. १०३। लज्जतेर्जीह इत्यादेशो वा भवति ।
जीहइ. लज्जइ. ॥

७७५. तिजेरोसुक्कः । ४. १०४ । तिजेरोसुक्क इत्यादेशो वा भवति ।
ओसुक्कइ. तेअणं ॥

७७६. मृजेरुग्घुस–लुञ्छ–पुञ्छ–पुंस–फुस–पुस–लुह–हुल–रोसाणाः । ४. १०५ । मृजेरेते नवादेशा वा भवन्ति ।
उग्घुसइ. लुञ्छइ. पुञ्छइ. पुंसइ. फुसइ. पुसइ. लुहइ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

हुलइ. रोसाणइ. पक्षे–मज्जइ. ॥

७७७. भञ्जेर्वेमय–मुसुमूर–मूर–सूर–सूड–विर–पविरञ्ज–करञ्ज–नीरञ्जाः । ४. १०६ । भञ्जेरेते न वा देशा वा भवन्ति ॥

वेमयइ. मुसुमूरइ. मूरइ. सूरइ. सूडइ. विरइ. पविरञ्जइ. करञ्जइ. नीरञ्जइ. भञ्जइ. ॥

७७८. अनुव्रजेः पडिअग्गः । ४. १०७ । अनुव्रजेः पडिअग्ग इत्यादेशो वा भवति ।

पडिअग्गइ. अणुवच्चइ. ॥

७७९. अर्जेर्विढवः । ४. १०८ । अर्जेर्विढव इत्यादेशो वा भवति ।

विढवइ. अज्जइ. ॥

७८०. युजो जुञ्ज–जुज्ज–जुप्पाः । ४. १०९ । युजो जुञ्ज जुज्ज जुप्प इत्यादेशा भवन्ति ।

जुञ्जइ. जुज्जइ. जुप्पइ. ॥

७८१. भुजो भुञ्ज–जिम–जेम–कम्माण्ह–समाण–चमढ–चड्डाः । ४. ११० । भुज एतेऽष्टादेशा भवन्ति ।

भुञ्जइ. जिमइ. जेमइ. कम्मेइ. अण्हइ. समाणइ. चमढइ. चड्डइ. ॥

७८२. वोपेन कम्मवः । ४. १११ । उपेन युक्तस्य भुजेः कम्मव इत्यादेशो वा भवति ।

कम्मवइ. उवहुञ्जइ. ॥

७८३. घटेर्गढः । ४. ११२ । घटतेर्गढ इत्यादेशो वा भवति ।

गढइ. घडइ. ॥

७८४. समो गलः । ४. ११३ । सम्पूर्वस्य घटतेर्गल इत्यादेशो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संगलइ. संघडइ. ॥

७८५. हासेन स्फुटेर्मुरः । ४. ११४ । हासेन करणेन यः स्फुटिस्तस्य मुरादेशो वा भवति ।

मुरइ. हासेन स्फुटति. ॥

७८६. मण्डेश्चिञ्च-चिञ्चअ-चिञ्चिल्ल-रीड-टिविडिक्काः । ४. ११५ । मण्डेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ।

चिञ्चइ, चिञ्चअइ. चिञ्चिल्लइ. रीडइ. टिविडिक्कइ. मण्डइ. ॥

७८७. तुडेस्तोड-तुट्ट-खुट्ट-खुडोक्खुडोल्लुक्क-णिलुक्क-लुक्कोल्लूराः । ४.११६ । तुडेरेते नवादेशा वा भवन्ति ।

तोडइ. तुट्टइ. खुट्टइ. खुडइ. उक्खुडइ. उल्लुक्कइ. णिलुक्कइ. लुक्कइ. उल्लूरइ. तुडइ.

७८८. घूर्णो घुल-घोल-घुम्म-पहल्लाः । ४. ११७ । घूर्णेरेते चत्वार आदेशा भवन्ति ।

घुलइ. घोलइ. घुम्मइ. पहल्लइ. ॥

७८९. विवृतेर्ढंसः । ४. ११८ । विवृतेर्ढंस इत्यादेशो वा भवति ।

ढंसइ. विवट्टइ. ॥

७९०. क्वथेरट्टः । ४. ११९ । क्वथेरट्ट इत्यादेशो वा भवति ।

अट्टइ. कढइ. ॥

७९१. ग्रन्थो गण्ठः । ४. १२० । ग्रन्थेर्गण्ठ इत्यादेशो भवति ।

गण्ठइ. गण्ठी. ॥

७९२. मन्थेर्घुसल-विरोल्लौ । ४. १२१ । मन्थेर्घुसल विरोल इत्यादेशौ वा भवतः ।

घुसलइ. विरोलइ. मन्थइ. ॥

७९३. ह्लादेरवअच्छः । ४ . १२२ । ह्लादतेर्ण्यन्तस्याण्यन्तस्य च

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अवअच्छ इत्यादेशो भवति ।

अवअच्छइ, ह्लादते ह्लादयति वा. इकारो ण्यन्तस्यापि परिग्रहार्थः ॥

७९४. नेः सदो मज्जः । ४. १२३ । निपूर्वस्य सदो मज्ज इत्यादेशो भवति ।

अत्ता एत्थ णुमज्जइ. ॥

७९५. छिदेर्दुहाव-णिच्छल्ल-णिज्झोड-णिव्वर-णिल्लूर-लूराः । ४. १२४ । छिदेरेते षडादेशा वा भवन्ति ।

दुहावइ. णिच्छल्लइ. णिज्झोडइ. णिव्वरइ. णिल्लूरइ. लूरइ.

पक्षे-छिन्दइ. ॥

७९६. आङा ओअन्दोद्दालौ । ४. १२५ । आङायुक्तस्य छिदेरोअन्द उद्दाल इत्यादेशौ वा भवतः ।

ओअन्दइ. उद्दालइ. अच्छिन्दइ. ॥

७९७. मृदो मल मढ परिहट्ट खड्ड चड्ड मड्ड पन्नाडाः । ४. १२६ । मृद्नातेरेते सप्तादेशा भवन्ति ।

मलइ. मढइ. परिहट्टइ. खड्डइ. चड्डइ. मड्डइ. पन्नाडइ. ॥

७९८. स्पन्देश्चुलुचुलः । ४. १२७ । स्पन्देश्चुलुचुल इत्यादेशो वा भवति ।

चुलुचुलइ. फन्दइ. ॥

७९९. निरः पदेर्वलः । ४. १२८ । निर्पूर्वस्य पदेर्वल इत्यादेशो वा भवति ।

निव्वलइ. निप्पज्जइ. ॥

८००. विसंवदेर्विअट्ट-विलोट्ट-फंसाः । ४. १२९ । विसंपूर्वस्य वदेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

विअट्टइ. विलोट्टइ. फंसइ. विसंवयइ. ॥

८०१. शदो झड-पक्खोडौ । ४. १३० । शीयतेरेतावादेशौ भवतः ।

झडइ. पक्खोडइ, ॥

८०२. आक्रन्देर्णीहरः । ४. १३१ । आक्रन्देर्णीहर इत्यादेशो वा भवति ।

णिहरइ. अक्कन्दइ. ॥

८०३. खिदेर्जूर-विसूरौ ।४. १३२। खिदेरेतावादेशौ वा भवतः ।

जूरइ. विसूरइ. खिज्जइ. ॥

८०४. रुधेरुत्थङ्घः । ४. १३३ । रुधेरुत्थङ्घ इत्यादेशो वा भवति ।

उत्थङ्घइ. रुन्धइ. ॥

८०५. निषेधेर्हक्कः. । ४. १३४। निषेधतेर्हक्क इत्यादेशो वा भवति ।

हक्कइ. निसेहइ. ॥

८०६. क्रुधेर्जूरः । ४. १३५ । क्रुधेर्जूर इत्यादेशो वा भवति ।

जूरइ. कुज्झइ. ॥

८०७. जनो जा-जम्मौ । ४. १३६ । जायतेर्जा जम्म इत्यादेशौ भवतः ।

जाअइ. जम्मइ. ॥

८०८. तनेस्तड-तड्ड-तड्डव-विरल्लाः । ४. १३७ । तनेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

तडइ. तड्डइ. तड्डवइ. विरल्लइ. तणइ. ॥

८०९. तृपस्थिप्पः । ४. १३८ । तृप्यतेस्थिप्प इत्यादेशो भवति ।

थिप्पइ. ॥

८१०. उपसर्पेरल्लिअः । ४. १३९ । उपपूर्वस्य सृपेः कृतगुणस्य अल्लिअ इत्यादेशो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अल्लिअइ. उवसप्पइ. ॥

८११. संतपेर्झङ्खः । ४. १४० । संतपेर्झङ्ख इत्यादेशो वा भवति । झङ्खइ. पक्षे-संतप्पइ. ॥

८१२. व्यापेरोअग्गः । ४. १४१ । व्याप्नोतेरोअग्ग इत्यादेशो वा भवति ।

ओअग्गइ. वावेइ. ॥

८१३. समापेः समाणः । ४. १४२ । समाप्नोतेः समाण इत्यादेशो वा भवति ।

समाणइ. समावेइ. ॥

८१४. क्षिपेर्गलत्थाड्डक्ख-सोल्ल-पेल्ल-णोल्ल-छुह-हुल-परी-घत्ताः । ४. १४३ । क्षिपेरेते नवादेशा वा भवन्ति । गलत्थइ. अड्डक्खइ. सोल्लइ. पेल्लइ. णोल्लइ. ह्रस्वत्वे तु णुल्लइ. छुहइ. हुलइ. परीइ. घत्तइ. खिवइ. ॥

८१५. उत्क्षिपेर्गुलगुञ्छोत्थङ्घाल्लत्थोब्भुत्तोस्सिक्क-हक्खुवाः । ४. १४४ । उत्पूर्वस्य क्षिपेरेते षडादेशा वा भवन्ति । गुलगुञ्छइ उत्थङ्घइ. अल्लत्थइ. उब्भुत्तइ. उस्सिक्कइ. हक्खुवइ. उक्खिवइ. ॥

८१६. आक्षिपेर्णीरवः । ४. १४५। आङ्पूर्वस्य क्षिपेर्णीरव इत्यादेशो वा भवति ।

णीरवइ. अक्खिवइ. ॥

८१७. स्वपेः-कमवस-लिस-लोट्टाः । ४. १४६ । स्वपेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

कमवसइ. लिसइ. लोट्टइ. सुअइ. ॥

८१८. वेपेरायम्बायज्झौ । ४. १४७ । वेपेरायम्ब आयज्झ इत्यादेशौ वा भवतः ।

For Private and Personal Use Only

आयम्बइ. आयज्झइ. वेवइ. ॥

८१९. विलपेर्झङ्ख–वडवडौ । ४. १४८ । विलपेर्झङ्ख वडवड इत्यादेशौ वा भवतः ।

झङ्खइ. वडवडइ. विलवइ. ॥

८२० लिपो लिम्पः । ४. १४९ । लिम्पतेर्लिम्प इत्यादेशो भवति ।

लिम्पइ. ॥

८२१. गुप्येर्विर–णडौ । ४. १५० । गुप्यतेरेतावादेशौ वा भवतः।

विरइ. णडइ. पक्षे–गुप्पइ. ॥

८२२. क्रपोवहो णिः । ४. १५१ । क्रपेः अवह इत्यादेशो ण्यन्तो भवति ।

अवहावेइ, कृपां करोतीत्यर्थः ॥

८२३. प्रदीपेस्तेअव–सन्दुम– सन्धुक्काब्भुत्ताः । ४. १५२ । प्रदीप्यतेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

तेअवइ. सन्दुमइ. सन्धुक्कइ. अब्भुत्तइ. पलीवइ. ॥

८२४ लुभेः संभावः । ४. १५३ । लुभ्यतेः संभाव इत्यादेशो वा भवति ।

संभावइ. लुब्भइ. ॥

८२५. क्षुभेः खउर– पड्डुहौ । ४. १५४ ॥ क्षुभेः खउर पड्डुह इत्यादेशौ वा भवतः ।

खउरइ. पड्डुहइ. खुब्भइ. ॥

८२६. आङो रभे रम्भ–ढवौ । ४. १५५ । आङः परस्य रभे रम्भ ढव इत्यादेशौ वा भवतः ।

आरम्भइ. आढवइ. आरभइ. ॥

८२७. उपालम्भेर्झङ्ख–पच्चार–वेलवाः । ४. १५६ । उपालम्भेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

झङ्खइ. पच्चारइ. वेलवइ. उवालम्भइ. ॥

८२८. अवेर्ज्जृम्भो जम्भा ।४. १५७ । जृम्भेर्जम्भा इत्यादेशो भवति वेस्तु न भवति ।

जम्भाइ. जम्भाअइ.

अवेरिति किम् ? केलि-पसरो विअम्भइ ॥

८२९ भाराक्रान्ते नमेर्णिसुढः । ४. १५८ । भाराक्रान्ते कर्तरि नमेर्णिसुढ इत्यादेशो भवति ।

णिसुढइ. पक्षे-णवइ, भाराक्रान्तो नमतीत्यर्थः ॥

८३० विश्रमेर्णिव्वा । ४. १५९ । विश्राम्यतेर्णिव्वा इत्यादेशो वा भवति ।

णिव्वाइ. विसमइ. ॥

८३१. आक्रमेरोहावोत्थारच्छुन्दाः ।४. १६०। आक्रमतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

ओहावइ. उत्थारइ. छुन्दइ. अक्कमइ. ॥

८३२. भ्रमेष्टिरिटिल्ल-ढुण्ढुल्ल-ढण्ढल्ल-चक्कम्म--भम्मड भमड भमाड-तलअण्ट-झण्ट-झम्प-भुम-गुम-फुम फुस-ढुम-ढुस-परी-पराः । ४. १६१. । भ्रमेरेतेऽष्टादशादेशा वा भवन्ति ।

टिरिटिल्लइ. ढुण्ढुल्लइ. ढण्ढल्लइ. चक्कमइ. भम्मडइ. भमडइ. भमाडइ. तलअण्टइ. झण्टइ. झम्पइ. भुमइ. गुमइ. फुमइ. फुसइ. ढुमइ. ढुसइ. परीइ. परइ. भमइ.॥

८३३. गमेरई- अइच्छाणुवज्जावज्जसोक्कुसाक्कुस--पच्चड्ड- पच्छन्द णीम्मह-णी-णीण-णीलुक्क-पदअ-रम्भ-परिअल्ल- वोल परिअल-णिरिणास-णिवहावसेहावहराः ।४. १६२। गमेरेते एकविंशतिरादेशा वा भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अईइ. अइच्छइ. अणुवज्जइ. अवज्जसइ. उक्कुसइ. अक्कुसइ. पच्चड्डइ. पच्छन्दइ. णिम्महइ. णीइ. णीणइ. णीलुक्कइ. पदअइ. रम्भइ. परिअल्लइ. वोलइ. परिअलइ. णिरिणासइ. णिवहइ. अवसेहइ. अवहरइ.
पक्षे–गच्छइ.
हम्मइ. णिहम्मइ. णीहम्मइ. आहम्मइ. पहम्मइ. इत्येते तु 'हम्म गतौ' इत्यस्यैव भविष्यन्ति ॥

८३४. आङा अहिपच्चुअः । ४. १६३ । आङा सहितस्य गमेः अहिपच्चुअ इत्यादेशो वा भवति ।
अहिपच्चुअइ. पक्षे–आगच्छइ. ॥

८३५. समा अब्भिडः ।४. १६४ । समायुक्तस्य गमेः अब्भिड इत्यादेशो वा भवति ।
अब्भिडइ. संगच्छइ.

८३६. अभ्याङोम्मत्थः । ४. १६५ । अभ्याङ्भ्यां युक्तस्य गमेः उम्मत्थ इत्यादेशो वा भवति ।
उम्मत्थइ. अब्भागच्छइ, अभिमुखमागच्छतीत्यर्थः ॥

८३७. प्रत्याङा पलोट्टः । ४. १६६ । प्रत्याङ्भ्यां युक्तस्य गमेः पलोट्ट इत्यादेशो वा भवति ।
पलोट्टइ. पच्चागच्छइ. ॥

८३८. शमेः पडिसा–परिसामौ । ४. १६७ । शमेरेतावादेशौ वा भवतः ।
पडिसाइ. परिसामइ. समइ. ॥

८३९. रमेः संखुड्ड–खेड्डोब्भाव–किलिकिञ्च–कोट्टुम मोट्टाय–णीसर–वेल्लाः । ४. १६८ । रमतेरेतेऽष्टादेशा वा भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संखुड्डइ. खेड्डइ. उब्भावइ. किलिकिञ्चइ. कोट्टुमइ. मोट्टायइ. णीसरइ. वेल्लइ. रमइ. ॥

८४० पूरेरग्घाडाग्घवोद्धुमाङ्गुमाहिरेमाः । ४. १६९ । पूरेरेते पञ्चादेशा वा भवन्ति ।

अग्घाडइ. अग्घवइ. उद्धुमाइ. अङ्गुमइ. अहिरेमइ. पूरइ. ॥

८४१. त्वरस्तुवर जअडौ । ४. १७० । त्वरतेरेतावादेशौ भवतः । तुवरइ. जअडइ. तुवरन्तो. जअडन्तो. ॥

८४२. त्यादिशत्रोस्तूरः । ४. १७१ । त्वरतेस्त्यादौ शतरि च तूर इत्यादेशो भवति ।

तूरइ. तूरन्तो. ॥

८४३. तुरो त्यादौ । ४. १७२ । त्वरो त्यादौ तुर आदेशो भवति तुरिओ. तुरन्तो. ॥

८४४. क्षरः खिर-झर-पज्झर-पच्चड-णिच्चल-णिट्टुआः । ४. १७३ । क्षरेरेते षड आदेशा भवन्ति ।

खिरइ. झरइ. पज्झरइ. पच्चडइ. णिच्चलइ. णिट्टुअइ. ॥

८४५. उच्छल उत्थल्लः । ४. १७४ । उच्छलतेरुत्थल्ल इत्यादेशो भवति ।

उत्थल्लइ. ।

८४६. विगलेस्थिप्प--णिट्टुहौ । ४. १७५ । विगलतेरेतावादेशौ वा भवतः ।

थिप्पइ. णिट्टुहइ. विगलइ. ॥

८४७. दलि वल्योर्विसट्ट-वम्फौ । ४. १७६ । दलेर्वलेश्च यथासंख्यं विसट्ट वम्फ इत्यादेशौ वा भवतः ।

विसट्टइ. वम्फइ.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पक्षे–दलइ. वलइ. ॥

८४८. भ्रंशेः फिड–फिट्ट–फुड–फुट्ट–चुक्क–भुल्लाः ।४. १७७।
भ्रंशेरेते षडादेशा वा भवन्ति ।
फिडइ. फिट्टइ. फुडइ. फुट्टइ. चुक्कइ. भुल्लइ.
पक्षे–भंसइ. ॥

८४९. नशेर्णिरणास–णिवहावसेह–पडिसा– सेहावहराः ।
४. १७८ । नशेरेते षडादेशा वा भवन्ति ।
णिरणासइ. णिवहइ. अवसेहइ. पडिसाइ. सेहइ. अवहरइ. पक्षे–नस्सइ. ॥

८५०. अवात्काशो वासः । ४. १७९ । अवात्परस्य काशो वास इत्यादेशो भवति ।
ओवासइ. ॥

८५१. संदिशेरप्पाहः । ४. १८० । संदिशतेरप्पाह इत्यादेशो वा भवति ।
अप्पाहइ. संदिसइ.

८५२. दृशो निअच्छ–पेच्छावयच्छावयज्झ–वज्ज–सव्वव–देक्खोअक्खावक्खावअक्ख–पुलोअ–पुलअ–निआवआस–पासाः । ४. १८१ । दृशेरेते पञ्चदशादेशा भवन्ति ।
निअच्छइ. पेच्छइ. अवयच्छइ. अवयज्झइ. वज्जइ. सव्ववइ. देक्खइ. ओअक्खइ. अवक्खइ. अवअक्खइ. पुलोएइ पुलएइ. निअइ. अवआसइ. पासइ. निज्झाअइ. इति तु निध्यायतेः स्वरादत्यन्ते भविष्यति ॥

८५३. स्पृशः फास–फंस–फरिस–छिव–छिहालुङ्खालिहाः ।
४. १८२ । स्पृशतेरेते सप्त आदेशा भवन्ति ।
फासइ. फंसइ. फरिसइ. छिवइ. छिहइ. आलुङ्खइ.

For Private and Personal Use Only

आलिहइ.

८५४. प्रविशे रिअः । ४. १८३ । प्रविशेः रिअ इत्यादेशो वा भवति ।

रिअइ. पविसइ. ॥

८५५. प्रान्मृश-मुषोम्हुंसः । ४. १८४ ॥ प्रात्परयोर्मृशतिमुष्णात्योम्हुंस इत्यादेशो भवति ।

पम्हुसइ, प्रमृशति प्रमुष्णाति वा. ॥

८५६. पिषेर्णिवह-णिरिणास-णिरिणज्ज-रोञ्च-चड्डाः । ४. १८५ । पिषेरेते पञ्चादेशा भवन्ति वा ।

णिवहइ. णिरिणासइ. णिरिणज्जइ. रोञ्चइ. चड्डइ.

पक्षे-पीसइ.

८५७. भषेर्भुक्कः । ४. १८६ । भषेर्भुक्क इत्यादेशो वा भवति ।

भुक्कइ. भसइ. ॥

८५८ कृषेः कड्ढ-साअड्ढाञ्चाणच्छायञ्छाइञ्छाः । ४. १८७ । कृषेरेते षडादेशा वा भवन्ति ।

कड्ढइ. साअड्ढइ. अञ्चइ. अणच्छइ. अयञ्छइ.आइञ्छइ.

पक्षे—करिसइ. ॥

८५९. असावक्खोडः । ४. १८८ । असिविषयस्य कृषेरक्खोड इत्यादेशो भवति ।

अक्खोडेइ. असिं कोशात्कर्षतीत्यर्थः ॥

८६०. गवेषेर्डुण्ढुल्ल-ढण्ढोल्ल-गमेस-घत्ताः । ४. १८९ । गवेषेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

ढुण्ढुल्लइ. ढण्ढोलइ. गमेसइ. घत्तइ. गवेसइ. ॥

८६१. श्लिषेः सामग्गावयास परिअन्ताः । ४. १९० । श्लिष्यतेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सामग्गइ. अवयासइ. परिअन्तइ. सिलेसइ. ॥

८६२. म्रक्षेश्चोप्पडः । ४. १९१ । म्रक्षेश्चोप्पड इत्यादेशो वा भवति ।

चोप्पडइ. मक्खइ. ॥

८६३. काङ्क्षेराहाहिलङ्घाहिलङ्ख– वच्च––वम्फ–मह–सिह विलुम्पाः । ४. १९२ । काङ्क्षतेरेतेऽष्टादेशा वा भवन्ति ।

आहइ. अहिलङ्घइ. अहिलङ्खइ. वच्चइ. वम्फइ. महइ. सिहइ. विलुम्पइ. कङ्खइ. ॥

८६४. प्रतीक्षेः सामय–विहीर–विरमालाः । ४. १९३ । प्रतीक्षेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

सामयइ. विहीरइ. विरमालइ. पडिक्खइ. ॥

८६५. तक्षेस्तच्छ चच्छ रम्प रम्फाः । ४. १९४ । तक्षेरेते चत्वार आदेशा वा भवन्ति ।

तच्छइ. चच्छइ. रम्पइ रम्फइ. तक्खइ. ॥

८६६. विकसेः कोआस वोसट्टौ । ४. १९५ । विकसेरेतावादेशौ वा भवतः ।

कोआसइ. वोसट्टइ. विअसइ. ॥

८६७. हसेर्गुञ्जः । ४. १९६ । हसेर्गुञ्ज इत्यादेशो वा भवति ।

गुञ्जइ. हसइ. ॥

८६८. स्रंसेल्हस–डिम्भौ । ४. १९७। स्रंसेरेतावादेशौ वा भवतः।

ल्हसइ. परिल्हसइ सलिल वसणं. डिम्भइ. संसइ. ॥

८६९. त्रसेर्डर बोज्ज वज्जाः । ४. १९८ । त्रसेरेते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

डरइ. बोज्जइ. वज्जइ. तसइ. ॥

८७० न्यसो णिम णुमौ । ४. १९९ । न्यस्यतेरेतावादेशौ भवतः।

For Private and Personal Use Only

णिमइ. णुमइ. ॥

८७१. पर्यसः पलोट्ट पल्लट्ट पल्हत्थाः । ४. २०० । पर्यस्यतेरेते त्रय आदेशा भवन्ति ।

पलोट्टइ. पल्लट्टइ पल्हत्थइ. ॥

८७२. निःश्वसेर्झङ्खः । ४. २०१ । निःश्वसेर्झङ्ख इत्यादेशो वा भवति ।

झङ्खइ. नीससइ. ॥

८७३. उल्लसेरूसलोसुम्भ णिल्लस पुलआअ गुञ्जोल्लारोआः । ४. २०२ । उल्लसेरेते षडादेशा वा भवन्ति ।

ऊसलइ. ऊसुम्भइ. णिल्लसइ.पुलआअइ. गुञ्जोल्लइ. ह्रस्वत्वे ते गुञ्जुल्लइ. आरोअइ. उल्लसइ. ॥

८७४. भासेर्भिसः । ४. २०३ । भासेर्भिस इत्यादेशो वा भवति ।

भिसइ. भासइ. ॥

८७५. ग्रसेर्घिसः । ४. २०४ । ग्रसेर्घिस इत्यादेशो वा भवति ॥

घिसइ. गसइ. ॥

८७६. अवाद्गाहेर्वाहः । ४, २०५ । अवात्परस्य गाहेर्वाह इत्यादेशो वा भवति ।

ओवाहइ. ओगाहइ. ॥

८७७. आरुहेश्चड-वलग्गौ । ४. २०६ । आरुहेरेतावादेशौ वा भवतः ।

चडइ. वलग्गइ. आरुहइ.

८७८. मुहेर्गुम्म-गुम्मडौ । ४. २०७ । मुहेरेतावादेशौ वा भवतः ।

गुम्मइ, गुम्मडइ. मुज्झइ, ॥

८७९, दहेरहिऊलालुङ्खौ । ४. २०८ । दहेरेतावादेशौ वा भवतः ।

अहिऊलइ. आलुङ्खइ. डहइ. ॥

८८०. ग्रहो वल-गेण्ह-हर-पङ्ग-निरुवाराहिपच्चुआः ॥ ४. २०९ ।
ग्रहेरेते षडादेशा भवन्ति ।
वलइ. गेण्हइ. हरइ. पङ्गइ. निरुवारइ. अहिपच्चुअइ. ॥

८८१. क्त्वा-तुम्-तव्येषु घेत् । ४. २१० । ग्रहः क्त्वा तुम तव्येषु घेत् इत्यादेशो भवति ।
क्त्वा-घेत्तूण. घेत्तुआण. क्वचिन्न भवति-गेण्हिअ. तुम्-घेत्तुं. तव्य-घेत्तव्वं. ॥

८८२. वचो वोत् । ४. २११ । वक्तेर्वोत् इत्यादेशो भवति क्त्वा तुमतव्येषु ।
वोत्तूण. वोत्तुं. वोत्तव्वं. ॥

८८३. रुद-भुज-मुचां तोन्त्यस्य । ४. २१२ । एषामन्त्यस्य क्त्वा तुम तव्येषु तो भवति ।
रोत्तूण. रोत्तुं. रोत्तव्वं. भोत्तूण. भोत्तुं. भोत्तव्वं. मोत्तूण. मोत्तुं. मोत्तव्वं. ॥

८८४. दृशस्तेन ट्ठः । ४. २१३ । दृशोऽन्त्यस्य तकारेण सह द्विरुक्तठकारो भवति ।
दट्ठूण. दट्ठुं. दट्ठव्वं. ॥

८८५. आः कृगो भूत-भविष्यतोश्च । ४. २१४. । कृगोऽन्त्यस्य आ इत्यादेशो भवति भूतभविष्यत्कालयोश्चकारात् क्त्वा तुम तव्येषु च ।
काहीअ, अकार्षीत् अकरोत् चकार वा.
काहिइ, करिष्यति कर्ता वा.
क्त्वा-काऊण. तुम्-काउं. तव्य-कायव्वं. ॥

८८६. गमिष्यमासां छः । ४. २१५ । एषामन्त्यस्य छो भवति।
गच्छइ. इच्छइ. जच्छइ. अच्छइ. ॥

८८७. छिदि-भिदो न्दः । ४. २१६ । अनयोरन्त्यस्य नकारा-क्रान्तो दकारो भवति ।
छिन्दइ. भिन्दइ. ॥

८८८. युध-बुध-गृध-क्रुध-सिध-मुहां ज्झः । ४. २१७ । एषामन्त्यस्य द्विरुक्तो झो भवति ।
जुज्झइ. बुज्झइ. गिज्झइ. कुज्झइ. सिज्झइ. मुज्झइ. ॥

८८९. रुधो न्ध-म्भौ च । ४. २१८ । रुधोऽन्त्यस्य न्ध म्भ इत्येतौ चकारात् ज्झश्च भवति ।
रुन्धइ. रुम्भइ. रुज्झइ. ॥

८९०. सद्-पतोर्डः । ४. २१९ । अनयोरन्त्यस्य डो भवति ।
सडइ. पडइ. ॥

८९१. क्वथ-वर्धां ढः । ४. २२० । अनयोरन्त्यस्य ढो भवति ।
कढइ. वड्ढइ पवय-कलयलो. परिअड्ढइ लायण्णं. बहुवचनाद् वृधेः कृतगुणस्य वर्धेश्चाविशेषेण ग्रहणम् ॥

८९२. वेष्टः । ४. २२१ । वेष्ट वेष्टने इत्यस्य धातोः ' ३४८ कगटड ' इत्यादिना षलोपेऽन्त्यस्य ढो भवति ।
वेढइ. वेढिज्जइ. ॥

८९३. समो ल्लः । ४. २२२ । संपूर्वस्य वेष्टतेरन्त्यस्य द्विरुक्तो लो भवति ।
संवेल्लइ. ॥

८९४. वोदः । ४. २२३ । उदः परस्य वेष्टतेरन्त्यस्य ल्लो वा भवति ।
उव्वेल्लइ. उव्वेढइ. ॥

८९५. स्विदां ज्जः । ४. २२४ । स्विदिप्रकाराणामन्त्यस्य द्विरुक्तो जो भवति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

सव्वङ्ग–सिज्जिरीए. संपज्जइ खिज्जइ. बहुवचनं प्रयोगानुसरणार्थम् ॥

८९६. व्रज–नृत–मदां च्चः । ४. २२५ । एषामन्त्यस्य द्विरुक्तश्चो भवति ।
वच्चइ. नच्चइ. मच्चइ. ॥

८९७. रुद्–नमोर्वः । ४. २२६ । अनयोरन्त्यस्य वो भवति ।
रुवइ. रोवइ. नवइ. ॥

८९८. उद्विजः । ४. २२७ । उद्विजतेरन्त्यस्य वो भवति ।
उव्विवइ. उव्वेवो. ॥

८९९. खाद्–धावोर्लुक् । ४. २२८ । अनयोरन्त्यस्य लुग् भवति ।
खाइ. खाअइ. खाहिइ. खाउ. धाइ. धाहिइ. धाउ. बहुलाधिकाराद्वर्तमानाभविष्यद्विध्याद्येकवचन एव भवति. ।
तेनेह न भवति–खादन्ति. धावन्ति.
क्वचिन्न भवति–धावइ पुरओ. ॥

९००. सृजो रः । ४. २२९ । सृजो धातोरन्त्यस्य रो भवति ।
निसिरइ. वोसिरइ. वोसिरामि. ॥

९०१. शकादीनां द्वित्वम् । ४. २३० । शकादीनामन्त्यस्य द्वित्वं भवति ।
शक–सक्कइ. जिम्–जिम्मइ. लग्–लग्गइ. मग्–मग्गइ. कुप्–कुप्पइ. नश्–नस्सइ. अट्–परिअट्टइ. लुट्–पलोट्टइ. तुट्–तुट्टइ. नट्–नट्टइ. सिव्–सिव्वइ इत्यादि. ॥

९०२. स्फुटि–चलेः । ४. २३१ । अनयोरन्त्यस्य द्वित्वं वा भवति ॥
फुट्टइ, फुडइ. चल्लइ. चलइ. ॥

९०३. प्रादेर्मीलेः । ४. २३२. । प्रादेः परस्य मीलेरन्त्यस्य द्वित्वं

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

वा भवति ।

पमिल्लइ. पमीलइ. निमिल्लइ. निमीलइ. संमिल्लइ. संमीलइ. उम्मिल्लइ. उम्मीलइ.

प्रादेरिति किम्—मीलइ. ॥

९०४. उवर्णस्यावः । ४. २३३ । धातोरन्त्यस्योवर्णस्य अवादेशो भवति ।

न्हुङ्--निण्हवइ. ह्नु--निह्नवइ. च्युङ्--चवइ. रु--रवइ. कु--कवइ. सू--सवइ. पसवइ. ॥

९०५ ऋवर्णस्यारः । ४. २३४ । धातोरन्त्यस्य ऋवर्णस्य अरादेशो भवति ।

करइ. धरइ. मरइ वरइ. सरइ. हरइ. तरइ. जरइ. ॥

९०६. वृषादीनामरिः । ४. २३५ । वृष इत्येवंप्रकाराणां धातूनाम् ऋवर्णस्य अरिः इत्यादेशो भवति ।

वृषू—वरिसइ. कृषू—करिसइ. मृषू—मरिसइ. हृषू—हरिसइ. येषामरिरादेशो दृश्यते ते वृषादयः ॥

९०७. रुषादीनां दीर्घः । ४. २३६ । रुष इत्येवंप्रकाराणां धातूनां स्वरस्य दीर्घो भवति ।

रूसइ. तूसइ. सूसइ. दूसइ. पूसइ. सीसइ. इत्यादि ॥

९०८. युवर्णस्य गुणः । ४. २३७ । धातोरिवर्णस्योवर्णस्य क्ङित्यपि गुणो भवति ।

जेऊण. नेऊण. नेइ. नेन्ति. उड्डेइ. उड्डेन्ति. मोत्तूण. सोऊण.

क्वचिन्न भवति—नीओ. उड्डीणो. ॥

९०९. स्वराणां स्वराः । ४. २३८ । धातुषु स्वराणां स्थाने स्वरा बहुलं भवन्ति ।

For Private and Personal Use Only

हवइ. हिवइ. चिणइ. चुणइ. सद्दहणं. सद्दहाणं. धावइ. धुवइ. रुवइ. रोवइ.
क्वचिन्नित्यम्—देइ. लेइ- विहेइ. नासइ.
आर्षे—बेमि. ॥

९१०. व्यञ्जनाददन्ते । ४. २३९ । व्यञ्जनान्ताद्धातोरन्ते अकारो भवति ।
भमइ. हसइ. कुणइ. चुम्बइ. भणइ. उवसमइ. पावइ. सिञ्चइ. रुन्धइ. मुसइ. हरइ. करइ. शबादीनां च प्रायः प्रयोगो नास्ति ॥

९११. स्वरादनतो वा । ४. २४० । अकारान्तवर्जितात्स्वरान्ताद्धातोरन्ते अकारागमो वा भवति ।
पाइ पाअइ. धाइ. धाअइ. झाइ. झाअइ. जम्भाइ. जम्भाअइ. उव्वाइ. उव्वाअइ. मिलाइ मिलाअइ. विक्केइ. विक्केअइ. होऊण. हो(इ)अऊण.
अनत इति किम्—चिइच्छइ. दुगुच्छइ. ॥

९१२. चि–जि–श्रु–हु–स्तु–लू–पू–धूगां णो ह्रस्वश्च ।४. २४१। च्यादीनां धातूनामन्ते णकारागमो भवति एषां स्वस्य च ह्रस्वो भवति ।
चि–चिणइ. जि–जिणइ. श्रु–सुणइ. हु–हुणइ. स्तु–थुणइ. लू–लुणइ. पू–पुणइ. धूग्–धुणइ. बहुलाधिकारात्क्वचिद्विकल्पः–उच्चिणइ. उच्चेइ जेऊण. जिणिऊण. जयइ. जिणइ. सोऊण, सुणिऊण. ॥

९१३. नवा कर्म–भावे व्वः क्यस्य च लुक् । ४. २४२ । च्यादीनां कर्मणि भावे च वर्तमानानामन्ते द्विरुक्तो वकारागमो वा भवति तत्सन्नियोगे च क्यस्य लुक् ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

चिव्वइ. चिणिज्जइ. जिव्वइ. जिणिज्जइ. सुव्वइ. सुणिज्जइ. हुव्वइ. हुणिज्जइ. थुव्वइ. थुणिज्जइ. लुव्वइ. लुणिज्जइ. पुव्वइ. पुणिज्जइ. धुव्वइ. धुणिज्जइ.

एवं भविष्यति–चिव्विहिइ. इत्यादि

९१४. म्मश्चेः । ४. २४३ । चिगः कर्मणि भावे च अन्ते संयुक्तो मो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।

चिम्मइ. चिव्वइ. चिणिज्जइ.

भविष्यति–चिम्मिहिइ. चिव्विहिइ. चिणिहिइ.

९१५. हन्खनोऽन्त्यस्य । ४. २४४ । अनयोः कर्मभावेऽन्त्यस्य द्विरुक्तो मो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।

हम्मइ. हणिज्जइ. खम्मइ. खणिज्जइ.

भविष्यति–हम्मिहिइ. हणिहिइ. खम्मिहिइ. खणिहिइ.

बहुलाधिकाराद्धन्तेः कर्तर्यपि–हम्मइ. हन्तीत्यर्थः.

क्वचिन्न भवति–हन्तव्वं. हन्तूण. हओ. ॥

९१६. ब्भो दुह–लिह–वह–रुधामुच्चातः । ४. २४५ । दुहादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो भो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् वहेरकारस्य च उकारः ।

दुब्भइ. दुहिज्जइ. लिब्भइ. लिहिज्जइ. वुब्भइ. वहिज्जइ. रुब्भइ. रुन्धिज्जइ.

भविष्यति–दुब्भिहिइ. दुहिहिइ. इत्यादि ॥

९१७. दहो ज्झः । ४. २४६ । दहोऽन्त्यस्य कर्मभावे द्विरुक्तो झो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।

डज्झइ. डहिज्जइ.

भविष्यति–डज्झिहिइ. डहिहिइ.

९१८. बन्धो न्धः । ४. २४७ । बन्धेर्धातोरन्त्यस्य न्ध इत्यवयव-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्य कर्मभावे ज्झो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।
बज्झइ. बन्धिज्जइ.
भविष्यति–बज्झिहिइ. बन्धिहिइ. ॥

९१९. समनूपाद्रुधेः । ४. २४८ । समनूपेभ्यः परस्य रुधेरन्त्यस्य कर्मभावे ज्झो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।
संरुज्झइ. अणुरुज्झइ. उवरुज्झइ.
पक्षे–संरुन्धिज्जइ. अणुरुन्धिज्जइ. उवरुन्धिज्झइ.
भविष्यति–संरुज्झिहिइ. संरुन्धिहिइ. इत्यादि ॥

९२०. गमादीनां द्वित्वम् । ४. २४९ । गमादीनामन्त्यस्य कर्मभावे द्वित्वं वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।
गम्–गम्मइ. गमिज्जइ. हस्–हस्सइ. हसिज्जइ. भण्–भण्णइ. भणिज्जइ छुप्–छुप्पइ. छुविज्जइ. '८९७ रुद्–नमो र्वः' इति कृतवकारादेशो रुदिरत्र पठ्यते. रुव्–रुव्वइ. रुविज्जइ. लभ्–लब्भइ. लहिज्जइ. कथ्–कत्थइ. कहिज्जइ. भुज्–भुज्जइ. भुञ्जिज्जइ.
भविष्यति–गम्मिहिइ. गमिहिइ. इत्यादि ॥

९२१. हृ-कृ-तॄ-ज्रामीरः । ४. २५० । एषामन्त्यस्य ईर इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे च क्यलुक् ।
हीरइ. हरिज्जइ. कीरइ. करिज्जइ. तीरइ. तरिज्जइ. जीरइ. जरिज्जइ. ॥

९२२. अर्जेर्विढप्पः । ४. २५१ । अन्त्यस्येति निवृत्तम्. अर्जेर्विढप्प इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।
विढप्पइ. पक्षे–विढविज्जइ. अज्जिज्जइ. ॥

९२३. ज्ञो णव्व–णज्जौ । ४. २५२ । जानातेः कर्मभावे णव्व णज्ज इत्यादेशौ वा भवतः तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

णव्वइ. णज्जइ. पक्षे–जाणिज्जइ. मुणिज्जइ. ' ३१३ म्न-ज्ञोर्णः ' इति णादेशे तु–णाइज्जइ. नञ्पूर्वकस्य–अणाइज्जइ.॥

९२४. व्याहृगेर्वाहिप्पः । ४. २५३ । व्याहरतेः कर्मभावे वाहिप्प इत्यादेशो वा भवति तत्सन्नियोगे क्यस्य च लुक् ।

वाहिप्पइ. वाहरिज्जइ. ॥

९२५. आरभेराढप्पः । ४. २५४ । आङ्पूर्वस्य रभेः कर्मभावे आढप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च लुक् ।

आढप्पइ. पक्षे–आढवीअइ. ॥

९२६. स्निह–सिचोः सिप्पः । ४. २५५ । अनयोः कर्मभावे सिप्प इत्यादेशो भवति क्यस्य च लुक् ।

सिप्पइ. स्निह्यते सिच्यते वा ॥

९२७. ग्रहेर्घेप्पः । ४. २५६ । ग्रहेः कर्मभावे घेप्प इत्यादेशो वा भवति क्यस्य च लुक् ।

घेप्पइ. गिण्हिज्जइ. ॥

९२८. स्पृशेश्छिप्पः । ४. २५७ । स्पृशतेः कर्मभावे छिप्पादेशो वा भवति क्यलुक् च ।

छिप्पइ. छिविज्जइ. ॥

९२९. क्तेनाप्फुणादयः । ४. २५८ । अप्फुणादयः शब्दा आक्रमिप्रभृतीनां धातूनां स्थाने क्तेन सह वा निपात्यन्ते ।

अप्फुणो, आक्रान्त. उक्कोसं, उत्कृष्टम्.

फुडं, स्पष्टम्. वोलीणो, अतिक्रान्तः.

वोसट्टो, विकसितः. निसुट्टो. निपातितः.

लुग्गो, रुग्णः. ल्हिक्को, नष्टः

पम्हुट्ठो, प्रमृष्टः प्रमुषितो वा. विढत्तं, अर्जितम्.

छित्तं, स्पृष्टम्. निमिअं, स्थापितम्.

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

चक्खिअं, आस्वादितम्. लुअं, लूनम्. जढं, त्यक्तम्. ज्झोसिअं, क्षिप्तम्. निच्छूढं, उद्वृत्तम्. पल्हत्थं, पलोट्टं च, पर्यस्तम्. हीसमणं, हेषितम्. इत्यादि ॥

९३०. धातवोऽर्थान्तरेऽपि । ४. २५९ । उक्तार्थादर्थान्तरेपि धातवो वर्तन्ते ।

बलिः प्राणने पठितः, खादनेपि वर्तते.

बलइ, खादति प्राणनं करोति वा. एवं कलिः संख्याने संज्ञानेऽपि. कलइ, जानाति, संख्यानं करोति वा,

रिगिर्गतौ प्रवेशेऽपि. रिगइ. प्रविशति गच्छति वा.

कांक्षतेर्वम्फ आदेशः प्राकृते. वम्फइ, अस्यार्थः–इच्छति खादति वा.

फक्कतेस्थक्क आदेशः थक्कइ. नीचां गतिं करोति विलम्बयति वा.

विलप्युपालम्भ्योर्झङ्ख आदेशः झङ्खइ, विलपति उपालभते भाषते वा. एवं पडिवालेइ, प्रतीक्षते रक्षति वा.

केचित् कैश्चिदुपसर्गैर्नित्यम्––

पहरइ, युध्यते. संहरइ, संवृणोति.
अणुहरइ, सदृशीभवति. निहरइ. पुरीषोत्सर्गं करोति.
विहरइ, क्रीडति. आहरइ, खादति.
पडिहरइ, पुनः पूरयति. परिहरइ, त्यजति.
उवहरइ, पूजयति. वाहरइ, आह्वयति.
पवसइ, देशान्तरं गच्छति. उच्चुपइ, चटति.
उल्लुहइ. निःसरति. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[शौरसेनी]

९३९. तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य । ४. २६० । शौरसेन्यां भाषायामनादावपदादौ वर्तमानस्य तकारस्य दकारो भवति न चेदसौ वर्णान्तरेण संयुक्तो भवति ।

तदो पूरिद–पदिञ्ञेन मारुदिना मन्तिदो.

एतस्मात्–एदाहि. एदाओ.

अनादाविति किम्–तधा करेध जधा तस्स राइणो अणुकम्पणीआ भोमि.

अयुक्तस्येति किम्–मत्तो. अय्यउत्तो. असंभाविद–सक्कारं. हला सउन्तले ॥

९४०. अधः क्वचित् ।४. २६१ । वर्णान्तरस्याधोवर्तमानस्य तस्य शौरसेन्यां दो भवति क्वचिल्लक्ष्यानुसारेण ।

महन्दो. निच्चिन्दो. अन्देउरं. ॥

९४१. वादेस्तावति । ४. २६२ । शौरसेन्यां तावच्छब्दे आदेस्तकारस्य दो वा भवति ।

दाव. ताव. ॥

९४२. आ आमन्त्र्ये सौ वेनो नः । ४. २६३ । शौरसेन्यामिनो नकारस्य आमन्त्र्ये सौ परे आकारो वा भवति ।

भो कञ्चुइआ. सुहिआ

पक्षे–भो तवस्सि. भो मणस्सि. ॥

९४३. मो वा । ४. २६४ । शौरसेन्यामामन्त्र्ये सौ परे नकारस्य मो वा भवति ।

भो रायं. भो विअयवम्मं. सुकम्मं. भयवं कुसुमाउह. भयवं तित्थं पवत्तेह.

पक्षे–सयल–लोअ–अन्तेआरि भयव हुदवह. ॥

९४४. भवद्भगवतोः । ४. २६५ । आमन्त्र्य इति निवृत्तम्. शौर-

For Private and Personal Use Only

सेन्यामनयोः सौ परे नस्य मो भवति ।

किं एत्थभवं हिदएण चिन्तेदि एदु भवं. समणे भगवं महावीरे. पज्जलिदो भयवं हुदासणो.

क्वचिदन्यत्रापि–मघवं पागसासणे. संपाइअवं सीसो. कयवं. करेमि काहं च ॥

९४५. न वा र्यो य्यः । ४. २६६ । शौरसेन्यां र्यस्य स्थाने य्यो वा भवति ।

अय्यउत्त पय्याकुलीक दम्हि. सुय्यो.

पक्षे–अज्जो. पज्जाउलो. कज्ज–परवसो. ॥

९४६. थो धः । ४. २६७ । शौरसेन्यां थस्य धो वा भवति ।

कधेदि. कहेदि. णाधो. णाहो. कधं. कहं. राज–पधो. राज–पहो.

अपदादावित्येव–थामं थेओ. ॥

९४७. इह–हचोर्हस्य । ४. २६८ । इह शब्दसंबन्धिनो ' ६३२. मध्यमस्येत्था–हचौ ' इति विहितस्य हचश्च हकारस्य शौरसेन्यां धो वा भवति ।

इध. होध. परित्तायध.

पक्षे–इह होह. परित्तायह. ॥

९४८. भुवो भः । ४. २६९ । भवतेर्हकारस्य शौरसेन्यां भो वा भवति ॥

भोदि. होदि. भुवदि. हुवदि. भवदि. हवदि. ॥

९४९. पूर्वस्य पुरवः । ४. २७० । शौरसेन्यां पूर्वशब्दस्य पुरव इत्यादेशो वा भवति ।

अपुरवं नाडयं. अपुरवागदं.

पक्षे–अपुव्वं पदं. अपुव्वागदं. ॥

९५०. क्त्व इय–दूणो । ४. २७१ । शौरसेन्यां क्त्वा प्रत्ययस्य

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

इय दूण इत्यादेशौ वा भवतः ।

भविय. भोदूण. हविय. होदूण. पढिय. पढिदूण. रमिय रन्दूण.

पक्षे-भोत्ता. होत्ता. पढित्ता. रन्ता ॥

९५१. कृ-गमो डडुअः । ४ २७२ । आभ्यां परस्य क्त्वा प्रत्ययस्य डित् अडुअ इत्यादेशो वा भवति ।

कडुअ. गडुअ.

पक्षे-करिय. करिदूण, गच्छिय. गच्छिदूण. ॥

९५२. दिरिचेचोः । ४ २७३ । ' ६२८ त्यादीनामाद्यत्रयस्याद्यस्येचेचौ ' इति विहितयोरिचेचोः स्थाने दिर्भवति. वेति निवृत्तम् ।

नेदि. देदि. भोदि. होदि. ॥

९५३. अतो देश्च । २६४ । अकारात्परयोरिचेचोः स्थाने देश्चकाराद् दिश्च भवति ।

अच्छदे. अच्छदि. गच्छदे. गच्छदि. रमदे. रमदि. किज्जदे. किज्जदि.

अत इति किम्-वसुआदि. नेदि भोदि ॥

९५४. भविष्यति स्सिः । ४. २७५ । शौरसेन्यां भविष्यदर्थे विहिते प्रत्यये परे स्सिर्भवति हिस्साहामपवादः ।

भविस्सिदि. करिस्सिदि. गच्छिस्सिदि. ॥

९५५. अतो ङसेर्डादो-डादू । ४. २७६ । अतः परस्य ङसेः शौरसेन्यां आदो आदु इत्यादेशौ डितौ भवतः ।

दूरादो य्येव दूरादु. ॥

९५६. इदानीमो दाणिं । ४. २७७ । शौरसेन्यामिदानीमः स्थाने दाणिमित्यादेशो भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अनन्तरकरणीयं दाणिं आणवेदु अय्यो.

व्यत्ययात् प्राकृतेऽपि—अन्नं दाणिं बोहिं. ॥

९५७. तस्मात्ताः । ४. २७८ । शौरसेन्यां तस्माच्छब्दस्य ता इ-
त्यादेशो भवति ।

ता जाव पविसामि. ता अलं एदिणा माणेण. ॥

९५८. मोन्त्याण्णो वेदेतोः । ४. २७९ । शौरसेन्यामन्त्यान्मका-
रात्पर इदेतोः परयोर्णकारागमो वा भवति ।

इकारे—जुत्तं णिमं. जुत्तमिणं. सरिसं णिमं. सरिसमिणं.

एकारे—किं णेदं. किमेदं. एवं णेदं. एवमेदं. ॥

९५९. एवार्थे य्येव । ४. २८० । एवार्थे य्येव इति निपातः शौ-
रसेन्यां प्रयोक्तव्यः ।

मम य्येव बम्भणस्स. सो य्येव एसो. ॥

९६०. हञ्जे चेट्याह्वाने । ४. २८१ । शौरसेन्यां चेट्याह्वाने
हञ्जे इति निपातः प्रयोक्तव्यः ॥

हञ्जे चदुरिके ॥

९६१. हीमाणहे विस्मय–निर्वेदे । ४. २८२ । शौरसेन्यां
हीमाणहे इत्ययं निपातो विस्मये निर्वेदे च प्रयोक्तव्यः ॥

विस्मये—हीमाणहे जीवन्त–वश्चा मे जणणी.

निर्वेदे— हीमाणहे पलिस्सन्ता हगे एदेण निय–विधिणो
दुव्ववसिदेण ॥

९६२. णं नन्वर्थे । ४. २८३ । शौरसेन्यां नन्वर्थे णमिति नि-
पातः प्रयोक्तव्यः ।

णं अफलोदया णं अय्यमिस्सेहिं पुढमं य्येव आणत्तं. णं
भवं मे अग्गदो चलदि. आर्षे वाक्यालंकारेपि दृश्यते—नमो-
त्थु णं. जया णं. तया णं ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

९६३. अम्महे हर्षे । ४. २८४ । शौरसेन्याम् अम्महे इति निपातो हर्षे प्रयोक्तव्यः ॥
अम्महे एआए सुम्मिलाए सुपलिगढिदो भवं ॥

९६४. ही ही विदूषकस्य । ४. २८५ । शौरसेन्यां हीही इति निपातो विदूषकाणां हर्षे द्योत्ये प्रयोक्तव्यः ।
हीही भो संपन्ना मणोरधा पिय-वयस्सस्स ॥

९६५. शेषं प्राकृतवत् । ४. २८६ । शौरसेन्यामिह प्रकरणे यत्कार्यमुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेन्यां प्राकृतवदेव भवति ' ४. दीर्घ-ह्रस्वौ मिथो वृत्तौ ' इत्यारभ्य ' ९४९. तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य ' एतस्मात्सूत्रात्प्राग् यानि सूत्राणि एषु यान्युदाहरणानि तेषु मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव शौरसेन्यां भवन्ति. अमूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः प्रतिसूत्रं स्वयमभ्यूह्य दर्शनीयः ।
यथा— अन्दावेदी. जुवदि-जणो. मणसीला. इत्यादि ॥

[मागधी.]

९६६. अत एत्सौ पुंसि मागध्याम् । ४. २८७ । मागध्यां भाषायां सौ परे अकारस्य एकारो भवति पुंसि पुल्लिङ्गे ।
एष मेषः, एशे मेशे. एशे पुलिशे. करोमि भदन्त, करेमि भन्ते.
अत इति किम्—णिही. कली. गिली. पुंसीति किम्—जलं.
यदपि " पोराणमद्ध-मागह-भासा-नियथं हवइ सुत्तं " इत्यादिनार्षस्य अर्द्धमागधभाषानियतत्वमाम्नायि वृद्धैस्तदपि प्रायोऽस्यैव विधानान्न वक्ष्यमाणलक्षणस्य.
कयरे आगच्छइ. से तारिसे दुक्खसहे जिइन्दिए इत्यादि ॥

For Private and Personal Use Only

९६७. र-सोर्ल-शौ । ४. २८८ । मागध्यां रेफस्य दन्त्य-सकारस्य च स्थाने यथासंख्यं लकारस्तालव्यशकारश्च भवति ।

र- नले. कले स- हंशे. शुदं. शोभणं. उभयोः-शालशे. पुलिशे.

लहश-वश-नमिल-शुल-शिल-विअलिद-मन्दाल लायिदंहि-युगे ।

वील-यिणे पक्खालदु मम शयलमवय्य-यम्बालं ॥

९६८. स-षोः संयोगे सोग्रीष्मे । ४. २८९ । मागध्यां सकारषकारयोः संयोगे वर्तमानयोः सो भवति ग्रीष्मशब्दे तु न भवति. ऊर्ध्वंलोपाद्यपवादः ।

स-पस्खलदि हस्ती. बुहस्पदी. मस्कली विस्मये.

ष-शुस्क-दालुं. कस्टं. विस्नुं. शस्प-कवले. उस्मा. निस्फलं. धनुस्खण्डं.

अग्रीष्म इति किम्-गिम्ह-वाशले ॥

९६९. ट्ट-ष्ठयोस्टः । ४. २९० । द्विरुक्तस्य टस्य षकाराक्रान्तस्य च ठकारस्य मागध्यां सकाराक्रान्तः टकारो भवति ।

ट्ट- पस्टे. भस्टालिका. भस्टिणी.

ष्ठ- शुस्टु कदं. कोस्टागालं ॥

९७०. स्थ-र्थयोस्तः । ४. २९१ । स्थर्थ इत्येतयोः स्थाने मागध्यां सकाराक्रान्तः तो भवति ।

स्थ- उवस्तिदे. शुस्तिदे.

र्थ- अस्त-वदी. शस्तवाहे ॥

९७१. ज-द्य-यां यः । ४. २९२ । मागध्यां जद्ययां स्थाने यो भवति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ज- याणदि. यणवदे. अय्युणे. दुय्यणे. गय्यदि. गुण-
वय्यिदे.

य- मय्यं. अय्य-किल विय्याहले आगदे.

य- यादि. यधाशलूवं. याणवत्तं. यदि.

यस्य यत्वविधानं ' २४५ आदेर्यो जः ' इति बाधनार्थम् ॥

९७२. न्य-ण्य-ज्ञ-ञ्जां ञ्ञः । ४. २९३ । मागध्यां न्य ण्य ज्ञ ञ्ज इत्येतेषां द्विरुक्तो ञो भवति ।

न्य-अहिमञ्ञु-कुमाले. अञ्ञ-दिशं. शामञ्ञ-गुणे. कञ्ञ-
का-वलणं.

ण्य- पुञ्ञवन्ते. अबम्हञ्ञं. पुञ्ञाहं. पुञ्ञं.

ज्ञ- पञ्ञा-विशाले. शव्वञ्ञे. अवञ्ञा.

ञ्ज- अञ्ञली. धणञ्ञए. पञ्ञले. ॥

९७३. व्रजो जः । ४. २९४ । मागध्यां व्रजेर्जकारस्य ञ्ञो भवति यापवादः ।

वञ्ञदि ॥

९७४. छस्य श्चोनादौ । ४. २९५ । मागध्यामनादौ वर्तमानस्य छस्य तालव्यशकाराक्रान्तश्चो भवति ।

गश्च. उश्चलदि. पिश्चिले. पुश्चदि.

लाक्षणिकस्यापि-आपन्नवत्सलः, आवन्न-वश्चले. तिर्यक् प्रेक्षते. तिरिच्छि पेच्छइ; तिरिश्चि पेस्कदि.

अनादाविति किम्- छाले.

९७५. क्षस्य ᳵकः । ४. २९६ । मागध्यामनादौ वर्तमानस्य क्षस्य ᳵको जिह्वामूलीयो भवति ।

यᳵके. लᳵकशे.

अनादावित्येव-खय-यलहला, क्षयजलधरा इत्यर्थः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

९७६. स्कः प्रेक्षाचक्षोः । ४. २९७ । मागध्यां प्रेक्षेराचक्षेश्च क्षस्य सकाराक्रान्तः को भवति, जिह्वामूलीयापवादः ।

पेस्कदि. आचस्कदि ॥

९७७. तिष्ठश्चिष्ठः । ४. २९८ । मागध्यां स्थाधातोर्यस्तिष्ठ इत्यादेशस्तस्य चिष्ठ इत्यादेशो भवति ।

चिष्ठदि ॥

९७८. अवर्णाद्वा ङसो डाहः । ४. २९९ । मागध्यामवर्णात्परस्य ङसो डित् आह इत्यादेशो वा भवति ।

हगे न एलिशाह कम्माह काली. भगदत्त—शोणिदाह कुम्भे.

पक्षे— भीमशेणस्स पश्चादो हिण्डीअदि.

हिडिम्बाए घडुक्कय—शोके ण उवशमदि ॥

९७९. आमो डाहँ वा । ४ ३०० । मागध्यामवर्णात्परस्य आमोनुनासिकान्तो डित् आहादेशो वा भवति ।

श-यणाहँ सुहं. पक्षे-नलिन्दाणं.

व्यत्ययात्प्राकृतेऽपि—ताहँ. तुम्हाहँ. अम्हाहँ. सरिआहँ. कम्माहँ.

९८०. अहं- वयमोर्हगे । ४. ३०१ । मागध्यामहं वयमो स्थाने हगे इत्यादेशो भवति ।

हगे शक्कावदालतित्थ-णिवाशी धीवले.

हगे शंपत्ता ॥

९८१. शेषं शौरसेनीवत् । ४. ३०२ । मागध्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छौरसेनीवद् द्रष्टव्यम् ।

तत्र '९३१. तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य' पविशदु आवुत्ते शामि-पशादाय.

For Private and Personal Use Only

' ९३२. अधः क्वचित् ' अले किं एशे महन्दे कलयले.
' ९३३ वादेस्तावति ' मालेध वा धलेध वा. अयं दाव शे आगमे.
' ९३४. आ आमन्त्र्ये सौ वेनो नः ' भो कञ्चुइआ.
' ९३५. मो वा ' भो रायं.
' ९३६, भवद्भगवतोः ' एदु भवं शमणे भयवं महावीले. भयवं कदन्ते ये अप्पणो पस्कं उज्झिय पलस्स पस्कं पमाणीकलेशि.
' ९३७. न वा र्यो य्यः ' अय्य एशे खु कुमाले मलयकेदु.
' ९३८. थो धः ' अले कुम्भिला कधेहि.
' ९३९. इह–हचोर्हस्य ' ओशलध अय्या ओशलध.
' ९४०. भुवो भः ' भोदि.
' ९४१. पूर्वस्य पुरवः ' अपुरवे.
' ९४२. क्त्व इय दूणौ ' किं खु शोभणे बम्हणे शित्ति कलिय लञ्ञा पलिग्गहे दिण्णे.
' ९४३. कृ– गमो डडुअः ' कडुअ. गडुअ.
' ९४४. दिरिचेचोः ' अमच्च–लस्कशं पिक्खिदुं इदो य्येव आगश्चदि.
' ९४५. अतोदेश्च ' अले किं एशे महन्दे कलयले शुणीअदे.
' ९४६. भविष्यति स्सिः ' ता कहिं नु गदे लुहिलप्पिए भविस्सिदि.
' ९४७ अतो ङसेर्डादो–डादू ' अहंपि भागुलायणादो

मुद्दं पावेमि.

'९४८ इदानीमो दाणीं' शुणध दाणिं हगे शक्कावयाल-तिस्त-णिवाशी धीवले.

'९४९. तस्मात्ताः' ता याव पविशामि.

'९५०. मोंन्त्याण्णो वेदेतोः' युत्तं णिमं. शलिशं णिमं

'९५१. एवार्थे य्येव' मम य्येव.

'९५२. हञ्जे चेट्याह्वाने' हञ्जे चदुलिके.

'९५३. हीमाणहे विस्मय-निर्वेदे' विस्मये-यथा उदात्तराघवे राक्षसः-हिमाणहे जीवन्तवश्चा मे जणणी. निर्वेदे— यथा विक्रान्तभीमे राक्षसः-हीमाणहे पलिस्सन्ता हगे एदेण निय-विधिणो दुव्ववशिदेण.

'९५४ णं नन्वर्थे' णं अवशलोपशप्पणीया लायाणो.

'९५५ अम्हे हर्षे' अम्हे एआए शुम्मिलाए शुपलिगढिदे भवं.

'९५६. ही ही विदूषकस्य' ही ही संपन्ना मे मणोलधा पियवयस्सस्स.

'९५७. शेषं प्राकृतवत्' मागध्यामपि 'दीर्घ—ह्रस्वौ मिथौ वृत्तौ' इत्यारभ्य '९३१ तो दोनादौ शौरसेन्यामयुक्तस्य' इत्यस्मात्प्राग् यानि सूत्राणि तेषु यान्युदाहरणानि सन्ति तेषु मध्ये अमूनि तदवस्थान्येव मागध्याममूनि पुनरेवंविधानि भवन्तीति विभागः स्वयमभ्यूह्य दर्शनीयः ॥

९८२. ज्ञो ञ्ञः पैशाच्याम् । ४. ३०३ ॥ पैशाच्यां भाषायां ज्ञस्य स्थाने ञ्ञो भवति ।

पञ्ञा. सञ्ञा. सवञ्ञो. ञ्ञानं. विञ्ञानं ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

९८३. राज्ञो वा चिञ् । ४ ३०४ । पैशाच्यां राज्ञ इति शब्दे यो ज्ञकारस्तस्य चिञ् आदेशो वा भवति ।

राचिञा लपितं. रञ्ञा लपितं. राचिञो धनं. रञ्ञो धनं. ज्ञ इत्येव राजा ॥

९८४. न्य-ण्योर्ञ्ञः । ४. ३०५ । पैशाच्यां न्यण्योः स्थाने ञ्ञो भवति ।

कञ्ञका. अभिमञ्ञू. पुञ्ञ—कम्मो. पुञ्ञाहं ॥

९८५. णो नः । ४. ३०६ । पैशाच्यां णकारस्य नो भवति ।

गुन-गन-युत्तो. गुनेन ॥

९८६. तदोस्तः । ४. ३०७ । पैशाच्यां तकारदकारयोस्तो भवति ।

तस्य— भगवती. पव्वती. सतं.

दस्य— मतन-परवसो. सतनं. तामोतरो. पतेसो वतनकं. होतु. रमतु.

तकारस्यापि तकारविधानमादेशान्तरबाधनार्थम्, तेन पताका वेतिसो इत्याद्यपि सिद्धं भवति ॥

९८७. लो ळः । ४. ३०८ । पैशाच्यां लकारस्य ळकारो भवति ।

सीळं. कुळं. जळं. सळिळं. कमळं ॥

९८८. श- षोः सः । ४. ३०९ । पैशाच्यां शषोः सो भवति ।

श— सोभति. ससी. सक्को. सङ्खो.

ष— विसमो. किसानो. ' १००३. न कगचजादिषट् शम्यन्तसूत्रोक्तम् ' इत्यस्य बाधकस्य बाधनार्थोऽयं योगः ॥

९८९. हृदये यस्य पः । ४. ३१० । पैशाच्यां हृदयशब्दे यस्य पो

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवति ।

हितपकं. किंपि किंपि हितपके अत्थं चिन्तयमानी ॥

९९० टोस्तुर्वा । ४, ३११ । पैशाच्यां टोः स्थाने तुर्वा भवति ।

कुतुम्बकं. कुटुम्बकं ॥

९९१. क्त्वस्तूनः । ४. ३१२ । पैशाच्यां क्त्वाप्रत्ययस्य स्थाने तून इत्यादेशो भवति ।

गन्तून. रन्तून. हसितून. पठितून. कथितून ॥

९९२. द्धून-त्थनौ ष्ट्वः । ४. ३१३ । पैशाच्यां ष्ट्वा इत्यस्य स्थाने द्धून त्थून इत्यादेशौ भवतः, पूर्वस्यापवादः ।

नद्धून. नत्थून. तद्धून. तत्थून. ॥

९९३. र्य—स्न-ष्टां रिय-सिन-सटाः क्वचित् । ४. ३१४ । पैशाच्यां र्यस्नष्टां स्थाने रिय सिन सट इत्यादेशाः क्वचिद् भवन्ति ।

भार्या- भारिया. स्नातम्-सिनातं. कष्टम्--कसटं क्वचिदिति किम् - सुज्जो. सुनुसा. तिट्ठो ॥

९९४. क्यस्येय्यः । ४. ३१५ । पैशाच्यां क्यप्रत्ययस्य इय्य इत्यादेशो भवति

गिय्यते. दिय्यते. रमिय्यते. पठिय्यते ॥

९९५. कृगो डीरः । ४. ३१६ । पैशाच्यां कृगः परस्य क्यस्य स्थाने डीर इत्यादेशो भवति ।

पधुमतंसने सव्वस्स य्येव सम्मानं कीरते ॥

९९६. यादृशादेर्दुस्तिः । ४. ३१७ । पैशाच्यां यादृश इत्येवमादीनां दृ इत्यस्य स्थाने तिः इत्यादेशो भवति ।

यातिसो. तातिसो. केतिसो. एतिसो. भवातिसो. अञ्ञा-

For Private and Personal Use Only

तिसो. युम्हातिसो. अम्हातिसो ॥

९९७. इचेचः । ४. ३१८ । पैशाच्यामिचेचोः स्थाने तिरादेशो भवति

वसुआति. भोति. नेति. तेति. ॥

९९८. आत्तेश्चः । ४. ३१९ । पैशाच्यामकारात्परयोः इचेचोः स्थाने तेश्चकारात् तिश्चादेशो भवति।

लपते. लपति. अच्छते. अच्छति. गच्छते. गच्छति. रमते. रमति.

आदिति किम्-होति. नेति. ॥

९९९. भविष्यत्येय्य एव । ४. ३२० । पैशाच्यामिचेचोः स्थाने भविष्यति एय्य एव भवति न तु स्सिः।

तं तद्धून चिंतितं रञ्ञा का एसा हुवेय्य. ॥

१०००. अतो ङसेर्डातो-डातू । ४. ३२१ । पैशाच्यामकारात्परस्य ङसेर्डितौ आतो आतु इत्यादेशौ भवतः ।

ताव च तीए दूरातो य्येव तिट्ठो. तूरातु. तुमातो. तुमातु. ममातो. ममातु ॥

१००१ तदिदमोष्टा नेन स्त्रियां तु नाए । ४. ३२२ । पैशाच्यां तदिदमोः स्थाने टाप्रत्ययेन सह नेन इत्यादेशो भवति, स्त्रीलिङ्गे तु नाए इत्यादेशो भवति ।

तत्थ च नेन कत-सिनानेन.

स्त्रियाम्-पूजितो च नाए पातग्ग-कुसुम-प्पतानेन.

टेनि किम्-एवं चिन्तयन्तो गतो सो ताए समीपं ॥

१००२. शेषं शौरसेनीवत् । ४. ३२३ । पैशाच्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छेषं पैशाच्यां शौरसेनीवद् भवति ।

अध ससरीरो भगव मकर-धजो. एत्थ परिब्भमन्तो हुवेय्य.

एवंविधाए भगवतीए कथं तापस-वेस-गहनं कतं. एतिसं अतिट्ठ-पुरवं महाधनं तध्धून भगवं यदि मं वरं पयच्छसि राजं च दाव लोक. ताव च तीए दूरातो य्येव तिट्ठो सो आगच्छमानो राजा

१००३. न क-ग-च-जादि-षट्-शम्यन्त-सूत्रोक्तम् ॥४.३२४। पैशाच्यां '१७७. क-ग-च-ज-त-द-प-य-वां प्रायो लुक्' इत्यारभ्य '२६५. षट्-शमी-शाव-सुधा-सप्तपर्णेष्वादेश्छः' इति यावद्यानि सूत्राणि तैर्यदुक्तं कार्यं तन्न भवति ।

मकरकेतू सगर-पुत्तवचनं. विजयसेनेन लपितं. मतनं. पापं आयुधं. तेवरो.

एवमन्यसूत्राणामप्युदाहरणानि द्रष्टव्यानि ॥

(चूलिका-पैशाचिक)

१००४. चूलिका-पैशाचिके तृतीय-तुर्ययोराद्य-द्वितीयौ ॥ ४. ३२५ ॥ चूलिकापैशाचिके वर्गाणां तृतीय-तुर्ययोः स्थाने यथासंख्यमाद्यद्वितीयौ भवतः ।

नगरम्-नकरं. मार्गणः-मक्कनो.
गिरितटम्-किरि-तटं. मेघः-मेखो.
व्याघ्रः-वक्खो. घर्मः-खम्मो.
राजा-राचा जर्जरम्-चच्चरं
जीमूतः-चीमूतो. निर्झरः-निच्छरो.
झर्झरः-छच्छरो. तडागम्-तटाकं.
मण्डलम्-मण्टलं. डमरुकः-टमरुको.
गाढम्-काठं. षण्ढः-सण्ठो.
ढक्का-ठक्का. मदनः- मतनो.

कन्दर्पः—कन्तप्पो. दामोदरः-तामोतरो.
मधुरम्-मथुरं. बान्धवः—पन्थवो.
धूली—थूली. बालकः—पालको.
रभसः—रफसो. रम्भा—रम्फा.
भगवती—फकवती. नियोजितम्—नियोच्चितं.

क्वचिल्लाक्षणिकस्यापि—रडिमा इत्यस्य स्थाने पटिमा,
दाढा इत्यस्य स्थाने ताठा ॥

१००५ रस्य लो वा ॥ ४–३२६ ॥ चूलिकापैशाचिके रस्य स्थाने लो वा भवति ॥

पनमथ पनय–पकुप्पित–गोली–चलनग्ग–लग्ग–पतिबिम्बं ।
तसस्रु नख–तप्पनेसुं एकातस–तनु–थलं लुद्दं ॥
नच्चन्तस्स य लीला–पातुक्खेवेन कम्पिता वसुधा ।
उच्छल्लन्ति समुद्दा सइला निपतन्ति तं हलं नमथ ॥

१००६. नादि–युज्योरन्येषाम् ॥४–३२७ ॥ चूलिकापैशाचिकेपि अन्येषामाचार्याणां मतेन तृतीयतुर्ययोरादौ वर्तमानयोर्युजि धातौ च आद्यद्वितीयौ न भवतः ॥

गतिः—गती. घर्मः—घम्मो.
जीमूतः-जीमूतो. झर्झरः-झच्छरो.
डमरुकः-डमरुको. ढक्का—ढक्का.
दामोदरः-दामोत्तरो. बालकः-बालको.
भगवती—भकवती. नियोजितम्—नियोजितं.

१००७. शेषं प्राग्वत् । ४. ३२८ । चूलिकापैशाचिके तृतीयतुर्ययोरित्यादि यदुक्तं ततोन्यच्छेषं प्राकृतपैशाचिकवद् भवति ।
नकरं. मक्कनो. अनयोर्नो णत्वं न भवति. ।
णस्य च नत्वं स्यात्. एवमन्यदपि ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

[अपभ्रंश]

१००८. स्वराणां स्वराः प्रायोऽपभ्रंशे । ४. ३२९ । अपभ्रंशे स्वराणां स्थाने प्रायः स्वरा भवन्ति ।

कच्चु, काच्च. वेण, वीण. बाह, बाहा, बाहु. पट्ठि, पिट्ठि, पुट्ठि तणु, तिणु, तृणु. सुकिदु, सुकिओ, सुकृदु. किन्नओ, किलिन्नओ. लिह, लीह, लेह. गउरि, गोरि.

प्रायो ग्रहणाद्यस्यापभ्रंशे विशेषो वक्ष्यते तस्यापि क्वचित्प्राकृतवत् शौरसेनीवच्च कार्यं भवति ॥

१००९. स्यादौ दीर्घ–ह्रस्वौ । ४. ३३० । अपभ्रंशे नाम्नोऽन्त्यस्वरस्य दीर्घह्रस्वौ स्यादौ प्रायो भवतः ।

सौ– ढोल्ला सामला धण चम्पा–वण्णी ।
णाइ सुवण्ण–रेह कस–वट्टइ दिण्णी ॥

आमन्त्ये—

ढोल्ला मइं तुहुं वारिया मा कुरु दीहा माणु ।
निद्दए गमिही रत्तडी दडवड होइ विहाणु ॥

स्त्रियाम्–

बिट्टीए मइ भणिय तुहु मा करु वङ्की दिट्ठी ।
पुत्ति सकण्णी भल्लि जिव मारइ हिअइ पइट्ठि ॥

जसि–

एइ ति घोडा एह थलि एइ ति निसिआ खग्ग ।
एत्थु मुणीसिम जाणीअइ जो नवि वालइ वग्ग ॥

एवं विभक्त्यन्तरेष्वप्युदाहार्यम् ॥

१०१०. स्यमोरस्योत् । ४. ३३१ । अपभ्रंशे अकारस्य स्यमोः परयोः उकारो भवति ।

दहमुहु भुवण–भयंकरु तोसिअ–

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संकरु णिग्गउ रह–वरि चडिअउ।
चउमुहु छंमुहु झाइवि एक्कहिं।
लाइवि णावइ दइवे घडिअउ ॥

१०११. सौ पुस्योद्वा। ४. ३३२। अपभ्रंशे पुल्लिङ्गे वर्तमानस्य नाम्नोऽकारस्य सौ परे ओकारो वा भवति।
अगलिअ– नेह–निवट्टाहं जोअण–लक्खुवि जाउ।
वरिस–सएणवि जो मिलइ सहि सोक्खहं सो ठाउ ॥
पुंसीति किम्–
अङ्गहिं अङ्गु न मिलिउ हलि अहरें अहरु न पत्तु।
पिअ जोअन्तिहे मुह–कमलु एम्वइ सुरउ समत्तु ॥

१०१२. एट्टि। ४ ३३३। अपभ्रंशे अकारस्य टायामेकारो भवति।
जे महु दिण्णा दिअहडा दइएं पवसंतेण।
ताण गणन्तिए अङ्गुलिउ जज्जरिआउ नहेण ॥

१०१३. ङिनेच्च। ४· ३३४। अपभ्रंशे अकारस्य ङिना सह इकार एकारश्च भवतः।
सायरु उप्परि तणु धरइ तलि घल्लइ रयणाइं।
सामि सुभिच्चुवि परिहरइ सम्माणेइ खलाइं ॥
तले घल्लइ ॥
भिस्येद्वा। ४. ३३५। अपभ्रंशे अकारस्य भिसि परे एकारो वा भवति।
गुणेहिं न संपइ कित्ति पर फल लिहिआ भुञ्जन्ति।
केसरि न लहइ बोड्डिअवि गय लक्खेहिं घेप्पन्ति ॥

१०१५. ङसेर्हे–हू। ४. ३३६। अस्येति पञ्चम्यन्तं विपरिणम्यते अपभ्रंशे अकारात्परस्य ङसेर्हे हु इत्यादेशौ

For Private and Personal Use Only

भवतः ।

वच्छहे गृण्हइ फलइं जणु, कडु-पल्लव वज्जेइ ।
तोवि महद्दुमु सुअणु जिवँ ते उच्छङ्गि धरेइं ॥

वच्छहु गृण्हइ ॥

१०१६. भ्यसो हुं । ४. ३३७ । अपभ्रंशे अकारात्परस्य भ्यसः पञ्चमीबहुवचनस्य हुं इत्यादेशो भवति ।

दूरुड्डाणें पडिउ खलु अप्पणु जणु मारेइ ।
जिह गिरि-सिङ्गहुं पडिअ सिल अन्नुवि चूरु करेइ ॥

१०१७. ङसः सु-हो-स्सवः । ४. ३३८ । अपभ्रंशे अकारात्परस्य ङसः स्थाने सु हो स्सु इति त्रय आदेशा भवन्ति ।

जो गुण गोवइ अप्पणा, पयडा करइ परस्सु ।
तसु हउं कलि-जुगि दुल्लहहो बलि किज्जउं सुअणस्सु ॥

१०१८. आमो हं । ४. ३३९ । अपभ्रंशे अकारात्परस्यामो हमित्यादेशो भवति ।

तणहं तइज्जी भङ्गि नवि तें अवड-यडि वसन्ति ।
अह जणु लग्गिवि उत्तरइ, अह सह सइं मज्जन्ति ॥

१०१९. हुं चेदुद्भ्याम् । ४. ३४० । अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्यामो हुं हं चादेशौ भवतः ।

दइवु घडावइ वणि तरुहुं सउणिहं पक्क फलाइं ।
सो वरि सुक्खु पइट्ठ णवि कण्णहिं खल-वयणाइं ॥

प्रायोऽधिकारात् क्वचित्सुपोपि हुं—

धवलु विसूरइ सामिअहो गरुआ भरु पिक्खेवि ।
हउ कि न जुत्तउ दुहुं दिसिहिं खण्डइं दोण्णि करेवि ॥

१०२०. ङसि-भ्यस्-ङीनां हे-हुं हयः । ४. ३४१ । अप-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भ्रंशे इदुद्भ्यां परेषां ङसि भ्यस् ङि इत्येतेषां यथा-संख्यं हे हुं हि इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति।

ङसेर्हे-

गिरिहे सिलायलु तरुहे फलु घेप्पइ नीसावन्नु।
घरु मेल्लेप्पिणु माणुसहं तोवि न रुच्चइ रन्नु॥

भ्यसो हुं-

तरुहुंवि वक्कलु फलु मुणिवि परिहणु असणु लहन्ति।
सामिहुं एत्तिउ अग्गलउं आयरु भिच्चु गृहन्ति॥

ङेर्हि- अह विरल-पहाउ जि कलिहि धम्मु।

१०२१. आट्टो णानुस्वारौ। ४. ३४२। अपभ्रंशे अकारात्परस्य टावचनस्य णानुस्वारादेशौ भवतः।

दइएं पवसन्तेण॥

१०२२. एं चेदुतः। अपभ्रंशे इकारोकाराभ्यां परस्य टावचनस्य एं चकारात् णानुस्वारौ च भवन्ति।

एं- अग्गिएं उण्हउ होइ जगु वाएं सीअलु तेव।
जो पुणु अग्गिं सीअला तसु उण्हत्तणु केव॥

णानुस्वारौ—

विप्पिअ-आरउ जइवि पिउ, तोवि तं आणहि अज्जु।
अग्गिण दड्ढा जइवि घरु तो तें अग्गि कज्जु॥

एवमुकारादप्युदाहार्याः॥

१०२३. स्यम्-जस्-शसां लुक्। ४. ३४४। अपभ्रंशे सि अ-म् जस् शस् इत्येतेषां लोपो भवति।

एइ ति घोडा एह थलि. इत्यादि अत्र स्यम् जसां लोपः।
जिवँ जिवँ वंकिम लोअणहं णिरु सामलि सिक्खेइ।
तिवँ तिवँ वम्महु निअय-सरु खर-पत्थरि तिक्खेइ॥

For Private and Personal Use Only

अत्र स्यम् शसां लोपः ॥

१०२४. षष्ठ्याः । ४. ३४५ । अपभ्रंशे षष्ठ्या विभक्त्याः प्रायो लुग् भवति ।

संगर-सएहिं जु वण्णिअइ देक्खु अम्हारा कन्तु ।
अइमत्तहं चत्तङ्कुसहं गय कुम्भइं दारन्तु ॥

पृथग्योगो लक्ष्यानुसारार्थः ॥

१०२५. आमन्त्र्ये जसो होः । ४. ३४६ । अपभ्रंशे आमन्त्र्येऽर्थे वर्तमानान्नाम्नः परस्य जसो हो इत्यादेशो भवति. लोपापवादः ।

तरुणहो तरुणिहो मुणिउ मइं करहु म अप्पहो घाउ ॥

१०२६. भिस्सुपोर्हिं । ४. ३४७ । अपभ्रंशे भिस्सुपोः स्थाने हिं इत्यादेशो भवति ।

गुणहिं न संपइ कित्ति पर. सुप-भाइरहि जिव भारइ मग्गेहिं तिहिंवि पयट्टइ. ॥

१०२७. स्त्रियां जस्-शसोरुदोत् । ४. ३४८ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्य जसः शसश्च प्रत्येकमुदोतावादेशौ भवतः लोपापवादौ ।

जसः-अंगुलिउ जज्जरियाओ नहेण.
शसः-सुन्दर-सव्वङ्गाउ विलासिणीओ पेच्छन्ताण.

वचनभेदान्न यथासंख्यम् ॥

१०२८. ट ए । ४. ३४९ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः परस्याष्टायाः स्थाने ए इत्यादेशो भवति ।

निअ-मुह-करहिंवि मुद्ध कर अन्धारइ पडिपेक्खइ ।
ससि-मण्डल-चन्दिमए पुणु काइं न दूरे देक्खइ ॥
जहिं मरगय-कन्तिए संवलिअं ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१०२९. ङस्-ङस्योर्हे । ४. ३५० । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्ना-
म्नः परयोर्ङस् ङसि इत्येतयोर्हे इत्यादेशो भवति ।
ङसः-तुच्छ-मज्झहे तुच्छ-जम्पिरहे.
तुच्छच्छ-रोमावलिहे तुच्छ-राय तुच्छयर-हासहे ।
पियवयणु अलहन्तिअहे तुच्छकाय-वम्मह-निवासहे ॥
अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे तं अक्खणह न जाइ ।
कटरि थणंतरु मुद्धडहे जें मणु विच्चि ण माइ ॥
ङसेः-
फोडेन्ति जे हियडउं अप्पणउं ताहं पराई कवण घण ।
रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा बालहे जाया विसम थण ॥
१०३०. भ्यस्-आमोर्हुः । ४. ३५१ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमाना-
न्नाम्नः परस्य भ्यस आमश्च हु इत्यादेशो भवति ।
भल्ला हुआ जु मारिआ बहिणि महारा कन्तु ।
लज्जेज्जं तु वयंसिअहु जइ भग्गा घरु एन्तु ॥
वयस्याभ्यो वयस्यानां वा इत्यर्थः ॥
१०३१. ङेर्हि । ४. ३५२ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानान्नाम्नः प-
रस्य ङेः सप्तम्येकवचनस्य हि इत्यादेशो भवति ।
वायसु उड्डावन्तिअए पिउ दिट्ठउ सहसत्ति ।
अद्धा वलया महिहि गय अद्धा फुट्ट तडत्ति ॥
१०३२. क्लीबे जस्-शसोरिं । ४. ३५३ । अपभ्रंशे क्लीबे व-
र्तमानान्नाम्नः परयोर्जस्-शसोः इं इत्यादेशो भवति ।
कमलइं मेल्लवि अलि-उलइं करि-गण्डाइं महन्ति ।
असुलहमेच्छण जाहं भलि ते णवि दूर गणन्ति ॥
१०३३. कान्तस्यात उं स्यमोः । ४. ३५४ । अपभ्रंशे क्लीबे व
र्तमानस्य ककारान्तस्य नाम्नो योकारस्तस्य स्यमोः पर-

For Private and Personal Use Only

योः उं इत्यादेशो भवति ।

अन्नु जु तुच्छउं तहे घणहे.
भग्गउं देक्खवि निअय बलु बलु पसरिअउं परस्सु ।
उम्मिल्लइ ससि-रेह जिव करि करवालु पियस्सु ॥

१०३४. सर्वादेर्ङसेर्हां । ४. ३५५ । अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य ङसेर्हां इत्यादेशो भवति ।

जहां होन्तउ आगदो. तहां होन्तउ आगदो. कहां होन्तउ आगदो ॥

१०३५. किमो डिहे वा । ४. ३५६ । अपभ्रंशे किमोऽकारान्तात्परस्य ङसेर्डिहे इत्यादेशो वा भवति ।

जइ तहो तुट्टउ नेहडा मइं सहुं नवि तिल-तार ।
तं किहे वङ्केहिं लोयणेहिं जोइजउं सय-वार ॥

१०३६ ङेर्हिं । ४. ३५७ । अपभ्रंशे सर्वादेरकारान्तात्परस्य ङेः सप्तम्येकवचनस्य हिं इत्यादेशो भवति ।

जहिं कप्पिज्जइ सरिण सरु छिज्जइ खग्गिण खग्गु ।
तहिं तेहइ भड-घड-निवहि कन्तु पयासइ मग्गु ॥
एक्कहिं अक्खिहिं सावणु अन्नहिं भद्दवउ ।
माहउ महिअल-सत्थरि गण्ड-त्थले सरउ ॥
अङ्गिहिं गिम्ह सुहच्छी-तल-वणि मग्गसिरु ।
तहे मुद्धहे मुह-पङ्कइ आवासिउ सिसिरु ॥
हिअडा फुट्टि तडत्ति करि कालक्खेवें काइं ।
देक्खउं हय-विहि कहिं ठवइ पइं विणु दुक्ख-सयाइं ॥

१०३७. यत्तत्किंभ्यो ङसो डासुर्नवा । ४. ३५८ । अपभ्रंशे यत्तत्किम् इत्येतेभ्यः परस्य ङसो डासु इत्यादेशो वा भवति ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

कन्तु महारउ हलि सहिए निच्छइं रूसइ जासु
अत्थिहिं सत्थिहिं हत्थिहिंवि ठाउवि फेडइ तासु ।
जीविउ कासु न वल्लहउ धणु पुणु कासु न इट्ठु ।
दोण्णिवि अवसर-निवडिआइं तिण-सम गणइ विसिट्ठु॥

१०३८. स्त्रियां डहे । ४. ३५९ । अपभ्रंशे स्त्रीलिङ्गे वर्तमानेभ्यो यत्तत्किंभ्यः परस्य ङसो डहे इत्यादेशो वा भवति ।
जहे केरउ. तहे केरउ. कहे केरउ. ॥

१०३९. यत्तदः स्यमोर्ध्रुं त्रं । ४. ३६० । अपभ्रंशे यत्तदो स्थाने स्यमोः परयोर्यथासंख्यं ध्रुं त्रं इत्यादेशौ वा भवतः ।
प्रङ्गणि चिट्ठदि नाहु ध्रुं त्रं रणि करदि न भ्रन्त्रि ।
पक्षे-तं बोल्लिअइ जु निव्वहइ. ॥

१०४०. इदम इमुः क्लीबे । ४, ३६१ । अपभ्रंशे नपुंसकलिङ्गे वर्तमानस्येदमः स्यमोः परयोः इमु इत्यादेशो भवति ।
इमु कुलु तुह तणउं. इमु कुलु देक्खु ॥

१०४१. एतदः स्त्री-पुं-क्लीबे एह एहो एहु । ४. ३६२ । अपभ्रंशे स्त्रियां पुंसि नपुंसके वर्तमानस्यैतदः स्थाने स्यमोः परयोर्यथासंख्यम् एह एहो एहु इत्यादेशा भवन्ति ।
एह कुमारी एहो नरु एहु मणोरह-ठाणु ।
एहउं वढ चिन्तताइं पच्छइ होइ विहाणु ॥

१०४२. एइर्जस्-शसोः । ४. ३६३ । अपभ्रंशे एतदो जस्-शसोः परयोः एइ इत्यादेशो भवति ।
एइ ति घोडा एह थलि. एइ पेच्छ. ॥

१०४३. अदस ओइ । ४. ३६४ । अपभ्रंशे अदसः स्थाने जस्-शसोः परयोः ओइ इत्यादेशो भवति ।
जइ पुच्छइ घर वड्डाइं तो वड्डा घर ओइ ।

विहलिअ-जण-अब्भुद्धरणु कन्तु कुडीरइ जोइ ॥
अमूनि वर्तन्ते पृच्छ वा ॥

१०४४. इदमः आयः । ४. ३६५ । अपभ्रंशे इदम्शब्दस्य स्यादौ आय इत्यादेशो भवति

आयइं लोअहो लोअणइं जाई सरइं न भन्ति ।
अप्पिए दिट्ठइ मउलिअहिं पिए दिट्ठइ विहसन्ति ॥
सोसउ म सोसउ च्चिअ उअही वडवानलस्स किं तेण ।
जं जलइ जले जलणो आएणवि किं न पज्जतं ॥

आयहो दड्ढ-कलेवरहो जं वाहिउ तं सारु ।
जइ उट्ठब्भइ तो कुहइ अह डज्झइ तो छारु ॥

१०४५. सर्वस्य साहो वा ।४. ३६६ । अपभ्रंशे सर्वशब्दस्य साह इत्यादेशो वा भवति ।

साहुवि लोउ तडप्फडइ वड्डत्तणहो तणेण ।
वड्डप्पणु परिपाविअइ हत्थि मोक्कलडेण ॥
पक्षे-सव्वुवि ॥

१०४६. किमः काइं-कवणौ वा । ४. ३६७ । अपभ्रंशे किमः स्थाने काइं कवण इत्यादेशौ वा भवतः ।

जइ न सु आवइ दूइ घरु काइं अहो-मुहु तुज्झु ।
वयणु जु खण्डइ तउ सहि एसो पिउ होइ न मज्झु ॥
काइं न दूरे देक्खइ.
फोडेन्ति जे हिअडउं अप्पणउं ताहं पराई कवण घण ।
रक्खेज्जहु लोअहो अप्पणा बालहे जाया विसम-थण ॥
सुपुरिस कङ्गुहे अणुहरहिं भण कज्जें कवणेण ।
जिवँ जिवँ वड्डत्तणु लहहिं तिवँ तिवँ नवहि सिरेण ॥

पक्षे-

जइ ससणेही तो मुअइ अह जीवइ निन्नेह ।
बिहिंवि पयारेहिं गइअ धण किं गज्जहि खल मेह ॥

१०४७. युष्मदः सौ तुहुं । ४. ३६८ । अपभ्रंशे युष्मदः सौ परे तुहुं इत्यादेशो भवति ।

भमरु म रुणझुणि रण्णडइ सा दिसि जोइ म रोइ ।
सा मालइ देसन्तरिअ जसु तुहुं मरहि विओइ ॥

१०४८. जस्-शसोस्तुम्हे तुम्हइं । ४. ३६९ । अपभ्रंशे युष्मदो जसि शसि च प्रत्येकं तुम्हे तुम्हइं इत्यादेशौ भवतः । तुम्हे तुम्हइं जाणह. तुम्हे तुम्हइं पेच्छइ. वचनभेदो यथासंख्यनिवृत्त्यर्थः ॥

१०४९. टा-ङ्यमा पइं तइं । ४. ३७० । अपभ्रंशे युष्मदः टा ङि अम इत्येतैः सह पइं तइं इत्यादेशौ भवतः ।

टा-

पइं मुक्काहंवि वर-तरु फिट्टइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
तुह पुणु छाया जइ होज्ज कहवि ता तेहिं पत्तेहिं ॥
महु हिअउं तइं, ताए तुहुं, सवि अन्नें विनडिज्जइ ।
पिअ काइं करउं हउं काइं तुहुं मच्छें मच्छु गिलिज्जइ ॥

ङिना—

पइं मइं बेहिंवि रण-गयहिं को जयसिरि तक्केइ ।
केसहिं लेप्पिणु जम-घरिणि भण सुहु को थक्केइ ॥

एवं तइं.

अमा-

पइं मेल्लन्तिहे महु मरणु मइं मेल्लन्तहो तुज्झु ।
सारस जसु जो वेग्गला सोवि कृदन्तहो सज्झु ॥

एवं तइं. ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१०५०. भिसा तुम्हेहिं । ४. ३७१ । अपभ्रंशे युष्मदो भिसा सह तुम्हेहिं इत्यादेशो भवति ।

तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउं दिट्ठउं बहुअ-जणेण ।
ते तेवड्डुउं समर-भरु निज्जिउ एक्क-खणेण ॥

१०५१. ङसि-ङस्भ्यां तउ तुज्झ तुध्र । ४. ३७२ । अपभ्रंशे युष्मदो ङसिङस्भ्यां सह तउ तुज्झ तुध्र इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ।

तउ होन्तउ आगदो. तुज्झ होन्तउ आगदो. तुध्र होन्तउ आगदो.

ङसा—

तउ गुण-संपइ तुज्झ मदि तुध्र अणुत्तर खन्ति ।
जइ उप्पत्ति अन्न जण महि-मंडलि सिक्खन्ति ॥

१०५२. भ्यसाम्भ्यां तुम्हहं । ४. ३७३ । अपभ्रंशे युष्मदो भ्यस् आम् इत्येताभ्यां सह तुम्हहं इत्यादेशो भवति
तुम्हहं होन्तउ आगदो. तुम्हहं केरउं धणु. ॥

१०५३. तुम्हासु सुपा । ४. ३७४ । अपभ्रंशे युष्मदः सुपा सह तुम्हासु इत्यादेशो भवति ।

तुम्हासु ठिअं ॥

१०५४. सावस्मदो हउं । ४. ३७५ । अपभ्रंशे अस्मदः सौ परे हउं इत्यादेशो भवति ।

तसु हउं कलिजुगि दुल्लहहो ।

१०५५. जस्- शसोरम्हे अम्हइं । ४. ३७६ । अपभ्रंशे अस्मदो जसि शसि च परे प्रत्येकम् अम्हे अम्हइं इत्यादेशौ भवतः ।

अम्हे थोवा रिउ बहुअ कायर एम्ब भणन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मुद्धि निहालहि गयण-यलु कइ जण जोण्ह करन्ति ॥
अम्बणु लाइवि जे गया पहिअ पराया केवि ।
अवस न सुअहिं सुहच्छिअहिं जिवँ अम्हइं तिवँ तेवि ॥
अम्हे देक्खइ. अम्हइं देक्खइ. वचनभेदो यथासंख्य-निवृत्त्यर्थः ॥

१०५६. टा-ङ्यमा मइं । ४. ३७७ । अपभ्रंशे अस्मदः टा ङि अम् इत्येतैः सह मइं इत्यादेशो भवति ।

टा-

मइं जणिउं पिअ विरहिअहं कवि धर होइ विआलि ।
णवर मिअङ्कुवि तिह तवइ जिह दिणयरु खय-गालि ॥

ङिना-पइं मइं बेहिंवि रण-गयहिं.

अमा--मइं मेल्लन्तहो तुज्झु ॥

१०५७. अम्हेहिं भिसा । ४. ३७८ । अपभ्रंशे अस्मदो भिसा सह अम्हेहिं इत्यादेशो भवति ।

तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउं ॥

१०५८. महु मज्झु ङसि-ङस्भ्याम् । ४. ३७९ । अपभ्रंशे अस्मदो ङसिना ङसा च सह प्रत्येकं महु मज्झु इत्यादेशौ भवतः ।

महु होन्तउ गदो. मज्झु होन्तउ गदो.

ङसा—

महु कन्तहो बे दोसडा हेल्लि म झङ्खहि आलु ।
देन्तहो हउं पर उव्वरिअ जुज्झन्तहो करवालु ॥
जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु पिएण ।
अह भग्गा अम्हहं तणा तो तें मारिअडेण ॥

१०५९. अम्हहं भ्यसाम्भ्याम् । ४. ३८० । अपभ्रंशे अ-

For Private and Personal Use Only

स्मदो भ्यसा आमा च सह अम्हहं इत्यादेशो भवति ।

अम्हहं होन्तउ आगदो.

आमा–अह भग्गा अम्हहं तणा ॥

१०६०. सुपा अम्हासु । ४. ३८१ । अपभ्रंशे अस्मदः सुपा सह अम्हासु इत्यादेशो भवति ।

अम्हासु ठिअं ॥

१०६१. त्यादेराद्य–त्रयस्य बहुत्वे हिं न वा । ४. ३८२ । त्यादीनामाद्यत्रयस्य संबन्धिनो बहुष्वर्थेषु वर्तमानस्य वचनस्यापभ्रंशे हिं इत्यादेशो वा भवति ।

मुह–कबरि–बन्ध तहे सोह धरहिं
नं मल्ल–जुज्झु ससि–राहु करहिं ।
तहे सहहिं कुरल भमर–उल–तुलिअ
नं तिमिर–डिम्भ खेल्लन्ति मिलिअ ॥

१०७०. मध्यत्रयस्याद्यस्य हिः । ४. ३८३ । त्यादीनां मध्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे हि इत्यादेशो वा भवति ।

बप्पीहा पिउ पिउ भणवि कित्तिउ रुअहि हयास ।
तुह जलि मह्नु पुणु वल्लहइ बिहुं वि न पुरिअ आस ॥

आत्मनेपदे–

बप्पीहा कइं बोल्लिएण निग्घिण वार इ वार ।
सायरि भरिअइ विमल–जलि लहहि न एक्कइ धार ॥

सप्तम्याम्—

आयहिं जम्महिं अन्नहिंवि गोरि सु दिज्जहि कन्तु ।
गय मत्तहं चत्तङ्कुसहं जो अब्भिडइ हसन्तु ॥

पक्षे—रुअसि इत्यादि ॥

१०७१. बहुत्वे हुः । ४. ३८४ । त्यादीनां मध्यमत्रयस्य संबन्धि-बहुष्वर्थेषु वर्तमानं यद्वचनं तस्यापभ्रंशे हु इत्यादेशो वा भवति ।

बलि अब्भत्थणि महु-महणु लहुईहूआ सोइ ।
जइ इच्छहु वड्डत्तणउं देहु म मग्गहु कोइ ॥
पक्षे—इच्छह इत्यादि ॥

१०७२. अन्त्य-त्रयस्याद्यस्य उं । ४. ३८५ । त्यादीनामन्त्यत्रयस्य यदाद्यं वचनं तस्यापभ्रंशे उं इत्यादेशो वा भवति ।

विहि विनडउ, पीडन्तु गह, मं धणि करहि विसाउ ।
संपइ कड्ढउं वेस जिवँ छुड्डु अग्घइ ववसाउ ॥
बलि किज्जउं सुअणस्सु.
पक्षे—कड्ढामि इत्यादि ॥

१०७३. बहुत्वे हुं । ४. ३८६ । त्यादीनामन्त्यत्रयस्य सबन्धि बहुष्वर्थेषु वर्तमानं यद्वचनं तस्य हुं इत्यादेशो वा भवति ।

खग्ग-विसाहिउ जहिं लहहुं पिय तहिं देसहिं जाहुं ।
रण-दुब्भिक्खे भग्गाइं विणु जुज्झें न वलाहुं ॥
पक्षे-लहिमु इत्यादि ।

१०७४. हि-स्वयोरिदुदेत् । ४. ३८७ । पञ्चम्यां हिस्वयो-रपभ्रंशे इ उ ए इत्येते त्रय आदेशा वा भवन्ति ।

इत्–

कुञ्जर सुमरि म सल्लइउ सरला सास म मेल्लि ।
कवल जि पाविय विहि-वसिण ते चरि माणु म मेल्लि ॥

उत्–

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भमरा एत्थु विलिम्बडइ केवि दियहडा विलम्बु।
घण-पत्तलु छाया-बहुलु फुल्लइ जाम कयम्बु ॥

एत्—

प्रिय एम्वहिं करे सेल्लु करि छड्डहि,तुहं करवालु।
जं कावालिय बप्पुडा लेहिं अभग्गु कवालु ॥

पक्षे-भ्रमरहि इत्यादि ॥

१०७५. वत्स्यति—स्यस्य सः । ४. ३८८ । अपभ्रंशे भविष्यदर्थविषयस्य त्यादेः स्यस्य सो वा भवति ।

दिअहा जन्ति झडप्पडहिं पडहिं मणोरह पच्छि।
जं अच्छइ तं माणिअइ होसइ करतु म अच्छि ॥

पक्षे-होहिइ. ॥

१०७६. क्रियेः कीसु । ४. ३८९ । क्रिये इत्येतस्य क्रियापदस्यापभ्रंशे कीसु इत्यादेशो वा भवति ।

सन्ता भोग जु परिहरइ तसु कन्तहो बलि कीसु।
तसु दइवेणवि मुण्डियउं जसु खल्लिहडउं सीसु

पक्षे-

साध्यमानावस्थात् क्रिये इति संस्कृतशब्दादेष प्रयोगः-
बलि किज्जउं सुअणस्सु ॥

१०७७. भुवः पर्याप्तौ हुच्चः । ४. ३९० । अपभ्रंशे भुवो धातोः पर्याप्तावर्थे वर्तमानस्य हुच्च इत्यादेशो भवति ।

अइतुंगत्तणु जं थणहं सो च्छेयउ न हु लाहु।
सहि जइ केवँइ तुडि-वसेण अहरि पहुच्चइ नाहु ॥

१०७८. ब्रूगो ब्रुवो वा । ४. ३९१ । अपभ्रंशे ब्रगो धातोर्ब्रुव इत्यादेशो वा भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अवइ सुहासिउ किंपि.

पक्षे-

इत्तउं ब्रोप्पिणु सउणि ट्ठिउ पुणु दूसासणु ब्रोप्पि ।
तो हउं जाणउं एहो हरि जइ महु अग्गइ ब्रोप्पि ॥

१०७९. व्रजेर्वुञः । ४. ३९२ । अपभ्रंशे व्रजतेर्धातोर्वुञ इत्यादेशो भवति ।

वुञइ. वुञप्पि. वुञेप्पिणु ॥

१०८०. दृशेः प्रस्सः । ४. ३९३ । अपभ्रंशे दृशेर्धातोः प्रस्स इत्यादेशो भवति ।

प्रस्सदि. ॥

१०८१. ग्रहेर्गृण्हः । ४. ३९५ । अपभ्रंशे ग्रहेर्धातोर्गृण्ह इत्यादेशो भवति ।

पढ गृण्हेप्पिणु व्रतु. ॥

१०८२. तक्ष्यादीनां छोल्लादयः । ४. ३९५ । अपभ्रंशे तक्षिप्रभृतीनां धातूनां छोल्ल इत्यादय आदेशा भवन्ति ।

जिवँ तिवँ तिक्खा लेवि कर जइ ससि छोल्लिज्जन्तु ।
तो जइ गोरिहे मुह-कमलि सरिसिम कावि लहन्तु ॥

आदिग्रहणात् देशीषु ये क्रियावचना उपलभ्यन्ते ते उदाहार्याः ।

चूडुल्लउ चुण्णीहोइसइ मुद्धि कवोलि निहित्तउ ।
सासानल-जाल-झलक्किअउ वाह-सलिल-संसित्तउ ॥
अब्भडवंचिउ बे पयइं पेम्मु निअत्तइ जावँ ।
सव्वासण-रिउ-संभवहो कर परिअत्ता तावँ ॥
हिअइ खुडुक्कइ गोरडी गयणि घुडुक्कइ मेहु ।
वासा-रत्ति-पवासुअहं विसमा संकडु एहु ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अम्मि पओहर वज्जमा निच्चु जे संमुह थन्ति ।
महु कन्तहो समरङ्गणइ गय-घड भज्जिउ जन्ति ॥
पुत्तें जाएं कवणु गुणु अवगुणु कवणु मुएण ।
जा बप्पीकी भुंहडी चम्पिज्जइ अवरेण ॥
तं तेत्तिउ जलु सायरहो सो तेवडु वित्थारु ।
तिसहे निवारणु पलुवि नवि पर धुट्ठुअइ असारु ॥

१०८३. अनादौ स्वरादसंयुक्तानां क-ख-त-थ-प-फां ग-घ-द-ध-ब-भाः । ४. ३९६। अपभ्रंशेऽपदादौ वर्तमानानां स्वरात्परेषामसंयुक्तानां कखतथपफां स्थाने यथासंख्यं गघदधबभाः प्रायो भवन्ति ।

कस्य गः—

जं दिट्ठउं सोम-ग्गहणु असइहिं हसिउ निसङ्कु ।
पिअ-माणुस-विच्छोह-गरु गिलि गिलि राहु मयङ्कु ॥

खस्य घः—

अम्मीए सत्थावत्थेहिं सुधिं चिन्तिज्जइ माणु ।
पिए दिट्ठे हल्लोहलेण को चेअइ अप्पाणु ॥

तथपफानां दधबभाः—

शपथं सवधु करेप्पिणु कधिदु मइं, तसु पर सभलउं जम्मुं ।
जासु न चाउ न चारहडि न य पम्हट्ठउ धम्मु ॥

अनादाविति किम् ?-सवधु करेप्पिणु, अत्र कस्य गत्वं न भवति ।

स्वरादिति किम् ?-गिलिगिलि राहु मयङ्कु.

असंयुक्तानामिति किम् ?-एक्कहिं अक्खिहिं सावणु.

प्रायोऽधिकारात्क्वचिन्न भवति—

x जइ केवँइ पावीसु पिउ अकिआ कुड्ड करीसु ।

पाणीउ नवइ सरावि जिवँ सव्वङ्गे पइसीसु ॥
उअ कणिआरु पफुल्लिअउ कञ्चण-कन्ति-पयासु ।
गोरी-वयण-विणिज्जिअउ नं सेवइ वण-वासु ॥

१०८४. मोनुनासिको वा । ४. ३९७ । अपभ्रंशेऽनादौ वर्तमानस्यासंयुक्तस्य मकारस्य अनुनासिको वकारो वा भवति ।
कवँलु, कमलु भवँरु, भमरु.
लाक्षणिकस्यापि—जिवँ. तिवँ. जेवँ. तेवँ.
अनादावित्येव—मयणु.
असंयुक्तस्येत्येव—तसु पर सभलउ जम्मु ॥

१०८५. वाधो रो लुक् । ४. ३९८ । अपभ्रंशे संयोगादधो वर्तमानो रेफो लुग् वा भवति ।
जइ केवँइ पावीसु पिउ.
पक्षे—
जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु प्रियेण ॥

१०८६. अभूतोपि क्वचित् । ४. ३९९ । अपभ्रंशे क्वचिदविद्यमानोपि रेफो भवति ।
व्रासु महारिसि एउ भणइ जइ सुइ-सत्थु पमाणु ।
मायहं चलण नवन्ताहं दिविदिवि गङ्गा-ण्हाणु ॥
क्वचिदिति किम्-वासेणवि भारह-खम्भि बद्ध ।

१०८७. आपद्विपत्संपदां द इः । ४. ४०० । अपभ्रंशे आपद् विपद् संपद् इत्येतेषां दकारस्य इकारो भवति ।
अनउ करन्तहो पुरिसहो आवइ आवइ ।
विवइ. संपइ.
प्रायोऽधिकारात्—गुणहिं न संपय कित्ति पर ॥

१०८८. कथं-यथा-तथां थादेरेमेमेहेधा डितः । ४. ४०१ ।

अपभ्रंशे कथं यथा तथा इत्येतेषां थादेरवयवस्य प्रत्येकम् एम इम इह इध इत्येते डितश्चत्वार आदेशा भवन्ति ।

केम समप्पउ दुट्ठु दिणु, किध रयणी छुडु होइ ।
नव-वहु-दंसण-लालसउ वहइ मणोरह सोइ ॥
ओ गोरि-मुह-निज्जिअउ वद्दलि लुक्कु मियङ्कु ।
अन्नुवि जो परिहविय-तणु सो किवँ भवँइ निसङ्कु ॥
बिम्बाहरि तणु रयण-वणु किह ठिउ सिरिआणन्द ।
निरुवम-रसु पिएं पिअवि जणु सेसहो दिण्णी मुद्द ॥
भण सहि निहुअउं तेवँ मइं जइ पिउ दिट्ठु सदोसु ।
जेवँ न जाणइ मज्झु मणु पक्खावडिअं तासु ॥
जिवँ जिवँ वङ्किम लोअणहं । तिवँ तिवँ वम्महु निअय-सर
मइं जाणिउ प्रिय विरहिअहं कवि धर होइ विआलि ।
नवर मिअङ्कुवि तिह तवइ जिह दिणयरु खय-गालि ॥

एवं तिध-जिधावुदाहार्यौ ॥

१०८९ यादृक्तादृक्कीदृगीदृशां दादेर्डेहः । ४. ४०२ । अपभ्रंशे यादृगादीनां दादेरवयवस्य डित् एह इत्यादेशो भवति ।

मइं भणिअउ बलिराय तुहुं केहउ मग्गण एहु ।
जेहु तेहु नवि होइ वढ सइं नारायणु एहु ॥

१०९०. अतां डइसः । ४. ४०३ । अपभ्रंशे यादृगादीनामदन्तानां यादृशतादृशकीदृशेदृशानां दादेरवयवस्य डित् अइस इत्यादेशो भवति ।

जइसो. तइसो. कइसो. अइसो ॥

१०९१. यत्र-तत्रयोस्त्रस्य डिदेत्थवत्तु । ४. ४०४ । अपभ्रंशे यत्रतत्रशब्दयोस्त्रस्य एत्थु अत्तु इत्येतौ डितौ भवतः ।

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

जइ सो घडदि प्रयावदी केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु ।
जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि भण तो तहि सारिक्खु ॥
जत्तु ठिदो. तत्तु ठिदो ॥

१०९२. एत्थु कुत्रात्रे । ४. ४०५ । अपभ्रंशे कुत्र अत्र इत्येत योस्त्रशब्दस्य डित् एत्थु इत्यादेशो भवति ।
केत्थुवि लेप्पिणु सिक्खु. जेत्थुवि तेत्थुवि एत्थु जगि ॥

१०९३. यावत्तावतोर्वादेर्म उं महिं । ४. ४०६ । अपभ्रंशे यावत्तावदित्यव्यययोर्वकारादेरवयवस्य म उं महिं इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ।
जाम न निवडइ कुम्भ-यडि सीह-चवेड-चडक्क ।
ताम समत्तहं मयगलहं पइ-पइ वज्जइ ढक्क ॥
तिलहं तिलत्तणु ताउं पर जाउं न नेह गलन्ति ।
नेहि पणट्ठइ तेज्जि तिल तिल फिट्टवि खल होन्ति ॥
जामहिं विसमी कज्ज-गइ जीवहं मज्झे एइ ।
तामहिं अच्छउ इयरु जणु सु-अणुवि अन्तरु देइ ॥

१०९४. वा यत्तदोतोर्डेवडः । ४. ४०७ । अपभ्रंशे यद् तद् इत्येतयोरत्वन्तयोर्यावत्तावतोर्वकारादेरवयवस्य डित् एवड इत्यादेशो वा भवति ।
जेवडु अन्तरु रावण-रामहं तेवडु अन्तरु पट्टण-गामहं.
पक्षे-जेत्तुलो. तेत्तुलो ॥

१०९५. वेदं-किमोर्यादेः । ४. ४०८ । अपभ्रंशे इदम् किम् इत्येतयोरत्वन्तयोरियत्कियतोर्यकारादेरवयवस्य डित् एवड इत्यादेशो वा भवति ।
एवडु अन्तरु. केवडु अन्तरु.
पक्षे-एत्तुलो. केत्तुलो ॥

For Private and Personal Use Only

१०९६. परस्परस्यादिरः । ४. ४०९ । अपभ्रंशे परस्परस्यादिर-
ारो भवति ।

त मुग्गडा हराविआ जे परिविट्ठा ताहं ।
अवरोप्परु जोअन्ताहं सामिउ गञ्जिउ जाहं ॥

१०९७. कादि-स्थैदोतोरुच्चार-लाघवम् । ४. ४१० । अपभ्रंशे कादिषु व्यञ्जनेषु स्थितयोरे ओ इत्येतयोरुच्चारणस्य लाघवं प्रायो भवति ।

सुधें चिन्तिज्जइ माणु. तसु हउं कलि-जुगि दुल्लहहो ।

१०९८. पदान्ते उं-हुं-हिं-हंकाराणाम् । ४. ४११ । अपभ्रंशे पदान्ते वर्तमानानां उं हुं हिं हं इत्येतेषां उच्चारणस्य लाघवं प्रायो भवति ।

अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे. बलि किज्जउं सुअणस्सु. दइउ घडावइ वणि तरुहुं. तरुहुंवि वक्कलु. खग्ग-विसाहिउ जहिं लहहुं. तणहं तइज्जी भङ्गि नवि ॥

१०९९. म्हो म्भो वा । ४. ४१२ । अपभ्रंशे म्ह इत्यस्य स्थाने म्भ इति मकाराक्रान्तो भकारो वा भवति. म्ह इति ' ३४५ पक्ष्म-श्म-ष्म-स्म-ह्मां म्हः ' इति प्राकृतलक्षणविहितोऽत्र गृह्यते. संस्कृते तदभावात् ।

गिम्भो. सिम्भो.

बम्भ ते विरला केवि नर जे सव्वङ्ग छइल्ल ।
जे वङ्का ते वञ्चयर जे उज्जुअ ते बइल्ल ॥

११००. अन्यादृशोऽन्नाइसावराइसौ । ४. ४१३ । अपभ्रंशे अन्यादृशशब्दस्य अन्नाइस अवराइस इत्यादेशौ भवतः ।

अन्नाइसो. अवराइसो.

११०१. प्रायसः प्राउ-प्राइव-प्राइम्व-पग्गिम्वाः । ४. ४१४ ।

अपभ्रंशे पायस् इत्येतस्य प्राउ प्राइव प्राइम्व पग्गिम्व इत्येते चत्वार आदेशा भवन्ति ।

अन्ने ते दीहर–लोअण अन्नु तं भुअ–जुअलु ।
अन्नु सु घण थण–हारु तं अन्नु जि मुह–कमलु ॥
अन्नु जि केस–कलावु सु अन्नु जि प्राउ विहि ।
जेण णिअम्बिणि घडिअ स गुण–लायण्ण–णिहि ॥
प्राइव मुणिहंवि भन्तडी तें मणिअडा गणन्ति ।
अखइ निरामइ परम–पइ अज्जवि लउ न लहन्ति ॥
अंसु–जलें प्राइम्व गोरिअहे सहि उव्वत्ता नयण–सर ।
तें सम्मुह संपेसिआ देन्ति तिरिच्छी घत्त पर ॥
एसी पिउ रूसेसु हउं रुट्ठी मइं अणुणेइ ।
पग्गिम्व एइ मणोरहइं दुक्करु दइउ करेइ ।

११०२. वाऽन्यथोऽनुः । ४. ४१५ । अपभ्रंशे अन्यथाशब्दस्य अनु इत्यादेशो वा भवति ।

विरहानल-जाल-करालिअउ पहिउ कोवि बुड्डिवि ठिअओ ।
अनु सिसिर-कालि सीअल-जलहु धूमु कहन्तिहु उट्ठिअओ ॥
पक्षे–अन्नह ॥

११०३. कुतसः कउ कहन्तिहु । ४. ४१६ । अपभ्रंशे कुतस् शब्दस्य कउ कहन्तिहु इत्यादेशौ भवतः ।

महु कन्तहो गुट्ठ–ट्ठिअहो कउ झुम्पडा वलन्ति ।
अह रिउ–रुहिरे उल्हवइ अह अप्पणें न भन्ति ॥
धूमु कहन्तिहु उट्ठिअओ ॥

११०४. ततस्तदोस्तोः । ४. ४१७ । अपभ्रंशे ततस् तदा इत्येतयोस्तो इत्यादेशो भवति ।

जइ भग्गा पारक्कडा तो सहि मज्झु पिएण ।
अह भग्गा अम्हहं तणा तो तें मारिअडेण ॥

११०५. एवं पर समं ध्रुवं मा मनाक एम्व पर समाणु ध्रुवु मं मणाउं । ४. ४१८ । अपभ्रंशे एवमादीनां एम्वादय आदेशा भवन्ति ।

एवम एम्व—

पिय-संगमि कउ निद्दडी पिअहो परोक्खहो केम्व ।
मइं बिन्निवि विन्नासिआ निद्द म एम्व न तेम्व ॥

परमः परः-गुणहि न संपय कित्ति पर.

समम: समाणु—

कन्तु जु सीहहो उवमिअइ, तं महु खण्डिउ माणु ।
सीहु निरक्खय गय हणइ पिउ पय-रक्ख-समाणु ॥

ध्रुवमो ध्रुवुः—

चञ्चलु जीविउ ध्रुवु मरणु पिअ रूसिज्जइ काइं ।
होसइं दिअहा रूसणा दिव्वइं वरिस-सयाइं ॥

मो मं- मं धणि करहि विसाउ.

प्रायो ग्रहणात्—

माणि पणट्ठइ जइ न तणु तो देसडा चइज्ज ।
मा दुज्जण-कर-पल्लवेहिं दंसिज्जन्तु भमिज्ज ॥
लोणु विलिज्जइ पाणिएण अरि खल-मेह म गज्जु ।
वालिउ गलइ सुझुम्पडा गोरी तिम्मइ अज्जु ॥

मनाको मणाउं—

विहवि पणट्ठइ वङ्कुडउ रिद्धिहिं जण-सामन्नु ।
किंपि मणाउं महु पिअहो ससि अणुहरइ न अन्नु ॥

११०६. किलाथवा दिवा सह नहे: किराहवइ दिवे सहुं नाहिं । ४. ४१९ । अपभ्रंशे किलादीनां किरादय आदेशा भवन्ति ।

किलस्य किरः—

किर खाइ न पिअइ न विद्दवइ धम्मि न वेच्चइ रूअडउ ।

इह किवणु न जाणइ जह जमहो खणेण पहुच्चइ दूअडउ ॥

अथवोऽहवइ—अहवइ न सुवंसहं एह खोडि.

प्रायोऽधिकारात्—

जाइज्जइ तहिं देसडइ लब्भइ पियहो पमाणु ।

जइ आवइ तो आणिअइ अहवा तं जि निवाणु ॥

दिवो दिवे—दिविदिवि गङ्गा—ण्हाणु.

सहस्य सहुं—

जउ पवसन्तें सहुं न गयअ न मुअ विओएं तस्सु ।

लज्जिज्जइ संदेसडा दिन्तेहिं सुहय--जणस्सु ॥

नहेर्नाहिं—

एत्तहे मेह पिअन्ति जलु एत्तहे वडवानल आवट्टइ ।

पेक्खु गहीरिम सायरहो एकवि कणिअ नाहिं ओहट्टइ ॥

११०७. पश्चादेवमेवैवेदानीं प्रत्युतेतसः पच्छइ एम्वइ जि एम्वहिं पच्चलिउ एत्तहे । ४. ४२० । अपभ्रंशे पश्चादादीनां पच्छइ इत्यादय आदेशा भवन्ति ।

पश्चातः पच्छइ— पच्छइ होइ विहाणु.

एवमेवस्य एम्वइ— एम्वइ सुरउ समत्तु.

एवस्य जिः-

जाउ म जन्तउ पल्लवह देक्खउं कइ पय देइ ।

हिअइ तिरिच्छी हउं जि पर पिउ डम्बरइं करेइ ॥

इदानीम एम्वहिं-

हरि नच्चाविउ पङ्गणइ विम्हइ पाडिउ लोउ ।

एम्वहिं राह—पओहरहं जं भावइ तं होउ ॥

प्रत्युतस्य पच्चलिउ—
साव-सलोणी गोरडी नवखी कवि विस-गण्ठि ।
भडु पच्चलिउ सो मरइ जासु न लग्गइ कण्ठि ॥
इतस एत्तहे—एतहे मेह पिअन्ति जलु ॥
११०८. विषण्णोक्त-वर्त्मना वुन्न-वुत्त- विच्चं । ४. ४२१।
अपभ्रंशे विषण्णादीनां वुन्नादय आदेशा भवन्ति ।
विषण्णस्य वुन्नः-
मइं वुत्तउ तुहुं धुरु धरहि कसरेहिं विगुत्ताइं ।
पइं विणु धवल न चडइ भरु एम्वइ वुन्नउ काइं ॥
उक्तस्य वुत्तः—मइं वुत्तउं.
वर्त्मनो विच्चः-जं मणु विच्चि न माइ ॥
११०९. शीघ्रादीनां वहिल्लादयः । ४. ४२२ । अपभ्रंशे शीघ्रादीनां वहिल्लादय आदेशा भवन्ति ।
एक्कु कइअ ह वि न आवही अन्नु वहिल्लउ जाहि ।
मइं मित्तडा प्रमाणिअउ पइं जेहउ खलु नाहिं ॥
झकटस्य घङ्घलः-
जिवँ सुपुरिस तिवँ घङ्घलइं जिवँ नइ तिवँ वलणाइं ।
जिवँ डोङ्गर तिवँ कोट्टरइं हिआ विसूरहि काइं ॥
अस्पृश्यसंसर्गस्य विट्टालः-
जे छड्डेविणु रयणनिहि अप्पउं तडि घल्लन्ति ।
तहं सङ्खहं विट्टालु परु फुक्किज्जन्त भमन्ति ॥
भयस्य द्रवक्कः—
दिवेहिं विढत्तउं खाहि वढ संचि म एक्कुवि द्रम्मु ।
कोवि द्रवक्कउ सो पडइ जेण समप्पइ जम्मु ॥
आत्मीयस्य अप्पणः- फोडेन्ति जे हिअडउं अप्पणउं.

दृष्टेर्द्रेहिः—

एकमेक्कउं जइवि जोएदि
हरि सुट्ठु सव्वायरेण ।
तो वि द्रेहि जहिं कहिंवि राही
को सक्कइ संवरेवि दड्ढ–नयणा नेहिं पलुट्टा ॥

गाढस्य निच्चट्टः—

विहवे कस्सु थिरत्तणउं जोव्वणि कस्सु मरट्टु ।
सो लेखडउ पठाविअइ जो लग्गइ निचट्टु ॥

असाधारणस्य सड्ढलः—

कहिं ससहरु कहिं मयरहरु कहिं बरिहिणु कहिं मेहु ।
दूर–ठिआहंवि सज्जणहं होइ असड्ढलु नेहु ॥

कौतुकस्य कोड्डः—

कुञ्जरु अन्नहं तरुअरहं कुड्डेण घल्लइ हत्थु ।
मणु पुणु एक्कहिं सल्लइहिं जइ पुच्छह परमत्थु ॥

क्रोडायाः खेड्डः—

खेड्डयं कयमम्हेहिं निच्छयं किं पयम्पह ।
अणुरत्ताउ भत्ताउ अम्हे मा चय सामिअ ॥

रम्यस्य रवण्णः—

सरिहिं न सरेहिं न सरवरेहिं नवि उज्जाण–वणेहिं ।
देस रवण्णा होन्ति वढ निवसन्तेहिं सुअणेहिं ॥

अद्भुतस्य ढक्करिः—

हिअडा पइं एहु बोल्लिअओ महु अग्गइ सय–वार ॥
फुट्टिसु पिए पवसन्ति हउं भण्डय ढक्करि–सार ॥

हे सखीत्यस्य हेल्लिः–हेल्लि म झङ्खहि आलु.

पृथक्पृथगित्यस्य जुअंजुअः–

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी तहं,
पञ्चहं वि जुअंजुअ बुद्धी ।
बहिणुए तं घरु कहि किँव नन्दउ,
जेत्थु कुडुम्बउं अप्पण-छन्दउं ॥

मूढस्य नालिअ-वढौ-

जो पुणु मणि जि खसफसिहूअउ,
चिन्तइ देइ न दम्मु न रूअउ ।
रइ-वस-भमिरु करग्गुल्लालिउ,
घरहिं जि कोन्तु गुणइ सो नालिउ ॥

दिवेहिं विढत्तउं खाहि वढ.

नवस्य नवखः-नवखी कवि विस-गण्ठि.

अवस्कन्दस्य दडवडः—

चलेहिं चलन्तेहिं लोअणेहिं जे तइं दिट्ठा बालि ।
तहिं मयरद्धय-दडवडउ पडइ अपूरइ कालि ॥

यदेश्छुडुः-छुडु अग्घइ ववसाउ.

संबन्धिनः केर-तणौ—

गयउ सु केसरि पिअहु जलु निच्चिन्तइं हरिणाइं ।
जसु केरएं हुंकारडएं मुहहुं पडन्ति तृणाइं ॥

अह भग्गा अम्हहं तणा.

माभैषीरित्यस्य मब्भीसेति स्त्रीलिङ्गम्-

सत्थावत्थहं आलवणु साहुवि लोउ करेइ ।
आदन्नहं मब्भीसडी जो सज्जणु सो देइ ॥

यद्यद् दृष्टं तत्तदित्यस्य जाइट्ठिआ -

जइ रचसि जाइट्ठिअए हिअडा मुद्ध-सहाव ।
लोहें फुट्टणएण जिवँ घणा सहेसइ ताव ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

११९०. हुहुरु–घुग्घादयः शब्द–चेष्टानुकरणयोः । ४. ४२३।
अपभ्रंशे हुहुर्वादयः शब्दानुकरणे घुग्घादयश्चेष्टानुकरणे यथासंख्यं प्रयोक्तव्याः ।
मई जाणिउं बुड्डीसु हउं पेम्म–द्रहि हुहुरुत्ति ।
नवरि अचिन्तिय संपडिय विप्पिय नाव झडत्ति ॥
आदिग्रहणात्—
खज्जइ नउ कसरक्केहिं पिज्जइ नउ घुण्टेहिं ।
एम्वइ होइ सुहच्छडी पिएं दिट्ठें नयणेहिं ॥
इत्यादि.
अज्जवि नाहु महुज्जि घरि सिद्धत्था वन्देइ ।
ताउंजि विरहु गवक्खेहिं मक्कडु–घुग्घिउ देइ ॥
आदिग्रहणात्—
सिरि जर–खण्डी लोअडी गलि मणियडा न वीस ।
तोवि गोट्ठडा कराविआ मुद्धए उट्ठ–बईस ॥
इत्यादि ॥
१११९. घइमादयोऽनर्थकाः । ४. ४२४ । अपभ्रंशे घइमित्याद-यो निपाता अनर्थका प्रयुज्यन्ते ।
अम्मडि पच्छायावडा पिउ कलहिअउ विआलि ।
घइं विवरीरी बुद्धडी होइ विणासहो कालि ॥
आदिग्रहणात् खाइं इत्यादयः ॥
१११२. तादर्थ्ये केहिं–तेहिं–रेसि–रेसिं–तणेणाः । ४.४२५ । अपभ्रंशे तादर्थ्ये द्योत्ये केहिं तेहिं रेसि रेसिं तणेण इत्येते पञ्च निपाताः प्रयोक्तव्याः ।
ढोल्ला एह परिहासडी अइभन कवणहिं देसि ।
हउं झिज्जउं तउ केहिं पिअ तुहुं पुणु अन्नहि रेसि ॥

For Private and Personal Use Only

एवं तेहिं रेसिमावुदाहार्यौ. वड्डत्तणहो तणेण ॥

१११३. पुनर्विनः स्वार्थे डुः । ४. ४२६ । अपभ्रंशे पुनर्विना इत्येताभ्यां परः स्वार्थे डुः प्रत्ययो भवति ।

सुमरिज्जइ तं वल्लहउं जं वीसरइ मणाउं ।

जहिं पुणु सुमरणु जाउं गउ तहो नेहहो कइं नाउं ॥

विणु जुज्झें न वलाहुं ॥

१११४. अवश्यमो डें-डौ । ४. ४२७ । अपभ्रंशेऽवश्यमः स्वार्थे डें ड इत्येतौ प्रत्ययौ भवतः ।

जिब्भिन्दिउ नायगु वसि करहु जसु अधिन्नइं अन्नइं ।

मूलि विणट्ठइ तुंबिणिहे अवसें सुक्कइ पण्णइं ॥

अवस न सुअहिं सुहच्छिअहिं ॥

१११५. एकशसो डिः । ४. ४२८ । अपभ्रंशे एकशश्शब्दात्स्वार्थे डिर्भवति ।

एक्कसि सील-कलंकिअहं देज्जहिं पच्छित्ताइं ।

जो पुणु खण्डइ अणुदिअहु तसु पच्छित्तें काइं ॥

१११६. अ-डड-डुल्लाः-स्वार्थिक-क-लुक् च । ४. ४२९ । अपभ्रंशे नाम्नः परतः स्वार्थे अ डड डुल्ल इत्येते त्रयः प्रत्यया भवन्ति, तत्संनियोगे स्वार्थे कप्रत्ययस्य लोपश्च ।

विरहानल-जाल-करालिअउ-पहिउ पन्थि जं दिट्ठउ ।

तं मेलवि सव्वहिं पन्थिअहिं सोजि किअउ अग्गिट्ठउ ॥

डड- महु कन्तहो बे दोसडा.

डुल्ल- एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी ॥

१११७. योगजाश्चैषाम् । ४. ४३० । अपभ्रंशे अडडडुल्लानां योगभेदेभ्यो ये जायन्ते डडअ इत्यादयः प्रत्ययास्तेपि

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

स्वार्थे प्रायो भवन्ति ।

डडअ- फोडेन्ति जे हिअडउं अप्पणउं. अत्र ' २६९. किसलय-कालायस-हृदये यः ' इत्यादिना य लुक्.

डुल्लअ- चूडुल्लउ चुनीहोइसइ.

डुल्लडड—

सामि-पसाउ सलज्जु पिउ सीमा-संधिहिं वासु ।

पेक्खवि बाहु-बलुल्लडा धण मेल्लइ नीसासु ॥

अत्रापि ' १०१७. स्यादौ दीर्घ-हृस्वौ ' इति दीर्घः एवं बाहु-बलुल्लडउ. अत्र त्रयाणां योगः ॥

१११८. स्त्रियां तदन्ताड्डीः । ४. ४३१ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानेभ्यः प्राक्तनसूत्रद्वयप्रत्ययान्तेभ्यो डीः प्रत्ययो भवति ।

पहिआ दिट्ठी गोरडी दिट्ठी मग्गु निअन्त ।

अंसूसासेहिं कञ्चुआ तिंतुवाण करन्त ।।

एक्क कुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धी ॥

१११९. आन्तान्ताड्डाः । ४. ४३२ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानादप्रत्ययान्तप्रत्ययान्तात् डा प्रत्ययो भवति, ङ्यपवादः ।

पिउ आइउ सुअ वत्तडी झुणि कन्नडइ पइट्ठ ।

तहो विरहहो नासन्तअहो धूलडिआवि न दिट्ठ ॥

११२०. अस्येदे । ४. ४३३ । अपभ्रंशे स्त्रियां वर्तमानस्य नाम्नो योऽकारस्तस्य आकारे प्रत्यये परे इकारो भवति ।

धुलडिआवि न दिट्ठ.

स्त्रियामित्येव- झुणि कन्नडइ पइट्ठ ॥

११२१. युष्मदादेरीयस्य डारः । ४. ४३४ । अपभ्रंशे युष्मादादिभ्यः परस्य ईयप्रत्ययस्य डार इत्यादेशो भवति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

संदेसें काइं तुहारेण जं संगहो न मिलिज्जइ ।
सुइणन्तरि पिए पाणिएण पिअ पिआस किं छिज्जइ ॥
दिक्खि अम्हारा कन्तु. बहिणि महारा कन्तु ॥

११२२. अतोर्डेत्तुलः । ४. ४३५ । अपभ्रंशे इदंकिंयत्तदेतद्भ्यः परस्य अतोः प्रत्ययस्य डेत्तुल इत्यादेशो भवति ।
एत्तुलो. केत्तुलो. जेत्तुलो. तेत्तुलो. एत्तुलो. ॥

११२३. त्रस्य डेत्तहे । ४. ४३६ । अपभ्रंशे सर्वादेः सप्तम्यन्तात्परस्य त्रप्रत्ययस्य डेत्तहे इत्यादेशो भवति ।
एत्तहे तेत्तहे वारि घरि लच्छि विसण्ठुल धाइ ।
पिअ-पब्भट्ठव गोरडी निच्चल कहिंवि न ठाइ ॥

११२४. त्व-तलोः प्पणः । ४. ४३७ । अपभ्रंशे त्वतलोः प्रत्यययोः प्पण इत्यादेशो भवति ।
वड्डप्पणु परिपाविअइ.
प्रायोऽधिकारात्- वड्डत्तणहो तणेण ॥

११२५. तव्यस्य इएव्वउं एव्वउं एवा । ४. ४३८ । अपभ्रंशे तव्यप्रत्ययस्य इएव्वउ एव्वउं एवा इत्येते त्रय आदेशा भवन्ति ।
एउ गृण्हेप्पिणु ध्रुं मइं जइ प्रिउ उव्वारिज्जइ ।
महु करिएव्वउं किंपि णवि मरिएव्वउं पर देज्जइ ॥
देसुच्चाडणु सिहि-कढणु घण-कुट्टणु जं लोइ ।
मंजिट्ठए अइरत्तिए सव्वु सहेव्वउं होइ ॥
सोएवा पर वारिआ पुप्फवईहिं समाणु ।
जग्गेवा पुणु को धरइ जइ सो वेउ पमाणु ॥

११२६. त्त्व इ-इउ-इवि-अवयः । ४. ४३९ । अपभ्रंशे

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

क्त्वाप्रत्ययस्य इ इउ इवि अवि इत्येते चत्वार आदेशा भवन्ति ।

हिअडा जइ वेरिअ घणा तो किं अब्भि चडाहुं ।
अम्हाहिं बे हत्थडा जइ पुणु मारि मराहुं ॥

इउ-गय—घड भज्जिउ जन्ति.

इवि—

रक्खइ सा विस-हारिणी बे कर चुम्बिवि जीउ ।
पडिबिम्बिअ – मुंजालु जलु जेहिं अडोहिउ पीउ ॥

अवि—

बाह विछोडवि जाहि तुहुं हउं तेवँइ को दोसु ।
हिअय-ट्ठिउ जइ नीसरइ जाणउं मुञ्ज स रोसु ॥

११२७. एप्प्येप्पिण्वेव्येविणवः । ४. ४४० । अपभ्रंशे क्त्वाप्रत्ययस्य एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते चत्वार आदेशा भवन्ति ।

जेप्पि असेसु कसाय-बलु देप्पिणु अभउ जयस्सु ।
लेवि महव्वय सिवु लहहिं झाएविणु तत्तस्सु ॥

पृथग्योग उत्तरार्थः ॥

११२८. तुम एवमणाणहमणहिं च । ४. ४४१ । अपभ्रंशे तुमः प्रत्ययस्य एवम् अण अणहम् अणहिं इत्येते चत्वारः चकारात् एप्पि एप्पिणु एवि एविणु इत्येते एवं चाष्टावादेशा भवन्ति ।

देवं दुक्करु निअउ-धणु करण न तउ पडिहाइ ।
एम्वइ सुहु भुञ्जणहं मणु पर भुञ्जणहिं न जाइ ॥
जेप्पि चएप्पिणु सयल धर लेविणु तवु पालेवि ।
विणु सन्ते तित्थेसरेण को सक्कइ भुवणेवि. ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

*१११३. गमेरेप्पिण्वेप्प्योरेर्लुग् वा ।४.४४२। अपभ्रंशे गमेर्धातोः परयोरेप्पिणु एप्पि इत्यादेशयोरेकारस्य लुग् भवति वा ।

गम्प्पिणु वाणारसिहिं नर अह उज्जेणिहिं गप्पि ।
मुआ परावहिं परम-पउ दिव्वन्तरइं म जम्पि ॥

पक्षे—

गङ्ग गमेप्पिणु जो मुअइ जो सिव-तित्थ गमेप्पि ।
कीलदि तिदसावास--गउ सो जम-लोउ जिणेप्पि ॥

१११४. तृनोणअः । ४. ४४३ । अपभ्रंशे तृनः प्रत्ययस्य अणअ इत्यादेशो भवति ।

हत्थि मारणउ, लोउ बोल्लणउ पडहु वज्जणउ, सुणउ भसणउ ॥

१११५. इवार्थे नं-नउ--नाइ-नावइ-जणि--जणवः । ४. ४४४ । अपभ्रंशे इवशब्दस्यार्थे नं नउ नाइ नावइ जणि जणु इत्येते षट् भवन्ति ।

नं--नं मल्ल-जुज्झु ससि-राहु करहिं.

नउ—

रवि-अत्थमणि समाउलेण कण्ठि विइण्णु न छिण्णु ।
चक्कें खण्डु मुणालिअहे नउ जीवग्गलु दिण्णु ॥

नाइ—

वलयावलि-निवडण-भएण धण उद्धब्भुअ जाइ ।
वल्लह-विरह-महादहहो थाह गवेसइ नाइ ॥

नावइ—

पेक्खेविणु मुहु जिण-वरहो दीहर--नयण सलोणु ।
नावइ गुरु-मच्छर- भरिउ जलणि पवीसइ लोणु ॥

---

* सूत्रांक ९४० थी. ८ अंक ओच्छा गणवा. अने सूत्रांक १०७० थी. १६ अंक ओच्छा गणवाथी आ १११३नो अंक बराबर जणाशे.

For Private and Personal Use Only

जणि—

चम्पय--कुसुमहो मज्झि सहि भसलु पइट्ठउ ।
सोहइ इन्दनीलु जणि कणइ बइट्ठउ ॥
जणु--निरुवम--रसु पिएं पिएवि जणु ॥

१११६. लिङ्गमतन्त्रम् । ४. ४४५ । अपभ्रंशे लिङ्गमतन्त्रं व्यभिचारिप्रायो भवति ।

गय--कुम्भइं दारन्तु. अत्र पुलिङ्गस्य नपुंसकत्वम.

अब्भा लग्गा डुङ्गरिहिं पहिउ रडन्तउ जाइ ।
जो एहा गिरि--गिळण--मणु सो किं धणहे धणाइ ॥

अत्र अब्भा इति नपुंसकस्य पुंस्त्वम.

पाइ विलग्गी अन्त्रडी सिरु ल्हसिउ खन्धस्सु ।
तोवि कटारइ हत्थडउ बलि किज्जउं कन्तस्सु ॥

अत्र अन्त्रडी नपुंसकस्य स्त्रीत्वम.

सिरि चडिआ खन्ति प्फलइं पुणु डालइं मोडन्ति ।
तोवि महद्दुम सउणाहं अवराहिउ न करन्ति ॥

अत्र डालइं इत्यत्र स्त्रीलिङ्गस्य नपुंसकत्वम ॥

१११७. शौरसेनीवत् । ४. ४४६ । अपभ्रंशे प्रायः शौरसेनीवत् कार्यं भवति ।

सीसि सेहरु खणु विणिम्मविदु खणु.
कण्ठि पालम्बु किदु रदिए विहिदु ।
खणु मुण्डमालिए जं पणएण तं नमहु
कुसुम--दाम--कोदण्डु कामहो ॥

१११८ व्यत्ययश्च । ४. ४४७ । प्राकृतादिभाषालक्षणानां व्यत्ययश्च भवति ।

यथा मागध्यां ' १७७. तिष्ठश्चिष्ठः ' इत्युक्तं तथा प्राकृतपैशाचीशोरसेनीष्वपि भवति--चिष्ठदि. अपभ्रंशे

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

रेफस्याधो वा लुगुक्तो मागध्यामपि भवति—शद-माणुश -मंश-भालके. कुम्भ-शहश्र-वशाहे शंचिदे इत्याद्यन्यदपि द्रष्टव्यम्.

न केवलं भाषालक्षणानां त्याद्यादेशानामपि व्यत्ययो भवति, ये वर्तमाने काले प्रसिद्धास्ते भूतेऽपि भवन्ति—अह पेच्छइ रहु-तणओ, अथ प्रेक्षांचक्रे इत्यर्थः.

आभासइ रयणीअरे, आबभाषे रेजनीचरानित्यर्थः.

भूते प्रसिद्धा वर्तमानेपि—सोहिअ एस वण्ठो, शृणोत्येष वण्ठ इत्यर्थः ॥

१११९. शेषं संस्कृतवत्सिद्धम् । ४. ४४८ । शेषं यदत्र प्राकृतादिभाषासु अष्टमे नोक्तं तत्सप्ताध्यायीनिबद्धसंस्कृतवदेव सिद्धम् ।

हेट्ठ--ट्ठिय--सूर--निवारणाय छत्तं अहो इव वहन्ती ।
जयइ ससेसा वराह--सास- दूरुक्खुया पुहवी ॥

अत्र चतुर्थ्या आदेशो नोक्तः स च संस्कृतवदेव सिद्धः.

उक्तमपि क्वचित्संस्कृतवदेव भवति, यथा—प्राकृते उरसूशब्दस्य सप्तम्येकवचनान्तस्य उरे उरम्मि इति प्रयोगौ भवतस्तथा क्वचिदुरसीत्यपि भवति.

एवं—सिरे, सिरम्मि, सिरसि. सरे, सरम्मि, सरसि.

सिद्धग्रहणं मङ्गलार्थम्. ततो ह्यायुष्मच्छ्रोतृकताभ्युदयश्चेति ।

इत्याचार्य श्री हेमचन्द्रविरचितायां सिद्धहेमचन्द्राभिधानस्वोपज्ञशब्दानुशासनवृत्तावष्टमस्याध्यायस्य चतुर्थः पादः समाप्तः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

॥ अष्टमोऽध्यायः ॥

समाप्ता चेयं सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनवृत्तिः प्रकाशिकानामेति ॥

आसीद्विशां पतिरमुद्रचतुःसमुद्र-
मुद्राङ्कितक्षितिभरक्षमबाहुदण्डः ।
श्रीमूलराज इति दुर्धरवैरकुम्भि-
कण्ठीरवः शुचिचुलुक्यकुलावतंसः ॥१॥

तस्यान्वये समजनि प्रबलप्रताप–
तिग्मद्युतिः क्षितिपतिर्जयसिंहदेवः ।
येन स्ववंशसवितर्यपरं सुधांशौ
श्रीसिद्धराज इति नाम निजं व्यलेखि॥२॥

सम्यग् निषेव्य चतुरश्चतुरोऽप्युपायान्
जित्वोपभुज्य च भुवं चतुरब्धिकाञ्चीम् ।
विद्याचतुष्टयविनीतमतिर्जितात्मा
काष्टामवाप पुरुषार्थचतुष्टये यः ॥३॥

तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण–
शब्दानुशासनसमूहकदर्थितेन ।
अभ्यर्थितो निरवमं विधिवद्व्यधत्त
शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥४॥

ग्रन्थाग्रं २१८५ श्लोकाः ।

॥ श्री शुभं भवतु ॥

लेखक वाचकयोः शुभं कल्याणं भूयात भवतु ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अपभ्रंशभाषान्तर्गतदृष्टान्तीकृतदोधकानां वृत्तिः

१००१. 'ढोल्ला' नायकः श्यामलः, प्रिया चम्पकवर्णा, सुवर्णरेखा कषपट्टके दत्ता इव । विपरितरतावेतदुपमानं संभाव्यते ॥

'ढोल्ला' -हे नायक ! मया त्वं वारितः, दीर्घं मानं मा कुरु, निद्रया गमिष्यति रात्रिः, शीघ्रं भवति [भविष्यति] प्रभातम् ॥

'बिट्टीए'—हे पुत्रिके ! मया त्वं भणिता, मा कुरु वक्रां दृष्टिम् । हे पुत्रिके ! सकर्णा भल्लिरिव इयम् (तव दृष्टिः) मारयति हृदये प्रविष्टा ॥

'एइ ति'— एते ते घोटकाः, एषा सा स्थली, एते ते निशिता खड्गाः, अत्र मनुष्यत्वं ज्ञायते, यो नैव वालयति वल्गाम् ॥

१००२. 'दहमुहु'—दशमुखः भुवनभयंकरः तोषितशंकरः- पूजित शंकरः निर्गतः रथवरे चटितः ।'णावइ' उत्प्रेक्ष्यते इत्यर्थः । चतुर्मुखं ब्रह्माणं षण्मुखं कार्तिकेयं ध्यात्वा एकस्मिन् रावणे लगित्वा, कोऽर्थः ? एतद्द्वयमपि एकीकृत्य रावणो घटितः निर्मितः दैवेन, दशमुखत्वात् इत्यर्थः ॥

१००३ 'अगलिय'— अगलितस्नेहाः निवृत्ता वलिता तेषाम् योजनलक्षमपि यात्वा वर्षशतेनापि यो मिलति हे सखि ! सौख्यानां स पृष्ठगन्ता स्थानं तेषां प्राग्वर्त्तितानामित्यर्थः ॥

'अङ्गहिं'-अङ्गैरङ्गं न मिलितम्, हे सखि ! अधरेण अधरो न प्राप्तः, प्रियस्य मुखकमलं पश्यन्त्या एवं सु-

१ अस्मिन् मनुष्यत्वं वर्तते, यः पूर्वं सैन्यं दृष्ट्वा स्वस्याश्वस्य वल्गां नैव वालयति, न पश्चान्निवर्तत इत्यर्थः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

रतं समाप्तम् । अतिरसातिरेकात्संभोगात्पूर्वमेव द्राव इति भावः ॥

१००४. ' जे महु'-ये मम दत्ता दिवसा दयितेन प्रवसता चलता सता, तान् दिवसान् गणयन्त्यः ममाङ्गुल्यो जर्जरिता नखेन । दयितोक्तदिनानां वारंवारमङ्गुलीपर्वभिर्गुणना-दित्यर्थः ॥

१००५ ' सायरु '-सागरः तृणानि उपरि धरति, तले क्षिपति रत्नानि । स्वामी सुभृत्यमपि परिहरति, सन्मानयति खलान् दुर्जनान् ॥

१००६. ' गुणेहिं ' गुणैर्न संपदः, परं कीर्त्तिर्भवतु । (जीवाः) फलानि लिखितानि, ललाटपट्टिकायामिति गम्यते. भुञ्जन्ति । दृष्टान्तयति-केसरी कपर्द्दिकामपि न लभते, गजास्तु लक्षैर्गृह्यन्ते ॥

१००७. ' वच्छहे '-जनो वृक्षात् फलानि गृह्णाति, कटुपल्लवानि वर्जयति,तथापि महाद्रुमस्तान् पल्लवान् उत्सङ्गे धरति, क इव ? यथा सुजनः कटुपल्लवप्रायानपि जनान् धरति न तु तिरस्करोतीत्यर्थः ॥

१००८. ' दूरुड्डाणें '-दूरोड्डीनेन दूरगमनेन पतितः खलो दुर्जन आत्मानं जनं च मारयति । दृष्टान्तमाह-यथा गिरिशृङ्गेभ्यः पतिता शिला आत्मानमन्यमपि पतनस्थानस्थं चूर्णीकरोतीत्यर्थः ॥

१००९. ' जो गुण '-य आत्मीयगुणान् गोपयति, परस्य गुणान् प्रकटान् करोति, अहं तस्य कलियुगे दुर्लभस्य स्वजनस्य सज्जनस्य वा बलि-पूजां क्रिये?(करोमि) इति भावः ॥

१०१०. ' तणहं '-तृणानां तृतीया भङ्गी नापि नैव तृतीयः प्रकारोऽस्ति, तेन कारणेन अवटतटे कूपतटे वसन्ति ।

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

अथ यो जनस्तृणानि लगित्वा उत्तरति, अथ इति अथ वा तृणानि जनेन सह स्वयं मज्जन्ति । अन्योऽपि यः प्रकारद्वयं कर्तुकामो भवति स विषमस्थाने वसति । प्रकारद्वयं किं ? म्रियते शत्रून् वा जयति इति भावार्थः ॥

१०११. ' दइवु '-दैवं वने तरूणां पक्वफलानि शकुनीनां पक्षिणां घटयति, तत् सौख्यं वरम्. कर्णयोः प्रविष्टानि खलवचनानि सुखं नैवेत्यर्थः ॥

' धवलु '-धवलो वृषभः धौरेयो विषीदति विषादं करोति । किं कृत्वा ? स्वामिनो गुरुभारं प्रेक्ष्य । किं मनस्यचिन्तयत् ? इत्याह-अहं किं न योजितः ?, क्व ? द्वयोर्दिशोः, किं कृत्वा ? द्वौ खण्डौ कृत्वेत्यर्थः ।।

१०१२. ' गिरिहे '-निः सामान्यं सर्वोऽपि जनो गृहं मुक्त्वा गिरेः शिलातलं गृह्णाति, तरोः फलानि गृह्णाति, ततोऽपि मनुष्याणामरण्यं नो रोचते इत्यर्थः ।।

'तरुहुंवि'-मुनयोऽपि तरुभ्यो वल्कलं परिधानं फलमशनं च क्रमेण लभन्ते, परं स्वामिभ्य इयदर्गलं इयदधिकं यद्भृत्या आदरं गृह्णन्ति इत्यर्थः ।।

'अह-विरल'-अथ विरलप्रभावः तुच्छप्रभावः ' जि ' एवार्थे कलियुगे धर्मः ।।

'दइएं'-दयितेन प्रवसता ।।

१०१३ ' अग्गिएं '-अग्निना जगदुष्णं भवति, तथा वातेन शीतलं भवति । यः पुनरग्निना शीतलस्तस्योष्णत्वं कथम् ? न कथमपीत्यर्थः ।।

' विप्पिअ-आरउ '-हे आर्ये ! हे सखि ! विप्रियकारकोऽप्रियकारको यद्यपि प्रियः, तथापि तमानय, अग्नि-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

ना दग्धं यद्यपि गृहं ततोऽपि तेनाग्निना सह कार्यं भवेत् ॥

'पइति 'एते ते घोटकाः, एषा सा स्थली ॥

१०१५ 'जिवँ जिवँ '-यथा यथा श्यामला स्त्री लोचनानां निश्चितं वक्रत्वं शिक्षते, तथा तथा मन्मथो निजशरान् खरप्रस्तरे-कठोरपाषाणे तीक्ष्णान् करोति इत्यर्थः ॥

१०१६. 'संगर-सएहिं'--हे सखीति गम्यते, तं मदीयं कान्तं पश्य, यः सङ्ग्रामशतेषु वर्ण्यते, अतिमत्तानां त्यक्ताङ्कुशानां गजानां कुम्भान् दारयन्तमित्यर्थः ॥

१०१७. 'तरुणिहो'-हे तरुण्यः ! ज्ञात्वा मां आत्मनो घातं मा कुरुत ॥

१०१८. 'गुणहिं '--गुणैर्न सम्पत् परं कीर्तिर्भवतु ॥

'भाईरहि '--भागीरथी यथा भरतस्येयमिति भारती, तिहिंवि त्रिष्वेव मार्गेषु प्रवर्तते ॥

१०१९. 'अंगुलिउ '--अङ्गुल्यो जर्जरिता नखेन ॥

'सुन्दर-सव्वङ्गाउ '-सुन्दरं सर्वं अङ्गं यासां ताः सुन्दरसर्वाङ्गा विलासिन्यः स्त्रियः (ताः) पश्यतां पुरुषाणाम्॥

१०२०. 'निअ-मुह-करहिंवि'-काचिन्मुग्धा स्त्री निजमुखकरैः--निजमुखकिरणैरन्धकारे 'कर' हस्तं प्रतिप्रेक्षते पश्यति। शशिमण्डलचन्द्रिकया-पूर्णशशाङ्कमण्डलकान्त्या दूरे दूरस्थे पदार्थे पुनः किं न पश्यति, अपि तु पश्यत्येव॥

'जहिं मरगय-कन्तिए संवलिअं'-यथा मरकतरत्नकान्त्या मिश्रितम् ॥

१०२१. 'तुच्छ-मज्झहे तुच्छ-जम्पिरहे '--तुच्छमध्यायाः, तुच्छजल्पनशिलायाः ।

'तुच्छच्छ-रोमावलिहे '--तुच्छाच्छरोमावल्याः, तुच्छ-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

तरहास्यायाः, प्रियवचनमलभमानायाः, तुच्छकायमन्मथनिवासायाः तुच्छकायत्वं भर्तुर्विरहात् । हे तुच्छराग ! तस्या नायिकायाः अन्यद्यत्तुच्छं तदाख्यातुं न याति, ‘ कटरि ’ इत्याश्चर्ये येन कारणेन मुग्धायाः स्तनान्तरं मनोवर्त्मनि न माति, स्तनयोरतिपीनत्वात् अन्तरस्यातितुच्छत्वं वर्णितम् इत्यर्थः ।

‘ फोडेन्ति । यौ स्तनौ आत्मीयं हृदयं स्फोटयतः, तयोः परकीया घृणा-दया का स्यात् । हे लोकाः ! आत्मानं रक्षत, यतः कारणात् बालाया विषमौ स्तनौ जातौ स्तः ॥

१०२२. ‘ भल्ला हुआ ’ हे भगिनि ! इदं भव्यं भूतम्, यन्मदीयः कान्तो मारितः । यदि भग्नो गृहमैष्यत् तर्हि सखीभ्यो सखीनां मध्ये वा लज्जां प्राप्स्यम् ॥

१०२३. ‘ वायसु ’ काकमुड्डाययन्त्या कयाचित् स्त्रिया सहसेति प्रियो दृष्टः, इति हेतोः अर्द्धं वलयानामस्यां पृथिव्यां गतं, अर्द्धं स्फुटं, कथं तडत् इति यथा स्यात् । एतावता अर्द्धं त्रुटित्वा भूमौ पतितं, अर्द्धानि वलयानि त्रटत् इति कृत्वा स्फुटितानि ॥

१०२४. ‘ कमलइं ’ अलिकुलानि कमलानि मुक्त्वा करिगण्डानि काङ्क्षन्ति । येषामसुलभं-दुर्लभमिषितुं ‘ भलि ’ कदाग्रहो भवति, ते दूरे नापि गणयन्ति ॥

१०२५. ‘अन्नु जु तुच्छउ तहे धणहे’ तस्याः स्त्रिया अन्यत् यत् तुच्छकमस्ति ॥

‘ भग्गउं देक्खिवि ’ निजसैन्यं भग्नकं शत्रोः सैन्यं च विस्तृतकं दृष्ट्वा हे सखि ! प्रियस्य हस्ते खड्गः द्वितीयादितिथौ शशिरेखा इव शोभते ॥

१०२६. ‘ जहां होन्तउ आगदो० ’ यस्मात् भवन् आगतः, तस्मा

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त् भवन् आगतः, कस्मात् भवन् आगतः ॥

१०२७. 'जइ तहो०' हे तिलत्तार ! तिलवत्स्निग्धा तारा-कनीनिका यस्य स तस्य सम्बोधनम्, यदि तव स्नेहो मया सह नापि त्रुटितः, कस्मादहं त्वया वक्राभ्यां लोचनाभ्यां शतवारं विलोक्ये ॥

१०२८. ' जहिं कप्पिज्जइ० ' यस्मिन् बाणेन बाणः कर्त्यते. खड्गेन खड्गः छिद्यते, तस्मिन् सङ्ग्रामे ' तेहइ ' ताडृशे स्थाने सुभटानां या घटा तासां निवहे अथवा भडलक्षणे घडनिवहि वृक्षमूल समूहे (?) कान्तो मार्गं प्रकाशयति ॥

' एक्कहिं अक्खिहिं० अक्खिहिं गिम्हु० ' तस्या मुग्धाया एकस्मिन्नक्षिणि श्रावणः, अन्यस्मिन्नक्षिणि भाद्रपदः, को भावः ? यथा एतौ द्वौ मासौ स्राविणौ तथाऽक्षिद्वयमपि अश्रुजलस्रावित्वात् मासद्वयतुल्यम् । महीतलस्रस्तरे भूतलसंस्तारके माधवो वसन्तः पल्लवमयत्वात् । गण्डस्थले शरत्, तस्याः काशकुसुमादिना पाण्डुत्वात् । अङ्गेषु ग्रीष्मः ताप बाहुल्यात् । सुखासिका तिलवने सुखासिका-सुखावस्थानं सा एव तिलवनं तस्मिन् मार्गशीर्षः, मार्गशीर्षे तिलवनानामुच्छेदः स्यात् तथा सुखावस्थानस्योच्छेदः । मुखपङ्कजे शिशिर आवासितः, यथा शिशिरे पङ्कजानां म्लानत्वं तथा मुखपङ्कजस्यापि । स्त्रीणां हि वियोगावस्थायामेतानि चिह्नानि स्युः तेनेत्युक्तम् युग्मम् ॥

' हिअडा फुट्टि० ' हे हृदय ! झटदिति कृत्वा स्फुट. कालक्षेपेन-कालविलम्बेन किम् ? । पश्यामि, हतविधिः ' पइं विणु ' मया विना दुःखशतानि कुत्र स्थापयति ॥

१०२९ ' कन्तु महारउ० ' हे हले ! हे सखि ! मदीयः कान्तो

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

निश्चयेन यस्मै रुष्यति तस्य स्थानकं स्फेटयति, कैः ? अर्थैः द्रव्यैः ग्रन्थार्थैर्वा, शस्त्रैः, हस्तैरपि ॥

' जीविउ कासु० ' जीवितं कस्य वल्लभं न स्यात्, धनं पुनः कस्येष्टं न स्यात्, विशिष्टो मनुजोऽवसरे पतिते द्वेऽपि जीवितधने तृणसमे गणयति ॥

१०३०. ' जहे केरउ० ' यस्याः सम्बन्धी, तस्याः सम्बन्धी, कस्याः सम्बन्धी ।

१०३१. ' अङ्गणि चिट्ठदि० । गृहाङ्गणे यः नाथः तिष्ठति, सः रणे करोति युद्धादि, भ्रान्तिर्नास्ति ॥

'तं बोल्लिज्जइ जु निव्वहइ'तत् कथ्यते यत् निर्वाह्यते ।

१०३२. ' इमु कुलु० ' इदं कुलं तव सम्बन्धि. इदं कुलं पश्य ॥

१०३३ ' एह कुमारी० ' एषा कुमारी, एषः अहं नरः, एतन्मनोरथस्थानम्, इदृशं चिन्तयतां ' वढ ' मूर्खाणां पश्चाद्विभातं-प्रभातं भवति ॥

१०३४ ' एइ ति घोडा० ' एते ते घोटका एषा स्थली, एतान् पश्य ॥

१०३५. ' जइ पुच्छह० ' काचित् स्त्री पथिकं प्रत्याह-यदि बृहन्ति गृहाणि पृच्छत, ततो बृहन्ति ' ओइ ' अमूनि-प्रत्यक्षोपलभ्यमानानि गृहाणि वर्त्तन्ते । अथवा दानाद्यभिलाषीति शेषः, तथा कुटीरके विह्वलितजनाभ्युद्धरणं कान्तं पश्य ॥

१०३६. ' आयइं लोअहो० ' लोकस्येमानि लोचनानि जातिं स्मरन्ति न भ्रान्ति-र्न सन्देहः ; अप्रिये दृष्टे सति ' मउलिअहिं ' मुकुलितन्ति-मुकुलितानीवाचरन्ति, प्रिये दृष्टे सति विकसन्ति ॥

'सोसउ म सोसउ०' 'च्चिअ' निश्चयेन उदधिः शुष्यतु

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

मा शुष्यतु वा, तेन-समुद्रशोषणेन समुद्राशोषणेन वा व-डवानलस्य किं ?। यदिति-क्रियाविशेषणम्, यत जले ज्वलनो ज्वलति अनेन जलज्वलनेन तस्य वडवानलस्य किं न पर्याप्तम् ? किं न सृतम्, अपि तु सर्वमेव ॥

'आयहो दड्ढकलेवरहो०। अस्य दग्धकलेवरस्य यद्वा-हितं तदेव सारम्। मरणानन्तरं त्विति शेषः, यदि आच्छाद्यते स्थायते तदा कुथ्यति, अथ दह्यते तदा क्षारो-भस्म स्यात् ॥

१०३७. 'साहुवि लोउ०' सर्वोऽपि लोकः 'तडप्फडइ' उ-त्सुकीभवति। किमर्थम् ? बृहत्वस्यार्थम्। परं 'वड्ड-प्पणु' वृद्धत्वं हस्तेन मुत्कलेन प्राप्यते। को भावः ? जनैर्महत्वं तदा प्राप्यते चेद्दानादिगुणाः स्युः ॥

१०३८. 'जइ न सु आवइ०' हे दूति ? स यदि गृहे न 'आ वइ' आगच्छति, तर्हि तवाधोमुखं किम् ?। हे सखि ! यस्तव वचनं खण्डयति स मम प्रियो न भवति ॥

'काइं न दूरे देक्खइ' किं न दूरे पश्यति ॥

'फोडिन्ति जे हिअडउं०' १०२१ वत् ॥

'सुपुरिस कङ्गुहे०' सुपुरुषाः कङ्गोः-धान्यविशेषस्य अनुहरन्ते-सदृशा भवन्ति, भण कथय केन कार्येण ? उच्यते, यथा यथा वृद्धत्वं लभन्ते, तथा तथा शिरसा नमन्ति ॥

'जइ ससणेही०' कस्याश्चिद् भर्ता देशान्तरं गतोऽस्ति स मेघं प्रत्याह-सा स्त्री यदि सस्नेहा भविष्यति तदा मृता भविष्यति, मम विरहात्। अथ जीवति तर्हि निःस्नेहा। द्वाभ्यां सस्नेहनिःस्नेहलक्षणप्रकाराभ्यां प्रिया गतिका गता, तर्हि हे खलमेघ ! दुर्जनमेघ ! त्वं किं गर्जसि ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१०३९. 'ममरु म रुणझुणि०' हे भ्रमर ! त्वमरण्ये 'म रणझुणि' शब्दं मा कुरु, तां दिशं विलोक्य मा रुदिहि, पुनः सा मालति देशान्तरिता, यस्या वियोगे त्वं म्रियसे ॥

१०४०. ' तुम्हे तुम्हइं जाणइ० ' यूयम् जानीत युष्मान् पश्यतु ॥

१०४१. ' पइं मुक्काहं वि० ' त्वया मुक्तानां ' विवरतरु ' वयो विहंगमास्तैर्वरः विवरः एवंविधो वृक्षस्तस्य सम्बोधने हे विवरतरो ! अथवा हे वरतरो ! त्वया मुक्तानां पत्राणां पत्रत्वं न ' फिट्टइ ' न याति, पुनर्यदि कथमपि तव छाया--शोभा होज्ज -अभविष्यत् 'ता' तावत् ' तेहिं पत्तेहिंति ' तैः पत्रैरेव नान्यथा ॥

' महु हिअउं० ' काचिन्नायिकाऽन्यासक्तं पतिं वक्ति हे प्रिय ! मम हृदयं त्वया गृहीतमिति शेषः । तया त्वं गृहीतः । साऽप्यन्येनापि नट्यते । हे प्रिय ! अहं किं करोमि ? त्वं किं करोषि, ? मत्स्येन मत्स्यो गिल्यते ॥

' पइं मइं बेहिंवि० ' त्वयि मयि च द्वयोरपि रणगतयोः को जयश्रियं तर्कयति अभिलषति । को यमगृहिणीं केशैः ' लेप्पिणु ' गृहीत्वा सुखं यथा स्यात्तथा ' थक्केइ ' तिष्ठन्ति, त्वं भण-कथय न कोऽपीत्यर्थः ॥

'पइं मेलन्ति हे०' काचित् स्त्री सारसान्योक्त्या स्वभर्तारं कथयति-हे सारस ! त्वां मुञ्चन्त्या मम मरणम्, मां मुञ्चतस्तव मरणम् । यस्य यो दूरे स कृतान्तस्य यमस्य साध्यो भवति, मरणं प्राप्नोतीत्यर्थः ॥

१०४२. ' तुम्हेहिं अम्हेहिं० ' युष्माभिरस्माभिर्यत्कृतं तद् बहुकजनेन दृष्टम्, किं कृतम् ? तदाह-तत्तावन्मानः समरभरः एकक्षणेन निर्जित इत्यर्थः ॥

१०४३. ' तउ होन्तउ आगदो० ' ' तउ ' त्वत्तः ' होन्तउ ' भ-

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

भवन्-सन् आगतः 'तुध्र' त्वत: भवन् आगत: । 'तुज्झ' त्वत्तः ॥

'तउ गुण संपइ०' महीमण्डलेऽन्ये जना यदि उपेत्य- तव पार्श्वे समागत्य तव गुणसंपदं शिक्षन्ते, तव मतिं शिक्षन्ते, 'तुध्र' तव अनुत्तरां--प्रधानां 'खन्ति' क्षमां च, तदा वरमिति गम्यते इत्यर्थः ॥

१०४४. 'तुम्हहं होन्तउ आगदो, तुम्हहं केरउ धणु०'। 'तुम्हहं' युष्मभ्यं भवन् सन् आगतः । युष्माकं 'केरउ' सम्बन्धि धनम् ॥

१०४६. 'तसु हउं कलिजुगे दुल्लहहो०' कलियुगे दुर्लभस्य तस्य नरस्याहम्० ॥

१०४७. 'अम्हे थोया रिउ०' वयम् स्तोकाः रिपवो बहव इत्थं कातरा भणन्ति । हे मुग्धे गगनतलं निभालय-विलोकय, कियन्तो जना ज्योत्स्नां कुर्वन्ति, एकश्चन्द्र एव ॥

'अम्बणु लाइवि जे०।' 'अम्बणु' ममत्वं लगयित्वा केऽपि परकीया: परवश्या ये पथिका अवश्यं नस्वपन्ति 'सुहच्छिअहिं' सुखासिकायां-शय्यायाम् । यथा वयं तथा तेऽपि पथिका: । एतावता यथास्माकं शय्यायां स्वापो नास्ति तथा तेषामपि नास्ति, वियोगित्वात् ॥

१०४८. 'मइं जाणिउं पिअविरहिअहं० ।' हे प्रिये ! मया ज्ञातं विरहितानां पुरुषाणां कापि धराऽवलम्बनं भवति । कदा ? विकाले-सन्ध्याकाले । एतावता विरहितानां नवरं-केवलं 'मिअंकुवि' मृगाङ्कोऽपि तिह' तथा तपति. यथा 'खयगालि' क्षयकाले कल्पान्तकाले 'दिणयरु' दिनकरः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

' पइं मई बेहिंवि रण-गयहिं ० । १०४१ वत् ॥
' मई मेल्लन्तहो तुज्झु० । ' मां मुञ्चतस्तव मरणम् ॥

१०४९. ' तुम्हेहिं अम्हेहिं जं किअउ ० । ' १०४२ वत् ॥

१०५०. महु होन्तउ गदो॰मज्झु०' 'महु' मत्तः भवन् आगतः,मत्त ॥
' महु कन्तहो बे दोसडा० । ' हेल्लि ' हे सखि ! मम कान्तस्य द्वौ दोषौ स्त॰, अनर्थकं मा जल्प । कौ द्वौ दोषौ ? तदाह-एकस्तावत् दानं ददतः सतः ' पर ' केवलमहमुद्धरिता, अपरस्तावत् युद्धयतः खड्गमुद्धरितमिति निन्दास्तुतिरित्यर्थः ॥
' जइ भग्गा पारकडा० । ' हे सखि ! यदि परकीया भग्नास्ततो मम प्रियेण, अथास्माकं सम्बन्धिनश्चेद्भग्नास्ततस्तेन मम भर्त्रा मारितेनैवेत्यर्थः ।

१०५६, ' मुह-कवरि-बन्ध तहे० ' तस्या मुखकबरीबन्धौ वदनवेणीबन्धौ शोभां धरतः ' नं ' उत्प्रेक्ष्यते शशिराहू मल्लयुद्धं कुरुतः । तस्याः कुरलाः-केशाः शोभन्ते, किंभूताः ? भ्रमरकुलतुलिताः-समानाः, ' नं ' उत्प्रेक्ष्यते तिमिरडिम्भाः-अन्धकारबालका मिलित्वा क्रीडन्ति इत्यर्थः ॥

१०५४. ' बप्पीहा पिउ पिउ० ' हे चातक ! पिउ पिउ इति भणित्वा, स्त्रीपक्षे प्रियः प्रियः इति भणित्वा 'कित्तिउत्ति' कियद्वारं त्वं ' रुअहि ' रोदिषि । हे हताश ! तव जले-पानीये पुनर्मम वल्लभे-प्रिये ' बिहुंवि ' द्वयोरपि आशा न पूरिता ॥
' बप्पीहा काइं बोल्लिएण० । ' बप्पीहा निग्घिण ' हे निर्लज्ज चातक ! ' वारंवारं कथितेन किमस्ति । विमलजलेन सागरे भृते एकामपि धारां न लभसे इत्यर्थः ।

For Private and Personal Use Only

' आयहिँ जम्महिँ ० ।' अस्मिन् जन्मनि अन्यस्मिन्नपि मम गौरि-हे पार्वति ! ' सु ' सः कान्तः दीयताम् ! मत्तानां गजानां त्यक्ताङ्कुशानां यो हसन् सन् अभ्येति सन्मुखं याति ॥

१०५५. ' बलि अब्भत्थणि ० ।' बलिराजस्य प्रार्थने सोऽपि मधुमथनः नारायणः लघुकीभूतः, अतः ' जइ ' यदि वृद्धत्वं यूयमिच्छथ तदा दानं दद्थ । ' म मग्गहु ' मा मार्गयथ, कस्यापि पार्श्वे मार्गणं न कार्यमिति भावः ॥

१०५६. ' विहि विनडउ० । विधिर्नटतु, ग्रहाः पीडयन्तु, हे प्रिये ! मा विषादं कुरु, वेषमिव सम्पदं कर्षयामि, अथवा वेश्यामिव कर्षयामि, यथा वेश्या द्रव्येणाकर्ष्यते, " छुडु " यदि व्यवसाय उद्यमोऽर्घति विद्यते ("अग्घइ" राजते) तदा सम्पदः सुलभा इत्यर्थः ॥

१०५७. ' खग्ग-विसाहिउ०' हे प्रिये ! यस्मिन् देशे खड्गेनापि साधितं लभामहे तस्मिन् देशे यामः, वयं रणदुर्भिक्षेण भग्ना युद्धेन विना न वलामहे न रतिं प्राप्नुम इत्यर्थः ॥

१०५८ ' कुञ्जर सुमरि० । हे कुञ्जर ! मा स्मर सल्लकीः, सरलान् दीर्घान् निःश्वासान् मा मुञ्च, विधिवशेन ये कवलाः प्राप्तास्तान् चर, मा मानं मुञ्च इत्यर्थः ॥

" भमरा एत्थु० । हे भ्रमर ! अत्रापि निम्बे तावत् कति दिवसान् विलम्बस्व, यावत् घनपत्रवान् छायाबहुलः कदम्बः प्रफुल्लति इत्यर्थः ॥

" प्रिय एम्वहिं० । हे प्रिये ! इदानीं शल्यं कुन्तं करे कुरु, त्वं करवालं मुञ्च, येन वराकाः कापालिका योगिनः अभग्नं कपालं गृह्णन्ति ॥

१०५९. " दिअहा जन्ति० । दिवसा वेगेर्यान्ति, मनोरथाः

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पश्चात्पतन्ति,यदस्ति तन्मान्यते, कोऽर्थः-दीयते भुज्यते। भविष्यतीति कुर्वन् मा'अच्छि'मा आस्व मा तिष्ठ इत्यर्थः।।

१०६०. 'सन्ता भोग जु०' । यः सतो विद्यमानान् भोगान् परिहरति तस्य कान्तस्य बलि-पूजां क्रिये । यस्य शीर्षं खल्वाटं तस्य दैवेनैव मुण्डितम्, को भाव ! यस्य भोगा न सन्ति स तु स्वयमेव त्यजति इत्यर्थः ॥

' बलि किज्जउं सुअणस्सु ' १००९ वत् ॥

१०६१. ' अइतुंगत्तणु जं थणहं० ' यत् स्तनानां अतितुङ्गत्वं तच्छेदकं न तु लाभः । हे सखि ! यदि कथमपि त्रुटिवशेन कालविलम्बेन नाथोऽधरे प्रभवति, अन्यथा न लगत्येव, स्तनयोरतितुङ्गत्वात् ॥

१०६२. ' इत्तउं ब्रोप्पिणु० ' दुर्योधनोक्तिरियम्-शकुनिर्भीममातुल इयद् उक्त्वा स्थितः, पुनर्दुःशासन उक्त्वा स्थितः, अहं ततस्तर्हि जाने-यद्येष हरिर्ममाग्रे उक्त्वा तिष्ठति इत्यर्थः ॥

१०६३. ' वुञइ. वुञिप्पि. वुञेप्पिणु । व्रजति. व्रजित्वा ॥

१०६४. ' प्रस्सदि ' पश्यति ॥

१०६५. ' पढ गृण्हेप्पिणु व्रतु ' व्रतं गृहीत्वा पठ ॥

१०६६. ' जिवँ तिवँ० ' यथा तथा शशी तीक्ष्णायुधानि लात्वा करान् यद्यतक्षिष्यत, ततो जगति गौर्याः चन्द्राननायाः मुखकमलेन सह कामपि सदृशतामलप्स्यत इत्यर्थः ॥

' चूडुल्लउ चुण्णीहोइसइ० ' हे मुग्धे? कपोले निहितः स्थापितः चूटकश्चूर्णीभविष्यति । किंभूतश्चूटकः ? श्वासानलज्वालादग्धः । पुनः किंभूतः ? बाष्पसलिलसंसिक्त इत्यर्थः ॥

'अब्भडवंचिउ० ' द्वे पदे " अब्भड "अनुव्रज्य व-

For Private and Personal Use Only

श्चित्या वञ्चितो वा यावत् " पेम्मु " स्नेहं कश्चित्पुमान् निर्वर्तयति, अथवा प्रेमशब्देन प्रिया वाच्या अभेदोपचारात्, यथा प्रेमवती तथा प्रेमापि प्रिया । प्रियमिति शेषः, तावत् सर्वाशनरिपु संभवश्चन्द्रः सर्वाशनो वैश्वानरः, तस्याग्ने रिपुः सागरः तस्मात् संभव उत्पत्तिर्यस्यासौ, एतावता चन्द्रः तस्य कराः किरणाः " परिअत्ता " प्रसृताः । एतावता चन्द्रोद्गमने उभयोः स्नेहवृद्धौ गमनागमनं जातम् ।

' हिअइ खुडुक्कइ० । गौरी स्त्री हृदये " खुडुक्कइ " शल्यायते । मेघो गगने गर्जति । वर्षारात्रे प्रवासिनां चलितानां पथिकानां विषमं संकटमेतदित्यर्थः ॥

' अम्मि पओहर० स्त्री कथयति–हे अम्ब ! मम पयोधरौ वज्रसमौ स्तः, यौ नित्यमेतस्य मम कान्तस्य सन्मुखौ तिष्ठतः । एतस्येति कस्य ? यस्याग्रे गजघटाः समराङ्गणे भङ्क्त्वा यान्तीत्यर्थः ॥

' पुत्ते जाए कवण गुणु०हु' । जातेन पुत्रेण को गुणः, मृतेन पुत्रेण कोऽप्यगुणः । येन पुत्रेण सतेति गम्यते या पैतृकी भूमिरपरेणाक्रम्यते गृह्यत इत्यर्थः ॥

' तं तेत्तिउ जलु० ' तत्तावज्जलम्, स तावन्मात्रो विस्तारः, परं–केवलं तृषाया निवारणं पलमपि नैव स्यादिति शेषः, असारः सन् शब्दायत इत्यर्थः ॥

१०६७. ' जं दिट्ठउं सोम–ग्गहणु० ' यत्सोमग्रहणं दृष्टं तन्निःशङ्कं यथा स्यात्तथाऽसतीभिः स्त्रीभिर्हसितः सोमः । हे राहो ! प्रियाणामभिष्टानां मनुष्याणां विक्षोभो वियोगः तस्य " गरु " करं (तं करोतीति) मृगाङ्कं गिल गिल त्वं भक्षय भक्षय इत्यर्थ ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'अम्मीए सत्थावत्थेहिं०' हे अम्बिके! हे मातः! स्वस्थावस्थैः स्वस्थचित्तैः "सुधिं" सुखेन मानोऽहंकारश्चिन्त्यते। परं प्रियेऽभिष्टे दृष्टे सति "हल्लोहलेण" व्याकुलत्वेनात्मानं कः पुमान् "चेअइ" जानाति ॥

'सवधु करेप्पिणु०' शपथं कृत्वा मया कथितम्, परं केवलं तस्य जन्म सफलम्। यस्य त्यागो न प्रभ्रष्टः–न प्रमुषितः दानं न गतम्। यस्य चारभटी न प्रमुषिता न भ्रष्टा शूरवृत्तिर्न गता। यस्य धर्मो न प्रमुषितो न प्रभ्रष्ट इत्यर्थः। अस्यापरा व्याख्या–"मइं" मया "सवधु" शपथं "करेप्पिणु" कृत्वा "कधिदु" कथितम्, "तसु" तस्य नरस्य "पर" परं "सभलु" सफलं "जम्मु" जन्म। यस्य न "चाउ" अपव्ययो नास्ति। यस्य न "चारहडि" आरभटी–प्रकृतिर्नास्ति, न च "धम्मु" धर्मः "पम्हट्ठउ" प्रभ्रष्टः ॥

'गिलिगिलि राहु मयङ्कु' हे राहो! मृगाङ्कं गिल गिल त्वं भक्षय भक्षय ॥

पक्कहिं अक्खिहिं सावणु०। १०२८ वत् ॥

'जइ केवँइ पावीसुं०' स्त्री कथयति–यदि कथंचित् प्रियं प्राप्स्यामि तर्हि अकृतं कौतुकं करिष्यामि। यथा नवे शरावे पानीयं सर्वाङ्गेण प्रविशति, तथा सर्वाङ्गेण प्रवेक्ष्यामीत्यर्थः ॥

'उअकणिआरु पफुल्लिअउ०' त्वं पश्य, कर्णिकारवृक्षः प्रफुल्लितः, किम्भूतः? काञ्चनकान्तिप्रकाशः। "नं" उत्प्रेक्ष्यते–गौरीवदननिर्जितः सन् वनवासं सेवते ॥

१०६८. 'तसु पर सभलउ जम्मु' परं–केवलं तस्य जन्म सफलम् ॥

१०६९. 'जइ केवँइ पावीसु पिउ' १०६७ वत ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'जइ भग्गा पारक्कडा०' हे सखि! यदि परकीया भग्नास्ततो मम प्रियेण ॥

१०७० 'श्रासु महारिसि०' व्यासो महर्षिः एतद्भणति-यदि श्रुतिशास्त्रं प्रमाणं तर्हि मातॄणां जननीनां चरणौ नमतां सतां दिवसे दिवसे गङ्गास्नानमित्यर्थः ॥

'वासेणवि भारह०' व्यासेनापि भारतस्तम्भे बद्धाः ॥

१०७१. 'अनउ०' अन्यायं कुर्वतः पुरुषस्य आपत्-विपत् आयाति । न्यायं कुर्वतः पुरुषस्य सम्पद् भवति ॥

१०७२. 'केम समप्पउ०' दुष्टो दिनः कथं समाप्यताम् । रात्रिः कथं भवति 'छुडु' शीघ्रम् । सोऽपि नववधूदर्शनलालस एवंविधानिति शेषः, मनोरथान् वहतीत्यर्थः ॥

'ओ गोरी-मुह०' ओ सूचनायां गौरीमुखविनिर्जितो मृगाङ्को वार्दले निलीनः । अन्योऽपि परिभूततनुः स निःशङ्कं कथं भ्रमतीत्यर्थः ॥

'बिम्बाहरि तणु०' हे श्रीआनन्द! अथवा श्रीआनन्दं शोभाकरं रदनव्रणं कथं स्थितम्? कथमिति प्रश्ने । क्व बिम्बाधरे, कस्याः? तन्व्याः स्त्रियाः । उत्तरं ददाति-'जणु' उत्प्रेक्ष्यते, प्रियेणाधरस्य निरुपमं रसं पीत्वा शेषरसस्य मुद्रा दत्तेत्यर्थः ॥

'भण सहि निहुअउं०' हे सखि मां प्रति निभृतं छन्नं यथा स्यात्तथा भण कथय, यदि त्वया प्रियः सदोषो दृष्टः । तस्यान्यतरस्य पक्षापतितं पार्श्वे स्थितं मम मनो यथा न जानाति भर्ता इति गम्यते, ममाग्रे तथा छन्नं वाच्यमित्यर्थः ॥

'जिवँ जिवँ०' १०१५ वत् ॥

'मइं जाणिउ०' १०४८ वत् ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

१०७३. ' मइं भणिअउ० ' हे बलिराज ! मया त्वं भणितः, कीदृग् मार्गण एषः । बलिराह--यादृग् तादृग् न भवति, रे मूर्ख ! ईदृग् स्वयं नारायण इत्यर्थः ॥

१०७५. ' जइ सो घडदि० ' यदि स प्रजापतिः कुत्रापि शिक्षां लात्वा यत्रापि तत्रापि जगति घटयति, तर्हि भण कथय, तस्याः सादृश्यं को घटयतीत्यर्थः ॥

१०७६. ' केत्थुवि लेप्पिणु० ' १०७५ वत् ॥

१०७७. ' जाम न निवडइ० ' यावत् कुम्भतटे सिंहचपेटाचटत्कारो न निपतति, तावत् समस्तानां मदकलानां गजानां पदे पदे ढक्का वाद्यते इत्यर्थः ॥

' तिलहं तिलत्तणु० ' परं-केवलं तिलानां तिलत्वं तावत्, यावत् स्नेहो न गलति ! स्नेहे प्रनष्टे त एव तिलाः तिलाद् भ्रष्टाः खला भवन्तीत्यर्थः ॥

' जामहिं विसमी० ' यावज्जीवानां मध्ये विषमा कार्यगतिरायाति तावद्दास्तामितरजनः, परं स्वजनोऽपि अन्तरं ददाति पृष्ठं ददातीत्यर्थः ॥

१०७८ ' जेवडु अन्तरु० ' यावन्मात्रं रावणरामयोरन्तरमस्ति, तावन्मात्रं अन्तरं ग्रामपट्टणयोः समस्ति ॥

१०८०. ' जे मुग्गडा हराविआ० ' ये तेषां परिवेषिताः ते मुद्गाः हारिता मुधा जाताः, येषां ' अवरोप्परु ' परस्परं ' जोअन्ताहं ' (पश्यताम्) युध्यतां सतां स्वामी गञ्जितः पीडित इत्यर्थः ॥

१०८१. ' सुघें चिन्तिज्जइ माणु ' सुखेन मानोऽहंकारश्चिन्त्यते ॥

' तसु हउं कलिजुगि दुल्लहहो ' कलियुगे दुर्लभस्य तस्य नरस्याहम् ॥

१०८२. ' अन्नु जु तुच्छउं तहे धणहे ' तस्या नायिकाया अन्य-

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

घत्तुच्छं (तदाख्यातुं न याति) ॥
' बलि किज्जउं सुअणस्सु ' सज्जनस्य स्वजनस्य पूजां क्रिये (करोमि) ॥
' दइउ घडावइ वणि तरुहुं० ' १०११ वत् ॥
' तरुहुंवि वक्कलु० ' १०१२ वत् ॥
' खग्ग-विसाहिउ जहि लहहुं० ' १०५७ वत् ॥
' तणहं तइज्जी भंगी नवि०' १०१० वत् ॥

१०८३. ' बम्भ ते विरला० ' हे ब्रह्मन् ! ते केऽपि नरा विरलाः, ये ' सव्वंगछइल्ल० ' सर्वाङ्गैर्दक्षाः । ये वक्रास्ते वञ्चकतरा अत्यर्थवञ्चकाः । ये तु ऋजवस्ते बलीवर्दाः मूर्खा इत्यर्थः ॥

१०८५. ' अन्ने ते दीहर० अन्नु जि केस-कलावु० ' ते दीर्घलोचने अन्य एव, अन्यदेव तद् भुजयुगलम्, सोऽन्यो घनस्तनभारः घनो--निबिडः, तदन्यदेव मुखकमलम् । अन्य एव स केशपाशः प्रायः स विधिरन्य एव, येन सा नितम्बिनी घटिता । किम्भूता सा गुणलावण्यनिधिरित्यर्थः ॥

' प्राइव मुणिहंवि० ' प्रायो मुनीनामपि भ्रान्तिः, ' ते ' तेन कारणेन मुनयो मणिकान् गणयन्ति । अक्षये निरामये परमपदे सिद्धिलक्षणे स्थाने यद्यापि लयं न लभन्ते अतः किं शून्यध्यानेनेत्यर्थः ॥

' अंसुजलें प्राइम्व० ' हे सखि ! प्रायो गौर्या अश्रुजलेन नयनसरसी उद्वृते--उल्लसिते, तेनापरे नयनसरसी सम्मुखे प्रेषिते, परं--केवलं तिर्यग्घातं दत्त इत्यर्थः ॥

' एसी पिउ रूसेसु० ' प्रिये एष्यति समागमिष्यति अहं रुषिष्यामि । रुष्टां मामनुनयति (भाषायाम्) मनावइ ।

For Private and Personal Use Only

प्रायो दयिता एतान् मनोरथान् दुष्करान करोति, इष्ट-काले समागमनादित्यर्थः ॥

१०८६. 'विरहानल--जाल०' कोऽपि कविर्जले धूमं दृष्ट्वा प्राह--कोऽपि पथिको विरहानलज्वालाकरालितः पीडितो ब्रुडित्वा स्थितोऽस्ति। अन्यथा शिशिरकाले शीत-जलाद्धूमः कुत इत्यर्थः ॥

१०८७. 'महु कन्तहो०' गोष्ठस्थितस्य मम कान्तस्य कुतः कुटिरकाणि ज्वलन्ति। अथ रिपुरुधिरेण विध्यापयति, अथात्मना येन न भ्रान्तिरित्यर्थः ॥

१०८८. 'जइ भग्गा पारक्कडा०' १०५० वत् ॥

१०८९. 'पियसंगमि कउ०' प्रियसङ्गमे कुतो निद्रा? प्रियस्य परोक्षस्य सप्तम्याः प्रिये परोक्षे सति कथं निद्रा?। मया द्वे अपि विनाशिते क्षयं नीते। द्वाभ्यां संयोगवियोगाभ्यां निद्रा न, एवं न तथेत्यर्थः ॥

'गुणहि न संपय कित्ति पर' गुणैः न सम्पत् परं कीर्तिः ॥

'कन्तु जु सीहहो०' कान्तो यदि सिंहेन सहोपमीयते, तदा मम मानः खण्डितः। सिंहो नीरक्षकान्--रक्ष-पालरहितान गजान् हन्ति। प्रियः पदरक्षः सम-पदातिरक्षैः सह गजान् रणे हन्ति। (सिंहादधिकपरा-क्रमवान् मम कान्त इत्यर्थः)।

'चंचलु जीविउ ध्रुवु०' जीवितं चञ्चलम्, मरणं ध्रुवम्, हे प्रिये! रुष्यते कथम्?। रोषणस्य दिवसो दिव्यानि वर्षशतानि भविष्यति (दिवसो विरहेण दिव्य-वर्षशततुल्यदीर्घो भविष्यति) इत्यर्थः ॥

'माणि पणट्ठइ जइ न०' माने प्रनष्टे यदि तनुर्न

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त्यज्यते, ततो देशस्त्यज्यते । परं दुर्जनकरपल्लवैर्देशर्यमानो मा भ्राम्य ।

" लोणु विलिज्जइ पाणियण० ' हे मेघ ! मा गर्ज, लवणं-सामुद्रं पानीयेन विलीयते, ज्वालितो मेघो गलति, अद्य सकुटीरिका गौरी तिम्यते भींजइ (भाषायाम्) इत्यर्थः । द्वितीयप्रकारेण व्याख्या-अरि-अरे हे खलमेघ हे दुर्जनमेघ ! ' बालिउ ' ज्वालितस्त्वं ' म गज्जु ' मा गर्ज । यतः गौर्याः ' लोणु ' लावण्यं पाणियण--पानीयेन विलिज्जइ--विलीयते, ' सु '--तत् ' झुम्पडी ' कुटीरकं ' गलइ ' गलति प्रच्योतति,गौरी--नारी 'तिम्मइ' आर्द्रीभवति ॥

" विहवि पणट्ठइ वंकुडउ० ' विभवे प्रनष्टे सति सामान्यो जनो लोकः ऋद्धया श्रिया वक्रीस्यात् ।'मणाउं' मनाक् 'ससित्ति' चन्द्रः 'महु' मम 'पियहो' प्रियस्य अनुहरते सादृश्यं धत्ते नान्यः कोऽपि । भावार्थस्त्वयं --यथा चन्द्रस्य तारका वक्रा भवन्ति, तथा मम प्रियस्य निर्धनस्य अन्ये जना वक्रा भवन्ति ॥

१०९०. ' किर खाइ न पिअइ० ' ' किर ' किल न खादति न पिबति, न ददाति, धर्मे रूपकं न व्ययति, इह कृपणो न जानाति--यथा यमस्य दूतः क्षणेन प्रभवतीत्यर्थः ॥

' जाइज्जइ तहिं देसडइ० ' तस्मिन् देशे 'जाइज्जइ' गम्यते, यत्र पियहो प्रियस्य 'पमाणु' प्रमाणं शुभाशुभादिस्वरूपं लभ्यते, ' जइ ' यदि आगच्छति तदा प्रतिस्वरूपं 'आणिअइ' आनीयते, अथवा 'तं जि' तत्रैव निर्वाणस्थानमाश्रीयते ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

' छिवि छिवि गंगा-ण्हाणु' १०७० वत ॥
' जउ पवसन्ते सहुं न० ' (कस्याश्चित् प्रोषितभर्तृकायाः सखीं प्रत्युक्तिः)-यदि प्रवसता-प्रवासं कुर्वता प्रियेण सह न गता, अथ तस्य वियोगेन न मृता। तर्हि तस्य सुभगजनस्य संदेशान् ददतीभिरस्माभिर्लज्ज्यते इत्यर्थः ॥
' पत्तहे मेह पिअन्ति० ' हे नाथ ! इतः-अस्मिन पार्श्व मेघा जलं पिबन्ति। इतः अस्मिन् पार्श्वे वडवाग्निः जलं ' आवट्टइ '-आवर्तते शोषयति। त्वं पश्य सागरस्य ' गहीरिम ' गम्भीरत्वम्, एकोऽपि कणिको बिन्दुमात्रमपि ' नांहि ' नहि ओहट्टइ हीनतां याति ॥
१०९१, ' पच्छइ होइ विहाणु, पच्छइ सुरउ समत्त ' पश्चाद् भवति प्रभातम्, एवं सुरतं समाप्तम् ॥
' जाउ म जन्तउ पल्लवह० ' (काचित्) स्त्री कथयति-याति तदा यातु, पल्लवं वस्त्रांचलं गृहीत्वा ' म जंतउ ' मा रक्षतु यातुः पुरुषस्य पत्युः, पश्यामि, अयं पतिः कति पदानि दत्ते। पुनर्हृदये अहं ' जि ' एवार्थे तिरिच्छि तिर्यग् भूता (भाषायाम्) आडी रही छउं। परं केवलं प्रिय आडम्बराणि करोति नतु यास्यतीत्यर्थः ॥
' हरि नच्चाविउ पङ्गणइ० ' बलिदैत्येन नारायणः प्रांगणे नृत्यापितः (नर्तितः) विस्मये लोकः पातितः। इदानीं राधापयोधरयोः गोपाङ्गनापयोधरयोः यत्प्रतिभाति तद्भवतु ॥
' साव-सलोणी गोरडी० ' सर्वसलावण्या सर्वाङ्गकोमला गौरी भामिनी ' नवखी ' नवीना अभिनवा काऽपि विषग्रन्थिः समस्ति। यस्य कण्ठे न लगति ' पच्चुलिउ ' प्रत्युत स सुभटः स पुमान् ' मरइ ' म्रियते । या

For Private and Personal Use Only

विषग्रन्थिः स्यात्सा कण्ठे विलग्ना सती मारयति, इयं गौरीरूपा विषग्रन्थिः कंठेऽलग्ना मारयतीत्यर्थः ॥

१०९२. 'मई वुत्तउं तुहुं धुरु०' हे धव ! हे वृषभ ! कसरेहिंति-दम्यैः कलो लडकैर्विगुताभारस्त्वया विना न घटति, एवं किं विषादवान् किं विषादप्राप्तः, पुनः पूर्वं मयोक्तं यत्वं-धुरु धुरं धरहिति धूर्भारमुत्पाटयेत्यर्थः ॥

'मई वुत्तउं, जं मणु विच्चि न माइ' मया उक्तः, यन्मनो वर्त्मनि न माति ॥

१०९३. 'एक्कु कइअ हवि०' ह इति सम्बोधने, कदापि नायाति 'एक्कु' एष नरः, अन्यश्चेत्कदाचिदायाति 'तदा वहिल्लउं-शीघ्रं याति, मित्तडा-हे मित्र मया यादृक् प्रियः प्रमाणिअउ अनुज्ञातः तादृग् त्वया खलु-निश्चये नांहि-नहि ज्ञातः ।।

'जिवँ सुपुरिस तिवँ०' यथा यथा सत्पुरुषा बहवः सन्ति तथा 'घंघलइं' (भाषायाम्-जगडा) (जगटकानि) भवन्ति, यथा 'नइ' नद्यः तथा वलनानि, यथा पर्वतास्तथा 'कोट्टरई'-(भाषायाम्) कोतराणि, हे हृदय ! किं खिद्यसे ? ॥

'जे छड्डेविणु रयणनिहि०' ये शङ्खाः रत्नाकरं समुद्रं 'छड्डेविणु'-त्यक्त्वा आत्मानं तटे क्षिपन्ति, तदा तेषां शंखानां फुत्कुर्वाणाः सन्तः परं केवलं 'विट्टालु' अधमजना भ्रमन्ति ॥

'दिवेहिं विढत्तउं खाहि०' हे 'वढ' हे मूर्ख ! दैवार्जितं खाद. 'मा संचिति' मा सञ्चय एकमपि द्रम्मम्, यतः किमपि तद्भयं पतति, येन जन्म समाप्यते ॥

'फोडेन्ति जे हिअडउं अप्पणउं' १०२१ वत् ॥

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

'एकमेक्कउं जइवि जोएदि०' एकैकं अङ्गं यथा स्यादेवं हरिं नारायणं यद्यपि सुष्ठु सर्वादरेण 'राही' राधा 'जोएदि' विलोकयति, तथाऽपि 'दइनयणा नेहिति' दृढप्रचिरागस्नेहेन यस्मिन्नङ्गप्रदेशे कस्मिन्नङ्गप्रदेशे स्थापितां सतीं दृष्टिं संवरीतुं कः शक्नोति समर्थो भवति॥

'विहवे कस्सु थिरत्तणउ०' विभवे द्रव्ये सति कस्य स्थिरत्वं भवति, यौवने कस्य 'मरट्टु' अहंकारो भवति। तथापि स एव लेखः प्रेष्यते यो 'निश्चट्टु' गाढं अभ्यर्थं लगति॥

'कहिं ससहरु कहिं मयरहरु०' 'कहिं' क्व ससहरु-शशधरश्चन्द्रः, क्व मकरधरः समुद्रः, क्व बर्हिः मयूरः क्व मेघः, दूरस्थितानामपि सज्जनानां असड्ढलु-असाधारणो निरुपमः स्नेहो भवति॥

'कुंजरु अन्नहं तरुअरहं०' कुञ्जरोऽन्येषु तरुवरेषु कौतुकेन हस्तं क्षिपति, मनः पुनरेकस्यां सल्लक्याम्, यदि पृच्छत परमार्थमित्यर्थः॥

'खेड्डयं कयमम्हेहिं०' अस्माभिर्निश्चयं क्रीडा कृता. किं प्रजल्पत? (हे स्वामिन्!) अनुरक्तान् भक्तानस्मान्मा त्यज॥

'सरिहिं न सरेहिं०' सरिद्भिर्नदीभिः सरोभिः सरोवरैर्महत्सरोभिर्नाप्युद्यानवनैः देशा रम्याः। हे 'वढ' मूर्ख! निवसद्भिः स्वजनैर्देशा रम्या भवन्तीत्यर्थः॥

'हिअडा पई एहु बोल्लिअओ०' हे हृदय! त्वया ममाग्रे शतवारं यथा स्यात्तथा एतत्प्रोक्तम्, प्रवसता प्रवासं कुर्वता प्रियेण (सता) अहं स्फुटिष्यामि, हे 'भण्डय'! निर्लज्ज! हे ढक्करिसार! हे हृतबल!॥

' हेल्लि म झंखहि आलु० ' १०५० वत् ॥

' एक्क कुडुल्ली पं चहिं० ' एका कुटी शरीरं पञ्चभिरिन्द्रियै रुद्धा, तेषां पञ्चानां पृथक् पृथग् बुद्धिः । हे भगिनि ! कथय तद्गृहं कथं नन्दतु, यत्र कुटुम्बमात्मच्छन्दकमित्यर्थः॥

' जो पुणु मणि जि० ' यः पुनर्मनस्येव खसफसिहूअउ' व्याकुलीभूतस्सन् चिन्तयति द्रम्मं न ददाति न रूपकम् । स मूढो रतिवशेन भ्रमणशीलः सन् कराग्रोल्लालितं कुन्तं भल्लं गृहे एव गुणयति चालयतीत्यर्थः ॥

' दिवेहिं विढत्तउं खाहि वढ० ' १०९३ वत् ॥

' नवखी कवि विस गण्ठि० ' १०९१ वत् ॥

' चलेहिं चलन्तेहिं० ' हे बालिके ! त्वया चलैश्चपलैश्चलमानैर्लोचनैर्ये नरा दृशः, तेषां नराणां ' मयरद्धय ' मकरध्वजस्य दडवड—अवस्कन्दं कटकं धाटी अपूर्णे काले पततीत्यर्थः ॥

' छुडु अग्घइ ववसाउ० ' १०५६ वत् ॥

' गयउ सु केसरि पिअहु० ' स केसरी सिंहो गतः, हे हरिणाः ' यूयं निश्चिन्तास्सन्तो जलं पिबत, यस्य सम्बन्धिना हुंकारेण युष्माकं मुखेभ्यस्तृणानि पतन्तीत्यर्थः॥

' अह भग्गा अम्हहं तणा ' १०५० वत् ॥

' सत्थावत्थहं आलवणु० ' स्वस्थावस्थानां सुखिनां पुरुषाणां आलपनं सर्वोऽपि लोकः करोति, परं आर्त्तानां नराणां ' मा भैषीः ' इति य आश्वासनां ददाति स सज्जन इत्यर्थः ॥

' जइ रचसि जाइट्ठिअए० ' हे हृदय ! मुग्धस्वभाव यद्यद्दृष्टं तत्र तत्र यदि रक्तीभवसि, तदा प्रचुराणि दुःखानि तव भविष्यन्ति । यथा स्फुटकेन स्फुटता द्विखण्डीभवता

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

एवंविधेन लोहेन घनस्तापः सह्यते ॥

१०९४. 'मई जाणिउं बुड्डीसु०' मया ज्ञातम्–अहं प्रेमद्रहे ब्रुडिष्यामि। कथं 'हुहुरु' इति शब्दानुकरणं कृत्वा, नवरं केवलं मया विप्रियनौः (भाषायाम्) वियोगबेडा अचिन्तिता झटिति संपतिता–प्राप्तेत्यर्थः ॥

'खज्जइ नउ कसरक्केहिं०' कसरकैः प्रियो न खाद्यते, घुण्टकैर्न तु पीयते, 'एम्वइ' इत्थंभूतेऽपि नयनैः लोचनैर्दृष्टेन प्रियेण सुखाशा भवतीत्यर्थः ॥

'अज्जवि नाहु महुज्जि०' अद्यापि 'जि' पदार्थे नाथो ममैव गृहे सिद्धार्थान् सर्षपान् वन्दते, अर्थाच्चलितुकामोऽस्ति, तावदेव 'गवक्खेहिं' (गवाक्षेषु) विलोकनैः विरहो मर्कटवत् 'घुग्घिउ' चापल्यं दत्ते। एतावता गवाक्षेषु मर्कटचेष्टां ददातीत्यर्थः ॥

'सिरि जर-खण्डी लोअडि०' शीर्षे 'जरखण्डी' जीर्णा 'लोअडी' लोमपटी कम्बलिका परिधानेऽस्ति। कण्ठे मणिकाः विंशत्यनुमिता न सन्ति, 'तोवि' तथापि मुग्धया गोष्ठकाः गोष्ठपुरुषा गोपालाः गोष्ठं गोकुलं तत्र तिष्ठंति इति गोष्ठाः 'तात्स्थ्यात् तद्व्यपदेशः'–इति न्यायाद्गोष्ठस्थाः पुरुषाः उत्थानोपवेशनं चेष्टानुकरणं कारिताः ॥

१०९५. 'अम्मडि पच्छायावडा०' हे अम्ब! पश्चात्तापो वर्त्तते, विकाले संध्यायां प्रियः कलहापितः (कलहितः) कलहयुक्तो विहितः। विनाशस्य काले विपरीता बुद्धिर्भवतीत्यर्थः॥

१०९६. 'ढोल्ला एह परिहासडी०' हे नायक! एषा परिभाषा रीतिः 'अइभन' अत्यद्भुता (कस्मिन् देशे) वर्त्तते इति शेषः हे प्रिये! अहं तवकृते क्षयं प्राप्नोमि,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

त्वं पुनरन्यस्यार्थे क्षीयसे इत्यर्थः ॥
' वडुत्तणहो तणेण० ' १०३७ वत् ॥

१०९७. ' सुमरिज्जइ तं वल्लहउं० ' स वल्लभः स्मर्यते, यो वल्लभो विस्मरति मनाक् स्वल्पमपि स्त्रियाः ' जाउं ' यदि स्मरणं अहं गतः, तस्य स्नेहस्य किं नाम न किञ्चिदित्यर्थः ॥
' विणु जुज्झें न वलाहुं० ' १०५७ वत् ।

१०९८. ' जिब्भिन्दिउ नायगु० ' ' नायगु ' हे नायक ! जिह्वेन्द्रियं वशीकुरु, । यस्य जिह्वेन्द्रियस्य अन्यानि इन्द्रियाणि अधीनानि सन्ति । अतो जिह्वेन्द्रियं वशीकुरु । यथा तुम्बिन्याः मूले विनष्टे सति अवश्यं पत्राणि शुष्यन्ति ॥
'अवस न सुअहिं सुहच्छिअहिं०' १०४७ वत् ।

१०९९. ' पक्कसि सील-कलंकिअहं० ' एकश एकवारं शीलं कलङ्कितं येषां ते शीलकलङ्किताः, तेषां शीलकलङ्कितानां आलोचनारूपाणि प्रायश्चित्तानि दीयन्ते । यः पुनरनुदिनं खण्डयति तस्य प्रायश्चित्तेन किमित्यर्थः ॥

११००. ' विरहानल जाल-करालिअउ० ' विरहाग्निज्वालाकरालितः सन् पथिकः पथि मार्गे दृष्टः, तत् तस्मात् सर्वैः पथिकैर्मिलित्वा स एव पथिकः ' अग्गिट्ठउ ' अग्निष्ठः कृतः ॥
' महुकन्तहो बे दोसडा० ' १०५० वत् ॥
' पक्ककुडुल्ली पञ्चहिं रुद्धि० ' १०९३ वत ॥

११०१. ' फोडिन्ति जे हिअडउं अप्पणउं०' १०३८ वत् ॥
' चूडुल्लउ चुण्णीहोइसइ० ' १०६६ वत् ॥
' सामि-पसाउ सलज्जु० ' स्वामिप्रसादः, सलज्जः प्रियः सीमासन्धौ वासः, बाहुबलं प्रेक्ष्य ' धण ' इति

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

नायिका निःश्वासं मुञ्चतीत्यर्थः ॥

११०२. ' पहिआ दिट्ठी गोरडी० ' हे पथिक ! गौरी दृष्टा मयेति गम्यते, किं कुर्वन्ती दृष्टा ? मार्गं मार्गं ' निअन्त ' पश्यन्ती, पुनः किं कुर्वन्ती. अश्रूच्छ्वासैः कञ्चुकं तीमोद्वार्नं आर्द्र–शुष्कं कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

११०३. पिउ आइउ सुअ वत्तडी० ' प्रिय ' आइउ ' आगतः इति वार्त्ता श्रुता, ध्वनिः कर्णे प्रविष्टः, तस्य विरहस्य वियोगस्य नश्यतो धूलिरपि न दृष्टेत्यर्थः ॥

११०५. ' संदेसें काइं तुहारेण० ' ' तुहारेण ' युष्मदीयेन सन्देशेन किमस्ति, संगात् संयोगे न मिल्यते यदि, तदा सन्देशेन किमस्ति । हे प्रिय ! स्वप्नान्तरे पीतेन पानीयेन पिपासा तृषा किं क्षीयते, ? अपि तु न तथैव ॥

' दिक्खि अम्हारा कन्तु० ' १०१६ वत् ॥

' बहिणि महारा कन्तु० ' १०२२ वत् ॥

११०७. ' एत्तहे तेत्तहे वारि० ' ' एत्तहे ' अत्र ' तेत्तहे तत्र द्वारे गृहे लक्ष्मी विसंस्थुला भवति, प्रयिप्रभ्रष्टा गौरीव कुत्रापि निश्चला न तिष्ठति । एतावता यथा लक्ष्मी तथा प्रियभ्रष्टा गौरी ॥

११०८. ' वड्डप्पणु परिपाविअइ ' १०३७ वत् ॥

' वड्डत्तणहो तणेण० ' १०३७ वत् ॥

११०९. ' एउ गृण्हेप्पिणु ध्रुं मइं० ' केनापि सिद्धपुरुषेण विद्यासिद्धये नायिकां प्रति धनादिकं दत्त्वा भर्त्तरि प्रार्थिते सति नायिकाया उक्तिरियम्–एतद्गृहित्वा यदि मया प्रयि उद्धर्यते- त्यज्यते तर्हि मम कर्त्तव्यं किं ? किमपि नास्ति, परं--केवलं मर्त्तव्यमेव दीयते ॥

' देसुच्चाडणु सिहि-कढणु० ' देशोच्चाटनं देशपरित्यागः,

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

शिखिक्क्वथनं अग्नितापः, घनकुट्टनं यल्लोके वर्त्तते तत्सर्वं मञ्जिष्ठयाऽतिरक्तया सोढव्यम् । एतावताऽतिरक्तत्वं विरूपमित्यर्थः ॥

सोएवा परवारिआ० ' पुष्पवतीभिः स्त्रीभिः सार्द्धं स्वापितव्वं परिवारितं निषिद्धमस्ति, जागृतव्यं पुनः कः पुमान् धरति । यदि स्वापो निषिद्धः, तर्हि सुरतादि कथं भवति, यदि स वेदः प्रमाणं भवति ॥

१११०. ' हिअडा जइ वेरिअ घणा० ' हे हृदय ! यदि वैरिणो बहवः सन्ति, तर्हि अब्भे--अभ्रे--आकाशे चटामः (आरोहामः), यदि अस्माकं द्वौ हस्तौ स्तः, तदा पुनर्मारयित्वा वयं म्रियामहे ॥

' गय--घड भज्जिउ जन्ति० ' १०६६ वत् ॥

' रक्खइ सा विसहारिणी०' सा स्त्री विषहारिणी पानीयहारिणी तौ करौ हस्तौ चुम्बित्वा जीवितव्यं रक्षति, यकाभ्यां प्रतिबिम्बितानि मुंजानि--तृणानि यत्र तज्जलं अडोहिउसि--पीतम् ।

' बाह विछोडवि जाहि तुहुं० ' हे प्रयि ! बाहू विछोटय यथा त्वं यासि, तथाऽहमपि बाहू विछोटय यामि, तदा को दोषः ? । यदि मम हृदयस्थितस्त्वं विस्मरसि, तदाहमुञ्जो भूपतिः सरोष इति जानामि ॥

११११. जेप्पि असेसु कसाय-बलु० ' अशेषं कषायबलं जित्वा जगतोऽभयं दत्वा महाव्रतानि लात्वा तत्त्वं ध्यात्वा शिवं लभन्ते इत्यर्थः ॥

१११२. ' देव दुक्करु निअय-धणु० ' निजधनं दातुं दुष्करमस्ति, तप कर्तुं मनो न प्रतिभाति, एवं दानं तपश्च विना सुखं भोक्तुं मनः, परं भोक्तुं न यातीत्यर्थः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

' जेप्पि चपप्पिणु सयल० ' शान्तिनाथतीर्थंकरेण विना सकलां धरां जेतुं त्यक्तुं च तपो लातुं पालयितुं कः शक्नोतीत्यर्थः ॥

१११३. ' गंप्पिणु वाणारसिहिं० ' ये नरा वाराणस्यां गत्वाऽथ उज्जयिन्यां गत्वा मृताः ते परमं पदं प्राप्नुवन्ति, दिव्या-न्तराणि तीर्थान्तराणि मा कथय ॥

' गंग गमेप्पिणु जो मुअइ० ' यो गङ्गां गत्वा मृतः, यश्च शीवतीर्थे गत्वा मृतः, स त्रिदशावासं देवलोकं गतः सन् क्रीडति, किं कृत्वा ? यमलोकं मरणं जित्वेत्यर्थः ॥

' हत्थि मारणउ, लोउ बोल्लणउ, पडहु वज्जणउ, सुणउ भसणउ. ' हस्ती मारणशीलः, लोकः कथनशीलः, पटहो वादनशीलः, श्वा भषणशीलः ॥

१११५. ' रवि--अत्थमणि समाउलेण ' सूर्यास्तमने समाकुलेन चक्रवाकेन कण्ठे वितीर्णं दत्तं स्थापितं सत् मृणालि-कायाः कमलिन्याः खण्डं न छिन्नं न भक्षितम्, ' नउ ' उत्प्रेक्ष्यते--जीवस्य निर्गच्छतोऽर्गला दत्ता ॥

' वलयावलि-निवडण-भएण० ' नायिका वलयावलिनि-पतनभयेन उदूर्ध्वभुजा याति । ' नाइं ' उत्प्रेक्ष्यते--वल्लभ-विरहमहाहृदस्य स्ताघं गवेषयतीत्यर्थः ॥

' पेक्खेविणु मुहु जिण-वरहो० ' ' नावइ ' उत्प्रेक्ष्यते--गुरुमत्सरभृतं लवणं ज्वलने प्रविशति, किं कृत्वा ? जिनवरस्य दीर्घनयनं सलवणं सलावण्यं मुखं प्रेक्ष्येत्यर्थः ॥

' चम्पय-कुसुमहो मज्झि० ' चम्पककुसुमस्य मध्ये भ्रमरः प्रविष्टः, ' जणि ' उत्प्रेक्ष्यते कनके उपविष्टं इन्द्रनीलरत्नं शोभते इत्यर्थः ॥

१११६. ' अब्भा लग्गा डुंगरिहिं० ' पर्वतेषु अभ्राणि-मेघा लग्नाः, (

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

पथिको रटन् याति, उत्तरार्द्धेन रुदनकारणमाह-यो मेघो गिरिगिलनमनाः स ईदृक् किं नायिकाया धनानीच्छति ? तान् रक्षतीति भावार्थः ॥

'पाइ विलग्गी अंत्रडी०' अत्र पादविलग्नमान्त्रं, शिरः (स्कन्धयोः) स्कन्धं प्रतिहृलितं (स्रस्तं) पतितं, ततोऽपि हस्तः क्षुरिकायां, अहं कान्तस्यात्मानं बलिं क्रिये इत्यर्थः ॥

'सिरि चडिआ खन्ति प्फलइं०' शिरसि चटिताः फलानि खादन्ति, पुनः शाखां मोटयन्ति, तथापि महाद्रुमाः शकुनीनामपराधं न कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

११९७. 'सीसि सेहरु खणु विणिम्मविदु०' कामस्य कुसुमदामकोदण्डं प्रणयेन स्नेहेन नमत, तत्किं ? यत् धनुः रत्या कामनार्या क्षणं शीर्षे शेखरो विनिर्मापितः, यत्क्षणं कण्ठे हरः प्रालम्बः कृतः, यत्क्षणं मुण्डमालिकायां मस्तके विहितम् ॥

११९८. 'शदमाणुशमंशभालके कुम्भशहश्च वशाहे शंचिदे स्नियाः शतमनुष्यमांसभारकः एवंविधः कुंभसहस्रः सञ्चितः ॥

११९९. 'हेट्ठ-ट्ठिय-सूर-निवारणाय' अधःस्थितसूर्यातपनिवारणाय सशेषा वराहश्वासदूरोत्खाता पृथ्वी छत्रं अध इव वहन्ती एवंविधा जयति ॥

॥ इति श्री हैमव्याकरणप्राकृतवृत्तिगतदोधकार्थः समाप्तः ॥

For Private and Personal Use Only

Shri Mahavir Jain Aradhana Kendra www.kobatirth.org Acharya Shri Kailassagarsuri Gyanmandir

श्रीहेमचन्द्राचार्य ग्रन्थावली.

—: तरफथी प्रसिद्ध थयेलां पुस्तको :—

पुस्तकोनुं नाम.		किंमत.
१	दोधकवृत्ति.	०—३—०
२	सिद्धदूत.	०—२—०
३	वसुदेवहिण्डीसार.	०—२—०
४	नयप्रकाशस्तव	०—३—०
५	न्यायावतार.	०—८—०
६	वेदांकुश.	०—६—०
७	मण्डनग्रन्थसङ्ग्रह भाग १.	०-१२-०
८	मण्डनग्रन्थसङ्ग्रह भाग २.	०—७—०
९	तिलकमञ्जरी (संस्कृत पद्यबन्ध)	०—८—०
१०	तिलकमञ्जरी (भाषान्तर)	१—८—०
११	अनेकान्तवादप्रवेश.	०-५—०
१२	चतुर्विंशतिप्रबन्ध,	१—०—०
१३	कर्मग्रन्थ भाग १.	०—८—०
१४	महार्णवन्यास प्रथमपाद.	०-१२-०
१५	धर्मपरीक्षा.	१—८—०
१६	प्राकृतव्याकरण.	१—०—०

प्रेसमां छपातां पुस्तको.

जीवानुशासन.

कामदेवनृपकथा.

For Private and Personal Use Only

श्री कैलाससागरसूरि ज्ञानमंदिर
श्री महावीर जैन आराधना केन्द्र
कोबा (गांधीनगर) पि. ३८२००९

Serving JinShasan
094240
gyanmandir@kobatirth.org